TOPLUMSAL
Tarih
251
KASIM

İzmir Mebusu Emmanouil Emmanouilidis
Vangelis Kechriotis

"Atatürk Türbesi"nden Anıtkabir'e

1940'ların sonunda bir tartışma: Anıtkabir bir inkılâp düzenlemesi olan tekke ve zaviyeler ile türbelerin kapatılmasıyla ilgili kanuna aykırı mıydı? Mehmet Ö. Alkan'ın kaleminden... s. 24

Kanal Harekâtı'ndan Thayetmyo Esir Kampı'na
Çiğdem Oğuz

I. Cihan Harbi Sonrası Ermeni Mallarının İadesi
Ümit Kurt

Frunze'nin Veda Yemeğinden Anı Defteri
Işıl Çakan Hacıbrahimoğlu-Mehmet Perinçek

ISSN 1300-7025-9-1

iletişim

Türkiye savaşı nasıl yaşadı?

İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi çalışmalarının üçüncü cildinde İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Türkiye'nin savaş sonrası için yaptığı hazırlıkları inceliyorlar. Eğitimdeki reform çalışmaları, sağlık alanında hazırlanan 10 yıllık program, tarımda yeni kurumsallaşmalar, sanayileşme yatırımları, vergi düzenindeki değişiklikler, çok partili rejime geçiş hazırlıkları... 1950'ler ve sonrasındaki büyük modernleşme dalgasının ön hazırlıklarının geniş bir panoraması...

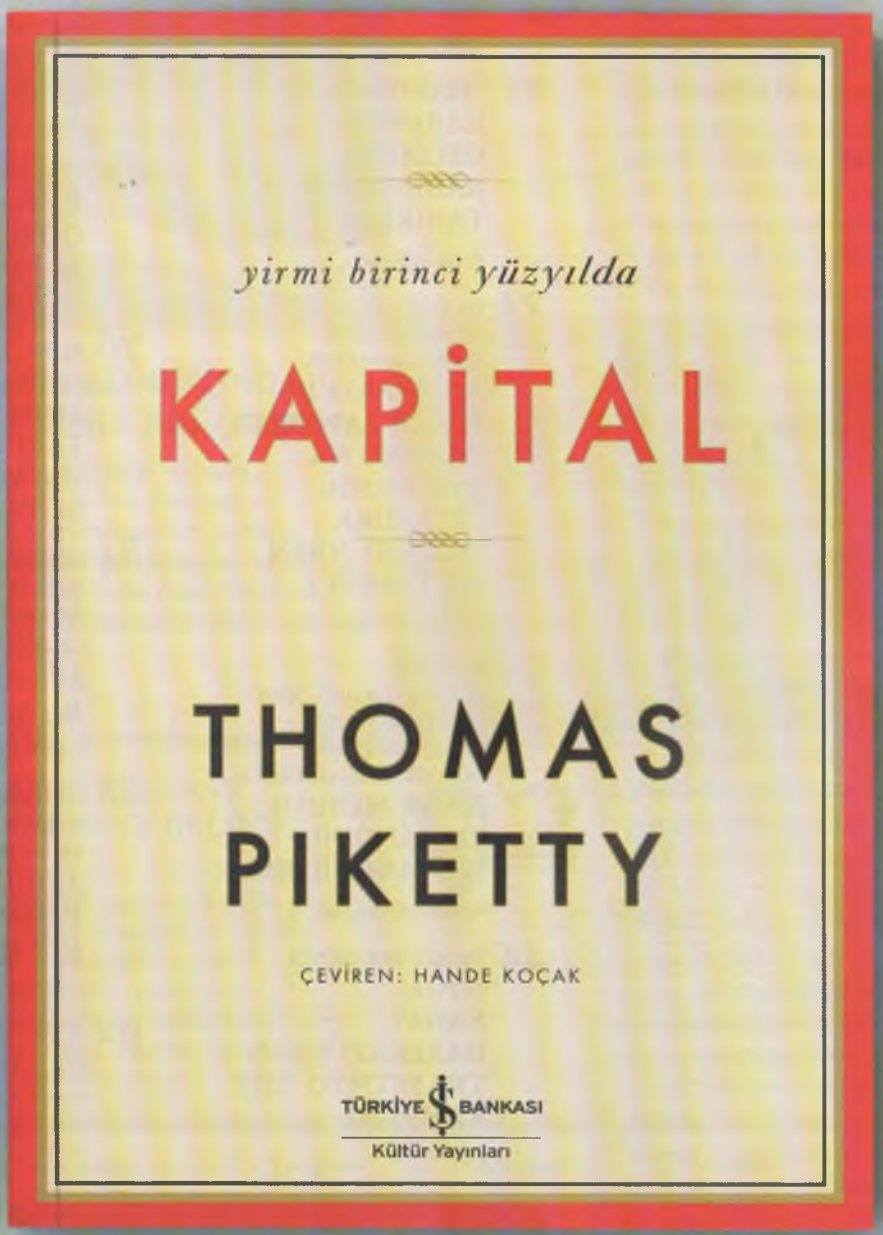

DIŞ SİYASETİ VE ASKERİ STRATEJİLERİYLE
- **İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYESİ**
  BİRİNCİ CİLT
  Tarih, 669 sayfa

İKTİSADİ POLİTİKALARI VE UYGULAMALARIYLA
- **İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYESİ**
  İKİNCİ CİLT
  Tarih, 450 sayfa

SAVAŞIN İÇİNDEN GELECEĞİNE YÖNELEN
- **İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYESİ**
  ÜÇÜNCÜ CİLT
  Tarih, 544 sayfa

DÜNYADA OLAY YARATAN VE İNGİLİZCESİ 600.000, FRANSIZCASI 300.000, KORECESİ İSE BİR HAFTADA 60.000 SATAN KİTAP RAFLARDAKİ YERİNİ ALDI.

/iskultur /iskultur iskultur.com.tr

Nişantaşı kitabevimiz yakında açılıyor.
Rumeli Cad. Villa İş Hanı No: 4/6
Nişantaşı, Şişli - İstanbul

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 74 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

MERHABALAR,

Kasım sayımızda Mehmet Ö. Alkan'ın "En Doğru Bildiğimizden Kuşkulanmak" dizisi için kaleme aldığı "Anıtkabir'in Tekke Zaviyeler Kanuna Aykırılığı, 'Atatürk Türbesi'nden Anıtkabir'e" başlıklı yazıyı kapağa taşıdık. Alkan, Atatürk'ün naaşı henüz Etnografya Müzesi'ndeki Muvakkat Kabri'nde ziyarete açılmışken ve Anıtkabir'in inşaatı devam ederken 1948 yılında CHP ve DP milletvekilleri arasında başlayan ve birkaç yıl devam eden tartışmayı ele alıyor: 1925 Şeyh Sait İsyanı'ndan kısa bir süre sonra çıkarılan Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun türbe ziyaretlerini de yasaklamaktadır. Öyle ki, Fatih'in türbesini ziyaret etmek bile kanuna aykırıdır. Ancak altında imzasının bulunduğu söz konusu kanun Atatürk'ün kabrini ziyareti de yasaklamaktadır...

Ümit Kurt'un yazısı Cebel-i Bereket kazasında yani bugünkü Osmaniye'de 1915'te tehcir edilen, daha sonra bölgede Fransız işgali sürerken geri dönebilen Ermenilere mallarının iade edildiğini gösteren, o dönem Fransız askeri valisinin tuttuğu bir listeyi merkeze alıyor. Listede 89 kalem gayrimenkulle ilgili yapılan işlemler görülüyor. Çogu şahıslara ve birkaç tane de cemaate ait ev, okul ilk sahiplerine iade edilmiş. Ümit Kurt'un da belirttiği gibi bu liste geri dönebilenlerin sadece az bir kısmıyla ilgili. Bu insanların başına daha sonra bölge Kuvayi Milliye'nin eline geçince neler geldiği ayrı bir konu.

Kapaktan sunduğumuz bir başka yazı Vangelis Kechriotis'e ait. Kechriotis aslen Kapadokyalı olan ancak II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda İzmir'de yaşayan Emmanouil Emmanouilidis'e ve onun dâhil olduğu Karamanlı Rum Ortodoks cemaatine odaklanıyor. Milliyetçi akımların bu arada Yunan milliyetçiliğinin de hızla yükseldiği bir dönemde Karamanlıların özel bir durumu, bir sıkışmışlığı var. Karamanlılar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalarak, onun Bizans'tan devralınmış kurumları içinde çalışarak ve onları ıslah ederek devam edebileceklerini düşünüyorlar. Bu sebeple II. Meşrutiyet'i ve İttihatçıları destekliyorlar. Ancak işler beklendiği gibi gitmiyor, Meşrutiyet'ten sonra Meclis-i Mebusan azası olan Emmanoulidis de Yunanistan'a kaçıyor savaştan sonra Yunanistan'da milletvekili oluyor ve Atina'da ölüyor.

Aralık'ta görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

04 29 EKİM 1898
KAISER WILHELM'İN ZİYARETİ
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

12 SİNEMA VE TARİH: OSMANLI'DAN SİNEMA MANZARALARI
Özde Çeliktemel-Thomen

21 "HAFIZAYI HAREKETE GEÇİRMEK: KADINLARIN TANIKLIĞI"
Hazal Özdemir

24 EN DOĞRU BİLDİĞİMİZDEN KUŞKULANMAK-9
ANITKABİR'İN TEKKE ZAVİYELER KANUNU'NA AYKIRILIĞI: "ATATÜRK TÜRBESİ"NDEN ANITKABİR'E..
Mehmet Ö. Alkan

38 OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE KARAMANLI RUM ORTODOKS DİASPORASI
İZMİR MEBUSU EMMANOUİL EMMANOUİLİDİS
Vangelis Kechriotis

44 İSMAİL ONBAŞI'NIN DEFTERİ:
KANAL HAREKÂTI'NDAN THAYETMYO ESİR KAMPI'NA
Çiğdem Oğuz

50 I. CİHAN HARBİ SONRASI ERMENİ MALLARININ İADESİ CEBEL-İ BEREKET ÖRNEĞİ
Ümit Kurt

57 TÜRKİYE'NİN VE BALKANLAR'IN SOSYALİSTLERİNİN BİLDİRİSİ
Hristian Georgiyeviç Rakovski

60 FRUNZE'NİN VEDA YEMEĞİNDE İMZALANAN ANI DEFTERİ
Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu
Mehmet Perinçek

70 OSMANLI DEVLETİ'NDE GÖREV YAPAN BİR DANIŞMAN
Sıdıka Ayfer Aydın

76 BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM-II
MATEMATİĞİN TARİHSEL VE FELSEFİ DİNAMİKLERİ
Beno Kuryel

84 OSMANLI KÜLTÜRÜNDE İSİM KONUSUNDA ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA:
OLIVIER BOUQUET, *LES NOBLESSES DU NOM*
Edhem Eldem

88 MUHAKEME RİTÜELLERİ, MELODRAMATİK MUHAYYİLE VE SEMBOLİST SAVAŞLAR
ABDÜLHAMİD VE SHERLOCK HOLMES
Fırat Güllü

92 AVRUPA RESMİNDE PAZAR YERLERİ
Hazırlayanlar:
Zerrin İren Boynudelik
Emine Önel Kurt

Tarih
TÜYAP'TA

Konuşmacı
MEHMET Ö. ALKAN

Konu
"CUMHURİYET VE ATATÜRK HAKKINDA DOĞRU BİLDİKLERİMİZDEN KUŞKULANMAK"

16 KASIM 2014
PAZAR
13.00-14.00
BÜYÜKADA SALONU

94.9 Açık Radyo'da dört yıldır hazırlamakta ve sunmakta olduğumuz Fikr-i Takip programını bitirdik. Açık Radyo'nun bütün çalışanlarına ve onların değer bilirliğine, konuklarımıza, destekçilerimize ve dinleyicilerimize teşekkür eder, bize programı hazırlamakta yardım eden bütün arkadaşlarımıza minnetimizi ifade ederiz.

Peri Efe-Ahmet Akşit

57 TÜRKİYE'NİN VE BALKANLAR'IN SOSYALİSTLERİNİN BİLDİRİSİ

Bulgar-Romen Marxisti Hristian Georgiyeviç Rakovski tarafından Ekim 1912'de kaleme alınan bildirinin tam metnini Mete Tunçay'ın çevirisi ile sunuyoruz.

70 OSMANLI DEVLETİ'NDE GÖREV YAPAN BİR DANIŞMAN

Sıdıka Ayfer Aydın, 1909'da İstanbul'a gelerek gümrükteki işleyişi yeniden düzenlemeye yönelik çalışmalar yürüten Sir Crawford'un biyografisini sunuyor.

84 İSİM KONUSUNDA ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA

Edhem Eldem, Olivier Bouquet'nin Osmanlı kültüründe ismin tarihini ele alan çalışmasını, Les noblesses du nom. Essai d'anthroponymie ottomane'*i tanıtıyor.*

88 *ABDÜLHAMİD VE SHERLOCK HOLMES*

Fırat Güllü, 1911 yılında Aravelk *gazetesinde Yervant Odyan tarafından tefrika edilen ve Latin harfli versiyonu yakınlarda yayınlanan* Abdülhamid ve Sherlock Holmes *kitabını değerlendiriyor.*

92 AVRUPA RESMİNDE PAZAR YERLERİ

Emine Önel Kurt ve Zerrin İren Boynudelik, tür resimlerinin öncülüğünü yapan Hollandalı sanatçı Pieter Aertsen'in Kasap Tezgâhı *ve* Mısıra Kaçış *resmini tanıtıyor ve bu tür içinde pazar yeri resimlerinden örnekler sunuyorlar.*

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 251, Kasım 2014

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Cansu Kılınçarslan

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
cansuk@tarihvakfi.org.tr

BASKI
A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti. Oto Sanayi Sitesi, Yeşilce Mah. Donanma Sok. No: 16 Kağıthane/İstanbul
Tel: +90 (212) 281 64 48

BASKI TARİHİ
Kasım 2014

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12168

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
100,00 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

29 EKİM 1898

KAISER WILHELM'İN ZİYARETİ

Birkaç sayıdır I. Dünya Savaşı ve özellikle Çanakkale harekâtıyla ilgili resim ve makaleler aktarıp duruyorduk. Bu defa 15-20 sene kadar geriye giderek olaylarla ve resimlerle dolu II. Abdülhamid'in saltanatına dönelim. Bu sayıda ele alacağımız konu, Abdülhamid'in saltanatının en başarılı diplomatik manevralarından biridir. Kapağında Dreyfus Davası'na bakan temyiz mahkemesinin ceza dairesi üyelerinin portrelerinin yer aldığı **L'Illustration** *dergisinin 29 Ekim 1898 tarihli ve 2905 numaralı sayısında az metin ve bol resimle işlenen bu olay, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyaretidir.*

Alman imparatorunun seyahati. *Hohenzollern*'in İstanbul'a varışı.

Fotoğraf: Phébus Stüdyosu.

Kaiser Wilhelm (1859-1941) 1888 yılında tahta çıkmıştı. "Üç imparator yılı" olarak bilinen bu sene içinde I. Wilhelm 9 Mart günü ölünce yerine oğlu III. Frederick geçmiş, fakat o da 99 gün sonra 15 Haziran günü gırtlak kanserinden öldüğünde tahta üçüncü neslin temsilcisi oğlu II. Wilhelm geçmişti. Tahta çıkışının ertesi yılı ise genç Wilhelm Atina'yı ziyaretini fırsat bilerek birkaç gün İstanbul'u ziyaret etmeye karar vermişti. Bismarck'ın karşı çıkmasına rağmen bu kararında ısrar eden Wilhelm, 2 Kasım 1889 günü İstanbul'a varmış, II. Abdülhamid tarafından kabul edilmiş ve Yıldız'da ağırlanmıştı. (Bkz. *Toplumsal Tarih*, 232, Nisan 2013, *L'Illustration*'dan seçmeler.) Abdülhamid, önemli bir diplomatik zafer niteliğindeki bu ziyareti mümkün olduğunca kullanmış, hatta bu münasebetle bir hatıra madalyası bile bastırtmıştı.

1898'de söz konusu olan Wilhelm'in ikinci ziyaretiydi. Karısı Augusta Victoria ile birlikte *Hohenzollern* yatıyla İstanbul'a gelmiş, bir hafta kalmış, ardından da Suriye ve Filistin'i ziyaret etmek üzere ayrılmıştı. Dönemin basını bu ikinci ziyarete epey önem vermişti. Hatta *L'Illustration* dergisinin bir hafta önceki sayısının kapağında II. Abdülhamid ile II. Wilhelm'i kol kola tasvir eden uydurma bir resim yayınlanmıştı. (Bkz. *Toplumsal Tarih*, 170, Şubat 2008, *L'Illustration*'dan seçmeler.) Bu yazıda da Fransa'nın Alman karşıtı tutumunu hissetmek mümkündür. İmparatoru selamlamayan Fransız gemileri, çiftin açgözlülüğü, Alman halkının memnuniyetsizliği ve genel olarak hissedilen alaycı tavır,

L'ILLUSTRATION
SAMEDI 29 OCTOBRE 1898

Temyiz mahkemesi ceza dairesi.

Fransız hükümeti ve basınının menfi tutumunun bir yansıması olarak dikkat çekmektedir.

Kudüs'teki Kutsal Kabir ile ilgili kısa metin ve büyük resim de Wilhelm'in ziyaretiyle bağlantılıdır. İstanbul'dan sonra Suriye ve Filistin'e, yani Kutsal Topraklara gideceği bilinen Wilhelm'in Kudüs'ü ziyaret edeceği, orada da en önemli dini mekân olan Kutsal Kabir'i gezeceğine kesin gözüyle bakıldığından, dergi de bu fırsatla okuyucularına bu mabedin görüntüsüyle tasvirini sunmuştur. Yarı turist, yarı hacı olarak nitelendirilen Wilhelm ile alay ettikten sonra Hıristiyanlığın en önemli kutsal mekânlarından biri olan bu binayı tasvir eden dergi, buradaki mezheplerin çeşitliliğine ve muhtemel çatışmalarına işaret etmektedir. Nitekim 1901 senesindeki bir sayısında dergi, Rum Ortodoks keşişlerin tam da bu mekânda Fransisken rahiplere nasıl vahşice saldırdığını uzun uzun anlatacak ve resimleyecektir. (Bkz. *Toplumsal Tarih*, 233, Mayıs 2013, *L'Illustration*'dan seçmeler.)

ALMANYA İMPARATORUNUN SEYAHATİ

İstanbul, 22 Ekim. — Boğaz'ın o günlük güneşlik sabahlarından birinde Alman imparator çiftinin gelişi, Türkiye'de büyük olayların işareti olan yüz bir pare top atışıyla karşılandı. Fransız, Rus ve Yunan gemileri dışında limandaki bütün gemiler rengârenk bayraklarla süslenmişti.

Padişah misafirlerini muhteşem Dolmabahçe Sarayı'nda bekliyordu. Muhafızlarla çevrili olduğu hâlde rıhtımda imparatoriçenin istikametinde birkaç adım atıp elini öptü. Buluşma olağanüstü derecede samimi geçti ve padişah Bin Bir Gece Masalları'nı aratmayacak bir misafirperverlik ve on iki milyonu aşan bir cömertlik gösterdi.[1]

Seyahat imparatoriçenin doğum gününe rastladığından,[2] gayet pratik zekâlı Alman hükümdarlar hediyelere boğulmayı bekliyorlar; oysa sarayın ve itaate zorlanmış basının ötesinde halk homurdanıyor.

Fotoğraflardan biri, Salı 18 Ekim günü *Hohenzollern*'in gelişini temsil ediyor.[3] Boğaz'ın girişinde, Üsküdar'ın karşısında bulunan Dolmabahçe'de karaya çıkıldı. İmparator Wilhelm,

Hussar üniforması giymişti; imparatoriçe ise leylak renkte bir elbise.

Diğer bir fotoğraf ise ölmüş padişahların türbelerinin[4] ve yeni padişahların kılıç kuşandıkları camiin bulunduğu kutsal Eyüp kasabasında çekilmiştir.[5] Alman imparatoru burayı ziyaret etmeyi asla atlamazdı.

Kontes C.

II. Wilhelm'in Eyüp'te karaya çıkması.

Fotoğraf: Phebus.

KUTSAL KABİR

Kutsal Kabir Bazilikası, Kudüs'e yapılan bütün hac ziyaretlerinin merkezidir. Haşmetmeab Alman turist-hacı bu yeri muhakkak vardığı günün ertesi, hatta belki o gün bile ziyaret edecektir.

Padişahı ziyaretlerinden sonra Alman hükümdarlarının ayrılışı.

Kutsal Kabir Kilisesi'ni İsa'nın mezarının bulunduğu yerin üstüne 327'de inşa ettirenin Konstantin'in annesi Helen olduğu bilinir. Bugünkü bina o dönemde inşa edilmiş olana hiç benzemiyor: Birçok şapelin ve değişik mezheplerin özel kiliselerinin çevrelediği büyük bir rotundadan oluşuyor. Rotundanın ortasında ise 1811 tarihli Kutsal Kabir'in asıl yapısı yer almaktadır. 8 metre uzunluğunda, 5,50 metre yüksekliğindedir ve şekli adakların, lambaların, vazoların, resimlerin vs. altında kayboluyor.

Bu eski bazilikanın mumların ateşiyle ışıl ışıl olan kubbesinin altı, dünyanın her ülkesinden gelmiş müminlerin saygısıyla hareketleniyor. Ne var ki burada imandan çok neredeyse saklanmayan bir merakın varlığı hissediliyor. Türk zaptiyeleri orada nöbet tutuyor ve kabrin etrafında bu inancın Babil Kulesi'nde bir araya gelmiş farklı mezheplerden Hıristiyanların arasında barışı sağlıyor.

Kudüs'te Kutsal Kabir.

DİPNOTLAR

1 12.000.000 frank, yani yaklaşık 520.000 liranın abartılı bir rakam olduğuna pek şüphe yok.

2 Augusta Victoria von Schleswig-Holstein, 22 Ekim 1858 günü doğmuştur.

3 Fotoğrafın altyazısından Bogos Tarkulyan'ın Phebus Stüdyosu'nun eseri olduğu anlaşılıyor.

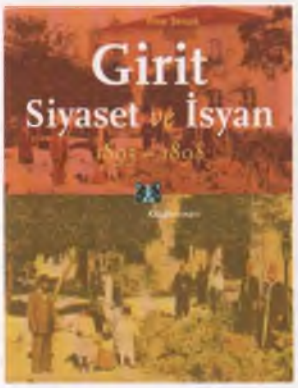
4 Tipik bir hata: Osmanlı padişahlarının türbeleri sur içindedir, dolayısıyla Eyüp'te olamaz. Bunun tek istisnası, Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1918'de defnedildiği Eyüp'teki türbesidir.

5 Bu fotoğraf da Bogos Tarkulyan'ın Phebus Stüdyosu'nundur.

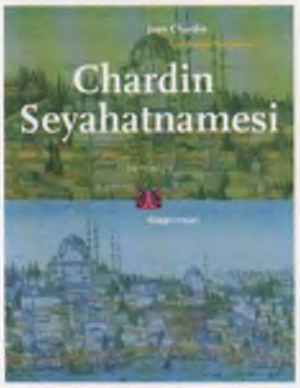
Tüyap'ta bekliyoruz!

3. Salon 207-A

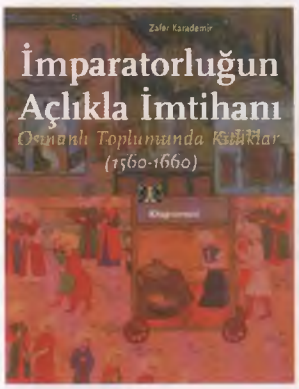

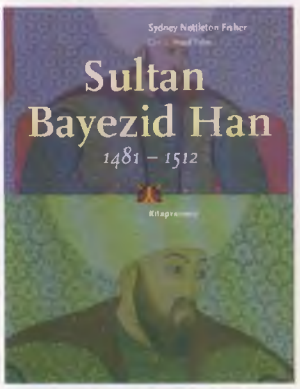

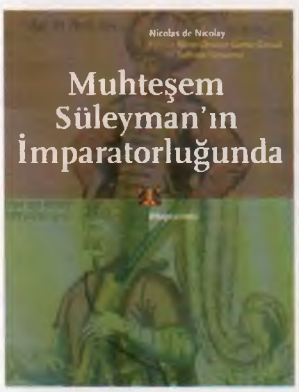

Online Sipariş: **www.kitapyayinevi.com**
Genel Dağıtım: **Ana Kitabevi 0212 526 9941**

Kitapyayinevi
www.kitapyayinevi.com

Romanya Sosyalistleri

1 KASIM 1914

İKDAM

Viyan: Romanya sosyalistleri, ahaliyi Avusturya'ya karşı harbe teşvik eden bazı kimselerin memleketten ihracını hükümetten talep etmişlerdir.

Osmanlı — Rus İnkıtâ-ı Münasebatı

2 KASIM 1914

İKDAM

Roma 30 – Petersburg'dan bildiriliyor: " Osmanlı Rus hükümetleri arasında muhâsamâta başlanması üzerine Rusya, memalik-i Osmaniye'deki konsoloslarına Osmanlı toprağından infikâk [ayrılma] ile Rus tebaasının himayesi hususunu İtalya konsoloslarına havale eylemelerini emir ve tebliğ eylemiştir. İstanbul'dan infikâk etmesi için Dersaadet'teki Rus Sefiri'ne de emir verilmiştir. Rusya, kendi memleketindeki tebaa-i Osmaniye hakkında memalik-i Osmaniye'deki Rus tebaasına karşı Hükümet-i Osmaniye'ce ittihaz edilecek muamelenin aynını tatbik edeceğini İtalya Sefiri marifetiyle Bâb-ı Âli'ye tebliğ eylemiştir.[...]

Budapeşte'de Tezahürat

Budapeşte 31 – Binlerce ahaliden mürekkep bir cemm-i gafîr vatanperverane şarkılar terennüm ederek akşamüzeri Osmanlı Konsoloshanesi önünde nümayişler yapmışlardır. Nümayişçiler: "Yaşasın Türkiye !" "Kahrolsun Rusya!" diye bağırmışlardır. Osmanlı Şehbenderi Türkiye lehindeki tezahürattan dolayı ahaliye teşekkür etmiştir.

Berlin'de Muhteşem Nümayişler

3 KASIM 1914

SABAH

Berlin 1 Teşrinsani – Dün akşam Berlin ahalisi Hükümet-i Osmaniye'nin harekât-ı azimkâranesine karşı Osmanlılara beyan-ı muhâleset etmek [dostluklarını bildirmek]için muhteşem nümayişler icra eylemişlerdir.

Viyana'da Nümayişler

Viyana 1 Teşrinsani – Dün akşam şehrin muhtelif nikatında Hükümet-i Osmaniye lehinde pek büyük muhâleset-perverane nümayişler icra edilmiştir.

İzmir Körfezi

3 KASIM 1914

SABAH

19 Teşrinevvel tarihli Ahenk gazetesinden: Ahval-i hazıra ilcââtıyla [gerektiği için] İzmir körfez medhali evvelki akşam alafranga saat beş buçuktan itibaren seddolunarak [kapatılarak] sefainin duhûl ve hurûcu [giriş çıkışı] men edilmiştir.

Berlin Darülfünûnu Profesörleri

3 KASIM 1914

TANİN

Berlin 30 – Berlin Darülfünûnu profesörlerinden takriben yüzde yetmişi hizmet-i askeriyeye girmişlerdir. Bunlardan ekserisi talebedir.

Tebligat-ı Mühimme

5 KASIM 1914

SABAH

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden: Devlet-i Osmaniye ile münasebat-ı siyasiyelerini kat' etmiş [kesmiş] olan devletler tebaasından Dersaadet'te ihtiyar-ı ikâmet edenler tarih-i ilandan itibaren nihayet bir hafta zarfında ikâmet eyledikleri mahallin polis merkezine müracaatla isimlerini kaydettirmeye mecburdurlar. Bunların bir mahalden diğer mahalle nakl-i hane veya harice azimet eylemeleri hâlinde yine kaydolundukları polis merkezlerini lâakal 24 saat evvel haberdar etmeleri icap eder. Tenbihat-ı vâkıa hilâfında hareket eden kesânın [kişilerin] şüpheli addolunarak haklarında ona göre muamele ifâ olunacağı ve polis merkezini haberdar etmeyerek vesika ahz etmeksizin azimet teşebbüsünde bulunanların hareketlerine mümânaat [engel] olunacağı ehemmiyetle ilan olunur.

Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden: Dersaadet'ten hudud-ı Osmaniye haricine azimet edecek Osmanlı ve ecnebi bilumum yolcuların yanlarında nüfus başına on liradan fazla nakit bulundurmaları suret-i katiyyede menedilmiştir. Bu miktardan fazla paranın evrak-ı nakdiye ile tebdili iktiza eder. Hudutlarda ve icap eden iskelelerde yolcuların ve eşyalarının muayenesi taht-ı temine alınmış ve ketm ve ihva eden mebaliğ eshabı [paralarını saklayanlar] haklarında muamele-i şedide icrası mukarrer bulunmuş olduğundan alâkadaranın malumu olmak üzere ilan-ı keyfiyet olunur.

Bir Karar-ı musîb

5 KASIM 1914

İKDAM

Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesinden

Düşmanlarımızla cereyan edecek vakayi-i harbiye hakkında her gün karargâh-ı umumiden matbuata malumat verileceğinden bu bâbda başka gûnâ [yoldan türlü] neşriyat ve beyanatta bulunanlar her kim olursa olsun menbaı ve kimden işittiği sorulmayarak hemen derdest ve en ağır ceza ile tecziye [cezalandırılmak] edilmek üzere Divan-ı Harb-i Örfiye tevdi olunacaklardır.

Mektuplar ve Telgraflar Hakkında

Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nden:

Ahval-i harbiye hasebiyle bilumum mektupların açık olarak verilmesi ve gerek mektupların gerek telgrafnamelerin Türkçe, Arapça, Fransızca ve Almanca lisanlarından başka bir lisan ile yazılmaması ve bu suretle verilmemiş veya yazılmamış olan mektup ve telgrafnamelerin tevkif edilmesi Başkumandanlık Vekâlet-i celilesinden bildirilmiş ve posta ve telgraf merâkizince [merkezlerince] ona göre muamele icrası tamimen tebliğ edilmiş olmakla bu günden itibaren herkesin buna tevfikan teâtî-i muhaberat etmesi ilan olunur.

Ermeni Patrikhanesi

6 KASIM 1914

SABAH

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Muhtelit'in kararı ile bütün murahhaslıklara tahrirat-ı umumiye göndererek memleketin hâl-i harpte bulunduğu şu zamanda vatan evlatlarından bulunan Ermeniler dahi uhdelerine terettüb

eden bilcümle vazaif-i asliyenin ifâsından maada ahvalin istilzâm eylediği [gerekli gördüğü] her türlü fedakârlıkların icrasına da şitaban olmalarını ve bu suretle hissiyat-ı vatanperveranelerini bu an-ı mühimde dahi fiilen ispat eylemelerini tavsiye etmiştir.

Kıbrıs'ın İlhakı

7 KASIM 1914

İKDAM

Londra 5 Teşrinsani – İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhak eylediği bir tebliğ-i resmide beyan olunuyor.

Rusya'da Nümayişler

7 KASIM 1914

İKDAM

Rusya Harbiye Nezareti'nin darülfünûn talebesini silah altına davet etmeye karar vermiş olmasından dolayı talebe tarafından Petersburg ve Moskova'da askerlik aleyhine nümayişler icra edilmiştir.

İngiltere'nin İlan-ı Harbi

8 KASIM 1914

İKDAM

Londra 5 Teşrinsani – Türkiye ile hâl-i harbin başladığına dair olan beyanname, Kıbrıs Adası'nın ilan-ı ilhakını mutazammın beyanname ile birlikte neşredilmiştir. Beyanname metninde Türkiye'ye karşı istimal edilen "düşman" kelimesinin (Mısır) kıtası ile (Kıbrıs) Adası'ndan el-hâletü hâzihi [şimdiye kadar] veya müttefiklerinin taht-ı işgalinde bulunmakta olan araziden maada diğer memalik-i Osmaniye'nin kaffe-i nikatına şamil olduğu beyannamede serd ve ityân edilmektedir [bildirilmektedir].

Fransa Hâl-i Harp İlan Etti

8 KASIM 1914

TANİN

Bordo 6- Ajans Havas'tan: Fransa Hariciye Nezareti âtîdeki notayı neşrediyor: "Osmanlı filosu bir Fransız tüccar gemisine karşı harekât-ı hasmanede bulunmuş ve birkaç Fransız'ın vefatına sebebiyet vermiş ve Fransız sefinesine hasarat-ı azime îkâ eylemiş olduğundan, diğer taraftan Bâb-ı Âli kendini bu harekâtın mesuliyetinden kurtaracak yegâne bir tedbir olan Alman heyet-i askeriye-i berriye ve bahriyesine yol verilmesinden imtina eylemiş bulunduğundan Fransa Hükümeti, Türkiye'nin bu hareketlerinden dolayı Hükümet-i Osmaniye ile Fransa arasında hâl-i harbin başlamış olduğunu ilan mecburiyetinde kalmıştır."

Sosyalistler Çarlığa Karşı

8 KASIM 1914

SABAH

Sofya 6 Teşrinsani – Maruf sosyalist reisi Doktor Rayrus Amele gazetesiyle (Çarlığa Karşı Cihad) unvanıyla bir makale neşrederek muharebe-i hazırada Rusya'nın kazanması ne kadar muzır [zararlı] olacağını beyan ile demokratların Çarlık aleyhinde katiyen mübarezeye girişmesi lüzumunu ispat eyliyor.

İzmir Ermeni Hastahanesi'nde

8 KASIM 1914

SABAH

Yedikule haricinde kain Ermeni Hastahanesi'nde icabında mecrûhin-i askeriyenin tedavisi için 150 yatak ihzar edilmiş olduğu gibi İzmir'deki Ermeni Hastahanesi'nde dahi 100 yatak tahsis edilmiştir.

Halife-i İslam, Üç Yüz Milyon Müslüman'ı Cihad-ı Ekbere Davet Ediyor.

13 KASIM 1914

İKDAM

Hatt-ı hümâyûn-ı hazret-i hilafetpenahi yalnız Osmanlılara değil, yeryüzünde meskûn üç yüz milyon ehl-i İslam'a ait bir emr-i mukaddes ihtiva ediyor. Halife-i İslam, fetva-yı şerife ile kaffe-i ehl-i İslam'ı cihad-ı ekbere davet ediyor. Müslüman olan bunun manasını anlar. Binaenaleyh bu dakikadan itibaren dünyada ne kadar Müslüman varsa- bilâistisna- hepsine cihad-ı ekber bir farz-ı ayn [Allah'ın her Müslüman'ın yerine getirmesi lazım gelen emri] olmuştur.[...]

Yürekleri vicdanları ve itikadları halis ve tam bulunan Müslümanlar, hatta kadınlar da dâhil olduğu hâlde bütün müminler bu farz-ı ayna ittibâen [uyarak] düşmanlara karşı cihada başlamak vazifesi ile mükelleftir.

Eli silah tutanlar silahlarıyla, ötekiler nakden, bedenen Halife-i İslam'ın o emrine göre en azim fedakârlıkları ihtiyar etmekle ve harbe gidenlere bütün mevcudiyet-i maneviye ve maddiyeleriyle yardım eylemekle bir vazife-i mukaddeseyi ifâ etmelidirler.

Cihad-ı ekberde yalnız şehit olanların değil bütün fedakârlığı görülenlerin makamı, evvel ve ahir cennet-i a'lâdır. [...]

Ermeniler ve Harp

14 KASIM 1914

TANİN

Ermeni Etibba Cemiyeti Çarşamba akşamı saat beşte Beyoğlu'nda akd-i içtima ederek Osmanlı ordusunda zuhur edecek olan mecrûhların [yaralıların] tedavisi için hastabakıcılar tedarik edilmesi hakkında müzakeratta bulunmuştur.

Dünkü İhtifâl-i Muhteşem

15 KASIM 1914

İKDAM

Şevketlü padişahımız, Halife-i Resûlullah efendimiz hazretlerinin, hain ve gaddar düşmanlarımıza karşı kaffe-i Müslimi'ni cihad-ı ekbere davet-i hümâyûnları şehrimiz afâkında derhal müheyyic [heyecanlı] sürûrlu inbisatlar hâsıl ederek İstanbul'da mukim bilumum Müslümanlar Halife-i azamın bu emir ve işârâtına lebbeyk-zen-i icabet olmuşlar [Allah'ın emrine uymuşlar], erkek, kadın, genç, ihtiyar bütün ehl-i tevhîd [Müslümanlar] dün sabah pek erkenden sokaklara dökülmüşlerdir. Bütün İslam haneleri, İslam ticarethaneleri, müessesat-ı milliye şanlı bayrağımızla donatılmış, dükkânını kapayan, işini gücünü

terk eden her Müslüman bu ferman-ı hümâyûnun tesir-i manevisi altında Fatihe doğru koşuyordu. Öğleye doğru caddeler, sokaklar bir seyl-i hurûşan [coşku seli] haline gelmişti. Fatih'e yaklaştıkça kalabalık artıyor, arabalar işlemiyor, tramvaylar pek güçlükle âmed ü şüd edebiliyordu [gelip gidebiliyordu]. Herkes gülüyor, bütün çehrelerden bayramlarda bile görülmeyen bir şetaret akıyordu. Fatih Cami-i Şerif Havalisinde İttihad ve Terakki, Müdafaa-i Milliye, Donanma-yi Osmani, Hilâl-i Ahmer, Rumeli muhacirin-i İslamiyesi, Müslüman tüccar cemiyetleri aza-yı muhteremesiyle, talebe-i ulûm efendiler, umum kasap, bakkal, kıraathaneci, kahveci, manifaturacı, tuhafiyeci, terzi, ekmekçi, haffaf, sandalcı, mavnacı, arabacı, beygirci, kuru yemişçi ve sair esnaf-ı Müslime cemiyetleri aza ve müntesibini ve mektepler şâkirdanı ellerinde bayraklar önlerinde çalgı ve davullar olduğu hâlde Fatih Meydanı'na geliyorlar, şiddetli, hararetli alkışlarla karşılanıyorlardı. Fatih. Cami-i şerif havalisi iğne atılsa yere düşmeyecek bir hale gelmişti. Havalide muhadderat-ı İslamiye'ye [Müslüman kadınlar] mahsus mahaller tefrik edilmişti. Halk arasında bulunan Alman ve Avusturya ve Macaristan bayraklarını sefarethanelerden gönderilen memurlar tutuyordu.[.....]

Bâb-ı Âli'de

Bâb-ı Âli pişgâhına gelindiği zaman Meclis-i Vükelâ hâl-i içtimada bulunuyordu. Heyet-i Vükelâ önde Sadrazam Prens Halim Paşa hazretleri olduğu hâlde binek taşına çıkarak hey'ât-ı muhteremeyi selamladılar.[...]

Kahraman Bir Türk Kadını

Bu sırada Türk kadınlığı için mucib-i mefharet olacak bir vaka zuhur etti. Şer'-i şerifin emrettiği derecede mestûre [örtülü] bir Türk kadını ata binmiş, elinde yalın kılınç geliyordu. Mûmâileyhâ cündiyane ve kahramanane bir vaz-ı vakar ile alkış tufanları içinde ilerledi. Vükelâ hazaratının şiddetli alkışlarına nail oldu.[...]

Telsiz Telgraf Alâtı

19 KASIM 1914
İKDAM

İngiliz tebaasından Alfred Henry'nin Taksim'de Sıraserviler'deki hanesinde telsiz telgraf cihaz ve alât-ı edevatı bulunmuş ve merkum ile oğlunun Divan-ı Harb-i Örfi'ye teslim kılınmış oldukları haber alınmıştır.

Ecnebi Mekâtibinin Seddi

19 KASIM 1914
SABAH

Dünkü nüshamızda memalik-i Osmaniye'deki muhâsımlarımızın tebaasına ait mekâtibin [mekteplerin] seddi taht-ı karara alındığını yazmış ve Konya'daki Fransız Ruhban Mektebi'nin kapatıldığını haber vermiştik. İş bu karar dün şehrimizde de tatbik edilmiş, Kadıköyü'nde ve Beyoğlu'nda bulunan muhtelif Fransız ve İngiliz mekâtibi seddedilmiştir.

Hanımlara Serbest Dersler

20 KASIM 1914
SABAH

Darülfünûn Müdüriyeti'nden: Hanımlara mahsus olmak üzere geçen sene Darülfünûn'da küşad edilmiş olan serbest derslerin sene-i hâliye tedrisatına Teşrinsani'nin onuncu Pazartesi günü saat ikide mübaşeet edileceği ilan olunur.

Rus Abidesindeki Çanlar

20 KASIM 1914
İKDAM

93 Seferinde Moskofların Devlet-i Osmaniye ve Millet-i İslamiye'nin bağrına bir hançer saplamak suretinde Ayastefanos'da inşa etmiş oldukları menhûs ve melûn abidenin milletin azm-i vatanperveranesiyle hak ile yeksan edildiği malumdur.
Mezkûr abidede muallak olan biri gayet cesim, diğeri ondan bir az küçük, üçüncüsü vasat kıt'ada ve dördüncüsü sagîr [ufak] dört adet çan dün büyük bir yük otomobili ile Müze-i Askeriye'ye naklolunarak cennetmekân Fatih Sultan Mehmet hazretleri tarafından İstanbul'un fethinde Haliç'i seddeden Bizans zinciri yanına vaz' edilmiştir.

İkinci Rus Abidesi

22 KASIM 1914
SABAH

O da dün hak ile yeksan oldu. Beykoz'da Yalıköy'ünün tepesinde Hünkâr İskelesi Mukavelesi hengâmesinde Ruslar tarafından rekz edilen [dikilen] ve o zaman Osmanlı toprağını ziyaretlerine hatıra olarak bırakılan ikinci Rus Abidesi dün Vaniköyü'nde Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi'nin hamiyetli talebesinin bâzû-yu vatanperveranesiyle 45 dakika zarfında hak ile yeksan edilmiştir. Abidenin bulunduğu yer sürülecek, oraya buğday ekilecektir. Vatan toprağını bu levs-i düşmandan [pis düşmandan] tathire himmetlerinden [temizlemelerinden] dolayı talebeyi bütün samim-i ruhumuzla tebrik ederiz.

Musevi Hastabakıcılar

24 KASIM 1914
SABAH

Şehrimizdeki Musevi Etibba, Musevi kızlarından mürekkep bir hastabakıcı heyeti vücuda getirmeye teşebbüs eylemişlerdir. Bu hastabakıcılar muhtelif hastahanelere tevzi edileceklerdir.

Türk Ocağı'nda

28 KASIM 1914
SABAH

Evvelki gece Türk Ocağı'nda bütün Türk milli müesseselerinin iştiraki ve Macar Kulübüyle beraber Türk Macar kardeşliğini ve silah arkadaşlığını tesid [kutlama] maksadıyla bir içtima yapılmış, Türklerin milli şairi Mehmet Emin Bey Turan ümidini terennüm eden şiirlerini okumuşlar Macar Kulübü Reisi gayet hâr bir surette alkışlanan bir nutuk irad etmişler ve Darülfünûn ve Darülmuallimin muallimlerinden Akçuraoğlu Yusuf ve İhsan beyler tarafından Türk ve Macarların ırki birlikleri ve tarihi münasebetlerine dair iki konferans verilmiş ve bu içtima şimdi yaşamakta bulunduğumuz tarihi günlerde de talihlerini birbirine karıştırmış iki kardeş milletin muvaffakiyet ve daimi istiklâl ve şerefleri temennisiyle ve son derece derin bir samimiyet ve heyecan ile nihayet bulmuştur.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

AMED GÖKÇEN
EZİDİLER
KARA KİTAP KARA TALİH
SUNUŞ MURATHAN MUNGAN
FOTOĞRAFLAR SANER ŞEN
211 sayfa, 130 Renkli Fotoğraf, Sert Kapak, İplik Dikiş
ISBN 975-605-399-347-6

"Tarihsel Körlük"e maruz kalmış bir halk olan Ezidiler, artık bin yıldır varettikleri kültürel yapılarını, mitolojik anlatılarını kaybediyor. Son gelişmelerle birlikte, uğramış oldukları hain saldırılar topluluğun yıllardır süregelen iç dengesini hızla bozmakta bu kadim toplumu adeta bir kültürel ve hatta fiziki yokoluşa sürüklemektedir. Amed Gökçen'in bu çalışması, Ezidi toplumunun bu zorlu yolculuğunu az da olsa bir kayıt altına almayı amaçlamaktadır. Yazarın Türkiye, Suriye, Irak, Gürcistan, Ermenistan ve Almanya'da yürüttüğü saha araştırmalarının sonucunda ortaya çıkan sözlü kültüre ait bilgiler Murathan Mungan'ın sunuşu ve Saner Şen'in 130 adet renkli fotoğrafıyla nefis bir albümde biraya getirildi.

HILMAR KAISER
THE EXTERMINATION OF ARMENIANS IN THE DIARBEKIR REGION
464 sayfa, ISBN: 978-605-399-333-9

The Extermination of Armenians in the Diarbekir Region is a study based largely on neglected sources from Turkish and Armenian archives covering the years 1908-1915. It discusses the rise of the "Committee of Union and Progress" the nascent Kurdish nationalist movement and the annihilation of the Ottoman Armenian population. Decision-making, deportations, assimilation policies, the seizure of Armenian properties as well as the settlement of Kurdish and other Muslim groups appear in a new light.

20. YÜZYILDA SOYKIRIM VE ETNİK TEMİZLİK
DERLEYENLER CENAP ÇAKMAK, GÖZDE ÇOLAK, GÖKHAN GÜNEYSU
342 sayfa, ISBN: 978-605-399-363-6

20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik, adlı bu çalışmada, tüm kıyım ve katliamların tarihsel ve antropolojik nedenleri göz önünde tutulmuş, karar vericilerin ve politikacıların nasıl hareket ettikleri, yaratılan suçların temelinde hangi saiklerin ve eşitsiz ilişkilerin yattığı ortaya konulmuştur. Tarihsel açıdan ele alınan örneklerde gerilimlerin bir kitlesel çatışmaya dönüşmesinin kaçınılmazlığı vurgulanmış; bu çatışma ve katliamların amaçları, benzeşen yanları, farklılıkları tarihsel, coğrafi ve ekonomik koşulları incelenmiştir.

ALİ DAYIOĞLU
KUZEY KIBRIS'IN "ÖTEKİLERİ"
RUMLAR, MARUNÎLER, ROMANLAR,
ALEVİLER, KÜRTLER
150 sayfa, ISBN: 978-605-399-361-2

Ali Dayıoğlu bu çalışmasında tüm azınlık gruplarını göz önüne alarak, azınlık haklarını uluslararası hukuk ve yürürlükte olan KKTC mevzuatı çerçevesinde incelemektedir. Azınlıkların sorunlarını ve mevzuattaki eksiklikleri ortaya koyan bu eser, azınlıkların korunmasına ve uluslararası hukuk belgelerine değinerek mevzuat ve uygulamaları irdelemekte; bu alanda kaleme alınan bilimsel çalışma eksikliğini bir nebze kapatmaya çalışmaktadır.

EDWARD SKIDELSKY – ROBERT SKIDELSKY
NE KADARI YETERLİ?
PARA SEVGİSİ VE İYİ YAŞAM MÜCADELESİ
230 sayfa, ISBN: 978-605-399-349-0

İyi bir yaşam nedir? Böyle bir yaşama ulaşmak, onu sürdürmek için neler yapmalıyız? Acaba herkes "benim hayattaki amacım çok fazla para kazanmaktır" dediğinde bu ne anlama gelecektir? Böyle bir amaç "iyi bir yaşam"ı getirecek midir? Ünlü ekonomist Robert Skidelsky ile oğlu felsefeci Edward Skidelsky, Ne Kadarı Yeterli? Para Sevgisi ve İyi Yaşam Mücadelesi adlı eserlerinde işte bu sorulara cevap ararken, daha fazla para kazanma arzusunun biçimlendirdiği ekonomik doyumsuzluğa ve "artık yeter" dememizi önleyen psikolojik eğilime karşı önemli tezler geliştiriyor.

www.bilgiyay.com
Telefon: **0212 311 52 59** Faks: **0212 253 47 00**
e-mail: **yayin@bilgiyay.com - dagitim@ bilgiyay.com**

Genel Dağıtım: **PUNTO**

www.puntokitap.com
Telefon: **0212 496 10 50** Faks: **0212 551 30 13**
e-mail: **punto@puntokitap.com**

SİNEMA VE TARİH: OSMANLI'DAN SİNEMA MANZARALARI

1914'te Fuat Uzkınay'ın çektiği belge film (Ayastefanos'taki Rus Abidesi'nin Yıkılışı, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti) Türkiye'de sinemanın başlangıcı olarak kabul görmekte. Ana-akım sinema yazarlarının ve resmi kurumların desteklediği bu kanı nedeniyle 2014 yılı Türkiye'de sinemanın 100. yılı olarak kutlanmakta. Tüm çatışan fikirlere rağmen,** İstanbul Modern Sinema'nın 100. yılı bağlamında çeşitli etkinlikler düzenlemekte, bunlardan bazıları:* Yüz Yıllık Aşk: Türkiye'de Sinema *ve* Seyirci İlişkisi ve İstanbul Sessiz Sinema Günleri.

ÖZDE ÇELİKTEMEL-THOMEN

İstanbul Sessiz Sinema Günleri kapsamındaki son derece davetkâr ismiyle dikkat çeken *Yeni Temâşâgerân: Osmanlı'dan Sinema Manzaraları* etkinliği 10 Ekim 2014'te İstanbul Modern Sinema'da gerçekleşti. Etkinliğe imza atan pek çok kurum bulunmakta: İstanbul Modern, Kino İstanbul, İstanbul Şehir Üniversitesi, Eye Film Enstitüsü, Cineteca Bologna ve diğer destekleyici kurumlar... Gösterime ilgi oldukça yoğundu. Sessiz filmler sinemanın ilk yıllarında genellikle müzik eşliğinde izlenmekteydi. *Yeni Temâşâgerân*, bu geleneği son derece başarılı bir biçimde gerçekleştirdi. Çiğdem Borucu Erdoğan'ın müzik direktörlüğünde her film için titizce seçilen eserlere Güniz Alkaç ve Nurcan Betül Arısoy eşlik etti. Bir yandan hareketli görüntülerle Osmanlı âleminde gezinen seyirciler diğer yandan piyano ve kanun ezgileriyle âdeta farklı anlara gitmiş gibiydi.

İzlencede 1902-1923 yıllarında, çoğunlukla Avrupalıların eski Osmanlı topraklarında çektiği yaklaşık yirmi sessiz film yer almaktaydı. Filmlerin çoğu aktüalite niteliğindeki haber filmiyken, birkaç şehrin turistik manzarası ve birer animasyon ile kurmaca film de seçilmiş. Bu filmleri EYE Film Enstitüsü'nden Elif Rongen-Kaynakçı ve bağımsız küratör Mariann Lewinsky Straauli çeşitli arşivlerden derlemişler. Gösterim filmlerin konusuna göre üç bölüme ayrılmış: *Sultan Balkanlar'da Buhran ve Yeni Kimlikler, Geçmişten Bugünün Coğrafyasına Bakmak: Etnik Kökenler, Milliyetçilik ve Savaş*, ayrıca son olarak *Kuzey Afrika, Türk-Arap İlişkileri, Egzotizm*. Seyircilerin de katılımıyla her gösterim sonunda bir değerlendirme yapıldı. Gösterimin bitmesiyle düzenleme kurulunun (Elif Rongen-Kaynakçı, Mariann Lewinsky Straauli, Nezih Erdoğan, Peyami Çelikcan, Canan Balan) yürüttüğü panelde son bir değerlendirme daha yapıldı.

İZLENCEDEN KESİTLER

Sultan Balkanlar'da Buhran ve Yeni Kimlikler başlıklı bölümün en ilginç filmleri arasında *Sultan Reşad'ın Selanik Ziyareti* (Makedonya Sinematek, yönetmen: Manaki Kardeşler, 1911), *Charlie Türkiye'de* (EYE Film Enstitüsü, yapım: ABD, 1919) ve *Belgrad* (EYE, 1922) yer almakta.

Manaki Kardeşler'in filmi Sultan Mehmed Reşad'ın (1909-1918) Balkanlar'daki Üsküp ve Kosova ziyaretlerinin (1911), Selanik ayağının görüntülerini içermekte...[1] Filmdeki ilk görüntüler denizden çekilen şehri, kayıkları ve botları gösterir. Erkeklerin ağırlıkta olduğu sokaklarda beyazlar içindeki çocuklar da perdeye yansımakta. Bayraklar ile armaların ve askerler ile süvarilerin görünmesiyle halkın aslında bir geçit törenine eşlik ettiği yavaşça ortaya çıkar. Sultan Mehmed Reşad faytonda halkı selamlamaktadır. Bu filmde Selanik'te adeta bir bayram havası esmektedir. Oysa Balkan Savaşları'nın arifesinde (1912-1913), Selanik'teki Sultan halkın sadakatini ve bağlılığını pekiştirme çabası içindedir. Savaş sonrasında kaybedilecek nüfus ve topraklarla İslam ve Osmanlılık artık Balkanlar'daki etkisini kaybetmeye başlayıp imparatorluğun nüfusu daha da Türkleşecektir. Manaki Kardeşler'in bu filmi ve diğer *Hürriyet* (1908) serisi hem tarihe tanıklık eder hem de milliyetçilik, isyan, imparatorluk simgeleri, etnografi, mimari ve coğrafya hakkında çok kıymetli görsel veriler sunar. Bu bağlamda Türkiye' de yazılı belgeler dışında, filme alınmış belgeleri ciddiye alarak inceleyen ender bir tarihçi olan Saadet Özen, 2010'da Manakiler' in *Hürriyet* filmini çözümledi. Böylece Özen,1908 Jön Türk Devrimi' ni hareketli görüntüler sayesinde analiz ederek devrim ve Meşrutiyet' in ilanı hakkındaki literatürü daha da güçlendirdi.[2]

Dünyadaki ilk animasyon örneğini ABD'li Vitagraph (Humorous Phases of Funny

Faces/ Komik Yüzlerin Gülünç Durumu, 1906) yaparken Avrupa'lı *Pathé* ve *Gaumont* da çeşitli yapımlarla animasyona imza atmıştır.[1] 1919 ABD yapımı *Charlie Türkiye'de, Yeni Temâşâgerân*'ın tek animasyonuydu. Özellikle ilginç içeriğiyle bu yapım görülmeye değer.[4] Filmde "Keşke uçan bir halım olsa" diyen Charlie uykuya dalar ve kendisini bambaşka bir diyarda bulur. İsmi ve konusuyla bu filmin bazı anakronik öğeler taşıdığını söylemek mümkün. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun kullandığı resmi isimler, Devlet-i Aliyye, Memâlik-i Mâhruse-i Şâhâne ya da Devlet-i Osmaniyye'ydi. Fakat erken 20. yüzyılda pek çok Batılı için imparatorluk "Türkiye" olarak addediliyordu ve bu filmde de aynı kullanım yinelenmiş. *Charlie Türkiye'de* etkinliğin tematik ve coğrafi olarak Balkanlar'ı kapsayan ilk bölümünde gösterildi. Keza film başka bir yeri anımsatıyor. Filmdeki palmiye ağaçları, hindistancevizleri, binalar, develer ve Bağdat Ekspresi Charlie'nin Anadolu ve Balkanlar dışında, Mezopotamya ya da Kuzey Afrika'da gezindiği izlenimini yaratır. Filmde rüyalar âleminde yaratılan "Türkiye"yi cisimleştirecek pek çok simge kullanılmış: Türk halısı, nargile, harem, fesli çocuklar, köleler ve dansöz gibi. Belli ki Charlie'nin "Türkiye"si mistik, imrenilecek ve hayali kurulacak bir âlem! Aynı zamanda erkek bakışının baskın olduğu bu egzotik âlem, Batılı kültürün Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu klişeleşmiş algılamasını, bir başka deyişle Edward Said'in Şarkiyatçılık kavramını hatırlatmakta.[5] Esasen bu klişelere Osmanlı yapımlarında da rastlamak mümkün... Örneğin *Binnaz* (Malulin-i Guzzata Muavenet Heyeti, Ahmet Fehim, 1919) ve *Bican Efendi Vekilharç* (Malulin-i Guzzata Muavenet Heyeti, Şadi Fikret Karagözoğlu, 1921) filmleri de aynı erkek bakış açısını (kadının bir arzu nesnesine dönüştürülmesini) yer yer kullanarak bazı klişeleşmiş sembolleri öne sürmektedir.[6] Charlie'nin duvar deliğinden izlediği peçeli, dans eden kadın ve *Binnaz*'daki Hafız Ahmet'in perdelerin ardından dans eden Binnaz'ı gözetlemesi, Bican Efendi'nin ve konuklarının dansözler eşliğindeki eğlencesi paralellik taşımakta.

Belgrad (EYE, 1922) filmi Kral I. Alexander (1921-1934) devrini, Osmanlı ve hatta Avusturya-Macaristan imparatorlukları sonrasındaki dönemi, milliyetçilik, vatanperverlik ve modernite söylemleriyle tasvir etmekte. Osmanlı'nın 1521'de Macarlardan aldığı Belgrad, Sırp kültürel geleneğinin ve milliyetçiliğinin güçlü bir kalesiydi. Osmanlı döneminde 1829'da otonomi kazanan Sırplar, 1878'de bağımsız olmuştu ve Balkan Savaşları bölge topraklarını ele geçirmek isteyen Sırplar'ın direkt etkin rol almasıyla patlak vermişti.[7] Filmde Belgrad'ın sınırları bir haritayla gösterilirken altyazıda şehrin Sırp, Slav ve Hırvatların başkenti olduğu vurgulanır. Film, I. Dünya Savaşı'yla (1914-1918) ulus-devlet inşa sürecini ve imparatorluklardan kopuşunu kutluyor gibidir. Anıtlar, ulusal kahramanların heykelleri, kraliyet sarayı, devletin askeri ve polisi milliyetçi anlatıyı güçlendiren öğelerdendir. Filmde karşıtlıklar üzerinden bir modernite söylemi yaratılır. Şehrin bir yakası hızlı akan trafiği, tramvayı, trafik polisi, şık restoranları ve kafeleriyle "Batı"yı diğer bir yakası ise kağnıları, helvalı ve şerbetli pazar yeri, fesli ve şalvarlı halkıyla adeta "Doğu"yu sembolize etmektedir. Bu görüntüleri altyazıdaki manipülatif anlatı da desteklemektedir. Esasen Belgrad farklı etnik-dini halkları, eski-yeni taşıtları ve günlük hayatın pek çok ayrıntısıyla erken Cumhuriyet döneminin İstanbul'unu da çağrıştırabilir.

DEĞERLENDİRME

Sinema ve tarihin kesiştiği bu heyecan verici etkinliğin bildirisinden anlaşıldığı üzere, düzenleme kurulu disiplinler arası fikir alışverişini sağlamayı hedeflemiş. Seyirciler arasında ulusal ve uluslararası öğrenciler, farklı branşlardan araştırmacılar ve uzmanlar ile pek çok sinemasever bulunmaktaydı. Bu sessiz filmlerin çoğu İstanbullu sinemaseverlerin ilk kez erişimine açılmıştı. Kalabalık sinema salonu etkinliğin seyirci tarafından coşkuyla karşılandığını göstermekteydi. Genel program ve katılımcıların kullandığı diller Türkçe ve İngilizceydi. Filmlerin altyazıları için çeviri yapılırken değerlendirme ve panel esnasında spontane çeviri yapılmaması bazı seyirciler için sıkıntılı oldu.

Panelde öne çıkan bazı görüşler şöyle sıralanabilir: Sinematografa (erken sinema döneminde sinemaya verilen isimlerden biri) birlikte Osmanlı topraklarında yeni bir seyircinin oluşması, sinemanın sermaye sahibi Batı'dan geldiği, izlencedeki çoğu filmin konu itibarıyla savaşları ve günlük yaşamdan kesitleri yansıttığı, kameraya yakalanan ya da poz veren insanların bu yeni teknolojiyle olan ilişkisi, İstanbul Modern Sinema'da bu sessiz filmleri seyreden seyircilerin Osmanlı'dan sinema manzaraları bağlamındaki genel yorumları.

Tarihyazımında resim, heykel ve sikke gibi görsel malzemelerin belge olarak kullanımı 16. ve 17. yüzyıla kadar giderken bunlara sonraki dönemlerde fotoğraf, film ve afiş de eklenmiştir. Filmlerin bir belge olarak kullanımı 1970'li yıllarda tarihçi Marc Ferro ile başlamıştır. Ferro'ya göre filmler "gayri resmi bir karşı-tarihin oluşturulmasına hizmet etmektedir," yani görsel belge bir anlamda resmi devlet arşivleri ve ideolojisi ya da medyanın dayatmaları arasında bir denge sağlamaktadır.[8] Bu nedenle *Yeni Temâşâgerân: Osmanlı'dan Sinema Manzaraları*, özellikle tarihçi ve diğer beşeri bilimciler için bir mini-görsel belge arşivi

***Belgrad* filminden bir kare, 1922.**

***Charlie Türkiye'de* filminden bir kare, 1919. Etkinliğin broşürü.**

Belgrad filminden bir kare, 1922.

gibiydi. Bu görsel kaynakların tüm ayrıntılarıyla neler sunduğu, gösterilenlerin nasıl okunacağı, perdeye yansıyanların gerçeği nasıl temsil ettiği ve benzeri metodolojik noktalar başka bir yazının konusu olabilir. Ayrıca sessiz filmlere ulaşmak isteyen araştırmacıların ve eğitmenlerin artık çok da uzağa gitmesine gerek yok. Bazı film arşivleri internet sitelerinde kataloglarını paylaşıp filmlerin ön izlemesine izin vermekte... Örneğin *British Pathé* ve *Gaumont* bu uygulamayı başlatanlar arasında ve koleksiyonları Osmanlı ve erken Cumhuriyet yıllarını da kapsamakta.[9] Ayrıca bu dijital filmleri okullarda ve konferanslarda eğitim amaçlı olarak, satın almadan, internetten izlemek de mümkün. Neticede, aktüalite niteliğindeki sessiz filmler hem birer görsel belge olarak hem de geçmişi canlandıran hareketli bir âlem olarak araştırmacılara, eğitmenlere, öğrencilere ve meraklılarına hiç şüphesiz yeni bir perspektif sağlayacaktır.

ÖZDE ÇELİKTEMEL-THOMEN
UNIVERSITY COLLEGE
LONDON

DİPNOTLAR

* Nijat Özön, *Türk Sineması Tarihi (Dünden Bugüne) 1896 1960*, Antalya Kültür Sanat Vakfı, Ankara, 2003.; Giovanni Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi 1896-1959*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1998; Rekin Teksoy, *Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2005.

** Dilek Kaya-Mutlu, "Ayastefanos'taki Rus Abidesi: Kim Yıktı? Kim Çekti? Kim 'Yazdı?,"*Seyir*, no. 3, Bahar 2006, s. 12-21; Savaş Arslan, *Cinema in Turkey: A New Critical History*, Oxford University Press, Oxford, 2011. Özde Çeliktemel-Thomen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)" *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, 2, Haziran 2010, s. 1-17. http://www.kurgu.anadolu.edu.tr/dosyalar/22.pdf. [Son erişim 16 Ekim 2014].

1 Selçuk Akşin Somel, *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*, The Scarecrow Press, Toronto & Lanham, s. 32.

2 Saadet Özen, "Hürriyet Films," *Directory of World Cinema: Turkey*, Derleyen: Eylem Atakav, Bristol & Chicago, Intellect, 2013, s. 59-61; Saadet Özen, *Rethinking the Young Turk Revolution: Manaki Brothers' Still and Moving Images*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2010.

3 Kristin Thompson, David Bordwell, Janet Staiger, *Film History an Introduction*, McGraw Hill, New York, 2003, s. 52.

4 Online erişim için link: http://vpro.openbeelden.nl/media/685703/Charlie_in_Turkey.en [Son erişim 16 Ekim 2014]

5 Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 46.

6 Özde Çeliktemel-Thomen, "Binnaz," *Directory of World Cinema: Turkey*, Derleyen: Eylem Atakav, Bristol & Chicago, Intellect, 2013, s. 57-59.; Özde Çeliktemel-Thomen, "Bican Efendi Vekilharç," *Directory of World Cinema: Turkey*, Derleyen: Eylem Atakav, Bristol & Chicago, Intellect, 2013, s. 56-57.

7 Somel, s. 335-336.

8 Marc Ferro, *Sinema ve Tarih*, Çeviri: Turhan Ilgaz & Hülya Tufan, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1993 s. 10-11.

9 Link için http://www.britishpathe.com/search/query/Ottoman ve http://www.gaumontpathearchives.com/index.php?urlaction=doc.listeGlangue=EN [Son erişim 16 Ekim 2014]

I. CİHAN HARBİ: KÜRESEL BİR BAKIŞ

I. Cihan Harbi, dünya tarihinin ilk gerçek küresel savaşı olma özelliğini taşıyor. Avrupa dışındaki ihtilaflar ile olan bağlantısı sebebiyle Avrupa dışında da sürdürülen bu savaş gitgide dünya çapında gerçekleşen bir ekonomik savaşa dönüştü ve küresel güç dengelerini derinden değiştirdi. Fransa ve Büyük Britanya savaşın başından itibaren geniş kapsamlı olarak sömürgeci imparatorluklarındaki kaynakları kullandılar. I. Cihan Harbi aynı zamanda küresel bir medya etkinliğine de dönüşmüştü ve bu özelliğiyle Avrupa dışında da savaşın başından itibaren yoğun bir şekilde takip ve analiz edildi. Avrupa'nın sadece imajı değil, fakat kendini nasıl gördüğü ve potansiyellerini nasıl algıladığı da değişmiş oldu. Küresel bir bakış altında "I. Cihan Harbi Çalışmaları"nın kapsamının çoktan genişletilmesi gerekiyordu; Avrupa dışı bölgelerin Avrupa'daki kilit ihtilafa olan katkısını sorgulayan ve henüz yeterince araştırılmamış olan Cihan Harbi'nin pek çok sonucunun Avrupa dışı dünya için etkilerini araştıran bir bakış.

Bu anlayışla Thyssen Lectures III The Great War Beyond National Perspectives [Ulusal Perspektiflerin Ötesinde Harb-ı Umumî] Kasım ayında Prof. Dr. Oliver Janz'ın katılımıyla İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nde ve Bolu'da Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde iki farklı etkinlik gerçekleşecektir.

3 KASIM 2014, 19: 30
İstanbul- Boğaziçi Üniversitesi (Albert Long Hall)

4 KASIM 2014, 14.00
Bolu- Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ Kültür Merkezi Mavi Salon)

POLONYA SANATINDA ORYANTALİZM

Polonya sanatındaki oryantalist eğilimleri, resim, desen, tekstil ve grafik eserlerle gözler önüne serecek geniş kapsamlı sergi 24 Ekim 2014 - 18 Ocak 2015 tarihleri arasında Pera Müzesi'nde...

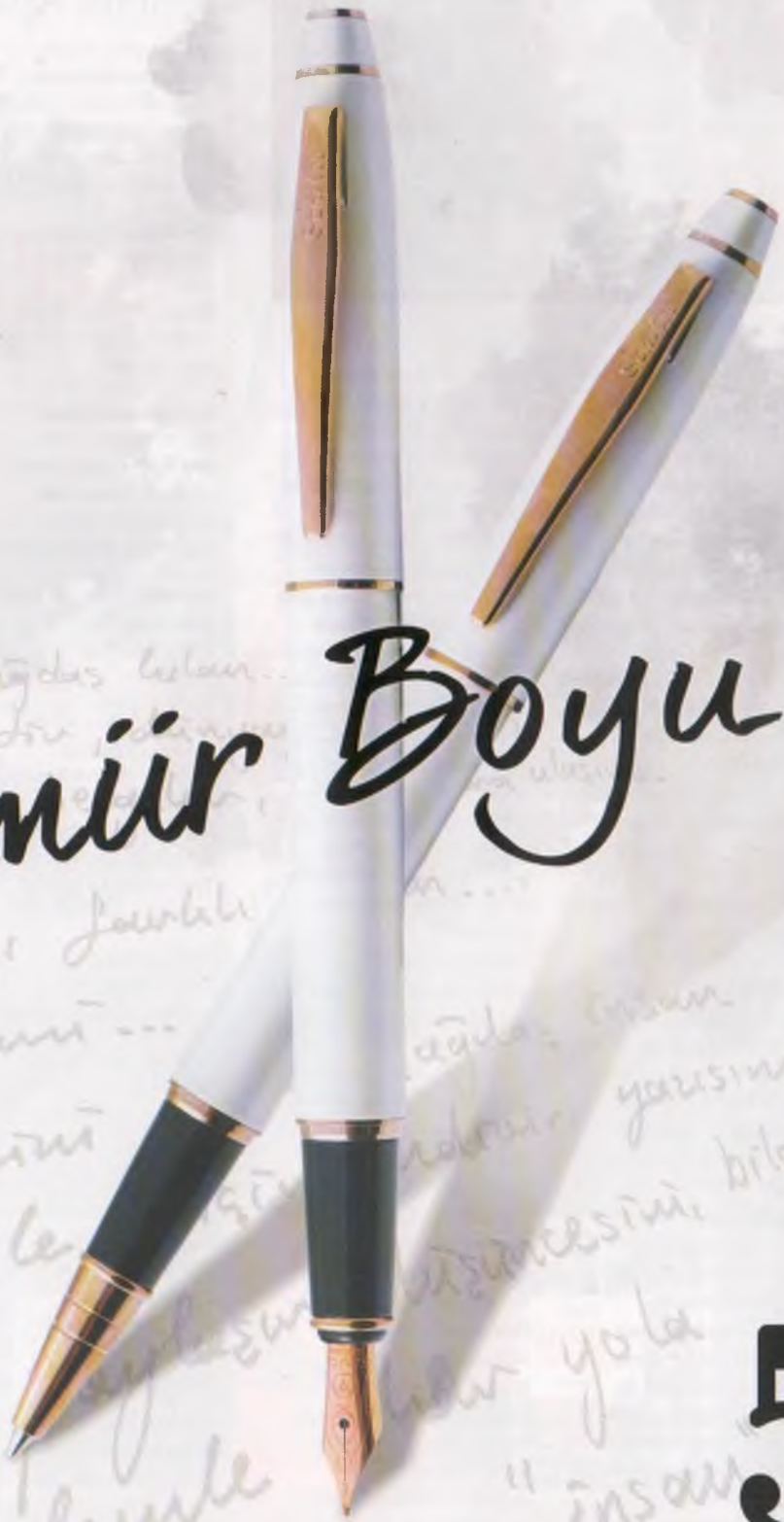
17. yüzyıldan, 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden bir dönemi kapsayan sergideki eserler arasında Jan Christian Kamsetzer'in Türkiye seyahatinden desenlerin yanı sıra, Żmurko ve Brandt gibi sanatçıların oryantalist görünümleri de bulunuyor. Eserlerin çoğu Osmanlı dünyasını konu alırken daha küçük bir bölümü Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya değiniyor.

Pera Müzesi'ndeki sergide 1864-1876 yılları arasında Sultan Abdülaziz'ın saray ressamlığını yapan Stanisław Chlebowski için ise özel bir bölüm bulunuyor. Özellikle aralarında Jan Matejko, Wacław Pawliszak, Jan Ciągliński ve Jacek Malczewski gibi isimlerin bulunduğu Türkiye'yi ziyaret etmiş sanatçılara ait eserler de dikkat çekiyor.

Polonya-Türkiye diplomatik ve kültürel ilişkilerin 600. yıldönümü kutlamaları kapsamında hazırlanan sergide, Varşova, Kraków, Poznań, Wrocław ulusal müzeleri, Varşova Üniversite Kütüphanesi ve Łazienki Saray Müzesi'nin yanı sıra İstanbul Askeri Müze'den eserler de yer alıyor.

Etkinlik Polonya Türkiye diplomatik ve kültürel ilişkilerin 600. yıldönümü kutlamalarını içeren 2014 kültür programı kapsamında düzenlenmektedir.

Scrikss

Ömür Boyu...

50 YEARS
1964

www.scrikss.com.tr

DOĞU AKDENİZ'DE YEME-İÇME ALIŞKANLIKLARI VE GASTRONOMİ GELENEKLERİ ÜZERİNE KONUŞMALAR DİZİSİ

Yunanistan İstanbul Başkonsolosluğu, Yunanistan Milli Araştırma Enstitüsü Osmanlı Araştırmaları Programı işbirliğiyle Sismanoglio Megaro binasında "Doğu Akdeniz'de Yeme-İçme Alışkanlıkları ve Gastronomi Gelenekleri" başlıklı bir konuşmalar dizisi düzenliyor. 21 Ekim- 20 Mayıs arasında gerçekleşecek olan konuşmalara katılım ücretsiz olacak. "Bizans İstanbul'unda Fırınlar", "Osmanlı Dünyasının Kırk Çeşit Ekmeği", "16. ve 17. Yüzyıllarda Meyhanelerin İşlevi. Değişim ve Şarap Yasakları", "Antik Çağlardan Cumhuriyet'e, Batı Anadolu Kıyılarında Bağcılık ve Şarap Üretimi", "Bizans Diyeti. Mitler ve Gerçekler", "Ege Sakinlerinin Eski ve Yeni Beslenme Alışkanlıkları", "Osmanlı İstanbul'unda Balıklar ve Balıkçılar", "Bizans, Hint ve Sarazen Yemekleri" konuşmalar dizisinde yer alacak başlıklardan sadece birkaçı.

Tarladan çarşıya, mutfağa ve sofraya... Sismanoglio Megaro'da gerçekleşecek söyleşiler beslenme etrafında kurulan iktisadi ve kültürel ilişkiler ağını incelemeyi amaçlıyor. Bu çerçevede, buğday, yağ ve şarap gibi temel Akdeniz ürünlerinin ekonomide ve siyasal yaşamda, belirli bir mekân ve zamandaki –yani Balkanlar'da ve Küçük Asya'da, antik çağlardan geç Osmanlı dönemine kadar– üstlendikleri rol irdelenecek.

Konunun uzmanları Doğu Akdeniz'de beslenme için temel olan ürünlerin, devlet mekanizmaları tarafından yönetilen pazar sistemleri aracılığıyla nasıl dağıtıldığı ve nasıl işletildiği gibi konuları tartışacak; merkezi hükümetin şiddetli toplumsal olayları engellemek için şehirlere ürün tedariki ve temel gıdaların fiyatları gibi konularda özenli davrandığına, ayrıca dinlerin dayattığı bazı yasaklara da değinecekler. Meslekler, geleneksel teknikler, endüstriyel mirasa dair bilgiler sunulacak, tarihin bir döneminde Doğu Akdeniz halklarının yeme alışkanlıkları ve gastronomi gelenekleri irdelenecek.

Toplumların, devletlerin sınırlarının ötesinde, yemeğe ve beslenme tercihlerine dair disiplinlerarası bir tartışma... Bir kültürel unsur olarak beslenme konusuna çok katmanlı bir yaklaşım...

Seminerler boyunca İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce simültane tercüme yapılacaktır. Seminerlerin tamamı Bodossaki Vakfı'nın dijital platformu olan BLOD'a (Bodossaki Lectures On Demand) aktarılacaktır.

Konuşma dizisini yöneten isim ise Evangelia Balta. 1955 Kavala doğumlu Evangelia Balta, Osmanlı dönemi iktisadi ve toplumsal tarihi ile Anadolu'daki Rum kültürü üzerine çalışan ve önemli katkılarda bulunan Yunanistan Milli Araştırma Kurumu'nda araştırma müdürü, tarihçi.

SEMİNER PROGRAMI

21 Ekim 2014, 19:00
Gerasimos Merianos (National Hellenic Research Foundation)
Bizans İstanbul'unda Fırınlar (8.-12.Yüzyıl)

Marianna Yerasimou (Yazar, Yemek kültürü araştırmacısı)
Somundan Francalaya: Osmanlı Dünyasının Kırk Çeşit Ekmeği

15 Kasım 2014, 19:00
Fikret Yılmaz (Bahçeşehir Üniversitesi)
16. ve 17. Yüzyıllarda Meyhanelerin İşlevi. Değişim ve Şarap Yasakları

Lucienne Thys- Şenocak (Koç Üniversitesi)
Türkiye'de Kültürel Miras ve Bağcılık

16 Aralık 2014, 19:00
Evrydiki Sifnaios (National Hellenic Research Foundation)
Yağ ve Sabun Teknolojisi. Ege'nin İki Yakasında 'Peripatetik' Kültürel Değerler

Mehmet Genç (Şehir Üniversitesi)
İstanbul'un Yağ İkmali

20 Ocak 2015, 19:00
Ilias Anagnostakis (National Hellenic Research Foundation)
Bizans Diyeti. Mitler ve Gerçekler

Angelos Sikalidis & Aleksandra Kristo (Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Ege Sakinlerinin Eski ve Yeni Beslenme Alışkanlıkları

17 Şubat 2015, 19:00
Maria Leontsini (National Hellenic Research Foundation)
Bizans, Hint ve Sarazen Yemekleri: Bizans ve Arap Beslenme Alışkanlıklarına Bir Bakış

Maria-Christina Chatziioannou (National Hellenic Research Foundation)
Doğu'nun Kentsoyluları Gündelik Alışkanlıklar ve Damak Tatları (Andreas Syngros, Kamondo, Said Bey)

17 Mart 2015, 19:00
Ersin Doğer (Ege Üniversitesi)
Antik Çağlardan Cumhuriyet'e, Batı Anadolu Kıyılarında (Ionia ve Aiolis) Bağcılık ve Şarap Üretimi

Elsa Kontogiorgi (Academy of Athens)
Nüfus Mübadelesinden Önce ve Sonra Rum Bağcılar. Anadolu'da ve Yunanistan'da Bir Şarap Hikâyesi.

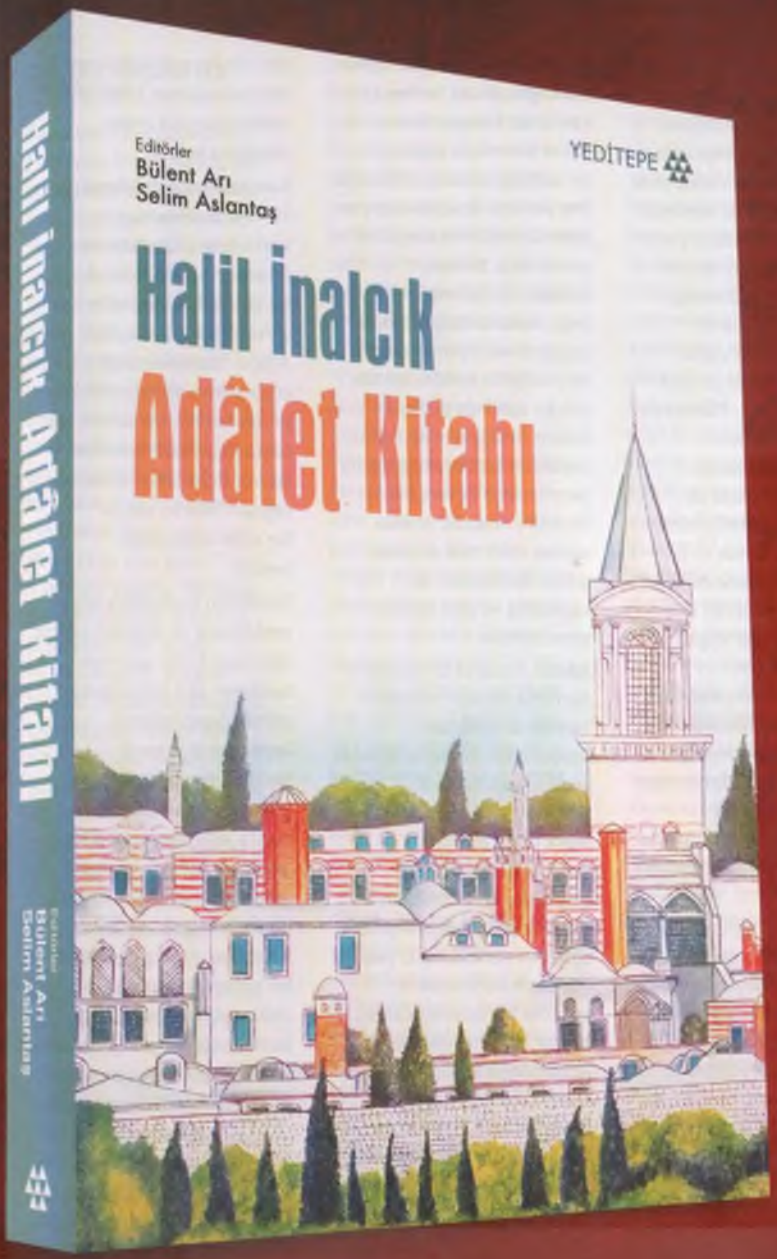
22 Nisan 2015, 19:00
Christine Angelidi (National Hellenic Research Foundation)
Bizans İstanbul'unda Armağan ve Gündelik Besin Olarak Balık

Suraiya Faroqui (Bilgi Üniversitesi)
Osmanlı İstanbul'unda Balıklar ve Balıkçılar

20 Mayıs 2015, 19:00
Johannes Koder (Austrian Academy of Sciences)
Favadan Kuru Fasulyeye – İstanbul'da Gündelik Beslenme

Niki Tsironi (National Hellenic Research Foundation)
Bizans'ta Ruhun Besin, Besinin de Ruh Olarak Algılanması

Adres: Sismanoglio Megaro, İstiklal Caddesi No 60, 34433, Galatasaray-Beyoğlu, İstanbul
Telefon: +902122449335
+902122449335
Basın İlişkileri: İdil Berkant – 0532 213 50 28

HALİL İNALCIK

ADÂLET KİTABI

Editörler:
Bülent ARI • Selim ASLANTAŞ

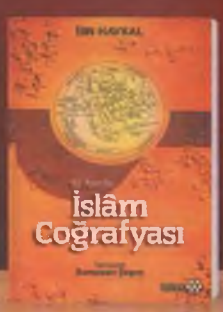
Adâlet Kitabı, Türklerin, adâlet anlayışını, idare geleneklerinde bu anlayışın yerini, tarihî süreçte yaşanan değişim ve dönüşümleri, yüzyıllar içinde teşekkül eden önemli hukuk ve adâlet kurumlarını inceleyen araştırmalardan bir demet sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Eserlerin seçiminde, kronolojik bir bütünlük sağlanmaya çalışılmış, hukuk ve adâlet tarihimizin önemli meselelerinin incelendiği çalışmalara özellikle yer verilmiştir.

YAKINDA!

YAKINDA!

PERŞEMBE KONUŞMALARI'NDA FİKRET ADANIR

HAZAL ÖZDEMİR

Tarih Vakfı'nın "1915'ten 2015'e Tehcir-Taktil-Soykırım" konulu Perşembe Konuşmaları'nın ikinci konuğu Prof. Dr. Fikret Adanır'dı. 16 Ekim 2014 günü Tarih Vafı'nın Eminönü binasında konuşan Adanır, 1915 Ermeni Soykırımı iddiaları ve reddi bağlamında tarihçinin sorumluluğunu vurguladı. Toplumun Ermenilere yönelik politik ve kitlesel şiddetle yüzleşmesi, tarihçinin ahlaki ve hukuki yargıların ötesine geçmesi gerektiğinin altını çizdi. Ermeni Soykırımı'nın aslında 1915'te değil, 1916'da olduğunu belirten Fikret Adanır, soykırımın yüzüncü yılına yaklaşırken, yüz karası olarak nitelendirdiği bu olayın insanlara nasıl anlatılacağı yönündeki endişelerin arttığını belirtti. Geriye dönüp baktığımızda, II. Dünya Savaşı'nda yaşananlar sonrasında ortaya çıkan jenosid kavramını Ermeni kırımı için kullanıp kullanamayacağımızı tartışan Adanır, jenosidi analitik değil, deskriptif bir kavram olarak tanımladı. Politik ve kitlesel şiddetin altını çizerken uzun süre Almanya'da yaşayıp Alman vatandaşı unvanı aldığı için kendini de Holokost'tan sorumlu tuttuğunu söyledi. Bu dönem Perşembe Konuşmaları'nın ilk konuğu Fatma Müge Göcek gibi, Adanır da herkesin soykırımda aktif bir rol üstlenip suçlu olmadığına, ama o coğrafyada yaşayıp o ülkenin kimliğini edindiği için mesul olduğuna dikkat çekti. Adanır, aynı şekilde, Türk toplumu en büyük utanç kaynağıyla hâlâ yüzleşmediği ve bunu inkâra yöneldiği için, kendini Ermeni Soykırımı'ndan da mesul tutuyor. Meselenin ahlaki boyutunu böyle düşünmek gerektiğini, ancak tarihçinin görevinin ahlaki kabul ve yüzleşmeyle sınırlı kalmadığını, tarihçinin karşılaştırma yapması, benzerlikleri ve en çok da farklılıkları analiz etmesi gerektiğini ifade etti.

Soykırımın tamamen politize olmuş bir kavram olduğunu, bu konunun belirli toplumları işaret etmek ve cezalandırmak için kullanıldığını da söyleyen Adanır, jenosidin kültürü yok etmekle yakından bağlantılı olduğunu; bir kişi ölmemiş olsa bile, eğer kültürel asimilasyon çabası varsa söz konusu eylemin jenosid sayıldığını belirtti. Türkiye'de jenoside giden yolun II. Abdülhamid döneminde döşendiğini, tarihteki ilk zorunlu nüfus mübadelesinin 1923'teki Türk-Yunan Mübadelesi olmasına rağmen, ilk mübadele teklifinin II. Abdülhamid'den geldiğini belirtti. Tuna Nehri'nin güneyindeki Hıristiyanlarla kuzeyindeki Müslümanların yer değiştirmesini öneren Abdülhamid, Rusya tarafından reddedilir. "Biz zaten Karadeniz'e dayandık" diyen Rusya'nın mübadeleye ihtiyacı yoktur.

Adanır, Ermeni Soykırımı'nı anlamak için ilk önce Anadolu coğrafyasında meydana gelen göçleri anlamamız gerektiğini, bunların Anadolu'nun İslamlaştırılması yönündeki ilk çabalar olduğunu, ulus devlet tahayyülünün II. Abdülhamid'e dayandığını ancak bunun tam bir ulus devlet olmadığını, çünkü insanları birbirine bağlayan ortak paydanın din olduğunu ifade etti.

Adanır'ın ele aldığı bir diğer konu, I. Dünya Savaşı'na doğru gidilirken, iki ayrı devlet idealinin öne çıkmasıydı. İlki, anayasal zeminde, eşit haklar bazında bir sistem oluşturup barışı sağlamaktı. Prens Sabahattin'in önderliğinde gelişen diğer düşünce ise adem-i merkeziyetçilikle bölgelere özerklik vermekti. İlk düşünce, Osmanlı'nın ünlü millet sisteminin reddine dayanıyordu. Hem eşitlik, hem millet sisteminin aynı anda yürümesi olası değildi. Millet sistemi, bünyesinde bulundurduğu milletlere milli gelişme perspektifi sağlayabiliyordu: Anadilde eğitim, kendi okullarını açma hakkı gibi. Ancak herkes için eşitlik söz konusu olunca millet sisteminin sağladığı ayrıcalıklar ortadan kalkacaktı. Öte yandan, desantralizasyon daha da büyük bir karışıklık yaratacaktı. Balkan Savaşları'nı İttihatçıların değil, onların muhaliflerinin yaptığını söyleyen Adanır, bu yenilginin dönüm noktası olduğu üzerinde durdu. Balkan Savaşları'ndan sonra, imparatorluk olarak kendisini tanımlamaya devam eden devletin, Anadolu'yu elde tutmak riskli hale gelince, politik özerklikten de kaçınılmış ve ulus devlete yönelinmiştir.

Adanır, Rusların Ermeniler ve Kürtlerle birlikte çalıştığını, Türkiye'de olmayan Kürdolojinin Ruslar tarafından kurulduğunu söyledi. Ermeniler Doğu Anadolu'da özerk bölge talebinde bulunduğunda, bölgenin çoğunluğu Müslüman'dır. Ruslarla yaptıkları anlaşmada, bölgenin yerleşik halkı yasal düzlemde korunacaktır, aşiretler korunamayacaktır. Adanır, bu ortamda Kürtleri İttihatçıların koruduğunu, Ermeni mebuslarının hatıratlarında Kürtlere de kurulacak özerk bölgede bazı haklar tanımanın gerekliliğine ilişkin parçalar bulunduğunu söyledi. Kürtler ve Ermeniler arasında kriz patlak verince, Ruslar kurulacak Ermenistan'dan aşiretlerin ve muhacirlerin atılmasını talep eder, böylece bölgede şiddete hazır bir toplumsal yapı ortaya çıkar. Kürtlerle Ermenilerin ilişkisi karmaşık yapısını korumaya devam eder: Kürtler hem soykırımda fail konumunda yer alır, hem de pek çok Ermeni'yi kurtarırlar. (1) Soykırımın önceden planlandığı, (2) şartların kötüleşmesi sonucunda meydana geldiği tartışmasının güncelliğini koruduğunu söyleyen Adanır, yukarıdan gelen bir toptan imha emri olmadığını, tıpkı Holokost sürecinde olduğu gibi, devlet politikalarının ve manipülasyonun kümülatif radikalizasyona neden olduğunu belirtti.

Konuşmasında defalarca Türkiye toplumunun soykırımla yüzleşmesi ve Ermenileri mutlu edecek bir çözüm bulunmasının gerekliliğinin altını çizen Adanır, tazminatı önemli bir çözüm aracı olarak niteledi. Bütün Ermeni mallarının, en başta da kiliseninkilerinin iadesinin zorunlu olmasına rağmen hâlâ bu yönde bir adım atılmadığını belirtti.

Tarihçinin kaynaklara erişim problemine de değinen Adanır, dünyanın hiçbir arşivinin tamamen açık olmadığını, ancak ulaşabildiğimiz kaynakların jenosidi kanıtladığını vurguladı. Yayınlanmış belgelerin açıkça jenoside işaret ettiği, ancak bu kaynağı kimin yorumlayacağının da önemli bir sorun olduğu açık. Aynı kaynakları manipüle eden bir tarihçi soykırım yoktur iddiasında bulunabiliyor. Bu nedenle, jenosid hukuki, ahlaki ve politik bir kavram olarak ele alınması gerekiyor.

Adanır, jenosid çalışmalarında, yukarıdan aşağıya bakan bir perspektifin hâkim olduğunu, ancak sadece iktidarın değil, toplumun da suçlu olduğunun altını bir kez daha çizdi; jenosidi devletler değil, toplumlar yaptı. Büyük devletlerin rolünü de küçümsememek gerektiğini söyleyen Adanır, büyük devlet olmadan jenosid yapılamayacağını söyled. Tarihçiye düşen çok sebepli açıklamalara yönelmek ve daha geniş bir perspektiften bakabilmek. Soykırımı sadece iktidara, manipülasyona, toptan imha isteğine, dış güçlere, iç karışıklıklara ya da potansiyel şiddet bölgelerinin varlığına bağlamadan, hepsini bir arada düşünmek ve kolektif sorumluluğu idrak etmek gerekli.

PERŞEMBE KONUŞMALARI'NDA ERMENİ SOYKIRIMI

HAZAL ÖZDEMİR

Tarih Vakfı'nın düzenlediği Perşembe Konuşmaları, güz döneminde 1915'in yüzüncü yılına yaklaşırken Ermeni Soykırımı'nı ele alıyor. "1915'ten 2015'e Tehcir-Taktil-Soykırım" başlığı altında resmi tarih anlayışının dışına çıkan, milliyetçi anlatılarla mücadele eden, İmparatorluk ve Cumhuriyet arasındaki sürekliliği göz önünde bulunduran bir yaklaşımla başlayan Perşembe Konuşmaları'nın ilki, 2 Ekim 2014 günü, Tarih Vakfı'nda yapıldı. Michigan Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Fatma Müge Göçek'in "İnkârın Şiddeti: İmparatorluktan Cumhuriyete Ermenilere Yönelik Toplu Şiddet 1789-2009" adlı konuşması ilgi çekti. Dinleyiciler, Göçek'in hesaplaşılmamış ve yüzleşilmemiş; tersine içselleştirilmiş şiddet üzerine yaptığı sunumu dinleyip kendisine çokça soru yöneltti.

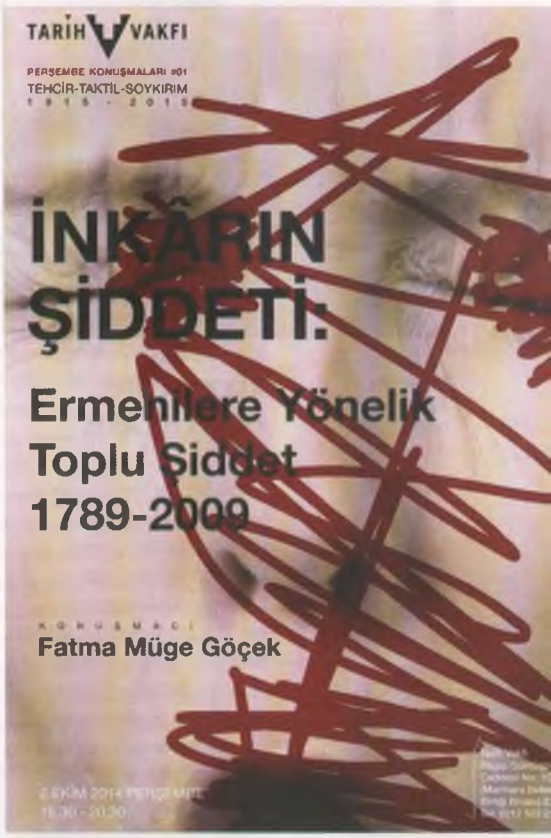
Göçek, toplumsal hafızanın inkâr mekanizması üzerine şekillendiği toplumda, Ermenilere uygulanan şiddetin 1915-1917 arasıyla sınırlı kalmadığının altını çizdi. 1789 ve 2009 arasında 220 senelik bir zaman dilimini dört devrede inceleyen Göçek, başlangıç noktası olarak III. Selim'in tahta çıkışını aldığını belirtti; bu tarih Osmanlı'da modernite hamlelerinin ortaya çıkması, bireylerin hukuki olarak korunmasıyla yakından bağlantılı, ancak bireyler eşit görülmediğinden, yeni sistem kutuplaştırıcı bir nitelik taşıyordu. 19. yüzyılda Osmanlı'dan ayrılıp kurulan ulus devletler, imparatorluk içinde aidiyet ve kimlik çatışmalarına yol açmaktaydı. Millet sisteminin çöküşüne bağlı olarak imparatorlukta yaşanan iç karışıklıklar, devletin ve toplumun, özellikle Ermenilere uyguladıkları şiddeti meşru görmelerine ortam hazırlıyordu. Bu safhada toplum, devletin hemen yanında, şiddeti kanıksayarak, içselleştirerek, uygulayarak ve yadsıyarak yer alıyordu. Hannah Arendt'in *Kötülüğün Sıradanlığı*'nda ortaya koyduğu gibi, şiddetten sadece iktidardaki birkaç kişiyi sorumlu tutmak bir çözüm değildir. Hepimiz suçlu değiliz ancak Ermenilere yönelik şiddeti içselleştirdiğimiz ve yok saydığımız, inkâr ettiğimiz için mesulüz. Göçek, inkâra dayanan Türkiye söyleminin Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'i içine almayarak 1915-1917'yi kapsayan bir dönemde "cephe ardındaki kötü şartlar yüzünden ve kasıtsız olarak 100.000-400.000 Ermeni ve en az 1,5 milyon Türk'ün karşılıklı katliamı" iddiasını öne sürdüğünü belirtti. Batı ve Ermeni söyleminde ise bu rakam 1915-1922 arasında 800.000-1,5 milyon Ermeni'nin katli olarak geçerken, eylem toptan imha amaçlı olarak nitelendiriliyor.

Göçek, Türkiye söyleminde süregelen yok sayma, göz ardı etme, yadsıma mekanizmalarını incelerken geçmişteki hafıza kaynakları olarak hatıratlar üzerinden çalışmasını yürüttüğünü belirtti. Kasım ayında Oxford Üniversitesi Yayınları'ndan çıkacak olan *Şiddetin İnkârı: Osmanlı Dünü, Turk Bugunu ve Ermenilere Karşı Kolektif Şiddet, 1789-2009* kitabında, konuyu mekân ve zaman içinde konumlandırmaya çalışırken kamusal duyguları incelediğini söyledi. Türklerdeki inkâr eğilimini, daha önce sistematik olarak çalışılmamış, Türk-Müslüman devlet erbabı tarafından yazılan 307 hatırat üzerinden yorumlayan Göçek, inkârın tarihimizde dört evreden geçip kemikleştiğini vurgulayarak ilk evrenin 1789-1907 arasında olduğunu belirtti. Bu dönemde Türk modernitesi askeri bir yön izlerken azınlıklar arasında sosyal kutuplaşmalar meydana gelmiş. Ermenilere yönelik 1894-1896 katliamı, 1896 Osmanlı Bankası Baskını'yla meşrulaştırılmış. Bu olay, devlete bir Ermeni meselesi olduğunu göstermekte... İmparatorluğun doktorları toplumda bir hastalık var, bunu temizlememiz gerekir derken etnik temizliğe işaret etmiş oluyor. Jön Türkler de gayrimüslimlerden tamamen kurtulmayı hedefleyen radikal ve faşizan söylemler kullanıyordu. Asıl tehlikeli olan ise üstten gelen bu radikal söylemin toplumda kendine bir yer edinmesi... Bu evrede, Ermeni meselesinin yurtiçinde çıktığı inkâr ediliyor ve dış güçlerin Ermenilere destek verdiği iddia ediliyor. Bu iddia toplumun tabanına yayıldıkça Ermenilere şiddet uygulanması da kolaylaştırılıyor.

1908-1918 arasındaki ikinci evredeyse İttihad ve Terakki Cemiyeti önderliğinde siyasi modernleşmeye gidiliyor. Dilde sadeleşme, etnik temizliği de beraberinde getiriyor: "Biz"e ait olmayanı yok etmek, tahayyül edilen ulus devlet için bir zorunluluk olarak görülüyor. Soykırımı meşrulaştırmanın yolu, 1912-1913 Balkan Savaşları'nı toplumsal hafızaya kaydetmekten geçiyor. Yaşadıkları büyük toprak kayıplarından sonra Türk aydınları, kendileriyle birlikte çok büyük bir halk kitlesini, yaşadıkları travmayı öne sürerek potansiyel tehlike olarak görülen bir milleti imha etmeye çağırıyor.

Eğitimin modernleşmede esas alındığı üçüncü evreye geçişte, İmparatorluk ve Cumhuriyet arasındaki sürekliliğe dikkat çekildi. İttihatçıların başını çektiği kadro Cumhuriyet'i kurmuş ve kendi toplumsal hafızalarını da beraberinde getirmiştir. İsmet İnönü, Celal Bayar, Tevfik Şükrü Aras, Şükrü Kaya, Kazım Özalp soykırımda önemli rol oynamış isimler... Cezalandırılmaktan korktukları için Mustafa Kemal'in çevresinde toplanmışlardır. 1919-1974 döneminde 6-7 Eylül 1955 Pogromu, Ermenilere yönelik şiddetin en belirgin yansıması olarak ele alındı. 1919-1922 Askeri Mahkemeleri'ne dayanarak şiddetini onaylatan iktidar, Ermenilere uygulanan şiddetin faillerinin Cumhuriyet döneminde ödüllendirildiğini reddetmiş oluyor.

Hrant Dink suikastını, 1789'da başlayan bu sürecin ve içselleştirilen şiddetin sonucu olarak gören Göçek, 1975-86 arasındaki ASALA cinayetlerini 1975-2009 arasındaki

ekonomik modernleşmenin temel alındığı evrenin meşrulaştırıcısı olarak nitelendirdiğini söyledi ve "Ama onlar da bizi katletti" söylemiyle mukatele iddiasının canlandırıldığının altını çizdi.

İnkârın hâlâ sonlanmadığını, mevcut iktidarla da sonlanmayacağını belirten Fatma Müge Göçek, yüzleşmenin devlet eliyle olmayacağına, ancak toplumsal hafızanın bunu gerçekleştirebileceğine inandığını ifade etti.

I. DÜNYA SAVAŞI'NIN 100. YILINDA

SAVAŞIN İÇİNDE/SAVAŞ HAKKINDA MÜZİK KONFERANSI

Manolis Kalomiris (1883 - 1962).

ALEXANDROS CHARKİOLAKİS

International Musicological Society'nin Music and Cultural Studies çalışma grubu bu seneki yıllık konferansını İstanbul'da gerçekleştirdi. Konu, I. Dünya Savaşı'nın yüzüncü yılını anarken özellikle I. Dünya Savaşı'yla ilgili olmasa da savaş ortamında ya da savaş sırasında bestelenen müzik.

Çalışma grubu çoğunlukla Avrupa üniversitelerinde ders veren, çalışan ve araştırma yapan akademisyenlerden oluşmasına rağmen, bir üniversite toplantı salonunun amaçlarına pek uygun olmayacağı düşünüldü. İstanbul'daki Yunan Konsolosluğu, Beyoğlu'nda bulunan İstiklal Caddesi üzerindeki tarihi Sismanoglio Megora'nın kullanılmasına izin verdi.

Konferans her biri iki oturumdan oluşan iki bölüme ayrıldı. İlk bölüm "War in sounds and words"(Seslerdeki ve Kelimelerdeki Savaş) başlığını taşıyordu.

Konferansın ilk oturumu üç bildiriden oluşuyordu. Avusturya Bilimler Akademisi'nden (1848 Devrimi müzikleri üzerine müzikoloji departmanı) Barbara Boisit, devrimin repertuarı ile ilgili konuları ele aldı ve bu müziğin performans pratiklerine ilişkin gözlemler yaptı. Ardından, "First World War and Music in Slovenia" (I. Dünya Savaşı ve Slovenya'da Müzik) başlıklı sunuşuyla Ljubljana Üniversitesi'nden Leon Stefanija söz aldı. Stefenija müziğin Büyük Savaş'la bağlantısı ve ayrıca aynı dönem boyunca Ljubljana'da icra edilen müzik hakkında araştırmasını anlattı. Bu oturumun son bildirisini sunan Alexandros Charkiolakis (MIAM- İstanbul Teknik Üniversitesi) konuşmasına Manolis Kalomiris'in I. Dünya Savaşı'nda Makedonya cephesindeki deneyimlerinden esinlendiği "Manliness" isimli 1. Senfonisi'ne ayırdı.

İkinci oturum Rūta Stanevičiūtė (Vilnus'taki Litvanya Müzik ve Tiyatro Akademisi) ve Antonio Baldassarre'ın (Müzik Departmanı, Luzern Uygulamalı Bilim ve Sanatlar Üniversitesi) bildirilerini kapsıyordu. Rūta Stanevičiūtė, I. Dünya Savaşı çağı üzerinde durdu ve "Escaping war: transformations of the silver age aesthetics in wartime music by Jurgis Karnavicius" (Savaştan Kaçış: Jurgis Karnavicius ile Savaş Zamanı Müziğinde Gümüş Çağı Estetiğinin Dönüşümü) başlıklı bildiriyi sundu. Karnavicius bazı eserlerini Josefstadt savaş esirleri kampında bulunduğu zaman yazan Litvanya asıllı bir Rus besteciydi. Karnavicius savaşı tümüyle bir felaket olarak algılıyordu ve Edgar Alan Poe'nun belli bazı eserlerinin onun üzerinde etkisi vardı. Antonio Baldassarre ise II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sında çıkarılan, *Musik im Kriege* isimli yayını inceledi. Bildiri, *Musik im Kriege*'nin iki cildinin yirmi sayısında yayınlanan makalelerin derinlemesine analizini yaptı ve derginin Alman kültürü ve akademisi üzerindeki etkisini ele aldı.

Konferansın ikinci bölümü genel bir başlık olan "The battles with Ottomans in the Habsburg/Austrian cultural memory" (Habsburg/ Avusturya Kültürel Belleğinde Osmanlı Savaşları) ile devam etti, ilk oturum iki bildiriden oluşuyordu. Müzik Tarihi, Teori ve Analizi Enstitüsü ve Müzik ve Performans Sanatları Üniversitesi'nden (Viyana) Tatjana Markovic "The siege of Szigetvar in Croatian Cultural Memory: Celebrating the 300th Anniversary (Hırvat Kültürel Belleğinde Zigetvar Kuşatması: 300. Yılını Kutlamak) konusunu ele aldı: Macarların, Hırvatların, Almanların ve ekseriyetle Slavların kültürel belleğinde bu meşhur muharebenin ve izleyen kuşatmanın tasviri üzerinde durdu. Bu oturumun ikinci bildirisi yine aynı üniversiteden Cornelia Szabo-Knotik tarafından gerçekleştirildi: "When musicology went popular: Remembering Vienna's first Turkish Siege 1929" (Müzikoloji Popüler Olduğunda: Viyana'nın Türkler Tarafından İlk Fethini Hatırlamak 1929). Cornelia Szabo-Knotik, nasyonel sosyalizmin ve Austro-faşizmin yükselişinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmak için tarihsel bir olayın müzikolojik, kültürel ve politik olarak kullandığını bir olgu olarak ikna edici bir şekilde anlattı.

Konferansın son oturumu iki bildiriden oluşuyordu. İlk bildiri "The belated commemoration of the liberation from the Turkish Siege (1934)" (Türk İşgalinden Kurtulmanın Gecikmiş Kutlaması (1934)" konusunda Anita Mayer- Hirzberger (Müzik Tarih, Teori ve Analizi Enstitüsü ve Müzik ve Performans Sanatları Üniversitesi, Viyana) tarafından sunuldu. Anita Mayer- Hirzberger, her iki kutlamanın da politik önemi hakkında dikkat çekici değerlendirmeler yaparak, 1933 ve 1934'ün anma etkinliklerini ve onlara eşlik eden müziği ele aldı.

Son olarak, Avusturya'nın başlıca gazetelerinden *Die Presse*'den Norbert Mayer, Mogersdorf Savaşı'nı ele aldığı oldukça ilginç bir sunuş yaptı. 1664'te çok uluslu emperyal ordu, Macar kasabası Szentgotthárd (St. Gotthard) ve (önceleri Macar köyü olan, şimdiki Burgenland/ Avusturya'da) Mogersdorf arasındaki Raab Nehri'nde büyük Osmanlı ordusunun istilasını durdurmuştu. Bu zafer farklı vesilelerle anılmaktadır. Mayer, yıllardır devam eden bu etkinliklerin farklı aşamalarını ele aldı, kültürel değişimi ve kutlamalarda kullanılan kalıpları inceledi.

Konferans son değerlendirmeler ve yakın bir zamanda bu makalelerin yayınlanması yönünde katılımcıların mutabakatıyla sona erdi. 2015 yılında Luzern'de gerçekleşecek bir sonraki buluşmanın duyurulmasıyla konferans sonlandı.

* Çeviri ve Düzenleme: Cansu Kılınçarslan

CİNSİYETLENDİRİLMİŞ HAFIZAYI GÖRÜNÜR KILMA DENEYİMİ

"HAFIZAYI HAREKETE GEÇİRMEK: KADINLARIN TANIKLIĞI"

HAZAL ÖZDEMİR

Toplumsal hafızayı incelerken feminist bir okuma hedefleyen "Hafızayı Harekete Geçirmek: Kadınların Tanıklığı" sergisi 5 Eylül-3 Ekim tarihleri arasında Depo İstanbul'daydı. Sergide, kadınların soykırım, savaş, LGBT, Gezi, Cumartesi Anneleri ve kentsel dönüşüm hakkındaki görüşlerini, erkek egemen dünyayla nasıl yüzleştiklerini, şiddete karşı nasıl tepki verip mücadele ettiklerini yine kadın sanatçılar Gülçin Aksoy, Hera Büyüktaşçıyan, Silvina Der-Meguerditchian, Gülsün Karamustafa, Susan Meiselas, Serra Akcan, Fatma Çelik, Gülşin Ketenci, Aylin Kızıl, Serpil Polat, Lorie Novak, Emine Gözde Sevim ve Aylin Tekiner görünür kılıyordu. Kadının tanıklığı, pasif bir durum olmaktansa sosyal ve politik yaşamın içinde aktiflik, toplumsal cinsiyet sınırlarını zorlamak ve kendini görünür hâle getirmek için çabalamak olarak karşımıza çıkıyor.

Sergiyi göremeyenler için sanatçıların eserlerine yer vermekte fayda var.

Gülsün Karamustafa, "Meydanın Belleği" adını verdiği video çalışmasında 6-7 Eylül, 1968 Olayları ve 1 Mayıs 1977 gibi toplumsal hafızada yer etmiş olayların, bir aileyi, özellikle ailenin kadın bireylerini nasıl etkilediğini gösteriyordu. İki farklı ekran kullanılan videoda, bir ekranda kaos yaşanır, silah sesleri ve çığlıklar duyulur, insanlar ölürken, diğer ekranda evlerinden dışarıyı izlemeyi seçen ailenin olaylara verdiği tepkiler ve duydukları endişe canlandırılıyor.

İç ve dış mekân ayrımına rağmen, bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamaları mümkün olmuyor. Ailenin kadın bireyleri, evlerinden dışarı çıkıp olaylara katılmasalar da meydanın belleğini onlar tutuyor. Pasif bir duruşa değil, cinsiyetlendirilmiş bir hafızaya işaret ediliyor.

Sergide Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, eşleri, çocukları 1990'lı yıllarda OHAL bölgelerinde zorla kaybedilen kadınlarla görüşmeleri sunuyordu. Bu kayıtlarda, kadınlar nasıl evlendiklerini, evlenmeye zorlandıklarını, eşlerini kaybettikten sonra yaşadıklarını, bilmedikleri bir dilde vermeye çalıştıkları mücadelelerini anlatıyor. Kadın hafızası, ancak erkeklerin olmadığı bir ortamda kendine bir yer edinebiliyor ve kendini tanımlayabiliyor.

Aylin Tekiner, "Cumartesi Anneleri/İnsanları" çalışmasında, kaybettikleri yakınlarını bulmaya çalışan insanların hikâyelerinden küçük parçalar sunuyordu. Konuştuğu insanların, evlerinde kaybettikleri yakınlarının fotoğrafını astıkları duvarları, evlerindeki yas köşelerini görünür kılıyor. Gözaltında zorla kaybedilen çocuklarını, kocalarını veya akrabalarını, faili meçhul cinayetlerin faillerini arayan, hiçbir cevap alamadıkları halde yıllarca uğraşan ve mücadeleye devam eden kadınlar, üzeri kapatılmak istenen bir olayı tekrar tekrar görünür kılmaya çalışarak onu unutturmuyor, toplumsal hafızayı harekete geçiriyorlar.

Nar Photos'un beş kadın fotoğrafçısı Serra Akcan, Fatma Çelik, Gülşin Ketenci, Aylin Kızıl ve Serpil Polat, LGBT, Gezi, Berkin Elvan, Cumartesi Anneleri, kentsel dönüşüm projeleri hakkında meydana çıkan kadınların fotoğrafları ve kadınların kendilerini meydanda var etme biçimlerini, orada hissettiklerini ve savunduklarını yansıtan metinlerden bir seçki hazırlamıştı.

Susan Meisalas, Kürdistan ziyaretinde topladığı birtakım hikâyelerle "Nam-ı Diğer Kürdistan (AKA Kurdistan)" projesiyle karşımızdaydı. Harita üzerine yerleştirdiği kısa hikâyeler, yazışmalar ve fotoğraflarla serginin en dikkat çekici çalışmalarından biri oldu...

Silvina Der Meguerditchian, ailesi Ermeni soykırımına maruz kalmış ve ülkeden sürülmüş birisi olarak Buenos Aires'te kurdukları yaşamın izlerine dair ipuçlarını birtakım Türkçe kelimeleri nasıl öğrendiğini anlattığı videosunda sunuyordu. Ermenice ve Türkçeyle karışık bir İspanyolcanın konuşulduğu ailesinde, kadın aile bireylerinin önemine parmak basıyor. Anneanne ve babaannesinden çok şey öğrendiğini söyleyen Meguerditchian, önemli bir noktayı hatırlamamızı sağlıyor: Kadınlar hafızayı tutarken bunu çocuklarına, torunlarına aktarıyor. Bu şekilde kadınlar, aile tarihlerinin tanıklığını üstlenirken kendi yaşadıkları dönemin de belleğini taşıyor.

Kadın hafızası, toplumsal cinsiyete, erkek egemen hafızaya, militarist erkek tarihine karşı geliyor.

Sergi, kadınların toplumsal alanda kendilerini nasıl var edebildiklerini, hafızaları üzerinden kendilerini nasıl yeniden tanımladıklarını feminist bakış açısından okuyor. Görünmeyeni ve unutuları, üzeri kapatılmaya çalışanı ısrarla görünür kılmaya çalışan kadınlar, bu şekilde kendilerini de görünür kılıyor. Cinsiyetçi toplumda kadın olmak, bunun yarattığı güvensizlik ve sıkışmışlık hâli içerisinde verilen mücadele, çok yönlü ve katmanlı bir çözümleme gerektiriyor.

YAYINEVİ EMEKÇİLERİ KOLEKTİFİ'NDEN "SÖZLEŞME, İŞ GÜVENCESİ VE ÜCRET ÇALIŞTAYI"

Çağrısı ve hazırlığı, Yayınevi Emekçileri Kolektifi (YEK) ve Çevirmenler Meslek Birliği (ÇEVBİR) tarafından yapılan "Sözleşme, İş Güvencesi ve Ücret Çalıştayı" 28 Eylül 2014 Pazar günü gerçekleştirildi.

Yayınevlerinde çalışan pek çok emekçinin katılımıyla, Mimarlar Odası İstanbul Şubesi'nde gerçekleşen Çalıştay'a; DİSK Basın-İş, Plaza Eylem Platformu, Mağaza Çalışanları Platformu ve Kitap Sektörü Çalışanları Derneği'nden de katılımlar oldu.

"Yayınevi Emekçileri Haklarını Arıyor!" sloganıyla çağrısı yapılan Çalıştay, planlandığı şekilde 3 oturum hâlinde gerçekleşti. Mesleki tanım ve sorumluluklar üzerine sunum ve tartışmaların yapıldığı ilk oturumu; sözleşmeler, iş güvencesi ve ücret konulu ikinci oturum izledi. Bu iki oturumda YEK ve ÇEVBİR adına sunumlar yapıldı. Ayrıca akademisyen ve editör Sevengül Sönmez de sunumuyla ilk oturuma katkı sundu.

Genel bir tartışma ve forum şeklinde planlanan 3. oturum ise, Çalıştay'da öne çıkan konuların tekrar ele alındığı ve geleceğe dair birlikte yapılabileceklerin tartışıldığı bir zemin oldu. Yayınevi emekçileri arasında duyulan örgütlenme ve dayanışma ihtiyacının açıkça ortaya konduğu bu oturumda, gerek sektör içi gerek genel anlamda emek cephesi dayanışmasının öneminin altı çizildi. Bu yönde somut adımlar atabilmenin yolları konuşuldu.

Çalıştay, yayınevlerinde çalışan emekçilerin örgütlenme ve dayanışma mücadelesinde bir başlangıç olma iddiası ve muhataplarına ilettiği "örgütlenin" çağrısıyla sona erdi.

Çalıştay'a ait Sonuç Bildirgesi ve sunum/tartışma metinleri de yakında web sitesinden yayınlanacak.

http://www.yayinevlemekcileri.org/

TARİH VAKFI'NDAN

HABERLER

TARİH VAKFI'NDAN İKİ YENİ PROJE

Geçen yıl tamamladığımız "Azınlık Okulları, Sorunları ve Çözüm Önerileri Projesi"nin önemli bir eksikliği gidermesi üzerine, projenin ikinci aşamasına da geçmeye karar verdik. Yine Global Dialogue'un mali desteği ile bu defa Yunanistan'daki azınlık okullarını Lozan mütekabiliyetleri çerçevesinde inceleyeceğimiz "Lozan'dan Günümüze Batı Trakya Azınlık Okulları" projesi 1 Ekim'de başladı.

Diğer projemiz "İstanbul'un Yüzyıllık Markalar Platformu", Yüzyıllık Markalar Derneği işbirliğinde, İstanbul Kalkınma Ajansı desteği ile gerçekleştirmekte olduğumuz Yüzyıllık Markalar Platformu. İstanbul'un köklü markalarının tarihini konu edinen Tarih Vakfı olarak marka tarihlerinin araştırılması, tescillenmesi, arşiv oluşturulması ve marka yaşlıları ile sözlü tarih görüşmeleri gibi çalışmaları yürütüyoruz.

EĞİTİMDE AYRIMCILIĞIN İZLENMESİ PROJESİ

Tarih Vakfı'nın Azınlık Hakları Grubu ile birlikte yürüttüğü Eğitimde Ayrımcılığın İzlenmesi Projesi'nin 3. Toplantısı 15 Kasım'da Sirkeci Mansion Otel'de gerçekleşecek. Ayrımcılığı İzleme Platformu üyeleri Kafkas Dernekleri Federasyonu, Ermeni Kültürü ve Dayanışma Derneği, Midyat Süryani Derneği, Mezopotamya, Laz Enstitüsü, İstanbul Kürt Enstitüsü, Mersin Ayrımcılıkla Mücadele Platformu, Protestan Kiliseler Derneği, Sıfır Ayrımcılık, İzmir Roman Kültürü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Roman Hakları Forumu, Edirne Roman Eğitim Gönüllüleri Derneği, Türkiye Bahai Toplumu, Mazlum-der ve Mardin Eğitim- Sen'in katılacağı toplantıda eğitim yılının başlamasından bu yana meydana gelen ve tespit edilen ayrımcılık vakaları, türleri ve hazırlanan izleme rehberi değerlendirilecek.

"OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE İLETİŞİM'DE BİR LİDER: ERICSSON" KURUM TARİHİ KİTABININ İNGİLİZCESİ

Geçen yıl tamamlanan ve Türkçe yayımlanan kitap, Ericsson Türkiye'nin talebi üzerine bu defa İngilizce hazırlandı. Her iki kitabın lansmanı 21 Kasım'da yapılacak.

PERŞEMBE KONUŞMALARI KASIM AYINDA DA DEVAM EDİYOR

Perşembe Konuşmaları 13 Kasım'da Fuat Dündar'ın "Sayımlar, Seçimler, Savaşlar ve Ermeni Nüfus Meselesi" başlıklı konuşmasıyla devam ediyor. 27 Kasım 2014 Perşembe günü de Ohannes Kılıçdağı'nı konuk ediyoruz.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI 33. İSTANBUL KİTAP FUARI'NDA

8- 16 Kasım 2014 tarihleri arasında TÜYAP Fuar ve Kongre Merkezi'nde gerçekleşecek olan fuarda 3. Salon 310A numaralı stantta Tarih Vakfı Yurt Yayınları kitaplarına ulaşılabilecek.

UYGARLIKLAR TARİHİ ÇALIŞMA KİTAPLARI ÇIKTI

tarih Vakfı, DKIH 3 Projesi kapsamında Uygarlıklar Tarihi alanında öğrenci ve öğretmenler için hazırlanan iki ciltlik *Uygarlıklar Tarihi* kitapları yayınlandı. Kitaplar, proje koordinatörü Gülay Kayacan'ın kolaylaştırıcılığında Dilara Kahyaoğlu, Nilgün Yaman, Aydan Demirkuş, Elif Aköz, Işıl Kandolu, Özge Küçükosman ve Hasan Sungur'dan oluşan yedi kişilik bir tarih öğretmenleri ekibi hazırladı. Uygarlıklar Tarihi- I ve II adını taşıyan kitaplar 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin ve tarih öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerinde kullanımına yönelik hazırlandı. Kitaplar Tarih Vakfı'ndan temin edilebilir.

YAYIN KOORDİNATÖRÜ ARIYORUZ

Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nda tam zamanlı olarak çalışacak yayın koordinatörü arıyoruz.

Çalışma arkadaşımızın yürütülen yayın projelerinin koordinasyonu, takibi, yayın programının bütçe ve takviminin yürütülmesi ve yayın biriminin idari işlerinden sorumlu olmasını istiyoruz. Adayların sosyal bilimlere yakın ve sosyal bilimler yayıncılığı hakkında farkındalık sahibi olmalarını tercih ediyoruz.

İş tanımı:

- Piyasayı takip edip yayın önerilerine yaratıcı katkı sunmak,
- Yayın hazırlık sürecinde yayınevi, yazar, çevirmen, yayın kurulu ve editörlerle ilişkileri yönetmek,
- Çevirilerin denetimini, redaksiyon ve son okumaları yapmak
- Basım sürecini izlemek ve yönetmek
- Yayın Kurulu toplantıları ile kitap tanıtım toplantılarını organize etmek
- Gerektiğinde Vakfın diğer işlerinde destek vermek
- Periyodik raporlamaları gerçekleştirmek

Başvuru sahiplerinde aranan özellikler:

- Sivil toplum ya da düşünce kuruluşları alanında ve özellikle yayın sektöründe deneyim ve çalışma arzusu.
- Türkçe ve İngilizce yazılı olarak kendini iyi ifade edebilme, dilbilgisi ve anlatım konusunda yetkinlik, iki yöne çeviri ve metin düzeltisi yapabilme becerisi ile editörlük deneyimi.
- İyi derecede MS Office bilgisi ve raporlama becerisi
- Dikkatli ve etkin iş takibi yapma becerisi, ekip çalışmasına yatkınlık ve uyumluluk.

Başvuru için adayların özgeçmiş, niyet mektubu, 2 referans ismi ve iletişim bilgilerini, 15 aralık 2014 gününe kadar meminoglu@tarihvakfi.org.tr adresine ulaştırmaları yeterli.

Bu arayışımızdan çevrenizde ilgilenebileceğini düşündüğünüz yakınlarınızı haberdar ederseniz seviniriz.

Ekmek Kitabı

Editör: Emine Gürsoy Naskali

Ekmek Kitabı, kültürümüzde ekmek yapımı, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde yapılan ekmek çeşitleri, ekmeğin yapıldığı mekan, bu mekanın mimari ögeleri, fırınlar ile ilgili birikimin bir tespitidir. Bize has ekmek sadece Türkiye hudutları içinde değil, Almanya'ya göçen vatandaşlarımızla birlikte Almanya'ya da uzanmıştır.

Osmanlı döneminde ekmeğin nasıl yapıldığı, şehirlerde halkın ekmek ihtiyacının nasıl karşılandığı, sefere çıkan askere ekmeğin nasıl temin edildiği, her alanda olduğu gibi ekmeğe hile karıştıran esnafa ne tür yaptırımların uygulandığı konuları tarihe meraklıların ilgisini çekecektir. Hitit devri Anadolusunda ekmek yapımı incelendiğinde ise kültürün sürekliliği görülecektir.

Ocak, ekmek, buğday, un, yufka, hamur, börek, çörek gibi kelimelerin de bir tarihçesi vardır. Bu kelimelerin kökenleri, dilde ne zamandan beri ve hangi metinlerde kullanıldığı konusu dil tarihine merak duyanların ilgi alanına hitap edecektir.

Yassıada Zabıtları - XII

Propaganda Davası
Çanakkale Olayları Davası
Köpek Davası

Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali

Yayınevimizin yayınlamış olduğu Yassıada Zabıtları XII. ciltle tamamlanmış oluyor. Emine Gürsoy Naskali'nin ifadesiyle, Yassıada mahkemelerinin resmi tutanakları, Yassıada mahkemesi personeli tarafından ses kayıtlarından çözümlenerek çok sınırlı sayıda (tarih belirtilmeden) teksir edilmiş ve belirli kişi veya kurumlara verilmiştir. Bizim kullandığımız zabıt metinleri, Celal Bayar'ın sağlığında özel suretle satın alınmış teksir nüshalardır ve halihazırda Celal Bayar Vakfı Kütüphanesinde (Umurbey, Gemlik, Bursa) bulunmaktadır. Tutanaklar hiç bir kısaltma veya değişiklik yapılmadan burada yayınlanmıştır. Yassıada avukatlarından Burhan Apaydın'ın hatıratında, tüm zabıtların celselerin bitiminde Başhakim Salim Başol tarafından ayıklanıp, tanzim edilip iddiaları destekleyecek mahiyette düzenlenerek zabıtlara geçirildiği belirtilmektedir.

Taşova-Erbaa

Yerleşme - Nufüs ve Ekonomi (15-16. Yüzyıl)

İsmail Kıvrım

İncelenen bölge 15. ve 16. yüzyıllarda Sonisa kazası, bugün Tokat'ın Erbaa ilçesi ile Amasya'nın Taşova ilçesinin tamamı ve Ordu'nun Akkuş ilçesinin güney kısmına karşılık gelmektedir. Ancak Sonisa bugün Taşova'ya bağlı Uluköy isimli bir beldedir. Nitekim beylikler döneminde önemli bir şehir merkezi iken Osmanlılar döneminde de kaza merkezidir.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı döneminde kırsal kesim araştırmaları na katkı sağlamaktır. Dönemin önemli ilim ve kültür merkezlerinden Amasya yakınlarında, 6 nahiye 167 köyden oluşan Sonisa kazası, tarih ve tarihi coğrafya araştırma metotları ile ele alınmaya çalışılmıştır.

Osmanlı'nın Askeri Gücü

David Urquhart

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, siyasi ve ekonomik açıdan Avrupa'nın ilgi odağı ve dolayısıyla bu yönde menfaatleri çatışan Avrupa devletlerinin bir çekişme sahası haline geldi. Büyük ölçüde İngiltere, Fransa ve Rusya üçgeninde cereyan eden bu çekişme, yeri geldiğinde devletler arasında diplomasi savaşlarını da doğurdu. Bu süreçte Osmanlı toprağını ziyaret eden ve bölge hakkında gözlemlerde bulunarak tecrübelerini yazıya döken Urquhart, mevcut çekişmeleri çok iyi analiz etmektedir. Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emellerini açıklarken aslında Rusya'nın korkulduğu kadar tehlikeli bir güç olmadığını, Osmanlı'nın ise öz değerlerine sahip çıkması halinde Rusya'yı alt edecek güce sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bilgileri verirken kendi devleti İngiltere dâhil olmak üzere Avrupa'nın ne kadar yanlış bir tavır içerisinde bulunduğunu ve İngiltere'nin Osmanlı'ya taraf olması gerektiğini belirtmektedir.

Rusya karşısında Osmanlı'nın sahip olduğu maddi ve manevi potansiyellere her fırsatta vurgu yapan yazar, Osmanlı ile Rusya arasındaki muhtemel operasyonların merkezi durumunda bulunan Tuna, Eflak ve Boğdan bölgesini askeri ve coğrafi yönüyle ayrıntılı olarak izah etmekte ve buradaki koşulların nasıl avantaja çevrilebileceği hakkında fikirler vermektedir. Bunun dışında yazar, Avrupa ve dünya için taşıdığı öneme binaen İstanbul ve Çanakkale boğazlarını da stratejik açıdan ele almaktadır.

Avrupalı bir düşünür ve diplomat tarafından Osmanlı ile Avrupa devletleri hakkında yapılan alışılmışın dışındaki yorumları ve Osmanlı toplumunun gelenek göreneklerine dair takdir ifadelerini içeren, ayrıca 19. yüzyılın uluslararası arenasında dönen oyunları ve Osmanlı'nın bu arenadaki yerini ortaya koyan bu ileri görüşlü eser, tarihin ve günümüzün uluslararası ilişkilerini anlamak ve değerlendirmek bakımından büyük önem arz etmekte ve bu yönüyle dikkatle okunmayı hak etmektedir.

Osmanlı Döneminde Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi (1829-1871)

Mehmet Güneş

Osmanlı Devleti'nde uzun süre varlığını devam ettiren yeniçeri ocağının kaldırılması, merkezi ve mahalli düzeyde değişimin ve yenileşmenin başlaması açısından bir dönüm noktasıdır. Nitekim II. Mahmud, bu ocağı kaldırdıktan sonra ortaya çıkan yeni koşullar içerisinde bir seri yeni kurum teşkil etme yoluna gitti. Bu doğrultuda, bir yandan güvenliği sağlamak amacıyla ülke içi seyahati belli kurallara bağlarken, öte yandan köy ve mahalle bazında asayişi ve halkın refahını temin etmek üzere muhtarlık nizamını teşkil etti. İlk önce İstanbul'da icra edilen bu usul, Kastamonu'da meydana gelen bir olay üzerine orada uygulamaya konuldu ve ardından padişahın onayı alınarak da ülke çapına yaygınlaştırıldı. Bu süreçte muhtarlar, Müslüman köy ve mahallelerinde imamlarla birlikte iş görürken gayrimüslim yerleşim birimlerinde ise kocabaşı, çorbacı, kâhya ve muhbirler ile din adamları etkili oldu. 1864 yılında çıkarılan ilk vilayet nizamnamesiyle birlikte daha sistemli bir hal alan bu idari yapıya bir de ihtiyar meclisleri eklendi. Bundan sonra artık muhtarların yanında olmak üzere ve belli özellikleri taşımak şartıyla seçilen kişilerden müteşekkil meclisler de faaliyet göstermeye başladı. Akabinde 1871 yılında yayımlanan nizamname de mevcut yapıyı devam ettirdi.

Köy ve mahallelerdeki varlığını sürdürmekte olan muhtarlık ve ihtiyar meclislerinin tarihini açıklayan bu kitapta birinci el kaynaklar, arşiv vesikaları, döneme ait basılı kitap ve gazeteler ile bu konular üzerine yapılan araştırma eserler bolca kullanılmıştır. Özellikle 1864 tarihli nizamnameden öncesindeki dönem hakkında spesifik bilgiler vermek suretiyle günümüzde mevcut olan bir idari yapının bilinmeyen yönlerini açıklayan bu çalışma, konunun meraklılarına tatmin edici bilgiler sunarken akademik eser ortaya koyan tarihçiler ile kamu yönetimi alanında araştırma yapan kişilere de önemli katkılar sağlayacaktır.

Çatalçeşme Sokak No: 46/ A Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0 212 511 21 43 - 0 212 512 43 28 Fax: 0212 513 77 26
www.kitabevi.com.tr
KİTABEVİ

EN DOĞRU BİLDİĞİMİZDEN KUŞKULANMAK-9

ANITKABİR'İN TEKKE ZAVİYELER KANUNU'NA AYKIRILIĞI: "ATATÜRK TÜRBESİ"NDEN ANITKABİR'E*

MEHMET Ö. ALKAN

Anıtkabir'in "Türbeler Kanununa" aykırı olarak inşa edildiği 1948'de gündeme getirildiğinde kimse inanmak istememişti. Bu durum ilk kez CHP içindeki milliyetçi muhafazakâr sağ kanat tarafından fark edilip dolaylı olarak CHP'nin 1947 kongresinde dile getirilmişti. 1948'den itibaren de kamuoyunun gündemine taşınarak, "padişah ve Türk büyükleri" türbelerinin açılması için adeta bir pazarlığa dönüşmüştür. Nihayet 1950 seçimlerinden önce CHP, 1925'te kapatılmış türbelerin bazılarının açılmasını serbest bırakan, dolayısıyla Anıtkabir'in yasadışı inşaatını, Muvakkat Kabri, anma törenleriyle kabir ziyaretini meşrulaştıran Türbeler Kanunu değişikliğini TBMM'ye sevk edecekti.

TEKKE VE ZAVİYELER İLE TÜRBELERİN SEDDİNE... DAİR KANUN"

1944'te başlayan Anıtkabir'in inşaatı 9 yılda tamamlandı. Atatürk'ün naaşı büyük bir törenle 10 Kasım 1953'te buraya taşındı.

Atatürk'ün ölümünden 3 gün sonra, 14 Kasım'da Celal Bayar başbakanlığındaki CHP hükümeti, "Atatürk'ün cenazesinin kendisine lâyık bir Anıt-Kabir yapılıncaya kadar" geçici istirahatgâhı Etnografya Müzesi'nde "Muvakkat Kabir"de kalmasını kararlaştırmıştı. Fakat hiç kimse bu geçici durumun 15 yıl süreceğini, 15 yıl boyunca Atatürk'ün toprağa verilemeyeceğini tahmin etmemişti. Atatürk'ün naaşı daha Etnografya Müzesi'ndeyken halkın ziyaretine açılmış, resmi anma ve ziyaretler de başlamıştı.[1]

Aslında hem Atatürk için bir anıtkabir inşa edilmesinin; hem cenazesinin anıtkabir tamamlanana dek Etnografya Müzesi'ndeki "Muvakkat Kabir"de" bulunmasının hem de Etnografya Müzesi'nde Atatürk'ün geçici kabrinin halkın ziyaretlerine açılması ve anma törenlerinin yapılmasının yürürlükte bulunan bir kanuna aykırı olduğu konusu 1948 yılına kadar hiç kimsenin aklına bile gelmeyecekti. Üstelik bu sıradan bir kanun değil, adeta rejimin temelini oluşturan ve sonradan anayasa tarafından da koruma altına alınan 1925'te kabul edilmiş "İnkılâp/Devrim Kanunları"ndan[2] biri olan "Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun"du. Daha da ilginci bu kanunun altında, Cumhurbaşkanı olarak bizzat cenazesi geçici olarak Etnografya Müzesi'ne nakledilen Mustafa Kemal'in imzası vardı. Kanun, bu tür bir anıtkabir adı altında olsa bile "türbe" yapılmasını da ziyaretini de yasaklamış ve ceza hükmü getirmişti. Cezası 3 aydan az olmamak üzere ağır hapis ve elli lira-

dan aşağı olmamak üzere nakit para cezasıydı...

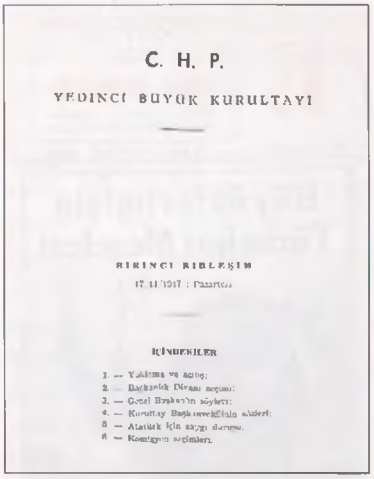
Anıtkabir'in o dönemdeki adlandırılışla, "Türbeler Kanununa" aykırı olarak inşa edildiği 1948'de gündeme getirildiğinde önce kimse inanmak istememişti. Bu durum ilk kez CHP içindeki milliyetçi muhafazakâr sağ kanat tarafından fark edilip dolaylı olarak CHP'nin 1947 kongresinde dile getirilmişti. 1948'den itibaren de kamuoyunun gündemine taşınarak, "padişah ve Türk büyükleri" türbelerinin açılması için adeta bir pazarlığa dönüşmüştür. Nihayet 1950 seçimlerinden önce CHP, 1925'te kapatılmış türbelerin bazılarının açılmasını serbest bırakan, dolayısıyla Anıtkabir'in yasadışı inşaatını, Muvakkat Kabri, anma törenleriyle kabir ziyaretini meşrulaştıran Türbeler Kanunu değişikliğini TBMM'ye sevk edecekti.

Türab, Arapça toprak demek.[3] "Türab", "türb", yani toprak kelimesinden gelen türbe ise genellikle -ünlü- bir kimse için yaptırılan mezar anlamında kullanılıyor. İkinci anlamı mezar üzerine çatılmış yapı.[4] Anıtkabir ismindeki "kabir" yine Arapça bir sıfat ve "kebir" yani "büyük", "ulu" anlamına gelir.[5] "Anıtkabir" ile "türbe" sözcüğünü pek yanyana düşünmeyiz ancak Anıtkabir modern anlamda bir "türbe"den başka bir şey değil. Hatta bu biraz geç fark edilince inkılâp/devrim kanunlarından biri alelacele değiştirildi. Aşağıda bu ilginç hikâyeyi anlatmayı denedim.

"ÖLÜLERDEN İSTİMDAT ETMEK MEDENİ BİR HEYET-İ İÇTİMAİYE İÇİN ŞEYNDİR"

Cumhuriyet'in militan laikliğinin gerisinde 1925 Kürt İsyanı vardır. Bilindiği gibi isyan, tarikat ağını/networkünü kullandığı gerekçesiyle Şark İstiklal Mahkemesi kendi görev bölgesinde yasaklamaya gitmiş, hükümete de tavsiyede bulunmuştur. Tekke, zaviye ve tarikatların yasaklanması konusu "şapka inkılâbı" ile birlikte gündeme gelir. Mustafa Kemal Paşa'nın 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmasında şu cümle dikkat

C. H. P.

YEDİNCİ BÜYÜK KURULTAYI

BİRİNCİ BİRLEŞİM

İÇİNDEKİLER

çekicidir:[6] "Ölülerden istimdat etmek [yardım istemek] medeni bir heyet-i içtimaiye [toplum] için şeyndir,[leke, ayıp, kusur], Konuşmanın devamında tekkelere değinecek ve meşhur şu cümlesi de dikkat çekecektir:

"Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakikî tarikat, tarikat-ı medeniyedir (sürekli alkışlar)."

Ankara'ya dönünce daha önce Şark İstiklal Mahkemesi'nin yasakladığı ve hükümete de tavsiye ettiği yasaklama sonrasında önce 2 Eylül'de tekke ve zaviyelerin kapatılması ile ilgili hükümet kararı çıkar. Bu karar Meclis'in açılmasıyla kanun haline gelecektir. İlginçtir tasarıda "türbe" lafı geçmemesine ve encümenlerde de zikredilmemesine ve Meclis'te de kimse türbeden söz etmemesine rağmen, kanun adında ve metninde türbe de yerini alır.[7]

Kanun teklifi, "Tekke, zaviye ve türbeler hakkında Konya Mebusu Refik Bey ve rüfekasının 2/478 numaralı teklif-i kanuniyesi ve Adliye, Dâhiliye ve Muvazene-i Maliye encümenleri mazbataları" 30 Kasım 1925'te TBMM'ye sunulmuştur. Yapılan tartışmalardan[8] sonra tekke, zaviye ve türbeleri kapatan, yasaklayan ve ceza da getiren aşağıdaki kanun kabul edilmişti.[9]

"Madde 1 – Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhin tahtı tasarrufunda gerek suver-i aharla tesis edilmiş bulunan bilûmum tekkeler ve zaviyeler, sahiplerinin diğer şekilde hakk-ı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere, kâmilen seddedilmiştir. Bunlardan usul-i mevzuası dairesinde filhâl cami veya mescit olarak istimal edilenler ibka edilir.

Alelûmum tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık gibi ünvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde salâtine ait veya bir tarika veyahut cerr-i menfaate mesnet olanlarla bilûmum sair türbeler mesdud ve türbedarlıklar mülgadır. Seddedilmiş olan tekke veya zaviyeleri veya türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya ayin-i tarikat icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki ünvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere ceza-yı nakdi ile cezalandırılır. (abç)".. 30 Teşrîn-i Sânî 1341 ve 13 Cemaziyülevvel 1344 [30 Kasım 1925]".

1947 CHP KURULTAYI: MİLLİYETÇİLER, MUHAFAZAKÂRLAR VE TÜRBELER...

Yukarıda kanun teklifini veren isim olarak zikrettiğim Refik Bey,

TÜRKİYE'NİN
ÜCUZ
HALK İLANLARI
İşinizi kolayca halleder
izahatı ilân sayfamızdır
SALI - 27 NİSAN - 1948
Büyüklerimizin
Türbeleri Meselesi
nda Verilen Tarihî Karar

Büyüklerimizin Türbeleri
Demokratlar Adlî
teminat olmadıkça
seçime girmiyor
ARAP-YA
MÜTARE

Büyüklerimizin Türbeleri

"Türbeler meselesi bizim işimizin haricindedir. Vazifemiz türbe açmak ve kapamak değildir" diyerek işleme koymayan ve oylamaya sunmayan Şemsettin Günaltay, 1950'de başbakandır ve CHP hükümeti adına türbeler kanununda değişiklik yapılmasını savunacaktır. Bu 180 derecelik dönüşün ardında, kanunun kabul edilişinden yaklaşık 2 ay sonra yapılacak olan seçimlere siyasi yatırım olduğunu anlamak güç olmasa gerek...

daha sonra Demokrat Parti'nin (DP) 4 kurucusundan biri olan Refik Koraltan'dır. Üstelik DP'nin CHP'yi en çok eleştirdiği kanunlardan birinin de bu olduğu hatırlanmalıdır. Öte yandan CHP'nin de bu yasayı içine sindiremediği anlaşılıyor. Zira çok partili siyasal hayata geçildiği, siyasal açıdan da çalkantılı bir dönemde CHP'nin 1947'de toplanan Yedinci Büyük Kurultayı'nda bu konu gündeme gelmiştir. Bu kurultay, CHP'nin kuruluşundan itibaren başta milliyetçilik ve laiklik olmak üzere "6 Ok" konusunda en önemli ideolojik değişimlerin gündeme geldiği bir dönüm/kırılma kurultayıdır.[10] "Milliyetçilik Kurultayı" olarak da adlandırılan kurultay, tartışmaların içeriği itibarıyla, CHP'nin kendisini birçok bakımdan Soğuk Savaş sürecine uyarlama ve kurulmakta olan iki kutuplu dünyada "milliyetçiliğin" "komünizmin" panzehri olarak görüldüğü ikinci kutba yakınlaşma kurultayıdır. İslam ve muhafazakârlık konusundaki radikal değişimler bu bağlamda zikredilmelidir. Milliyetçilik ilkesinin tartışıldığı sırada kurultayda "komünizmle faaliyette bulunmak en büyük vatan hainliğidir" cümlesiyle başlayıp, milliyetçiliği aşırı yücelten bir önerge verilmiştir. Komünizmle mücadeleyi CHP'nin görevleri arasına almayı ve Türkçülüğü/Türklüğü/milliyetçiliği kutsamayı dile getiren Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş'un parti programında değişiklik önergesi üzerine tartışma başlamış ve bu sırada ırkçı/milliyetçi kanattan Hamdullah Suphi Tanrıöver de söz alarak ırkçılığı da öven uzun bir konuşma yapmıştır.[11]

Tanrıöver bu konuşması sırasında -daha önce İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada değinmekle birlikte- türbelerin yeniden açılması konusunu da ilk kez gündeme getirir. Ziya Gökalp'e atıf yaparak, milletlerin -ve partinin- temellerinden birinin milliyetçilik olduğu ve milliyetin de temelinin tarih olduğunu vurgulayarak "Arkadaşlar; bu temellerden birisi Milliyettir; Milliyetimizin kaynağı tarihimizdir. Fakat, uzun senelerden beri, 1925 den beri, tarihimizi yapmış olanların türbeleri kapalıdır." diyerek "Petro'dan daha büyük ıslahat yapmış olan" Sultan II. Mahmud'un, "Orta çağ devrini kapayan ve asrî tarih devrini açan koskoca imparatorluğun banisi" Sultan Fatih'in türbesi ve imparatorluğu genişleten Süleyman'ın türbelerinin artık açılması gereği üzerinde durur. Çanakkale'deki Süleyman Paşa ve Namık Kemal türbelerinin oradaki subayların kendi gayretleriyle tamir ettirildiği, Barbaros'un zaten bir heykelinin yapıldığı ve türbesinin de temizlendiği üzerinde duracak ve daha 1925 yılında yasa çıkarken de Mustafa Kemal ile fikir ayrılığına düştüğünü ve daha o sırada türbelerin kapatılmasına razı gelmediğini söyleyecektir. Daha o zaman dini kişilerin türbeleri-

nin kapatılmasının normal olduğunu, ancak Fatih gibi, Kanuni gibi "bütün tarihimizin mefahirini tenkil eden büyük adamlarımızın, vezirlerimizin, sanatkârlarımızın" türbelerinin kapanmamasını istediğini dile getirmiştir. Bu konuda Mustafa Kemal'den "evet, hepsi kapanacak" cevabını alınca, aralarında bu konunun önemi üzerinde bir konuşma geçtiğini ve sonunda Mustafa Kemal'in kendisine "Bekle on, on beş sene bekle, bütün türbeleri sana vereceğiz." dediğini aktarır.[12]

Daha kongre devam etmekteyken, türbeler meselesini gündeme getiren isimlerden biri Burhan Felek olmuştur. *Selamet* dergisine yazdığı "Türbelere Hürmet" başlıklı yazıda Cumhuriyet idaresinde kimsenin türbelerden korkmadığını, türbelere hürmet edildiğini ve artık bir anlam taşımayan türbeler kanununun kaldırılması gerektiğini dile getirir.[13]

Kurultayda partinin "laiklik" konusundaki durumu ve tutumu tartışılırken de katı laiklikten vazgeçilmesi konusunda ilk işaretler gelir. Örneğin Abdülkadir Güney (Çorum delegesi) söz alarak türbeler meselesini yeniden gündeme getirir ve hem türbelerin açılmasını hem ilkokullara din derslerinin konulmasını hem de bir İlahiyat Fakültesi kurulmasını öneren bir konuşma yapar.[14]

Tanrıöver ise geri durmayacak ve program müzakeresi tamamlandıktan sonra partiye aşağıdaki önergeyi verecektir.[15]

"Başkanlığa
Tarihte hizmetleri ile tanınmış büyüklerimizin türbeleri9açılması temennisi hükümetimize ve Türk gençliğine Partiler üstünde kaynaştırıcı bir milliyet duygusu verilmesi için Halkevleri ve Halkodaları teşkilatının nizamlandırılması için C. H. P. Divanına salahiyet verilmesini teklif ederim.

İstanbul Milletvekili H.S. Tanrıöver".

Önergelerin oylaması sırasında hem bu önergeyi hem de Tanrıöver'i eleştiren şu konuşmalar zabıtlara aynen şöyle yansır:[16]

"Ali Rıza Türel (Konya Milletvekili) -Türbe açılmasını teklif eden arkadaşımın önergesi üzerine söz almış bulunuyorum. Ben, kimin tarafından verilmiş olursa olsun, ileri sürdüğü böyle bir teklifin program konusu olarak mütalâa edilmesini antidemokratik mahiyette görüyorum.

Arkadaşlar; bu memleketin beka ve mevcudiyet şartı "lâiklik" umdesidir. Bu itibarla bu umdeye tamamen aykırı olan bu önergenin reddedileceğine eminim.

Başkan [Başkanvekili Şemsettin Günaltay MÖA]- Arkadaşımız esasen burada değildir. Bundan başka türbeler meselesi bizim işimizin haricindedir; vazifemiz türbe açmak ve kapamak değildir. Onun için oyunuza sunmuyorum. (doğru sesleri)."

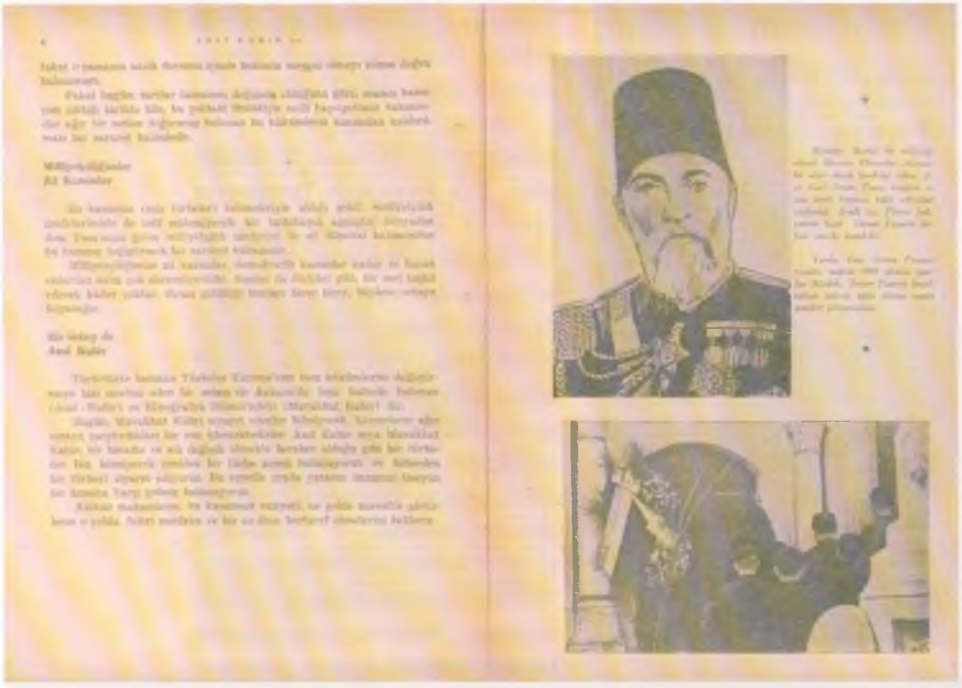
Burada ilginç bir durum bulunmaktadır. Zira kurultayda Tanrıöver'in fikirlerini aşırı bularak ve laiklik konusundaki değişiklik isteklerini ve önergesini eleştirenlerin başında gelen Tahsin Banguoğlu (Bingöl Milletvekili), 2 yıl sonra 1950'de Milli Eğitim Bakanı olarak Türbeler Kanunu değişikliğini savunan birinci isim olacaktır.[17] Aynı şekilde kurultayda divan başkanı [Başkanvekili] olarak yetkisini kullanan ve Tanrıöver'in türbeler konusunda verdiği önergeyi "türbeler meselesi bizim işimizin haricindedir. Vazifemiz türbe açmak ve kapamak değildir" diyerek işleme bile koymayan ve dolayısıyla oylamaya bile sunmayan Şemsettin Günaltay da, 1950'de başbakandır ve CHP hükümeti adına türbeler kanununda değişiklik yapılmasını savunacaktır. Bu 180 derecelik dönüşün ardında, kanunun kabul edilişinden yaklaşık 2 ay sonra yapılacak olan seçimlere siyasi yatırım olduğunu anlamak güç olmasa gerek...

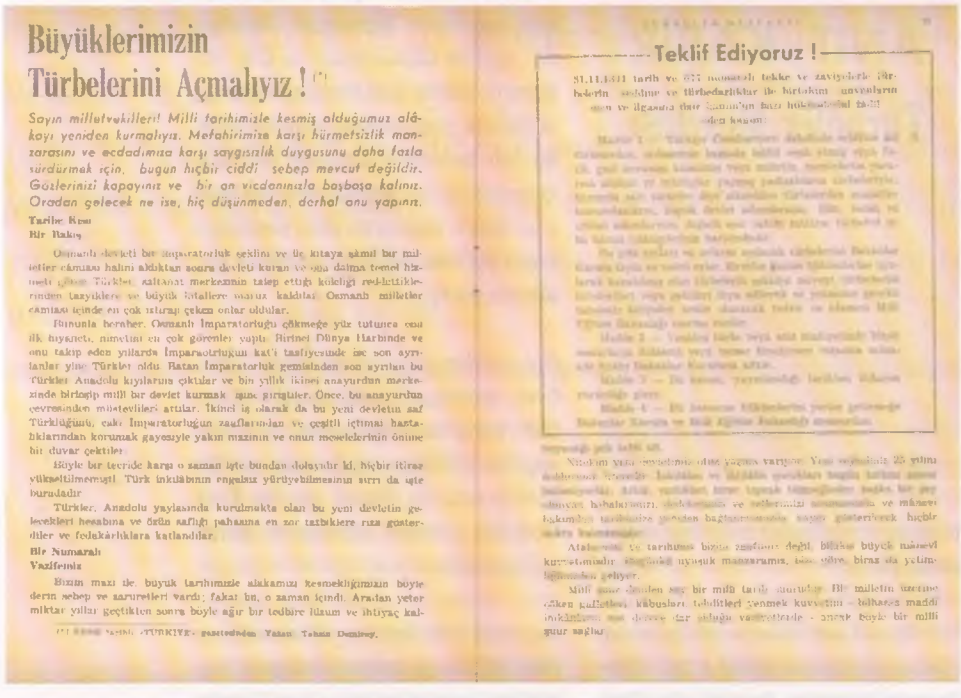
Öte yandan Hamdullah Suphi Tanrıöver, umduğunu bulamadığı Yedinci CHP Kongresi sonrasında 29 Aralık 1947'de CHP'den istifa eder ve bir süre sonra, 10 Mayıs 1949'da Türk Ocakları yeniden açıldığında genel başkanı olur.

Bu arada daha kurultayın başında, verilen iki önerge üzerine delegeler hep birlikte Atatürk'ün Muvakkat Kabrini ziyaret edip, çelenk koymak için karar alırlar[18] ve tazim ziyareti 18 Kasım 1947 saat 9'da gerçekleşir.[19] Aslında bu durum bile yürürlükteki türbeler yasasına aykırı bir durumdur.

"BUGÜN MUVAKKAT KABRİ ZİYARET EDENLER BİLMEYEREK, KANUNLARIN AĞIR CEZAYA ÇARPTIRDIKLARI BİR SUÇ İŞLEMEKTEDİRLER..."

Anlaşılan o ki türbeler konusu CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı'nda tartışılamadan hatta Tanrıöver'in önergesi dikkate bile alınmadan ka-

Büyüklerimizin Türbelerini Açmalıyız ![1]

Sayın milletvekilleri! Milli tarihimizle kesmiş olduğumuz alâkayı yeniden kurmalıyız. Mefahirimize karşı hürmetsizlik manzarasını ve ecdadımıza karşı saygısızlık duygusunu daha fazla sürdürmek için, bugün hiçbir ciddî sebep mevcut değildir. Gözlerinizi kapayınız ve bir an vicdanınızla başbaşa kalınız. Oradan gelecek ne ise, hiç düşünmeden, derhal onu yapınız.

Tarihe Kısa
Bir Bakış

Osmanlı devleti bir imparatorluk şeklini ve üç kıtaya şâmil bir milletler cemiyeti halini aldıktan sonra devleti kuran ve onu daima temel hizmeti gören Türkler, kültürel merkezinin talep ettiği külleği reddettiklerinden tazyiklere ve büyük kıtallere maruz kaldılar. Osmanlı milletler cemiyeti içinde en çok ıstırap çeken onlar oldular.

Bununla beraber, Osmanlı İmparatorluğu çökmeğe yüz tutunca onu ilk buysucu, nimetini en çok görenler yaptı. Birinci Dünya Harbinde ve onu takip eden yıllarda İmparatorluğun kat'i tasfiyesinde ise son ayrılanlar yine Türkler oldu. Batan İmparatorluk gemisinden son ayrılan bu Türkler Anadolu kıyılarına çıktılar ve bin yıllık ikinci anayurdun merkezinde birleşip millî bir devlet kurmak işine girişiler. Önce, bu anayurdun çevresinden müstevlileri attılar. İkinci iş olarak da bu yeni devletin saf Türklüğünü, eski İmparatorluğun zaaflarından ve çeşitli içtimaî hastalıklarından korumak gayesiyle yakın mazinin ve onun meselelerinin önüne bir duvar çektiler.

İşte bir tecride karşı o zaman işte bundan dolayıdır ki, hiçbir itiraz yükseltilmemişti. Türk inkılâbının engelsiz yürüyebilmesinin sırrı da işte buradadır.

Türkler, Anadolu yaylasında kurulmakta olan bu yeni devletin gelecekleri hesabına ve ölüm saflığı pahasına en zor tatbiklere rıza gösterdiler ve fedakârlıklara katlandılar.

Bir Numaralı
Vazifemiz

Bizim mazi ile, büyük tarihimizle alakamızı kesmekliğimizin böyle derin sebep ve zaruretleri vardı; fakat bu, o zaman içindi. Aradan yeter miktar yıllar geçtikten sonra böyle ağır bir tedbire lüzum ve ihtiyaç kal-

[1] BÜYÜK YAZISI, «TÜRKİYE» gazetesinden. Yazan: Tahsin Demiray.

Teklif Ediyoruz !

31.11.1341 tarih ve 677 numaralı tekke ve zaviyelerle Türbedarların seddine ve türbedârlıklar ile birlikte unvanların men ve ilgasına dair Kanun'un bazı hükümlerinin tadili hakkında kanun

Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bulunan bütün tekke, zaviye, türbe ve türbedârlıklar ile birlikte unvanların men ve ilgasına dair Kanun'un bazı hükümlerinin tadili hakkında kanun

Madde 2 — Yürürlük tarihi neşri müteakip ilân olunur.

Madde 3 — Bu kanun, Cumhuriyet Hükümet Heyeti tarafından yürütülür.

Madde 4 — Bu kanunun hükümlerini yerine getirmeğe Başvekâlet Kanunu ve Bakanlar Kurulu memurdur.

pandı zannedilirken, konunun kamuoyunun gündemine getirilerek bir anda "türbe" ve "Anıtkabir" pazarlığına dönüştürüleceğini kimse tahmin etmemiş olmalı.

Kongre sonrasında dikkat çeken konulardan biri, Atatürk'ün ölümünden 1948 yılına kadar geçen 10 yılda Anıtkabir inşaatının çok yavaş gittiği ve ayrıca pahalıya mal olduğu eleştirilerinin artmasıdır. Gerçekten de araya giren savaş nedeniyle proje seçimi uzadığı gibi inşaat da ancak 6 yıl sonra başlayabilmiş ve ağır ilerlemiştir.

Tam bu eleştirilerin dile getirildiği sırada milliyetçi/muhafazakâr sağın önemli isimlerinden Tahsin Demiray tarafından sahibi olduğu *Türkiye* gazetesinde 27, 30 Nisan ile 3 ve 5 Mayıs 1948 tarihlerinde peş peşe 4 yazı yayınlanacaktır.[20] Bu yazıları ve hele ilk makalenin sonunu okuyanların çok şaşırdığını tahmin etmek güç değil. Zira daha 27 Nisan 1948 tarihli "Büyüklerimizin Türbeleri Meselesi" başlıklı ilk yazısında hem inşaatı devam eden Anıtkabir'in, hem Atatürk'ün "Muvakkat Kabri" olarak nitelenen Etnografya Müzesi'nin hem de buradaki Atatürk' kabrine yapılan ziyaretlerin, 1925 yılında bizzat Gazi'nin isteği ve imzası ile çıkan Türbeler Kanunu'na aykırı olduğu iddiası dile getirilmiştir.

Demiray, makalesine "Mevlûd gibi eşsiz bir şiir ve dil âbidesi veren Süleyman Çelebi'nin" Bursa'daki mezarının Eski Eserleri Sevenler Kurumu Bursa Merkezi tarafından âbide haline getirilmek, yani bir türbe yaptırılmak istendiğini, ancak yürürlükteki kanuna aykırı olduğu için yapılamadığını yazarak başlar. Demiray'ın Türbeler Kanunu dediği "Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedârlıklar ile birtakım Unvanların Men ve İlgâsına Dâir Kanûn"dur ve bu kanun mâni olduğu için "böyle bir kanun ortada dururken, yeni bir türbe yapmıya fiilen imkân yoktur." diyecektir.

"Türbe kelimesi, türab'dan yani toprak kelimesinden gelir; ölen insanların içine gömüldüğü toprak. Zamanla bu kelime, toprak mezarın üzerine yapılan binanın adı olmuştur. Türbeleri kapatan kanun, işte bu binaları kapatmış, onların türbedarlarını, yani bekleyenlerin, temizlik işlerine bakanlarını yasaklamıştır. Kanun, bu suretle bu gibi türbelerin, dolayısıyla meşhur zatların ahfadı ve millet tarafından ziyaret edilmelerini önlemek istemiştir. Bunun için de ağır hapis ve para cezası koymuştur. (s.2-3)

Vaziyet böyle olunca, bugün için, ölen kim olursa olsun, mezarının üstüne bina yapılamaz; hiçbir ölü bir binaya yerleştirilip, ziyaret edilmez."

Demiray, Türbeler Kanunu'nun çıktığı ortamı ve kanunun gerekçesini anlatırken şunları yazar:

"Bugün yürürlükte bulunan Tekkelere, Türbelere ait Kanun, 23 yıl önce, Şark İsyanı sıralarında ve memlekette yer yer İstiklâl Mahkemeleri faaliyette iken çıkarılmıştır. Oldukça acele çıkarılmış bu kanunun aslı teşkil eden yığınlarla, ana hükümleri tek bir maddede toplanmıştır. Her haliyle bir ihtilal devri kanunudur. Her kelimesi, birçok şeyi birden devirmiştir. Bilfarz, mahalle aralarında

şurada burada, kimin olduğu, neden kurulduğu doğru olarak bilinemeyen ve bir takım adamların faydalanmalarına yarıyan mezarlar ve türbeler arasında (sair türbeler) kaydıyla birçok millet büyüklerinin kabirleri, halkın ziyaretine karşı kapatılıvermiştir."

Demiray, kanun metnindeki iki kelimenin yani (sair türbeler) lafının kötü bir netice verdiğini, o dönemin nazik şartlarında kimsenin bununla meşgul olmadığını, ancak bir süre sonra "milliyetçiliğe ve milliyetçiliğimize zıt kanunlar"dan biri haline geldiğini şu cümlelerle eleştirir:

"Fakat bugün, şartlar tamamen değişmiş olduğuna göre, esasen kanunun çıktığı tarihte bile, bu yoldaki ihtiâtıyla milli haysiyetimiz bakımından ağır bir netice doğurmuş bulunan bu hükümlerin kanundan kaldırılması bir zaruret halidir.

Bu kanunun (sair türbeler) kelimeleriyle aldığı şekil, milliyetçilik umdelerimizle de telif edilemeyecek bir tatbike yol açmıştır. Sonradan Ana Yasa'mıza giren milliyetçilik umdesine de zıt düşmesi bakımından bu kanunu değiştirmek bir zaruret halindedir."(s.4)

Demiray, türbelerin açılması gerektiği konusundaki fikrini ve asıl vurucu paragrafı sona saklamış ve yazısında Türbeler Kanunu'nu değiştirmeye "Bir sebep de Anıt-Kabir" ara-başlığı ile şunları yazmıştır:

"BİR SEBEP DE ANIT-KABİR

Yürürlükte bulunan Türbeler Kanunu'nun bazı hükümlerini değiştirmeye bizi mecbur eden bir sebep de Ankara'da inşa halinde bulunan (Anıt-Kabir) ve Etnografya Müzesi'ndeki (Muvakkat Kabir) dir.

Bugün Muvakkat Kabri ziyaret edenler bilmeyerek, kanunların ağır cezaya çarptırdıkları bir suç işlemektedirler. Anıt Kabir veya Muvakkat Kabir, bir binadır ve adı değişik olmakla beraber olduğu gibi bir türbedir. Biz, bilmeyerek yeniden bir türbe açmış

ANIT-KABİR
ve
Türbeler Meselesi

bulunuyoruz ve bilmeden bir türbeyi ziyaret ediyoruz. Bu suretle orada yatanın imzasını taşıyan bir kanuna karşı geliyoruz.

Alâkalı makamların, bu kanunsuz vaziyeti, ne yolda muvafık görürlerse o yolda, fakat mutlaka ve bir an önce bertaraf etmelerini bekleriz." (Tahsin Demiray; *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949) s. 2-4).

"İNKILÂBIMIZ 25 YAŞINDADIR. İNKILÂP YAPANLAR İSE YARIDAN ÇOK FAZLA ÖLDÜLER VE KALANLAR BİRER İHTİYAR OLDULAR..."

Demiray, "Büyüklerimizin Türbeleri" adıyla 30 Nisan 1948'de yayınladığı ikinci yazısında "türbe" ile "anıt-kabir"in aynı şey olduğunu vurgulayarak, Fatih Sultan Mehmet'in kapalı türbesinin karşısında duyduğu üzüntüyü dile getiren bir tasvirle başlar. Artık inkılâbın yerleştiğini, korkmamak gerektiğini ve türbelerin açılması gerektiğini şu cümlelerle açıklar:

"Milletimizi iki cihanın mültekasına yerleştirmiş olan büyük Türk Serdarının türbesinin kapısında kocaman bir kilit sallanıyor. Türbedarı ise, ne hazin bir tecellidir, ki örümcekler! Ve bunu yapan, onu hiçbir vakit yenemeyen düşmanları değil, torunları..." (s.6)

Buradan konuyu tekrar türbelerin açılması konusuna getirecektir.

"İnkılâbımız 25 yaşındadır. İnkılâp yapanlar ise yarıdan çok fazla öldüler ve kalanlar birer ihtiyar oldular. Bu bakımdan sadece hâlâ ortada bulunan bazı eski hatalarımızı düzeltmek mevkiindeyiz. (...) Bugünkü rejim ve teşkilat ise kâfi derecede oturmuştur. (...) Bu itibarla, bugün orta yaşlılar sırasına girmiş bir Cumhuriyetçi, fakat ezelden beri Türk olan, bir adam sıfatıyla teklif ediyorum:

Büyüklerimizin türbelerini, daha fazla vakit geçirmeden hemen açalım ve bu işi af kanununu çıkarmadan ve hapishanelerin kapılarını açmadan önce, derhal yapalım." (s.8)

Diye yazacaktır.

Tahsin Demiray 3 Mayıs 1948'de yazdığı üçüncü yazısında "Türbesinin Kilidini Sökmemiz Gereken Büyüklerimizden, Eşsiz Türk Serdarı Fatih Sultan Mehmet'in Vefatının Bugün 467. Yıldönümüdür." başlığını taşır ve yine Türk büyüklerinin türbelerinin açılması konusunu işler.

"SAYIN MİLLETVEKİLLERİ! MİLLÎ TARİHİMİZLE KESMİŞ OLDUĞUMUZ ALÂKAYI YENİDEN KURMALIYIZ."

5 Mayıs 1948'de yayınlanan son yazı ise "Büyüklerimizin Türbelerini Açmalıyız" başlığıyla milletvekillerine hitaben başlar:

"Sayın Milletvekilleri! Millî tarihimizle kesmiş olduğumuz alâkayı yeniden kurmalıyız. Mefahirimize karşı hürmetsizlik manzarasını ve ecdadımıza karşı saygısızlık duygusunu daha faza sürdürmek için, bugün hiçbir ciddi sebep mevcut değildir. Gözlerinizi kapayınız ve bir an vicdanınızla başbaşa kalınız. Oradan gelecek ne ise, hiç düşünmeden, derhal onu yapınız." (s.12)

Türbelerin kapatılmasını ve rejim sorununu birlikte ele alan Demiray, türbelerin açılması gerektiğini de şu şekilde gerekçelendirir:

"Bizim mazi ile, büyük tarihimizle alâkamızı kesmediğimizin böyle derin

Bakışlar

TÜRBE FOBİSİ

Peyami SAFA

Eğer bir inkılâp, çeyrek yüzyıl içinde, büyük korkularından bazılarını eliyememişse, o, bir millet tarafından benimsendiğinden şüphe edilmesi gereken bir inkılâptır. Bugün bizim için bir türbe korkusu kalmış mıdır? Ziyaretine izin verilirse, içindeki sandukanın kapağı açılacak ve Osmanlılık, dimdik ve uzun kavuğunu sallıyarak hortlıyacak mıdır?

Böyle bir endişe, artık, inkılâbın hurafeleri arasındadır. Cumhuriyetle beraber doğan ve erginlik çağına yaklaşan bir nesil vardır. İçimizden bu hurafeyi sökemezsek bir inkılâp nesli yetiştirdiğimize inanmamış oluruz. Bu takdirde, bazı türbeleri açsak da, kapalı tutsak da irticaa karşı hiçbir dayanağımız yok demektir. İnkılâbın yetiştirdiği gençliği inkılâba inandıra mamışsak, daha ileri yaşlardakilerin imanı büsbütün şüpheye düşer. Eğer böyle ise, türbelerin üstüne kilit üstüne kilit de vursak, onların kapıları bir gün gene açılacak ve irtica, sandukaların içinden dışarı fırlıyan bir kuru kafa ordusu halinde üstümüze saldıracaktır.

Yok, Türkiye'de çeyrek yüzyıldanberi kurulmuş rejim, bir avuç aydının hayali değil de bir milletin ve bir gençliğin realitesi ise, o milletin ve o gençliğin beşyüzüncü fetih yılını kutlamağa hazırlandığı Fatih gibi büyüklerinin mezarlarını ziyaret etmesinden ne korkumuz olabilir?

Türbelerin açılmasını yadırgıyan bazı milletvekillerimizin endişelerine fazla miktarda vehim karışmış görünüyor. Bu kurunt[illegible] geniş demokrasiye geçişimizden inkılâp aleyhine ürkenlerin duydukları korkudan farklıdır ve tamamiyle [illegible]

sebep ve zaruretleri vardı. Fakat bu, o zaman içindi. Aradan yeter miktar yıllar geçtikten sonra böyle ağır bir tedbire lüzum ve ihtiyaç kalmayacağı pek tabiî idi.

Nitekim yeni devletimiz otuz yaşına varıyor. Yeni rejimimiz 25 yılını doldurmak üzeredir. İnkılâbın ve ihtilalin çocukları bugün artık kırkını aşmış bulunuyorlar. Artık varlıkları birer toprak tümseğinden başka bir şey olmıyan babalarımızı, dedelerimizi ve cetlerimizi aramamızda ve manevi bakımdan tarihimize yeniden bağlanmamızda kaygı gösterilecek hiçbir nokta kalmamıştır. ... Millî şuur denen şey bir millî tarih şuurudur.

Sayın Milletvekilleri!

Bir numaralı vazife, milli tarihimizle kesmiş olduğumuz alâkayı yeniden kurmak vazifesi, doğrudan doğruya Türk Milletinin mukadderatına anayasamızda hâkim, maddî ve manevî milli varlıklarımızın en büyük koruyucusu Türkiye Büyük Millet Meclisine ve onun cüzleri olan Milletvekillerine teveccüh etmiş bulunmaktadır.

İnkılâbın ruhuna sadık, bizzat o inkılâbın bir evladı sıfatıyla fakat her şeyden önce tarihine bağlı bir Türk olarak millî bir borç bildiğim vazifemi yapıyor, tarihin ve yaşayan milletin arzusunu dile getirmiş bulunuyorum. Düşünebildiğim bir kanun tadilini de ortaya koyuyorum. Bu tasarıyı ve daha uygununu imzalayıp Büyük Millet Meclisine sunacak aranızda bulunan pek çok tanıdığım yüz, şu anda gözlerimin önünden hızla geçiyor.

Şu kanunu çıkarınız. Millî şuurun uyanışına ve gafletlerden, rehavet uykularından silkinmemize bu bir başlangıç teşkil edecektir. Milletin ümitsizliğe düşmüş ve uyuşmuş ruhu için bu bir şerrare olacaktır. Siz şu kanunu çıkarınız; bu hem sizin için hem milletimiz için yalnız hayırlı olacaktır." (s.14)

TAHSİN DEMİRAY'IN KANUN TEKLİFİ/DEĞİŞİKLİĞİ ÖNERİSİ

Demiray, yazısının sonunda türbelerin açılması için 1925 yılında yayınlanan kanunda yapılması gereken değişikliği de bir kanun teklifi gibi hazırlamış ve yazsına eklemiştir. Demiray'ın teklifi şöyledir:

"Teklif Ediyoruz!

31.11.1925 tarih ve 677 numaralı tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklar ile bir takım unvanların men ve ilgasına dair kanun'un bazı hükümlerini tâdil eden kanun:

Madde:1- Türkiye Cumhuriyeti dahilinde selâtine ait türbelerden, ordusunun başında bilfiil cenk etmiş veya fatih, gazi unvanının kazanmış veya milletin, memleketin yararına ıslahat ve inkılâplar yapmış padişahların türbeleriyle; kanunda sair türbeler diye zikredilen türbelerden muzaffer kumandanların, büyük devlet adamların, değerli eser sahibi zatların türbeleri iş bu kanun hükümlerinin haricindedir.

Bu gibi zatları ve onların açılacak türbelerini Bakanlar Kurulu tâyin ve tespit eyler. Evvelce kanun hükümlerine uyularak kapatılmış olan türbelerin eskiden mevcut türbedarlık tahsisatları veya gelirleri ihya edilerek ve yetmezse gerekli tahsisatı bütçeden temin olunarak tedvir ve idamesi Milli Eğitim Bakanlığı emrine verilir.

Madde:2- Yeniden türbe veya anıt mahiyetinde binalı mezarların ihdasına veya mezar binalarının inşasına müsaade hakkı Bakanlar Kuruluna aittir.

Madde:3- Bu kanun yayınlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.

Madde:4-Bu kanunun hükümlerini yerine getirmeğe Bakanlar Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı memurdur."

ANIT-KABİR VE TÜRBELER MESELESİ: "ANIT-KABİR, KANUNUN SUÇ SAYDIĞI HAREKETLERE VESİLE OLMAKTA DEVAM ETTİ; YANİ BİR TÜRBE GİBİ ZİYARET İŞİ SÜRDÜRÜLDÜ."

Tahsin Demiray, yukarıda söz ettiğim dört yazısını, bir yıl sonra 1949'da *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* adıyla[21] bu kez broşür olarak yeniden bastıracak ve kamuoyu oluşturmak amacıyla bütün ilgililere ve özellikle de milletvekillerine gönderecektir. Broşüre önsöz niyetine yazılan yazıda şu satırlar vardır:

"Türbeler ve Anıt-Kabir meselelerine iki yıl evvel temas ile Türkiye gazetesinde dört makale neşretmiştim ve sonunda Milletvekillerine hitap

ederek, mevcut kanunun değiştirilmesi zaruretini belirtmiş ve bir de tadil tasarısı vermiştim. O zaman ileri sürdüğümüz noktalar üzerine memleket efkârı dikkatle durdu ve basında, aralık aralık, daha birçok yazılar çıktı. Fakat beklenen müsbet hareket Meclise bir türlü görülemedi, Anıt – Kabir, kanunun suç saydığı hareketlere vesile olmakta devam etti; yani bir türbe gibi ziyaret işi sürdürüldü." (s.1)

Ayrıca Atatürk'ün Gazi Osman Paşa'ya olan sevgisini Şakir Zümre'de öğrenmesi sonrasında, İbrahim Alâettin Gövsa'nın *Hürriyet* gazetesinde yayınlanan "Anıt Kabir" başlıklı ve Etnografya Müzesi'nin kalıcı Anıt Kabir olmasını öneren bir makalesini de ekleyerek[22] broşürü hazırlar ve konuyu yeniden gündeme getirir. Broşürün başında milletvekillerine de şu hitabı yapar:

"Sayın Milletvekilleri!..

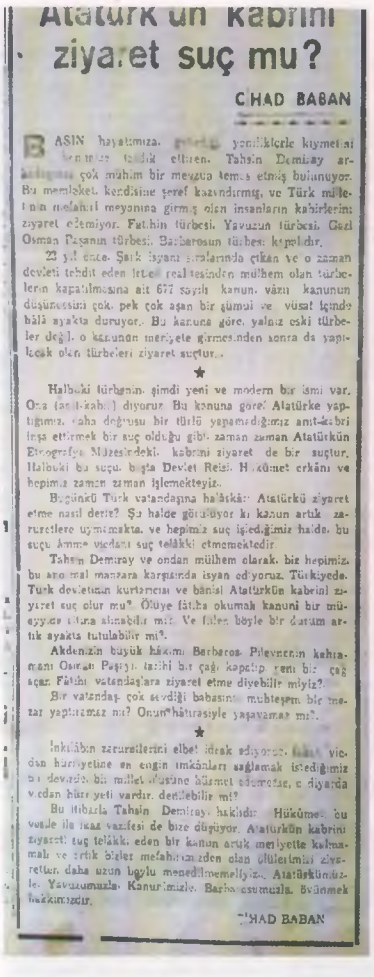
Millî tarihimizle kesmiş olduğumuz alâkayı yeniden kurmalıyız. Mefahirimize karşı hürmetsizlik manzarasını ve ecdadımıza karşı saygısızlık duygusunu daha fazla sürdürmek için, bu gün hiçbir ciddi sebep mevcut değildir. Tarihimize ve onun büyüklerine karşı devam eden saygısızlığımıza son vermek vazifesi doğrudan doğruya sizlere teveccüh etmiş bulunmaktadır." (s.1)

MİLLİYETÇİLİK, MUHAFAZAKÂRLIK, İSLAM: CHP'DE DEĞİŞİM VE "ANITKABİR PAZARLIĞI"

Tahsin Demiray'ın yayın faaliyeti etkisini göstermekte gecikmeyecektir. Sonuçta Atatürk'ün "Muvakkat Kabri" olarak nitelenen Etnografya Müzesi ile buradaki ziyaret ve törenlerin ve nihayet inşaatı devam etmekte olan Anıtkabir'in, altında bizzat Gazi Mustafa Kemal'in imzası olan ve kendisinin isteği ile çıkmış Tekkeler ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine... dair kanuna aykırı olduğuna dair hukukî duruma kimsenin itiraz edecek hali kalmamıştır. Anıtkabir'in kanuna aykırı bu durumunun acilen düzeltilmesi en çok milliyetçi muhafazakâr İslamcı sağın işine yarayacaktır. Gerçekten de o dönemin yazıları okunduğunda "türbe" bahsinin adeta bir Anıtkabir pazarlığı haline geldiği, "milliyetçi ve muhafazakâr sağın özellikle "Türk büyüklerine ait türbelerin" açılmaması durumunda Anıtkabir'e olan itirazlarını artırarak devam ettirecekleri anlaşılmaktadır. CHP'nin başlangıçta Anıtkabir'in Türbeler Kanunu'na aykırı olduğu durumu ve yorumunu pek ciddiye almamakla, hatta görmezden gelmekle birlikte, muhtemel sonuçlarını, konunun hukukî yorumunu ve özellikle yaklaşan seçimleri hesap ederek ani bir tutum değişikliğine gittiği anlaşılıyor. Zira konu bir müddet sonra CHP içinde ele alınacak ve bir kanun değişikliği teklifi hazırlanarak TBMM'ne getirilecektir. CHP böylece hem Anıtkabir konusundaki muhtemel engellemeyi ve krizi ortadan kaldırmak için taviz vermekten çekinmemiş hem de yaklaşan seçimleri düşünerek seçmenin sempatisini kazanmayı düşünmüştür.

Üzerinde pek durulmaz ancak, CHP 1946'dan sonra, özellikte 1947'deki Yedinci Büyük Kongre'den itibaren o güne kadar oldukça sert bir şekilde tanımladığı "laiklik" ilkesini yumuşatmaya başladığı gibi, tavizler de vermeye başlamıştır. Örneğin 1948'de hacca gideceklere döviz izni verilmesi ve vize işlemlerinin yapılması bir ilktir. Daha 1946'da CHP grubunda kurulmuş bir komisyonun hazırladığı esaslara uygun olarak 1 Şubat 1949'da MEB'de alınan bir kararla ilkokul 4. ve 5. sınıflara ihtiyari ikişer saat din dersleri eklenmiştir. Bu dersler velinin izni ile cumartesi okul tatili ardından öğleden sonra yapılacaktır. Yine aynı yıl imam hatip kursları açılmış ve ilk sekiz ilde açılan imam hatip kursları İmam Hatip Okulu haline dönüştürülmüştür. Başbakanlığa dini referansları ve kimliği ile öne çıkan Şemsettin Günaltay getirilmiştir. Başbakan Ş. Günaltay TBMM'nde bir ilahiyat fakültesinin kurulacağını açıklar açıklamaz, Ankara Üniversitesi 7 Ocak 1949'da İlahiyat Fakültesi kurma kararı alır.[23]

Tahsin Demiray'ın bir yıl önceki yazılarını bir broşür haline getirip

Atatürk'ün kabrini ziyaret suç mu?

CHAD BABAN

BASIN hayatımıza [illegible] yeniliklerle kıymetini bilmiş [illegible] çok mühim bir meziyet temsil etmiş bulunuyor. Bu memleket, kendisine şeref kazandırmış ve Türk milletinin mefahirî meyanına girmiş olan insanların kabirlerini ziyaret edemiyor. Fatihin türbesi. Yavuzun türbesi. Gazi Osman Paşanın türbesi. Barbarosun türbesi kapalıdır.

23 yıl önce. Şark isyanı [illegible] çıkan ve o zaman devleti tehdit eden [illegible] tesirinden mühim olan türbelerin kapatılmasına ait 677 sayılı kanun vâzıı kanunun düşünmesini çok, pek çok aşan bir ölümü ve vüsat içinde hâlâ ayakta duruyor. Bu kanuna göre, yalnız eski türbeler değil, o kanundan meriyete girmesinden sonra da yapılacak olan türbeleri ziyaret suçtur...

★

Halbuki türbenin şimdi yeni ve modern bir ismi var. Ona (anıt-kabir) diyoruz. Bu kanuna göre, Atatürke yaptığımız, daha doğrusu bir türlü yapamadığımız anıt-kabri inşa ettirmek bir suç olduğu gibi, zaman zaman Atatürkün Etnografya Müzesindeki kabrini ziyaret de bir suçtur. Halbuki bu suçu, başta Devlet Reisi, Hükümet erkânı ve hepimiz zaman zaman işlemekteyiz.

Bugünkü Türk vatandaşına halâlkâr: Atatürkü ziyaret etme nasıl derler? Şu halde görülüyor ki kanun artık zaruretlere uymamakta, ve hepimiz suç işlediğimiz halde, bu suçu âmme vicdanı suç telâkki etmemektedir.

Tahsin Demiray ve ondan mülhem olarak, biz hepimiz, bu anormal manzara karşısında isyan ediyoruz. Türkiyede Türk devletinin kurucusu ve banisi Atatürkün kabrini ziyaret suç olur mu? Ölüye fâtiha okumak kanuni bir müeyyide altına alınabilir mi? Ve fiilen böyle bir durum artık ayakta tutulabilir mi?

Akdenizin büyük hâkimi Barbaros Pîrîreisin kahramanı Osman Paşayı, tarihi bir çağı kapatıp yeni bir çağ açar, Fâtihi vatandaşlara ziyaret etme diyebilir miyiz?

Bir vatandaş çok sevdiği babasının muhteşem bir mezar yaptıramaz mı? Onun hâtırasiyle yaşayamaz mı?

★

İnkılâbın zaruretlerini elbet idrak ediyoruz. Fakat vicdan hürriyetine en geniş imkânları sağlamak istediğimiz bu devirde, bir millet üzerine hükmü götürmüş, o diyarda vicdan hürriyeti vardır, denilebilir mi?

Bu itibarla Tahsin Demiray hakkında Hükümet bu vesile ile ihkak vazifesi de bize düşüyor. Atatürkün kabrini ziyaret: suç telâkki eden bir kanun artık meriyette kalmamalı ve artık bizler mefahirimizden olan ölülerimizi ziyaretten, daha uzun boylu menedilmemeliyiz. Atatürkümüzle, Yavuzumuzla, Kanûnîmizle, Barbarosumuzla, övünmek hakkımızdır.

CHAD BABAN

yayınlamasını takiben konunun basında yer almasıyla Şemseddin Günaltay da türbeler kanununda meydana gelecek değişikliği haber verir. Mayıs 1949'da "Mimar Sinan gibi bir dâhinin türbesinin kapalı kalmasına Türk vicdanının razı olmayacağını" bu nedenle Türk büyüklerinin türbelerinin açılması için meclise bir kanun sevk edileceğini açıklamıştır.[24] Dönemin İslamcı dergilerinden *Sebilürreşad* da hemen bu fırsatı değerlendirerek Tahsin Demiray'ın tezlerini dile getiren yazılar yayınlayacak geçici kabrin de orayı ziyaretin de mevcut kanuna göre suç olduğunu sayfalarında işleyecektir.[25]

İşte bu ortamda 11 Ocak 1950'de Türbeler Kanunu olarak adlandırılan kanunda değişiklik yapan tasarı TBMM'ne gelecektir. (Gerçi 1950'de Anıtkabir için yapılacak değişiklikten önce Haziran 1949'da Tekke, zaviyeler ve türbelerin seddine... dair Kanunun birinci maddesine sürgün ve para cezası getiren bir fıkra eklendiğini de kaydetmek gerekir.[26])

Meclisin dünkü oturumunda kabul edilen kanun tasarıları

İş Kazalariyle, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları hakkındaki tasarıların müzakereleri yapılarak kabul edildi

Türk Büyüklerine ait yüksek sanat değeri olan türbelerin açılmasına dair tasarı çıktı

Posta Kanunu tasarısının da 65 inci maddeye kadar müzakeresi yapıldı

Seçim Faaliyeti

Yüksek Seçim Kurulunda açılan iki üyelik için Yargıtay'da seçim yapıldı

"Bugün Muvakkat Kabri ziyaret edenler bilmeyerek, kanunların ağır cezaya çarptırdıkları bir suç işlemektedirler. Anıt Kabir veya Muvakkat Kabir, bir binadır ve adı değişik olmakla beraber olduğu gibi bir türbedir. Biz, bilmeyerek yeniden bir türbe açmış bulunuyoruz ve bilmeden bir türbeyi ziyaret ediyoruz. Bu suretle orada yatanın imzasını taşıyan bir kanuna karşı geliyoruz."

"ATATÜRK'ÜN KABRİNİ ZİYARET SUÇ MU?" YA DA "TÜRBENİN, MODERN İSMİ (ANIT-KABİR)" VE "TÜRBELER FOBİSİ"

TBMM'ye bir kanun teklifinin verildiğinin ertesi günü yani 12 Ocak 1950'de dönemin etkili gazetecilerinden Cihad Baban, *Son Saat* gazetesine yazdığı başyazıda aradığı cevabın sorusunu başlığa taşır: "Atatürk'ün Kabrini Ziyaret Suç mu?"[27] Makalede Tahsin Demiray'ın daha önce bu konuda yazdıklarına atıfta bulunarak aşağıdaki satırları doğrudan doğruya milletvekillerini, özellikle de CHP milletvekillerini etkilemeye yönelik olarak kaleme aldığı açıktır:

"(...)

23 yıl önce, Şark İsyanı sıralarında çıkan ve o zaman devleti tehdit eden irticâ realitesinden mülhem olan türbelerin kapatılmasına ait 677 sayılı kanun[a]... göre yalnız eski türbeleri değil, o kanunun meriyete girmesinden sonra da yapılacak olan türbeleri ziyaret suçtur.

Halbuki türbenin, şimdi yeni ve modern bir ismi var. Ona (anıt-kabir) diyoruz. Bu kanuna göre, Atatürk'e yaptığımız, daha doğrusu bir türlü yapamadığımız anıt-kabri inşa ettirmek bir suç olduğu gibi, zaman zaman Atatürkün Etnografya Müzesindeki, kabrini ziyaret de bir suçtur. Halbuki bu suçu, başta Devlet Reisi, hükûmet erkânı ve hepimiz zaman zaman işlemekteyiz.

Bugünkü Türk vatandaşına halâskârı Atatürkü ziyaret etme nasıl deriz? Şu halde görülüyor ki kanun artık zaruretlere uymamakta ve hepimiz suç işlediğimiz halde, bu suçu amme vicdanı suç telakki etmemektedir.

Tahsin Demiray ve ondan mülhem olarak, biz hepimiz, bu anormal manzara karşısında isyan ediyoruz. Türkiye'de Türk devletinin kurtarıcısı ve bânisi Atatürkün kabrini ziyaret suç olur mu? Ölüye fâtiha okumak kanuni bir müeyyide altına alınabilir mi? Ve fiilen böyle bir durum artık ayakta tutunabilir mi?

(...)Bir vatandaş çok sevdiği babasına muhteşem bir mezar yaptıramaz mı? Onun hatırasıyle yaşayamaz mı?

İnkılâbın zaruretlerini elbet idrak ediyoruz, fakat, vicdan hürriyetine en engin imkanlar sağlamak istediğimiz bir devirde, bir millet ölüsüne hürmet edemezse, o diyarda vicdan hürriyeti vardır, denebilir mi?

Bu itibarla Tahsin Demiray, haklıdır. Hükûmeti bu vesile ile ikaz vazifesi de bize düşüyor. Atatürkün kabrini ziyareti suç telakki eden bir kanun artık meriyette kalmamalı ve artık bizler mefahirimizden olan ölülerimizi ziyaretten daha uzun boyu menedilmemeliyiz.... Atatürkümüzle, Yavuzumuzla, Kanunimizle, Barbarosumuzla, övünmek hakkımızdır."

Kanun değişikliği TBMM'ye gönderildikten sonra basında çıkan önemli yazılardan biri CHP'nin yayın organı niteliğindeki *Ulus*'ta 2 Şubat 1950'de yayınlanır. Bu Peyami Safa'nın "Türbe Fobisi" başlıklı yazısıdır. Safa, türbeler meselesinin adeta rejim açısından ve temel ilkeler açısından ve doğal olarak CHP için hiçbir önemi olmadığına dair kısa bir başyazı kaleme almıştır. Yazının CHP içindeki türbelerin açılmasından ciddi rahatsızlık duyan radikal kanadı ikna etmeye yönelik olduğuna şüphe yoktur. Kısa başyazı aynen şöyledir:

"Eğer bir inkılâp, çeyrek yüzyıl içinde, büyük korkularından bazılarını eliyememişse, o, bir millet tarafından benimsendiğinden şüphe edilmesi gereken bir inkılâptır. Bugün bizim için bir türbe korkusu kalmış mıdır? Ziyaretine izin verilirse, için-

deki sandukanın kapağı açılacak ve Osmanlılık, dimdik ve uzun kavuğunu sallayarak hortlayacak mıdır?

Böyle bir endişe, artık inkılâbın hurafeleri arasındadır. Cumhuriyetle beraber doğan ve erginlik çağına yaklaşan bir nesil vardır. İçimizden bu hurafeyi sökemezsek bir inkılâp nesli yetiştirdiğimize inanmamış oluruz. Bu takdirde, bazı türbeleri açsak da kapalı tutsak da irticaa karşı hiçbir dayanağımız yok demektir. İnkılâbın yetiştirdiği gençliği inkılaba inandıramamışsak daha ileri yaşlardakilerin imanı büsbütün şüpheye düşer. Eğer böyle ise, türbelerin üstüne kilit üstüne kilit de vursak, onların kapıları bir gün gene açılacak ve irtica sandukaların içinden dışarı fırlayan bir kuru kafa ordusu halinde üstümüze saldıracaktır.

Yok, Türkiye çeyrek yüzyıldan beri kurulmuş rejim, bir avuç aydının hayali değil de bir milletin ve gençliğin realitesi ise, o milletin ve gençliğin beş yüzüncü fetih yılını kutlamağa hazırlandığı Fatih gibi büyüklerinin mezarlarını ziyaret etmesinden ne korkumuz olabilir?

Türbelerin açılmasını yadırgayan bazı milletvekillerimizin endişelerine fazla miktarda vehim karışmış görünüyor. Bu kuruntular, geniş demokrasiye geçmişimizden inkılâp adına ürkenlerin duydukları korkudan farksız ve tamamiyle lüzumsuzdur."[28]

"ANIT-KABİR BÜYÜK ŞEFİMİZE KARŞI TÜRK MİLLETİNİN NİŞANEİ ŞÜKRANI OLARAK YAPTIRDIĞI BİR TÜRBEDEN İBARETTİR..."

Türbeler kanununda değişiklik teklifinin geldiği gün TBMM'ne ikinci bir kanun daha sunulmuştur. Bu "Anıt-Kabir" inşasına dair ek kanundur ki inşaatın devamı için ihtiyaç duyulan ek bütçe talebi için hazırlanmıştır.[29] Bu ek bütçe için söz alan Aydın Milletvekili Mitat Aydın'ın, konuşmasına: "Efendim, Anıt-Kabir Büyük Şefimize karşı Türk Milletinin nişanei şükranı olarak yaptırdığı bir türbeden ibarettir.[30]" cümlesiyle başlaması, bu hatırlatmayı yapması ilginçtir. Anıtkabir inşaatının hızlandırılması için ek bütçe çıkması konusunda iktidarla muhalefet arasında adeta zımni bir anlaşma vardır. Örneğin ek bütçe değişikliği sırasında yukarıda değindiğim Mitat Aydın'ın konuşması dışında söz alan milletvekillerinin hiçbirisi türbelerle ilgili yapılan değişikliklerde Anıtkabir'i gündeme getirmez, ancak herkes durumun farkındadır.[31] Böylece bir anlamda CHP ve DP hem Anıtkabir inşaatının devamının mümkün kılınması hem kanuna aykırı durumun ortadan kalkması hem de -CHP içindeki de dâhil- milliyetçi muhafazakâr sağın Türk büyüklerinin türbelerinin açılması isteğinin gerçekleşmesi konusunda sessiz bir anlaşmaya varmış gibi görünmektedirler. Böylece önce ek bütçe sorunsuz bir şekilde ve Anıtkabir'in gayri kanuni durumu hiç konuşulmadan kabul edilir. Hemen ardından, Milli Eğitim Komisyonu tarafından ele alınmış ve Meclis Başkanlığı'na Başbakan Şemsettin Günaltay imzasıyla ve Milli Eğitim Komisyonu raporu da eklenerek 11 Ocak 1950 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunulmuş olan kanun gelir. Raporda şu cümleler dikkat çeker:

"Komisyonumuz, fatihlerin, kumandanların, vezir, sadrazam ve saire gibi askerlik ve idare işlerinde Devlete büyük hizmetler etmiş ve tarihe böylece mal olmuş bulunan Türk büyüklerinin türbeleriyle edib, şair, âlim, sanatkâr, vatanperver olarak âmme vicdanında yer tutmuş ve böylece tarihe mal olmuş Türk büyüklerine ait türbelerin de kapalı kalmamalarını ancak mimari kıymeti haiz olsa dahi şeyhlerin, dervişlerin, müritlerin, seyitlerin, babaların, emirlerin nakiplerin türbeleri açılırken Hükümetin fevkalâde hassas davranıp bu sahada ölçülü hareket etmesi hususuna önem vermiştir. Arzolunan kayıtlar dairesinde ve birinci maddenin ikinci fıkrası:

A) (Sanat değeri bulunanlar) yerine (büyük sanat değeri bulunanlar),

B) (Umumi ziyarete açılabilir) yerine (Umuma açılabilir);

La Familia
Cumhuriyet
Yeni seçimler 14 mayıs pazar günü yapılacak
Türk büyüklerine aid türbeler açılacak
Yunanistanda seçimlerin aldığı yeni istikamet
Amerikan filosu bu sabah geliyor
Bir Amerikan fikir adamı şehrimizde
Vatanın şehir işleri hakkındaki izahatı
Kamet

Yeni Sabah
Türbelerin açılmasına dair kanun dün kabul edildi
Amerikan filosu bu sabah İstanbul'da
Üniversite Rektörü izahat verdi
D. Parti il teşkilâtındaki ihtilâf dün gece halledildi
Seçimin 21 Mayısta yapılması ihtimali

C) (Ve bunlara bakımı, için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilebilir) yerine, (bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir).[32]

"İNKİŞAF KANUNU" YA DA "PADİŞAH TÜRBELERİ" VE "ANITKABİR" PAZARLIĞI

Değişiklik öngören tasarı çok uzun bir tartışmaya vesile olmaz. CHP milletvekilleri değişikliği önceden

benimsemiş ve gereğine inanmış olarak temennilerde bulunurlar. Konuyu bir rejim ve laiklik tartışmasına getirmezler. Hatta yapılacak değişikliği bizzat kanuna bile aykırı olarak görmezler. Örneğin Konya Milletvekili Sadi Irmak, "... Bu tasarı ile, Türk büyüklerinin; büyük ecdadımıza ait türbelerin lâyık olduğu tazimi görmeleri; Tekke ve Zaviyelerin seddine dair olan kanuna asla bir tearuz teşkil etmez; bilâkis yetişmekte olan ve ebediyete kadar gidecek olan Türk nesillerin tarih şuurunu diri ve canlı tutmak için birinci derecede bir tedbir olacaktır, Hükümeti tebrik ve takdir ederim." dedikten sonra iki ricada bulunur: birinci olarak "salahiyetli bir ilmî heyet" kurulması, ikinci olarak türbelerin restore edilmesi.[33] Bu vesile ile milletvekilleri açılmasını arzu ettikleri türbeleri dile getirmeye başlarlar. Örneğin Van Milletvekili İbrahim Arvas, İstanbul'da fethe gelen "Şehit Hazreti Halid'in" Ankara'da "Türk Büyüklerimizden Hacıbayram Veli türbesi"nin açılmasını ister. Konu bir laiklik ve rejim tartışmasına girmeden konuşulur. Örneğin Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney hurafelerin geride kaldığını, türbelerin açılmasında bir sakınca olmadığını şu sözlerle dile getirecektir:

"Arkadaşlarım, 25 yıldan beri, Atatürk'ün dershanesinden yetişmiş olan Türk gençliği, onun nurlu izinden yürümektedir. O, toprak parçası önünde, hurafeye sapacak durumu da çoktan kurtulmuştur. Hurafeye sapan tek tük kalmışsa bile, gençliğin verdiği nurla yenileniyor ve medeniyet nuruna bürünüyor. O halde hurafe diye bir şey yoktur. Bu, çok hayırlı bir iş olacaktır. Binaenaleyh sayın Bakandan dileğim; memleketin her tarafında bu gibi Türk büyükleri vardır. Bunları tetkik ederek bunların mezarları açılsın. Sayın Sadi Irmak'ın buyurdukları gibi, temizlensin, eyi bir hale konsun ve Türk gençliğinin ziyaretine açık bulundurulsun ve gençliğin, tarihimizin sayfalarını okuyarak ders almalarına fırsat versinler."

Daha 3 yıl önce CHP Kongresi'nde türbelerin açılmasına karşı çıkan ve şimdi türbelerin açılması işini üstlenen Milli Eğitim Bakanı ve Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu ise getirilen değişikliğin kanunun ruhuna aykırı olmadığı yolunda şu açıklamayı yapar:

"Sayın arkadaşlar. Bir fıkra eklenmesini teklif ettiğimiz kanun bir inkişaf kanunudur. Onun için böyle bir fıkra eklenmesini teklif ederken, bunun kanunun ruhuna aykırı olmamasına fevkalâde itina ettik.

Şu kanaatteyiz ki, türbelerin ve tekkelerin kapanmasını âmir olan kanun, hiçbir veçhile Türk büyüklerinin yüksek adlarının tebcilini ve yattıkları yerlerin ziyaretini menetmek kastiyle yapılmış bir kanun değildir. O kanun bizim büyük adamlarımızın mübarek mezarlarını bir nevi hurafe kaynağı haline getirmiş olan bir zihniyeti ortadan kaldırmak için çıkarılmış bir inkılâp kanunudur. Büyüklerimizin mezarlarına bakmak, onları tanzim etmek ve onları ziyarete açmak, gençlerimizi onların mefahiriyle meşbu bir halde yetiştirmek bizim terbiye vazifelerimizdendir. Arzettiğim cihete fevkalâde itina ederek Türk büyüklerine ait olan ve yüksek sanat değeri, olan türbelerin açılması hakkında müsaade rica ediyoruz. Büyüklerimizin mezarlarına bundan böyle daha büyük bir itina ile bakacağız onları imar edeceğiz, tanzim edeceğiz, temiz tutacağız. Çocuklarımızı da bilhassa o mübarek mezarlara götürerek, onları ziyaretlerini temin ederek, cetlerinin meziyet ve mefkûrelerini almalarını temine çalışacağız."

Bu konuşmaların ardından Kanuna eklenmesi öngörülen paragraf okunur.

"Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Buralara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir. Açılacak türbelerin listesi Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur."[34]

"Halbuki türbenin, şimdi yeni ve modern bir ismi var. Ona (anıt-kabir) diyoruz. Bu kanuna göre, Atatürk'e yaptığımız, daha doğrusu bir türlü yapamadığımız anıt-kabri inşa ettirmek bir suç olduğu gibi, zaman zaman Atatürkün Etnografya Müzesindeki, kabrini ziyaret de bir suçtur. Halbuki bu suçu, başta Devlet Reisi, hükûmet erkânı ve hepimiz zaman zaman işlemekteyiz."

Denizli Milletvekili Hulusi Oral maddeye "selâtine" yani sultanlara ait hükmünün de eklenmesini ve açılacak türbelerle ilgili seçimin Milli Eğitim Bakanlığı'nın "keyfine" bırakılmaması gerektiğini dile getirir. Bakan bu görüşe katılmadığını, sultanların ayrıca belirtilmesine gerek olmadığını, selâtinin de zaten "Türk" olarak kabul edildiğini ifade eder.[35] Bir diğer itiraz Niğde Milletvekili İbrahim Refik Soyer'den gelir ve türbelerle ilgili listelerin belirleme yetkisinin Milli Eğitim Bakanlığı'nda değil, Tarih Kurumu'nda olması gerektiğini belirtir.[36]

TÜRK BÜYÜKLERİNİN TÜRBELERİ"NİN AÇILMASI VE ANITKABİR'İN KURTARILMASI

Bu konuda son noktayı Mili Eğitim Bakanı koyacak ve "Atatürk Türbesi"

atfıyla "şeriatçılık" ve hurafelere taviz verilmeyeceğini belirterek şunları söyleyecektir:

Arkadaşlar, büyüklerimize ait türbeler vaktiyle birtakım hurafeler kaynağı olmuştur, bâtıl itikatlara kaynak olmuştur. Bâzı mezarlar gibi bu türbeler de iplik bağlamak, mum dikmek, adak adamak gibi şeylere sahne olmuştur. Bunları hep hatırlarız. Biz büyüklerimizin mezarlarını, türbelerini asla bu gibi hurafe kaynağı haline getirmeyeceğiz, bunu şiddetle menedeceğiz. Fatih Sultan Mehmet'in Türbesini çocuklarımız, Atatürk Türbesi [a.b.ç.] gibi ziyaret edeceklerdir. Esasen bu kanun hurafe kaynağı olmuş uydurma bâzı türbelerin yeniden açılmasını mümkün kılan bir kanun değildir. Bahis mevzuu ancak Türk büyüklerinin türbeleridir. Eğer bir gün gayrimemül olarak, muhal olarak bir Türk büyüğünün mezarı bir şeriatçilik hareketine merkez olursa ki, - muhal sayıyoruz. - Hükümet orayı kapatabilecektir."[37]

Sonuçta 1 Mart 1950 günü yapılan görüşmeler sonucu kanun kabul edilmiştir ve 1. maddeye şu ek yapılmıştır:[38]

"Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir Açılacak türbelerin listesi Millî Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur."

Yasanın ardından basılan gazetelerdeki manşetlerde ortak bir olumlu hava vardır. CHP'nin yayın organı *Ulus*, haberi "Türk Büyüklerine ait yüksek sanat değeri olan türbelerin açılmasına dair tasarı çıktı" şeklinde verir.[39] *Cumhuriyet* ise "Türk Büyüklerine aid türbeler açılacak" başlığını tercih eder.[40] *Yeni Sabah* da "Türbelerin açılmasına dair kanun dün kabul edildi" başlığı ile verir.[41]

Böylece kanunun 1. maddesine eklenen yukarıdaki fıkra sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı 28 Mart'ta

açılması düşünülen türbelerle ilgili listesini hazırlayıp Bakanlar Kurulu'na göndermiştir. Bakanlar Kurulu da kendisine gönderilen listeyi inceleyerek 30 Mart 1950'de 897 sayılı kararıyla "ilk defa açılması kararlaştırılan 19 türbe" başlığı ile listeyi yayınlamıştır:[42]

1-Ankara'da Hacı Bayram Türbesi
2-Bilecik-Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi
3-Bolu-Göynük'te Akşemseddin Türbesi
4-Bursa'da Osman Gazi Türbesi
5-Bursa'da Orhan Gazi Türbesi
6-Bursa'da Çelebi Mehmet Türbesi (Yeşil Türbe)
7-Çanakkale-Gelibolu-Bolayır'da Gazi Süleyman Paşa Türbesi
8-İstanbul'da Fatih Mehmet Türbesi
9-İstanbul'da Yavuz Selim Türbesi
10-İstanbul'da Kanuni Süleyman Türbesi
11-İstanbul'da İkinci Sultan Mahmut Türbesi
12-İstanbul'da Mustafa Reşit Paşa Türbesi
13-İstanbul'da Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi
14-İstanbul'da Mimar Sinan Türbesi
15-İstanbul'da Gazi Osman Paşa Türbesi
16-Kırşehir'de Âşık Paşa Türbesi
17-Konya'da Selçuk Sultanları Türbesi
18-Konya-Akşehir'de Nasrettin Hoca Türbesi
19-Urfa-Caberkalesi'nde [Suriye] Süleyman Şah Türbesi

Bu listeye Gotthard Jäschke "Eyûp Sultan (İstanbul) Türbesi"ni de ilave eder. Ancak bu türbe Bakanlar Kurulu kararında yoktur.[43]

Kararla birlikte ilk açılan türbeler Kanuni Sultan Süleyman, Barbaros Hayreddin Paşa ve Mimar Sinan'ın türbeleridir.[44]

SONUÇ

Sonuç olarak,1925 yılında tekke, zaviye ve türbelerle ilgili kanun çıkarılırken hiç kimsenin aklına, Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'e yapılacak bir anıt mezarın, "irtica ile mücadele için çıkan en önemli Devrim/İnkılâp Kanunlarından birine aykırı olacağı gelmemiştir. Bu yaman çelişki fark edildiğinde ciddi bir rahatsızlık duyulduğunu tahmin etmek güç değil. Anıtkabir inşaatının neredeyse 10. yılında 1948 yılında fark edilen bu durum önce görmezden gelinmiş, ancak göz ardı edilemeyeceği anlaşılınca, CHP içindeki milliyetçi sağın da konuyu "Türk büyüklerinin türbelerinin açılması" şeklinde gündeme getirmesine sebep olur. Buna muhalefetteki muhafazakâr milliyetçi sağın padişah türbelerinin açılması konusundaki kampanyası da eklenince ortada sessiz bir "Anıtkabir pazarlığı" dönmeye başlar. Adeta Anıtkabir'in yapımının devamı, padişah ve Türk büyüklerine ait türbelerin açılması şartına bağlanır. CHP hem Anıtkabir inşaatının devamını sağlamak hem de yaklaşan seçimlerde seçmene şirin görünmek için CHP içindeki radikalleri de ikna ederek türbelerin açılmasını mümkün kılan yasayı değiştirmiştir. Böylece teknik anlamda bir "türbe" olarak Anıtkabir'in yasadışı durumu da yapılan değişiklik sayesinde ortadan kalkmıştır. Bu konu neredeyse bir daha hatırlanmamak üzere kapanacaktır.[45]

Ancak bu kanundan sonra da Anıtkabir ile ilgili sorunlar devam edecektir. Gelecek yazımda söz edeceğim gibi, çok pahalıya mal olduğu için dönemin DP hükümetinin isteği ile Anıtkabir projesi tadil edilecek, değiştirilecek ve bazı bölümleri çıkartılarak sonuçta eksik inşa edilecektir...

DİPNOTLAR

* Bu makalenin düzeltilmesi sırasında hem önerileriyle hem de gazetelerden fotoğraf alınması konusunda yardımlarını gördüğüm Yiğit Kıvanç Mısırlı'ya teşekkür ederim.

** Önceki çalışmalarımda olduğu gibi bu çalışmada da alıntılardaki hata ve yanlışlar olduğu gibi bırakılmıştır. Zira yanlış anlamaya elvermediği sürece, bu tür hata veya yanlış veya farklı yazımlar da dönem tarihinin bir parçasıdır. Bu nedenle ve okumayı zorlaştırmamak için her bir yanlış ya da hatanın ardından (sic.) getirilmemiştir. Yine aksi belirtilmedikçe kullanılan görsel malzemeler benim özel arşivime aittir.

1 Christopher Samuel Wilson; "Remembering and Forgetting in the Funerary Architecture of Mustafa Kemal Atatürk: The Construction and Maintenance of National Memory" (Ankara: Middle East Technical University, 2007), yayınlanmamış doktora tezi.

2 Söz konusu kanun, 1961 Anayasası'nda "Çeşitli Hükümler, I. Devrim Kanunlarının Korunması" altbaşlığı ile 153. Maddede ve aynı şekilde 1982 Anayasası'nda 174. Madde "I. İnkılâp kanunlarının korunması" alt başlığı ile maddedeki birkaç kelimenin farklı yazılması suretiyle anayasal koruma altına alınmıştır.

3 Ferit Devellioğlu; *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993) 11. Baskı s.1114.

4 Ferit Devellioğlu; *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993) 11. Baskı1115.

5 Ferit Devellioğlu; *Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993) 11. Baskı s.476.

6 Konuşmanın ilgi bölümü şöyledir:

"Ölülerden istimdat etmek medeni bir heyeti içtimaiye için şindir.İşeyn olacak MÖAİ" dedi. Sonra tekkelere intikal ederek aşağıdaki beyanatta bulundu:

Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tâbi olan kimseleri dünyevi ve mânevi olan hayatta mazharı saadet kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün şümuliyle medeniyetin muvacehei şulepaşında filân veya falan şeyhin irşadiyle saadeti maddiye ve maneviye arayacak kadar iptidaî insanların Türkiye camiai medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum. (şiddetli alkışlar)"

Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakikî tarikat, tarikatı medeniyedir (sürekli alkışlar). Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir. Rüesayı tarikat bu dediğim hakikati bütün vuzuhiyle idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık vasıl rüşt olduklarını elbette kabul edeceklerdir."

("Kastamonu'da İkinci bir Konuşma 30.VIII.1925" *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)* (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997) s.225).

7 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi İkinci İntihab Devresi, Üçüncü İçtima Senesi, On Dokuzuncu Cilt, On Yedinci İçtima (30 Teşrin-i Sani 1341 [30 Kasım 1925] Pazartesi s.312-321

Mahmut Goloğlu; *Devrimler ve Tepkileri 1924 1930* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013) s.121-123.

8 İkinci İntihab Devresi, Üçüncü İçtima Senesi 19. Cild, 17. İçtima 30 Teşrin-i Evvel 1341 Pazartesi, s.309) Refik Bey, Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olan ve DP döneminde Meclis başkanlığı yapmış olan Konya Mebusu Refik (Koraltan) Bey'di. Meclis tartışmaları 312-322'nci sayfadan itibaren Mazbatalar Encümen Mazbataları ek-1-5.

9 "Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedârlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgâsına Dâir Kanûn" (Kanun No:677, Kanun Tarihi: 30 Teşrin-i Sânî 1341/13 Cemaziyülevvel 1344)[30 Kasım 1925]; *Resmi Ceride* No:243 (13 Kanûn-i Evvel 1341/26 Cemaziyülevvel 1344 [13 Aralık 1925]) s.1 ve *Düstur*, (Ankara: 1341) 3. Tertip, C. VII., s. 113).

10 Tarık Zafer Tunaya; *İslamcılık Akımı* (İstanbul: Simavi Yayınları, 1991) s.177-204. Hakan Uzun; İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*(ÇTTAD) XII/25 (2012-Güz/Autumn),s.101-139. Murat KILIÇ;Tek Partı Döneminde Milliyetçilik ve CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı" *ÇTAD*, XII/24, (2012/Bahar) s.189-202. Ramazan Akkır; "Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Süreci Ve Laiklik Anlayışının Değişmesinde Bir Dönüm Noktası: CHP'nin Yedinci Olağan Kurultayı" *Turkish Studies* cilt 9/2 (Kış 2014). s.53-65.

11 *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı*(Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Sekizinci Birleşim, 1/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.398-404.

12 *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı*(Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Sekizinci Birleşim, 1/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.402-404.

13 Burhan Felek; "Türbelere Hürmet" *Selamet* No:31 (19 Aralık 1947) s.3, 13 aktaran Tunç Boran; *Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamına Anıtkabir (1938-1973)* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınlanmamış Doktora tezi (Ankara: 2011) s.234.

14 "(...)Aziz arkadaşlarım; Ebedî Şef Atatürk, bir takım tekke ve türbelerde ve bazı din perdesi altında beşeriyete, ahlaka, dine aykırı birçok haller gördüğü için, bunları ortadan kaldırmak istemiş ve bunun lâyıklık maddesini altı oka koymakla mümkün olacağını düşünmüş ve bunda muvaffak olmuştur; yoksa bu, bazı yerlerde çok ifrata varılmış olmakla beraber dinimizin inkişafına mani olmak için değildir.

İşte bu sebeplerdir ki, arzettiğim şekilde iptidai mahiyette ilk mekteplere din dersleri ve Üniversitelerde de ilahiyat fakültesi açılmasını teklif ediyorum. Bu hususdaki önergemi yüksek Başkanlığa sunacağım. Bütün ahlaksızlık ve fenalıklar, dinimizin ihmal edilmesinden ileri geldiği için önergenin Yüksek kurultayca kabulünü rica eder, sözlerime son verirken hepinizi hürmetle selamlarım."

C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı (Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Dokuzuncu Birleşim, 2/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.449-450 Ek Sayısı 5- *C. H. P. Yedinci Büyük Kurultaya sunulan Program Komisyonu* (Rapor ve Program Tasarısı hazırlanmış ve tartışmalar tekrar başlamıştır.

15 *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı* (Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Dokuzuncu Birleşim, 2/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.511.

16 *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı*(Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Dokuzuncu Birleşim, 2/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.513.

17 *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı* (Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Dokuzuncu Birleşim, 2/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.465-466.

18 *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı* (Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Dokuzuncu Birleşim, 2/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.28-29.

19 *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı* (Ankara: Ulus Basımevi, 1948) Dokuzuncu Birleşim, 2/12/1947 Başkan: Başkanvekili Şemseddin Günaltay, s.35.

20 Aşağıda referanslarını verdiğim bu yazılar daha sonra bir broşür halinde yayınlanır. Bkz. Tahsin Demiray; *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1949) Ayrıca 1955 yılında bir kez daha yayınlanacaktır. Bkz. Tahsin Demiray; *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları Tahsin Demiray (1948 1950 Makaleleri)* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955) s 175-190.

Yayınlanan yazıların kaynakları şöyledir:

Tahsin Demiray; "Büyüklerimizin Türbeleri Meselesi" *Türkiye* (27 Nisan 1948)s.1 ve yazı için s.5 ve Tahsin Demiray; *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1949) s.2-5 ve Tahsin Demiray; *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları Tahsin Demiray (1948 1950 Makaleleri)* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955) s.177-179.

Tahsin Demiray; "Büyüklerimizin Türbeleri" *Türkiye* (30 Nisan 1948) s.1 ve yazı için s.5 ve Tahsin Demiray; *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1949) s.6-9 ve Tahsin Demiray; *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları Tahsin Demiray (1948-1950 Makaleleri)* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955) s.180-182.

Tahsin Demiray; "Bugün Türbesinin Kılıdini Sökmemiz Gereken Büyüklerimizden, Eşsiz Türk Serdarı Fatih Sultan Mehmet'in Vefatının Bugün 467. Yıldönümüdür." *Türkiye* (3 Mayıs 1948)s. 1 ve yazı için s.5 ve Tahsin Demiray; *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1949) s.10-11 ve Tahsin Demiray; *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları Tahsin Demiray (1948-1950 Makaleleri)* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955) s.183-184.

Tahsin Demiray; "Büyüklerimizin Türbelerini Açmalıyız!" *Türkiye* (5 Mayıs 1948)yazı için s.5 ve Tahsin Demiray; *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1949) s.12-14 ve Tahsin Demiray; *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları Tahsin Demiray (1948-1950 Makaleleri)* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955) s.185-187.

21 Tahsin Demiray; *Anıt-Kabir ve Türbeler Meselesi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949).

22 İbrahim Alâettin Gövsa; "Günün Düşüncesi: Anıt Kabir" *Hürriyet*(7 Ekim 1949).

23 Tarık Zafer Tunaya; *İslamcılık Akımı* (İstanbul: Simavi Yayınları, 1991) s.201-202.

24 Tunç Boran; *Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamına Anıtkabir (1938-1973)* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınlanmamış Doktora tezi (Ankara: 2011) s.234.

25 *Sebilürreşad*, No:44, (Mayıs 1949), s.397 aktaran Tunç Boran; "Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Anıtkabir (1938-1973)" Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınlanmamış doktora tezi (Ankara: 2011) s.234.

26 "Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar." Bu madde sonrasında türbelerle ilgili değişiklik yapılacaktır. Kanundaki değişiklikler izleyen yıllarda da devam etmiştir. Aşağıda bu konudaki değişiklikleri verdim.

Kanuna Ek-1949 [*Resmi Gazete* No:7234 (16 Haziran 1949) s.16383, *Düstur* 3. Tertip, Cilt:30, s.1438]

Teleke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına ve türbedarlıklar ile bir takım unvanların men ve ilgasına dair olan 677 sayılı kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun

Kanun No: 5438, Kabul tarihi: 10/6/1949.

Madde 1 — 30/11/1341 341 tarihli ve 677 sayılı kanunun birinci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 2 — Bu kanun yayımı tarihinden yürürlüğe girer.

Madde 3 — Bu kanunu Adalet Bakanı yürütür.

[Bu kanunun görüşülmesiyle ilgili Meclis tutanakları için bkz. *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Dönem:VIII Cilt:20, Toplantı:3 Yüz Altıncı Birleşim 10 Haziran 1949 Cuma] s. 1 ve 707-711, 752 ve Ek: s. Sayısı 258/1-3].

1949 yılında eklenen ceza maddesi 1965 yılında değişikliğe uğrar ve 13 Temmuz 1965 tarihinde 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun geçici 2 nci maddesiyle sürgün cezası kaldırılacaktır.

Kanunda son yapılan değişikliklerden biri torba yasa niteliğindeki bir kanunla yapılır ve

[*Resmi Gazete* No:20435 (16 Şubat 1990) s.2].

Bazı Kanunların Bakanlar Kuruluna Yetki Veren Hükümlerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ile Bazı Kanunların Bakanlar Kuruluna Yetki Veren Hükümlerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun.

Kanun No: 3611, Kabul Tarihi: 7 2 1990.

MADDE 5. — 30.11.1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanunun 1 inci Maddesinin dördüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Kültür Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir.

27 Cihad Baban; "Atatürk'ün Kabrini Ziyaret Suç mu?" *Son Saat* (12 Ocak 1950) s.1 ve Tahsin Demiray; *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları Tahsin Demiray (1948 1950 Makaleleri)* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1955) s.189-190.

28 Peyami Safa; "Bakışlar: Türbe Fobisi" *Ulus* (2 Şubat 1950) s.1.

29 Atatürk Anıt - Kabir inşasına dair olan 4677 sayılı Kanuna ek Kanun tasarısı ve Bayındırlık ve Bütçe Komisyonları raporları (1/689) *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.3 ve 28-29.

30 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.28.

31 Görülen İşler Sıra numarası 25. — Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun tasarısı ve Millî Eğitim, Komisyonu raporu (1/682) *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.3.

32 Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun 1 birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun tasarısı ve Milli Eğitim Komisyonu raporu (1/682) s.149-151.

T. C.

Başbakanlık

Muamelât Genel Müdürlüğü

Tetkik Müdürlüğü Sayı: 71 - 1510. 6/226

21. I. 1950

"Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına"

Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 12.I.1950 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan Kanun tasarısı ile gerekçesinin ilişik olarak sunulduğunu saygılarımla arzederim.

Başbakan Ş. Günaltay

GEREKÇE

Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair 677 sayılı Kanun, 1926 tarihinde, gerçek din ruhu ile alâkası olmıyan bâtıl itikatların ve yeni Devlet rejimine karşı her türlü irtical hareketlerin önüne geçilmek üzere çıkarılmış bir kanundur. O günden bugüne kadar geçen zaman içinde memlekette müspet bilgiler ve kültür, okuma yazma çağındaki çocukların yüzde altmışına yakın bir miktarını okula sevkedecek derecede ilerlemiş ve hayatın devamlı surette değişen (şartları içinde gerçek bir dünya görüşü halkımız arasında oldukça yayılmıştır. Bugün cehalet sebebiyle yer yer bâzı bâtıl itiktlara rasgelinse bile bunlar artık halkın yolunu şaşırtacak bir tesire malik değildirler. Rejime bağlılığın ise memleket için bir ölüm kalım meselesi olduğu hemen hemen bütün vatandaşlarca anlaşılmış bulunuyor.

Bu bakımdan Hükümet bugün için, evvelce seddedilen türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla sanat değeri bulunanların bir müze gibi temizlenip tertiplenerk ziyarete açılmasında kanunun hedeflerine aykırı bir hal ve rejim için bir mahzur görmemektedir. Bu gibi yerlerin, Millî Eğitim Bakanlığının kararı ve murakabesi ile açılmasındaki bellibaşlı faydalar da şunlardır:

a) Milli mefahirimiz ve sanat eserlerimiz cemiyetimiz içindeki yerlerini alacak ve yeni yetişen Türk nesillerine daha yakından tanıtılacaktır.

b) Anıt mahiyetindeki birçok binalar harap olmaktan kurtarılarak vatanımızda «Mahallî renkler» den bir değer teşkil edenlerin muhafazası mümkün olacaktır.

c) Tarihi şahsiyetlerimize ve eski eserlerimize karşı alâkasızlığımız hakkında mevcut iddiaların yersizliği belirecektir. (s.140/1)

"Milli Eğitim Komisyonu raporu"

T. B. M. M.

Millî Eğitim Komisyonu

Esas No. 1/682

Karar No. 15

11 . II . 1950

Yüksek Başkanlığa

Tekke ve zaviyelerle Türbelerin seddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanıp Yüksek Başkanlığınız tarafında komisyonumuza havale buyurulmuş olan tasarı Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu hazır olduğu halde 10. II. 1950 tarihinde incelendi.

Tasarının inkılâp kanunlarımızdan birisinin tadiline taallûk etmesi ve hak psikolojisi bakımından önemli görülmesinden ötürü üzerinde geniş tartışmalar yapıldı.

Komisyonumuz, fatihlerin, kumandanların, vezir, sadrazam ve saire gibi askerlik ve idare işlerinde Devlete büyük hizmetler etmiş ve tarihe böylece mal olmuş bulunan Türk büyüklerinin türbeleriyle edib, şair, âlim, sanatkâr, vatanperver olarak âmme vicdanında yer tutmuş ve böylece tarihe mal olmuş Türk büyüklerine ait türbelerin de kapalı kalmamalarını ancak mimarî kıymeti haiz olsa dahi şeyhlerin, dervişlerin, müritlerin, seyitlerin, babaların, emirlerin nakiplerin türbeleri açılırken Hükümetin fevkalâde hassas davranıp bu sahada ölçülü hareket etmesi hususuna önem vermiştir. Arzolunan kayıtlar dairesinde ve birinci maddenin ikinci fıkrası:

A) (Sanat değeri bulunanlar) yerine (büyük sanat değeri bulunanlar),

B) (Umumi ziyarete açılabilir) yerine (Umuma açılabilir);

C) (Ve bunlara bakımı, için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilebilir) yerine, (bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir);

şeklinde değişiklikler yapılmak suretiyle aynen kabul edilmiştir. Kamutaya arzedilmek üzere Yüksek Başkanlığa sunulur.

Millî Eğitim Ko. Başkanı Trabzon M. R. Tarakçıoğlu

Sözcü Maraş E. Soysal

Kâtip Kars T. Taşkıran

Ankara Avni Refik Bekman İmzada bulunmadı.

Balıkesir E. Çelliköz

Çorum H. Ilgaz

İzmir E. Çınar

Konya Naim Hazim Onat imzada bulunmadı.

Mardin Yusuf Mardin imzada bulunmadı.

Sivas K. Kitapçı

Tekirdağ E. Ataç

Trabzon Z. Dranoz

Urfa S. K. Yetkin (s.141/2)

HÜKÜMETİN TEKLİFİ

Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun tasarısı

MADDE 1. — Tekke ve zaviyelerle türbelerin, şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesinin sonuna aşağıdaki fıkra eklenmiştir. Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığınca umumi ziyarete açılabilir ve buralara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilebilir. Açılacak türbelerin listesi Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur.

MADDE 2. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDDE 3. — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

Başbakan Ş. Günaltay

Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı N. Erim, Devlet Bakanı C. S. Barlas, Adalet Bakanı Fuad Sirmen

Millî Savunma Bakanı H. Çakır, İçişleri Bakam E. Erişirgil, Dışişleri Bakanı N. Sadak, Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı T. Banguoğlu, Bayındırlık Bakanı Ş. Adalan, Eko. ve Tic Bak Vedad Dicleli, Sa. ve So. Y. Bakanı, Gümrük ve Tekel Bakanı Dr. F. Ş. Bürge, Tarım Bakanı Cavid Oral, Ulaştırma Bakanı Dr. Kemal Satır, Çalışma Bakanı Reşat Ş. Sirer, İşletmeler Bakanı Münir Birsel

MİLLÎ EĞİTİM KOMİSYONUNDAKİ DEĞİŞİKLİK

Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun tasarısı

MADDE 1. — Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı Kanunun birinci maddesinin sonuna aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Millî Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Buralara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir. Açılacak türbelerin listesi Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur.

MADDE 2. — Hükümetin 2 nci maddesi aynen kabul edilmiştir.

MADDE 3. — Hükümetin 3 ncü maddesi aynen kabul edilmiştir. (s.142/3)

33 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.34-35.

34 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.35-37.

35 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.37.

36 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.38.

37 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi* Cilt:25, 57. Birleşim Dönem:VIII, Toplantı:4, (1 Mart 1950) s.39.

38 Kanunda Değişiklik-1950 (*Resmi Gazete* No:7448 (4 Mart 1950) s.18010, *Düstur* 3. Tertip Cilt: s.)

Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla birtakım unvanların, meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı kanunun birinci maddesine bir fıkra eklenmesi hakkında Kanun

Kanun No 5566

Kabul tarihi: 1/3/1950

Madde 1 — Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla (birtakım unvanların meni ve ilgasına dair olan 677 sayılı kanunun birinci maddesinin sonuna aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Milli Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilir Açılacak türbelerin listesi Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olunur.

Madde 2 — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer

Madde 3 — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür

3/3/1950

39 *Ulus* (2 Mart 1950) s.1 ve haberin devamı s.5.

40 *Cumhuriyet* (2 Mart 1950) s.1 ve haberin devamı s.3.

41 *Yeni Sabah* (2 Mart 1950) s.1 ve haberin devamı s.5.

42 "Bakanlar Kurulu Kararları" *Resmi Gazete* No:7487 (19 Nisan 1950) s.18346

Karar Sayısı: 10990

Türk büyüklerine ait bazı türbelerin açılması hakkındaki Müli Eğitim Bakanlığının 28/3/1950 tarihli ve 70/150/7 sayılı yazısı Bakanlar Kurulunun 30/3/1950 tarihli toplantısında incelenerek, ilişik listede yazılı 19 türbenin, hazırlıkları bittikçe peyderpey umuma açılması, 5566 sayılı kanunun birinci maddesine göre, kararlaştırılmıştır. 30/3/1950.

43 Gotthard Jäschke; *Yeni Türkiye'de İslâmlık* (Çev: Hayrullah Örs) (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972) s.104-105.

44 Tunç Boran; *Mekân ve Siyaset İlişkisi Bağlamına Anıtkabir (1938 1973)* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınlanmamış Doktora tezi (Ankara: 2011) s.235.

45 Bu konuyu son zamanlar basında gündeme getiren isim Mustafa Armağan'dır. Mustafa Armağan; "Yine Bir Seçim Öncesi CHP Türbe Açılımı Peşindeydi" *Zaman* (1 Mart 2009) ve bir değini için Taha Akyol; "Tekke, Türbe" *Hürriyet* (27 Haziran 2013).

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE KARAMANLI RUM ORTODOKS DİASPORASI

İZMİR MEBUSU EMMANOUİL EMMANOUİLİDİS

VANGELİS KECHRİOTİS

Bu yazıda Kapadokyalı olan ama yaşamını İzmir'de sürdüren Emmanouil Emmanouilidis'in biyografisini inceleyeceğim. Emmanouilidis bir yandan kent cemaatinin önemli bir üyesiyken bir yandan da ailesiyle ve memleketindeki ağlarla bağını korumuştur. Daha önemlisi, Emmanouilidis'in İzmir ve İstanbul'daki etkinlikleri bu Anadolu Rum topluluğunun tarihi ve yaşamı ile ilişkili olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun destekçisi kendine özgü bir "Rumluk" halinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu tür bir "Rumluk" ve cemaat liderlerinin politik görüşleri; Yunan Devleti tarafından temsil edilen ve Ege ve İonia adalarından gelip aynı şehirde yaşayan Yunan göçmenler tarafından desteklenen ana akım Yunan milliyetçiliği ideolojisinden farklıdır.

ÇEVİRİ: MELİKE SÜMERTAŞ

Emmanouil Emmanouilidis (1867, Tavlasun-Kayseri — 1943, Atina).

Aleksandros Madonis arşivi.

KAPADOKYA DİASPORASI ÜZERİNE KURGULAR VE ANLATILAR

Rum asıllı Amerikalı yönetmen Elias Kazan, *Amerika Amerika* filminde, 1890'larda, Anadolu coğrafyasının önemli bir bölgesi olan Kapadokya'da yaşamış olan Rum – Ortodoks genci Stavros Topouzoglou'nun hikâyesini anlatır. Film yerli Hıristiyan topluluk üzerine Osmanlı yöneticilerinin uyguladığı şiddet yüzünden daha zorlu hale gelen bir hayatı anlatır. Kahramanımız ailesi tarafından İstanbul'a amcasını bulmak ve kendi işini kurmak üzere gönderilir. Eşek üzerinde geçen ve bütün ailevi eşyalarını çaldırdığı maceralı bir yolculuğun ardından kahramanımız, İstanbul'a varmayı ve kentin Kapadokyalı zengin tüccarlarının arasına girmeyi başarır. Ancak, bir tüccar olarak yaşamdan beklentisi ve bir tüccarın çirkin olduğu söylenen kızıyla zorunlu nişan, kahramanımızın İstanbul'daki yaşantısını terk edip Anadolu insanı için yeni ufuklar açacak olan Amerika'ya doğru yola çıkmasına neden olur. Filmin kahramanının "Karamanlı" olup olmadığı açıkça belirtilmemiştir. Ancak, Kapadokyalı Rum Ortodoks nüfusun büyük çoğunluğu bu adla bilinmekte ve dillerinin yazılı formu – Yunan alfabesi ile yazılan Türkçe – *Karamanlıca* ya da *Karamanlidika* olarak adlandırılmaktaydı.[1] Söylemeye gerek yok, bu Kapadokyalı göçmenlerin hepsi de tüccar olmadı. Türkiye'de hâlâ Kapadokyalı dükkân sahipleri "Karamanlı Bakkal" kalıp tipiyle yaygın olarak bilinmektedir.

Kapadokyalı Rum Ortodoks nüfus üzerine yapılan çalışmalar son 20 yılda artmıştır. 1980'lere kadar Yunan tarih yazıcılığı çoğunlukla bu topluluğun, Türkçe konuşmasına rağmen Yunan kökenlerini kanıtlamakla ilgilendi. Bu, hem Yunan milliyetçiliğinin hem de doğmakta olan Türk milliyetçiliğinin söz konusu nüfusu kendi milli bütünlüklerine katmak istedikleri bir döneme, 19. yüzyıla giden bir tartışmadır. Ancak son tahlilde bu tartışma faydasız görünüyor. Yakın dönem tarih yazıcılığı, takip etmesi imkânsız bir tarihsel gerçeklik arayışından ziyade bu insanların kendilerini nasıl algıladıklarının önemli olduğunu kabul etmektedir.[2] Belirli bir tarihsel köken ya da kültürel profile sahip olan diğer topluluklarda da – mesela Kafkasya'dan Anadolu'ya 19. yüzyılda göç eden Çerkesler ya

da Karadeniz kıyılarında Bizans döneminden beri yerleşik olan Lazlarda - olduğu gibi, Karamanlıların tarih ve edebiyatı da yakın zamanda Yunan ya da Türk milletine ait olduklarını ispatlama çabasına girmeden farklı bir nüfusun, kendi içinde incelenmesi gereken bir ürünü olarak ele alındı.[3] Bu bağlamda, Kapadokya'nın belirli bölgelerindeki topluluklar için monografiler yayımlanırken[4] eski *Karamanlıca* yayın kaynakçalarına pek çok yeni başlık eklendi.[5]

Karamanlı tarihi ve kültürü üzerine yapılan çalışmaların ayrı bir alan olarak ortaya çıkmasına rağmen Anadolu'nun toplumsal ve ekonomik tarihi üzerine yapılan her hangi bir çalışmayla kaçınılmaz çakışmalar olmaktadır. Benim çalışma alanlarımdan biri de Geç Osmanlı Dönemi'nde İzmir Rum Ortodoks Cemaati olduğu için, İzmir'in başka pek çok şehrin yanı sıra Kapadokya'dan da göç alan bir kent olduğunu fark ettim. Bu yazıda Elias Kazan'ın film kahramanı gibi Kapadokya kökenli ama ondan farklı olarak yaşamını İzmir'de sürdüren Emmanouil Emmanouilidis'in biyografisini inceleyeceğim. Emmanouilidis bir yandan kent cemaatinin önemli bir üyesiyken bir yandan da ailesiyle ve memleketindeki ağlarla bağını korumuştur. Daha önemlisi, Emmanouilidis'in İzmir ve İstanbul'daki etkinlikleri bu Anadolu Rum topluluğunun tarihi ve yaşamı ile ilişkili olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun destekçisi kendine özgü bir "Rumluk" halinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu tür bir "Rumluk"ve cemaat liderlerinin politik görüşleri; Yunan Devleti tarafından temsil edilen ve Ege ve İonia adalarından gelip aynı şehirde yaşayan Yunan göçmenler tarafından desteklenen ana akım Yunan milliyetçiliği ideolojisinden farklıdır.

II. Meşrutiyet döneminde (1908 – 1918), Osmanlı Rumlarının politik tercihleriyle ilgili olarak Osmanlı tarihyazımında yaygın olan görüşe göre cemaat iki gruba ayrılmaktadır: Yunancılar adı verilen ve "kurtarılmamış" Yunan nüfusu ve topraklarının Yunan Devleti ile birleşmesini savunanlar ve Bizansçılar adı verilen, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü savunmalarına rağmen, onun kurumlarını içerden devralarak onu bir Hıristiyan imparatorluğuna dönüştürmeyi hedefleyenler.[6] Ancak aynı zamanda, Emmanouilidis örneğinde de olduğu gibi bazı Rumlar, Osmanlı vatanseverliğinden ilham alan ve yukarıda bahsedilen sınıflandırmaya uymayan şekilde, imparatorluğun bütünlüğünü korumak üzere, Türk – Müslüman unsurları ile işbirliğinin gerekliliğine samimi bağlılık gösteriyorlardı. Aynı zamanda hem cemaat lideri hem de imparatorluk yönetiminde rol sahibi olan Rum entelektüellerinin biyografileri bu Türkçe konuşan Rum topluluğun tarihçesinin ne kadar sıra dışı olduğunu ve onların "Rumluğu"nun yerel politikalarla ve Osmanlı İmparatorluğu'nun politik reformları ile ilişkili olarak geliştiğini göstermektedir. Çatışan Türk ve Yunan milliyetçi ideolojilerinin arasında yükselen gerilimin sonucu olarak imparatorluğun sonlarına doğru bu tip "Rumluğun" söz konusu iki tip milliyetçilikle de ilişkileri giderek ihtilaflı hale geldi. Osmanlı Devleti'ne sadık olmanın artık mümkün olmadığı bir zamanda, bu insanlar Osmanlı yönetiminin eski işbirlikçileri olarak kendilerini Yunan milliyetçilerinin hedefi olarak buldular ve imparatorluklar sonrası dünyada ayakta kalabilmek adına önceki söylemlerini yeniden şekillendirmek zorunda kaldılar.

GÖÇÜN FARKLI KÖKENLERİ: EGE VE KAPADOKYA'DAN İZMİR'E

17. yüzyılın sonlarından beri Anadolu'nun batı kıyıları, savaş, doğal felaket ya da daha iyi yaşam olanakları nedenleriyle Ege Adaları ve Mora Yarımadası'ndan Rum Ortodoks göçmenleri çekmiştir. Göç 18. yüzyılın sonunda Osmanlı ve Rus imparatorlukları arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın (1774) padişahın Rum Ortodoks tebaası için sağladığı olumlu koşullar nedeniyle hızlandı. Yeni kurulan Yunan Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin eski gerilimini kaybedip normalleşmeye başladığı 1840'larda Ege'nin batısından gelen göç daha sistemli bir karaktere büründü.

20. yüzyıl başında İzmir Rıhtımı.

İzmir'de Rum Ortodoks cemaatinin Meşrutiyet'in ilanı için toplanmış.

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Meşrutiyet Kartpostalları ve Madalyaları, Ed. Osman Köker.

Batıdan gelen bu yoğun hareketlilik tablosuna Anadolu kıyılarına doğudan gelen göç akımını da dâhil etmemiz gerekir. Kapadokya'dan gelen hareketlilik de 18. yüzyılda başladı ve 1840'lardan sonra daha sistemli hale geldi. Altyapıdaki gelişmeler ve daha önemlisi, Mersin – İzmir deniz yolunun açılması zamanla eski karasal ticaret yollarının terk edilip İzmir'e, İstabul'a ve bunların çevresine ulaşan yeni deniz yollarının gelişmesine neden oldu.

İstanbul ile kıyaslandığı zaman farklı ticari imkânlar sunarak gelişen bir ekonomik merkez olarak İzmir, Kapadokyalılar için daha çekici bir merkez oldu.[7] 1860'lardan başlayarak özellikle İzmir çevresine göçün daha da artması, pamuk ekimi ve ticaretinin yoğunlaşmasının yanı sıra ürünler ve insanların dolaşımını kolaylaştıran İzmir-Aydın demiryolunun 1866 yılında inşa edilmesinin sonucudur.[8]

İzmir Rum Cemaati, farklı coğrafyalardan gelen diaspora insanlarından oluşmaktadır. Diğer kentli cemaatler gibi aslında – etnik köken, yerellik meslek ve akrabalık bağları ile birbirine bağlı - farklı göçmen nüfus gruplarından oluşan bir karışımdı.[9] Tüm bu gruplar bir Rum ve bir İzmirli'nin ne olduğu konusunda farklı algılara sahipti. Bu ayrımlar "cemaat" yönetimine katılma hakkı ile ilgili tartışma üzerinde etkili idi.[10] Özellikle Yunan Devleti'nin kurulmasından sonra tüm bu çeşitlilik "cemaat" yönetimine katılma hakkıyla ilgili tartışmalara yansıtıldı.

İki idari yapı; Heyet-i İhtiyar (*Dimogerontia*) ve Heyet-i Merkeziye (*Kentriki Epitropi*) Rum Ortodoks cemaatine otoritelerini dayatmak için yarıştılar. Heyet-i İhtiyar, sadece Osmanlı teaası Rum Ortodoksların cemaat kurumlarında söz hakkına sahip olduğu ve bu kurumların Osmanlı Devleti'ne entegre edilmesini destekledi. Diğer yandan, Merkezi Komite, cemaatin etnik – dini zeminde kurgulanması ve bütün Rum Ortodoksların, tabiiyetlerinden bağımsız olarak, sadece kiliseye olan sadakatlerine göre kabul edilmeleri gerektiğini iddia etti.[11] Bu kapsamda Osmanlı tabiiyetine sahip Rum Ortodokslar, Yunan ya da diğer tabiiyetlere sahip dindaşlarının cemaat yapısına katılma hakkına sahip olmamaları gerektiği konusunda zaman zaman Osmanlı otoritelerine şikâyette bulundu. Bu, zaman zaman Yunan tabiiyete sahip olanlar arasında, uzaklarda Atina'da ve İstanbul'da bile yankı bulan bir öfke ve çatışma doğurdu. Her iki tarafta kullanılan argümanlar ideolojik olmasına rağmen, kültürel boyutu ve çatışan iki Yunanlık fikrinin varlığı da bu çatışmanın önemli niteliklerindendi. Osmanlı Rumları, Yunan tebaaların Osmanlı kurumlarında meşru haklara sahip olmayan yabancılar olduklarını iddia ederken, karşıtları da onları milli dayanışmayı ihlal ederek ihanet etmekle suçladı.

20. yüzyılın ilk on yılında İzmir'de, Yunan tebaası olanlara karşı çatışmanın öncülüğünü yapan Osmanlı tebaası Rumlar arasında bazıları, sadece Kapadokya'ya dayanan ortak kökenlerinden kaynaklanan yakın temas nedeniyle değil aynı zamanda aile bağlarıyla da birbirlerine bağlıydılar. Aralarında birçoğu şehrin gelişmesine ve yeni elitin oluşumuna yol açan ticari etkinliğinden faydalanmayı başaramadı. Bu nedenle sosyal etkilerini arttırabilmek üzere hâkim olunması mümkün tek alan olarak yetimhane, bakım evi ya da cemaat okulları gibi önemli yardımseverlik vakıflarını da içeren cemaat yönetimini hedef aldılar. Bunların arasında İzmir cemaatinin önde gelen isimlerinden, önemli avukatlardan, daha sonra Jön Türk hareketinin politik platformu olan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yerel kolu ile yakın ilişkiler kuran ve Osmanlı Meclis-i mebusu olan Emmanouil Emmanouilidis de vardı.

Yunanca (solda), Fransızca (ortada) "Meşrutiyet'in İlanı 24 Temmuz 1908", Osmanlıcasında (sağda) "Meşrutiyet-i İdare ve Kanun-ı Esasi İadesi" yazıyor. Yukarıda Ermenice, Yunanca, Osmanlıca, Fransızca ve İbranice "Yaşasın Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet" yazıyor. Anayasayı yeniden yürürlüğe koyan Sultan Abdülhamid ise Osmanlı devlet arması ve bayrakların ortasında resmediliyor.

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Meşrutiyet Kartpostalları ve Madalyaları, Ed. Osman Köker.

AVUKAT: KAPADOKYA — İZMİR VE İSTANBUL ARASINDA BİR RUM "JÖN TÜRK"

İzmirli avukat ve politikacı, 1867'de, Kapadokya'da, Kayseri'nin doğusunda küçük bir kasaba olan Tavlosun'da doğmuştu. Yerli bir toprak sahibi olan Charalambos ile karısı Polyxeni Georgantzoglou'nun oğluydu.[12] Aynı zamanda Osmanlı bürokratı, parlamento üyesi ve Osmanlı'da mizah yayıncılığının öncüsü ve çevirmen olan Teodor Kasap'ın yeğeni Aristidis (Georgantzoglou) Paşa'nın yeğeniydi.[13] Emmanouil hem İstanbul hem de Atina'da hukuk okudu. İzmir'de uzun yıllar avukat olarak çalıştı. 1897 Osmanlı -Yunan Savaşı'nın ardından yayımladığı *Aktis* adlı dergide Yunancanın püriten bir hali olan *Katarevusa*'yı kullandığı için bazen hedef haline geldi.

Emmanouilidis'in İzmir'in politik ortamına katılması 1908 öncesine gider. Daha önce bahsedildiği gibi İzmir Rum Ortodoks nüfusu üzerinde otorite kurmak için yarışan iki idari yapının, Heyet-i İhtiyar ve Heyet-i Merkeziye'nin baskısı altındaydı. Yüzyılın ilk 10 yılında bu rekabette Emmanouilidis de, Kapadokya'ya dayanan ortak kökenleri ve aile bağları nedeniyle bir arada bulunan bazı kişilerle beraber önemli rol oynadı. Aralarında Anadolu'nun en tanınmış Rumca gazetesi *Amalthia*'nın editörü Sokratis Solomonidis de bulunuyordu.

İki Kapadokyalı, cemaat kurumlarına Yunan tebaaların katılımını engellemek için Osmanlı makamlarına başvurduklarından vatan haini olarak suçlandılar, çünkü bunlar cemaat yönetimine kendileri hâkim olmayı istiyorlardı. Emmanouilidis avukat olarak yeteneklerini ve Rum Ortodoks cemaati üzerindeki etkisini, onları Osmanlı nizamnamelerine uymaya ikna etmek üzere kullandı. Aynı şekilde 1908'de, Atina gazetesi *Eleftheron Vima*'nın yayımcısı Tsalouchos, cemaat içi çatışmanın çeşitli yönlerine yer verdiği "İzmir Ortodoks Cemaatinin Tarihi" başlıklı bir broşür yayımladı. Atinalı yayımcı, eleştirilerini özellikle *Amalthia*'nın editörüne odakladı.[14] Broşüre göre Solomonidis'in baş suç ortağı, , "sert görünümü ve şeklen iğrenç fesiyle avukat Manologlou" idi İbu Emmanouilidis adının aşağılayıcı bir Türkçe versiyonuydu].[15] Tsalouchos onu cemaati enkaza dönüştürmek ve her onurlu etkinliği iftiralarıyla kirletmekle suçluyordu. Yazar açıkça Kayseri kökenlilerin oluşturduğu ağı işaret ediyordu. İzmir Valisi Kıbrıslı Kâmil Paşa'nın (ve görünen o ki kendisinin de) "Kayserililer" hakkında oldukça olumsuz bir fikri olduğunu belirtiyordu. Bu, Atinalı bir gazetecinin kendi beklentilerini karşılamayan kamuya mal olmuş kişilerin davranışlarını açıklama şekliydi.

Yunanistan'daki basının Emmanouilidis'in faaliyetlerine karşı yaklaşımı düşmanca iken, o Jön Türklerin siyasi desteğini kazandı. 1911'de Emmanouilidis'in amcası Aristidis (Georgantzoglou) Paşa'ya Meclis-i Ayan üyeliği teklif edildiğinde ve meclis azalığından ayrıldığında İttihad ve Terakki Cemiyeti onun halefini belirleyecek seçimler için Emmanouilidis'in adaylığını destekledi. Sonuçta Emmanouilidis özellikle Yunan konsolosluklarının bulunmadığı yerlerde hem Müslüman hem de Rum cemaatinin oylarının büyük çoğunluğunu alarak seçimi kazandı.[16] Seçimden kısa zaman sonra, tıpkı daha önce amcasının olduğu gibi Emmanouilidis de Meclis-i Mebusan'ın ikinci başkan vekili seçildi.[17]

Jön Türklerden gelen bu desteğin bir nedeni vardı. Meşrutiyetin yeninden tesisi üzerine İzmirli avukat, İzmir'de çıkan *İmeriıia* gazetesinde meşrutiyet devrimini tüm kalbiyle desteklediği ve Rum – Ortodoks yurttaşlarına

da Jön Türkleri desteklemelerini salık verdiği bir seri makale yayımladı.[18] Bu makalelerden bazıları çevrilerek İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin günlük yayını *İttihad*'da Osmanlılık ideolojisine sadakat örnekleri olarak yayımlandı. Bu makalelerde dindaşlarını özellikle Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında İzmir'de ve imparatorluğun diğer şehirlerinde yapay olarak oluşturulan gerilimlerden uzak durmaya davet etti. [19]

1908'de şöyle yazdı: "O zaman Meclis-i Mebusan'ın da, Kanun-u Esasi'nin de dedilemez. Vatanımıza son fedakârlığı icradan çekinmeyecek kadar sadık olacak olursak münasip ve ihtiramat bize kendiliklerinden gelir."[20]

Emmanouilidis'in İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemesi 1912'de yeniden Meclis'e seçilmesi ile ödüllendirildi. Aynı yılın 4 Ekim'inde, Balkan Savaşı'nın patlak vermesinin ardından, Emmanouilidis Sultanahmet Meydanı'nda, Ayasofya Camii'nin karşısında, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin üst kademelerinde yer alan üyelerinin de katıldığı bir

nik Patrikhane içinde ve en iyi şekilde ancak Osmanlı İmparatorluğu içinde korunabileceğine inanmaya devam etti.

BİTİRİRKEN: İMPARATORLUĞUN VE DİASPORA AĞLARININ YIKILIŞI

Emmanouilidis Yunan ordusunun 1922'deki yenilgisinin ardından Atina'ya kaçtı. Orada yenilginin faturasının kesilidiği bir kraliyet yanlısı olarak tanınmadığından yetenekleri Yunan otoriteleri tarafından derhal

Emmanouilidis gibi bazı Rumlar, Osmanlı vatanseverliğinden ilham alan ve imparatorluğun bütünlüğünü korumak üzere, Türk – Müslüman unsurları ile işbirliğinin gerekliliğine samimi bağlılık gösteriyorlardı. Cemaat lideri ve imparatorluk yönetiminde rol sahibi olan Rum entelektüellerinin biyografileri bu Türkçe konuşan Rum topluluğun tarihçesinin ne kadar sıra dışı olduğunu ve onların "Rumluğu"nun yerel politikalarla ve Osmanlı İmparatorluğu'nun politik reformları ile ilişkili olarak geliştiğini göstermektedir.

Emmanouil Emmanouilidis Atina'da, 1929.

Aleksandros Madonis arşivi.

irticaiyun tarafından ortadan kaldırılmasına kim mani olabilecek? Jön Türkler mi? Fakat biz Jön Türkler için, onları takviye için ne yapabildik? Bugünkü halimizle nümayiş cemiyetleri tertip, hararetli nutuklar irad etmekten, bir bedhahın, bir beyinsizin delice bazı zayiatı üzerine dükkânlarımızı kapamaktan elimize ne gelir? Müsavata fakat yalnız hukuk-u müsavata değil, fedakârlık müsavatında da diğer vatandaşlarımızdan ayrı bulunmazsak o vakit hal başkalaşır.

Vatanı uğruna kanını işar, canını feda eden bir millet müdafaa ettiği bayrağa, uğrunda uğraştığı toprağa ecnebi admitingde, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve vatandaşlarının haklarını savunan bir konuşma yaptı.[21] Bu tavrı Atinalı gazetelerin öfkesini çekerek yeniden "hain" olarak adlandırılmasına yol açan şiddetli bir polemik başlattı.

1922'de, Yunanların, Türk – Yunan Savaşı'nda yenilmelerinin ardından, Emmanouilidis Yunanistan'a kaçtı. Orada, siyasi etkinliklerinden geriye kalan anılarını "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yılları" adlı bir kitapta yayımladı. Kitabın taslağı 1920 Ağustos ayında hazırdı ama ancak 1924 yılında, sadece Osmanlılık ideolojisinin değil Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisinin de çöküşünün ardından yayımlandı.[22] Bu tartışmalı yıllar boyunca, Emmanouilidis Yunan Devleti'ne herhangi bir şekilde değinmekten kaçınarak Osmanlılık ideolojisine bağlı kaldı. Nihayetinde, yukarıda bahsedildiği gibi, Atina basını ısrarla ona saldırmaya devam etti. Bu nedenle Helenizmin doğal referanslarının Ekümetakdir edildi. Zaten yönetimi devralan Eleftherios Venizelos'un Liberal Partisi'nin üst kademelerdeki üyeleri ile bağlantısı vardı. Bu nedenle tam da bu karışık günlerde, 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi'nin ardından Yunanistan'da Batı Makedonya'ya (Kozani) vali olarak atandı. 1923'te 4. Kurucu Meclis'e Atina milletvekili olarak seçildi. Ayrıca göçmen sorunlarıyla ilgilenen Parlamento Komitesi'ne (1923 – 25) ve Küçük Asya Politik Merkezi'ne (*Politiko Mikrasiatiko Kentro*) başkanlık yaptı. 1926, 1928 ve 1936'da, bu kez Yunan Parlamentosu'na, milletvekili olarak seçildi. 1928-1931 yılları arasında Venizelos kabinesinde Sosyal İşler Bakanı olarak görev yaptı ve 1943'te Atina'da öldü.

Kapadokya ağları her şeye rağmen imparatorluğun sonuna kadar hem fiziksel hem de politik olarak sürmüştür. Emmanouilidis Osmanlı Meclisi'ndeki rolünü 1919'a kadar sürdürebildi. Bu konuda yalnız değildi. Diğer Rum vekiller, örneğin

Karadeniz'den, her ikisi de köken olarak Kapadokyalı olan, sırasıyla Niğde ve Enderlük (Carolidis'in memleketi), Trabzon vekili Georgios İoannidis ve Samsun vekili Thodoros Arzoglou da konumlarını, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nda, 1918'deki yenilgisine kadar korudular. Ayrıca, 1913 – 1918 yılları arasında İstanbul Ekümenik Patriği olan Germanos V (1835 -1920) da Kapadokyalıydı. Osmanlı yönetiminin 1918'de Mondros Mütarakesi'ni imzalamasıyla işbirlikçilikle suçlanarak feragat etmeye zorlandı. Görüldüğü gibi Kapadokyalı Rum Ortodoksların ağları imparatorluk çökünce devam etmedi. Hayatta kalanlar göçmen olarak yaşayacakları, sınırları sıkı sıkıya kapalı ve diyaspora yörüngeleri için olanakları kısıtlı yeni bir dünyaya mecbur bırakıldılar. Türkçeyi kullanması ile tariflenen Kapadokya kültürü, iki savaş arası dönemde entelektüeller ve politikacılar tarafından geliştirilen "Yunanlık" düşüncesinin özüne yabancı ilan edildi.

Emmanouilidis, anılarında, 1912 öncesinde aktif olarak Jön Türkleri desteklediği döneme değinmekten kaçındı. 1912 sonrasında, önceleri İstanbul ve Atina'da tetiklediği öfkeye rağmen kendini, I. Dünya Savaşı sırasında büyük zulüm yaşayan Hıristiyan toplulukların haklarının savunucusu olarak tanıttı. Bu anlatıyı destekleyen anıları 2010'da yeniden yayımlandı ve 2013'te Türkçeye çevrildi.[23] Görünen o ki azimli avukat ve Osmanlı politikacısı önceki etkinliklerini göz ardı ederek kendini şekillendirmeyi başardı.

Diaspora ağlarının gelişmesine izin veren imparatorluğun I. Dünya Savaşı sonunda yıkılmasıyla beraber "Rumluğun" bu türü, onun enkazı altında kaldı. Yine de göstermeye çalıştığım gibi Rumların büyük çoğunluğunun Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağı ve Yunan ulus devleti ile "özgürleşecekleri" rüyasıyla heyecanlandığı bir zamanda, Kapadokya diyasporasının üyeleri Müslüman Türklerle meşrutiyetçi bir politika içinde, işbirliğine daha açık ve hiç kuşkusuz Türkçe konuşulan Karamanlı ortamında şekillenmiş farklı bir tür "Rumluk" savundular. Diyaspora ağlarının gelişmesine izin veren imparatorluk I. Dünya Savaşı sonunda yıkıldığında "Rumluğun" bu türü tarihyazımında ancak çok yakın geçmişte yüzeye çıkmaktadır. Bu nedenle böyle tartışmalı figürlerin hayatlarına onların politik doğruluğu iddiasıyla değil, çoğunlukla inandığımızdan daha hareketli, daha esnek ve daha büyüleyici bir dünyayı daha iyi anlamamızı sağlayacak bir örnek olarak burada yeniden yer verilmiştir.

DİPNOTLAR

1 Terim bu bölgeyi yönetmiş 15. yüzyılda Osmanlılar tarafından yenilgiye uğratılmış erken dönem Türk beyliklerinden biri olan Karamanoğullarının adından gelmektedir.

2 Richard Clogg, "A millet within the millet: The Karamanlides". (Millet İçinde Millet: Karamanlılar) Dimitri Gondicas ve Charles Issawi (ed.), *Ottoman Greeks in the Age of Nationalism* (Princeton: Princeton UniversitesiYayınları, 1999) içinde, ss.115-142, s.116.

3 Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy, "Karamanlılar". "Anadolu ahalisi" ve "aşağı tabakalar": Türkdilli Anadolu Ortodokslarında kimlik algısı, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar • Sayı 11 • Güz 2010, ss 7-22.

4 Christos Chatziosif, *Synaoa* (Mustafapaşa), (Kandiye: Girit Üniversitesi Yayınları, 2005).

5 Bu alan uluslararası akademik çalışmalara büyük ölçüde Evangelia Balta'nın yorulmak bilmez çabaları sayesinde katıldı. *Karamanlı* çalışmalarının nasıl şekillendiğine dair kişisel bir çalışma için bkz: Evangelia Balta, 'Cries and, Whispers in Karamanlidika Books before the doom of silence' (*Sessizliğe Mecbur Edilmeden Önce Karamanlıca Kitaplarda Çığlıklar ve Fısıltılar*) Evangelia Balta ve Matthias Kappler (ed.), *Cries and Whispers in Karamanlidika Books. (Karamanlıca Kitaplarda Çığlıklar ve Fısıltılar) 1. Uluslararası Karamanlıca Çalışmaları Konferansı Bildirileri* (Lefkoşa, 11-13 Eylül 2008), *Turcologica* 83, (Wiesbaden:Harrassowitz Verlag, 2010), s.11-22.

6 Celal Bayar, *Ben de Yazdım* (Istanbul:Baha Matbaası1967), cilt. 5, s. 1589.

7 Melpo Merlier (1977), 'I ellinikes kinotites sti syghroni Capadocia' (Günümüz Kapadokyasında Rum Cemaati), *Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon*, cilt.1, 1977, s.. 29-74.

8 Ioannis Karachristos, 'Metanastefsi apo Capadokia kai Pisidia pros ti Smyrni, 1805 aionas-1922: Metanasteftikes stratigikes kai praktikes diahirisis tis metanasteftikis empirias' (Kapadokya ve Pisidya'dan İzmir'e Göç. 18. yy-1922: Göç stratejileri ve Göçmenlerin Deneyimleri ile Başa Çıkmak) Ioannis Karachristos & Paraskevas Potiropoulos (der.), "İzmir: Doğu Akdeniz'de bir Metropol'un Gelişimi" Kongresi Bildirileri, (Atina: Atina Akademisi, 2014), (baskıda).

9 Sia Anagnostopoulou, *Mikra Asia 1900 ai-1919 I Ellinothodoxes kinotites: apo to millet ton Romion sto Elliniko Ethnos* (Küçük Asya, Rum Ortodoks Cemaatleri Rum Milleti'nden Yunan Ulusu'na), (Atina: Ellinika Grammata, 1998), s. 14-19 ve s. 340-41. Ayrıca Ayşe Ozil, *Orthodox Christians in the Late Ottoman Empire: A Study of Communal Relations in Anatolia (Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Ortodoks Hıristiyanlar: Anadolu'da Cemaat İlişkileri Üzerine Bir Çalışma)* (SOAS/Routledge Orta Doğu Çalışmaları), (Londra; New York : Routledge, 2013), s. 22-28.

10 Vangelis Kechriotis, 'Educating the nation: Migration and Acculturation on the two Shores of the Aegean at the turn of the twentieth century' (Milleti Eğitmek: 20. yy dönümünde Ege'nin İki Yakasında Göç ve Kültürleşme) Meltem Toksöz & Biray Kulluoğlu (ed), *Cities of the Mediterranean: From the Ottomans to the Present Day*, (Osmanlı'dan Günümüze Akdeniz Kentleri) (Londra: I.B. Tauris, 2010), s. 139-156, özellikle s.145-146.

11 Anagnostopoulou, *Küçük Asya*, s. 341-342.

12 Bu bilgiler için Emmanouilidis'in küçük yeğeni Alexsandros Madonis'e müteşekkirim.

13 Johann Strauss, 'The Millets and the Ottoman Language: The Contribution of Ottoman Greeks to Ottoman Letters (19th - 20th Centuries)', (Milletler ve Osmanlı Dili: Osmanlı Rumlarının Osmanlı Yazımına Katkıları 19 – 20. Yüzyıllar) *Die Welt des Islams*, New Ser.,cilt. 35, Sayı 2. (Kasım 1995), s. 189-249, özellikle s. 232-235.

14 Stelios Tsalouchos, *Istoria tis orthodoxou kinotitos Smyrnis* (İzmir Ortodoks Cemaatinin Tarihi), Atina, 1908, s. 23.

15 Ibid., p. 26. Burada kesinlikle Emmanouil Emmanouilidis'ten bahsetmektedir. Kayseri kökenli pek çoğunun daha Yunanca olarak –idis'e dönüştürdüğü–oglou, soneki burada aşağılayıcı bir amaçla, bir başka deyişle onu Türk olarak tarif etmek üzere kullanılmıştır.

16 Pavlos Carolidis, Logoi kai Ypomnimata (Nutuklar ve Muhtıralar), Atina, 1913, s.232. Ayrıca: Aykut Kansu, *Politics in Post-revolutionary Turkey:1908-1913*.(Devrim Sonrası Türkiye'de Siyaset) (Leiden: Brill, 2000), s. 30.

17 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 1, 1/IV/2, 3 Teşrinievvel 1327/16 Ekim 1911, s. 15.

18 Emmanouilidis'in Osmanlıcı fikirlerini zaten bu kapsamda tartıştım: Vangelis Kechriotis, 'On the margins of national historiography: The Greek *İttihatçı* Emmanouil Emmanouilidis – Opportunist or Ottoman patriot?' (Ulusal Tarihyazımının Kıyılarında: Rum İttihatçı Emmanouil Emmanouilidis – Çıkarcı mı Osmanlı Vatanseveri mi?) Amy Singer, Christoph K. Neumann ve S. Aksin Somel, (ed.), *Untold Histories of the Middle East: Recovering Voices from the 19th and 20th Centuries*, (Ortadoğu'nun Anlatılmamış Hikâyeleri: 19 ve 20. yüzyıllardan Sesleri Ortaya Çıkarmak) (Londra: Routledge, 2011), s. 124-142.

19 Vangelis Kechriotis 'The enthusiasm turns to fear: Everyday Life Relations between Christians and Muslims in Izmir in the aftermath of the Young Turk Revolution (Coşku Korkuya Döner: Jön Türk Devriminin ardından İzmir'de Hıristiyanlar ve Müslümanlar Arasındaki Gündelik İlişkiler) *'L'ivresse de la liberte' : le revolution de 1908 dans l'Empire ottomane*, Collection Turcica, cilt.XVII, (Paris, Peteers, 2012), s. 295-316.

20 *İttihad*, 'Her şeyden ikdam vazife' 17 Teşrinievvel 1908.

21 *Tanin*, 'Dünkü Büyük Nümaişler: Harb! Harb! Sultan Ahmed'de - Harbiye Nezaretinde - Türbe-i Fatih'te', 22 Eylül 1328/ 5 Ekim 1912.

22 Emmanouil Emmanouilidis, *Ta teleftaia eti tis Othomanikis Aftokratorias* (Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yılları), (Atina: G.I. Kallergi, 1924).

23 Yunanca baskısı Yeni İstanbullular Grubu ve Faydalı Kitapları Yayma Derneği tarafından Atina'da yapılmıştır. Türkçe çevirisi İstanbul'da Belge Yayınları tarafından basılmıştır.

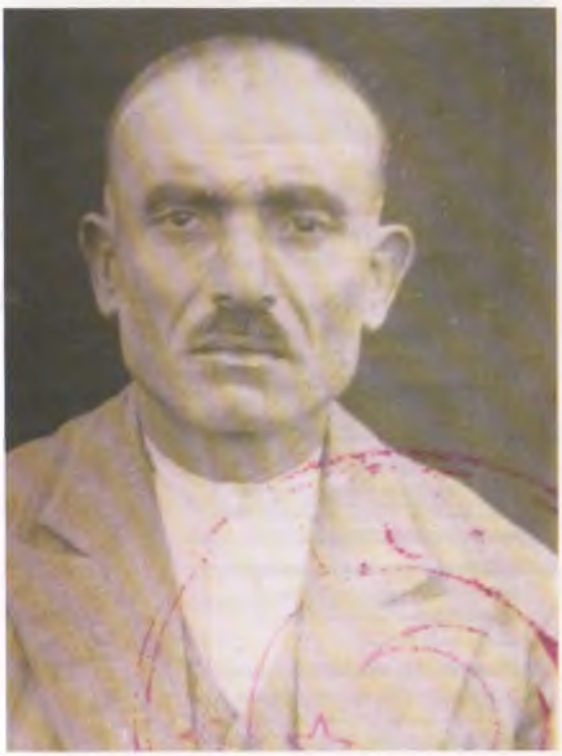
İSMAİL ONBAŞI'NIN DEFTERİ

KANAL HAREKÂTI'NDAN THAYETMYO ESİR KAMPI'NA

ÇİĞDEM OĞUZ

*Bir süre önce dedem müteveffa Kemal Ekmekçioğlu'nun eşyaları arasında Osmanlıca yazılmış bir deftere rastladım. Defter, büyükdedem İsmail Ekmekçioğlu'nun I. Dünya Savaşı'nda bulunduğu yerleri kaydettiği anılar ve savaşa dair aldığı notlardan oluşuyordu. Büyükdedemin Kurtuluş Savaşı'nda gazi olduğunu evdeki madalyadan biliyordum. Fakat I. Dünya Savaşı'na katıldığını bu defter ve akabinde yaptığım araştırma sayesinde öğrendim. Oldukça muntazam bir el yazısıyla yazılmış bu defterin, Kanal Harekâtı, Osmanlı askerinin durumu ve cephenin bir onbaşı gözünden anlatımı açısından önemli bir belge niteliği taşıdığını düşünüyorum.**

I. Dünya Savaşı'nın 100. yıldönümü vesilesiyle savaş ve savaşı anlamaya dair yeni kaynakların kullanımı meselesi bu kadar gündemdeyken büyükdedemin tuttuğu defterin, tartışmalara belli ölçüde katkı sunacağını umuyorum. Bununla birlikte, maalesef İsmail Onbaşı'nın defteri 56 sayfadan oluşan sadece bir telefon defteri büyüklüğünde. Üstelik en son sayfadan anlaşıldığı kadarıyla anlatacakları yarım kalmış.

İsmail Ekmekçioğlu'nun 1936 tarihinde maluliyetini tekrar onaylattığı rapor kağıdındaki fotoğrafı.

İsmail Ekmekçioğlu 1890 Sivas doğumlu.[1] Aile üyelerimizin anlatısına göre İsmail Ekmekçioğlu I. Dünya Savaşı'ndan önce Trablusgarp Savaşı'na katılmıştır. Defterdeki verilerden de notlarını Hindistan'da (şimdiki Burma'da) İngiliz kuvvetlerinin esareti altındayken kaleme aldığı anlaşılıyor. Hicaz'da onbaşı rütbesiyle görev yapan İsmail Efendi, Kanal Harekâtı'na gitmek üzere hazırlanmış, fakat daha sonra Mekke ve Medine'de Hicaz'ın savunması için bırakılan 128 ve 129'uncu alayda yer almıştır. Mekke'de otuz günlük bir çatışmanın ardından Arap aşiretlerine teslim olduktan sonra Mısır'daki İngiliz karargâhına götürülen İsmail Onbaşı, Thayetmyo'ya gönderilen Osmanlı esirleriyle birlikte gemiye bindirildi. Defterde savaşa dair anlattıkları Hindistan'dayken şahit olduğu bir ay tutulmasıyla sona eriyor.

İsmail Onbaşı'nın defterini bir tarihçi gözüyle önemli kılan diğer ayrıntı muhtemelen askeriyede ezberlediği diyaloglara da yer vermiş olması. Askeriyede bir üst rütbe tarafından sorulan sorulara cevaplar biçiminde askerlik, vatan gibi mefhumlara ilişkin söyledikleri, Osmanlı askerinin aidiyet ve savaş motivasyonu üzerine de ipuçları verebilir. Bu soru-cevapların standart bir diyalog olup olmadığı hakkında ise elimde bir bilgi yok.

Kanal Harekâtı'nın esas amacı Süveyş'e ilerleyip bu hattaki İngiliz kuvvetlerini durdurmaktı. Fakat Arap İsyanı patlak verince, Hicaz'ı savunma ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığını koruma amacı ön plana çıktı. İsmail Onbaşı aylar boyunca Hicaz bölgesinde kaldı, Kanal'a gitmeleri için aldıkları emirler bir süre sonra kesildi ve en sonunda Mekke'de konuşlandılar.

Defter 26 Aralık 1914 (Rumi 13 Kânunuevvel 1330) tarihiyle, Hicaz fırkasının Süveyş Kanalı'na hareket etmesi emriyle başlamaktadır.

Medine'ye hareket eden 128'inci ve 129'uncu bölükler "iki nefere bir deve" verilerek on bir günde Medine'ye ulaşır. "Fırka kumandanı Vehib Bey, alay kumandanımız Ali Necib Bey, tabur kumandanımız Binbaşı Ahmed Derviş Tevfik Bey, bölük kumandanımız Abdullah Efendi, yollarda rahat ve serbest gidip yollar susuz olduğundan bir parça susuzluktan zahmet çekilmiştir." İki gün Medine'de dinlendikten sonra esas karargâh olan Maan'a geçilir. Beş on gün sonra ise Kanal'a doğru daha da ilerleyerek Kal'eltül Nakhl'e gidilmesi emri gelir. Defterde, daha ileride aktaracağım ayrıntılı bir zaman ve mekân tasvirine rağmen taburlara gelen yer değiştirme emirlerinin nedenine dair hiçbir şey belirtilmemiştir. Elbette bir onbaşı olarak bu emirlerin nedenlerinden bihaber olma ihtimali de var. Dokuz gün yürüyüşten sonra Kal'eltül Nakhl'e vardıklarında ise ilk anlattığı, yolda firar edip yakalananların orada kurşuna dizilmiş olduklarıdır. Ne var ki, bir hafta sonra birlikler Maan'a geri çekilir, oradan da trenle Medine'ye dönerler. İsmail Onbaşı'nın anlatmadığı, ama arka planda gerçekleşen ise bu birliklerin Kanal'a gitmek için geç kaldıkları ve Hicaz'ı elde tutmak için bırakılan birliklerden olduklarıdır.[2]

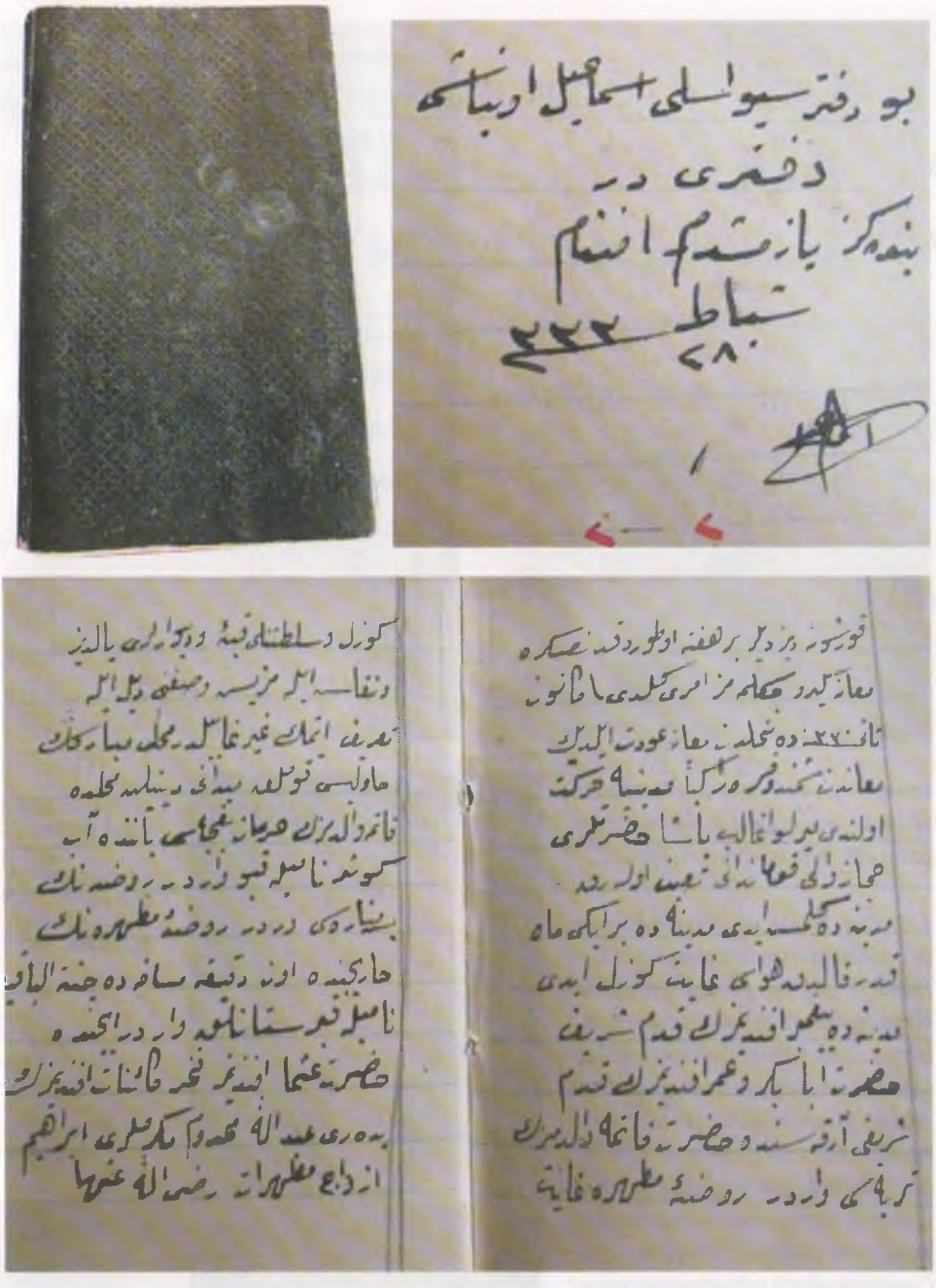
İsmail Ekmekçioğlu'nun nüfus cüzdanı.

1 Teşrinisani 1338 tarihli Kurtuluş Savaşı Madalyası.

Medine'de yaklaşık bir-iki ay kalan İsmail Onbaşı, defterde ayrıntılı bir şekilde neler gördüğünü anlatmaktadır: "Havası gayet güzel idi. Medine'de peygamber efendimizin kadem-i şerifi Hazreti Ebubekir ve Ömer efendimizin kadem-i şerifi arkasında Hazret-i Fatma validemizin türbesi vardır. Ravza-i Mutahhara gayet güzel ve saltanatlı, Kâbe ve duvarları yaldız ve nakkaş [nakış olmalı] ile müzeyyen, vasfını dil ile tarif etmek gayr-i gabildir. Mahal-i mübarekin havalisi kumluk meydanı denilen mahalde, Fatma validemizin? bahçesi yanında Ab-ı Kevser namıyla kuyu vardır. Ravzanın beş minaresi vardır. Ravza-i Mutahhara'nın haricinde on dakika mesafede Cennet'ül-Baki namıyla kabristanlık vardır. İçinde Hazreti Esma efendimiz, fahr-i kainat efendimizin pederi Abdullah mahdum-ı mükerremleri İbrahim ezvac-ı mutahharat radiyallahuanh, amcası Hazreti Hamza ve sair zat-ı azam efendimizin türbeleri vardır."

Ardından Mekke'ye geçtikleri sırada yolda aşiretlerle çatışma başlar. İsmail Onbaşı'nın bu aşiretlere dair herhangi bir görüş belirtmeden bunlardan sadece "urban" olarak bahsetmesi ilgi çekicidir. Arap İsyanı'nın en şiddetli günlerinde İsmail Onbaşı en sonunda kendini – yaklaşık yedi yıl önce yıkılıp arazisi otopark yapılan – Cervel Kışlası'nda bulur; isyancıların kuşatması yakındır: "Mayıs 1332'de Cumartesi gecesi anbar ve değirmende bulunan taburumuz efradından bir iki nefer gelip urbanın değirmene ve anbara hücum edeceklerini kumandanlara malumat verdi. Bir manga asker mahal-i mezkure gönderdiler. Bizim üçüncü bölük kıtayı muntazam tayin olunarak efrad yattı. Gece efrad saat sekizde silah başına olarak kışla meydanına cem oldu. Birinci bölük saat dokuz kışlanın etrafından urbanlar şiddetli ateş etmeye başladılar. Birinci, üçüncü bölük ve 120 dahi kışlanın şimal ve şark ve garb cephelerine gönderildi. Ateş ediliyordu. Gündüz saat bire kadar ateş devam etti. Yani dört saat harb oldu. Bulunduğumuz Cervel Kışlasıdır." Cervel Kışlası'nda sıkışıp kalan birlikler ölülerini gömmek için bile dışarıya çıkamaz. O sırada Şerif Hüseyin tarafından sözcü olarak gönderilen kaymakam, kışladaki Binbaşı Derviş Bey'e teslim olun çağrısı yapar: "Düşman etrafı muhasıra eylemiş. İki taraftan ateş kesilip haricindeki efrad kışlaya çekildi. Otuz kadar şehid ve kırk elli kadar mecruh kışlaya getirdiler. Kışlanın garb tarafına yakın civara kabir kazılıp şehidleri defin olmaksızın Şerif tarafından

Defter.

"Bu defter Sivaslı İsmail Onbaşı defteridir. Bendeniz yazmışdım efendim. 28 Şubat 1333".

Defterden iki sayfa.

kaymakam kışlaya gelip Mekke içerisinde olup kışla haricinde olan perakende efrad-ı Hamidiyeyi teslim aldığını ve kışlada bulunan efrad dahi teslim olmasını Erkan-ı Harb Binbaşı Derviş Bey'e söyledi ise mumaileyh katiyyen teslim olmayacağını ve bir nefer kalana kadar müdafaa edeceğini söyledi. Cevap verdiği gibi kaymakam geri gitti. Tekrar düşman etraftan ateş etmeğe başladı. Cenazelerin bir kısmı içeride kapılar bir kapatılıp pencerelere istihkâm yapılmaya başlandı. Cenaze defin olmazdan akdem ateş başlandı. Cenazelerin bir kısmı içeride bir kısmı kışla haricinde kabrin kenarında iken ateş olduğu gibi efrad kışlaya çıkmayıp şehidler meydanda kaldılar. Defin olunamadı ve içerideki şehidleri kışla meydanında su anbarının yanına defin olundu. Cenab-ı Hak merhumları İmerhumlara olmalıl gani rahmet eylesin amin. Suyu kesmişler idi. Kışla içerisindeki kuyuyu temizlediler. Cenab-ı Hakkın inayetiyle kuyunun suyu kesilmedi. Efrad idare ediyordu. Harbin altıncı yedinci günü Cidde sükût ettiğinden ve İngilizlerle müşterek olduğundan İngiliz'den almış olduğu toplar ve bizden aldığı topları Mekke'ye Taif'e götürdü. Kışlanın şimal cenub cephelerine kurup ateş ediyordu. İngilizlerin toplarına karşı bizim efrad takozlu mavzer ile müdafaa ediliyor."

Mekke ve Medine savunmasında en kritik meselenin buradaki birliklere yardım gitmediği ve özellikle su gibi ihtiyaçların karşılanamadığı Medine savunmasında tarihi bir rolü olan Fahreddin Paşa'nın istihbarat zabiti Naci Kaşif Kıcıman'ın anılarında da anlatılmaktadır.[3] Öte yandan İsmail Onbaşı diğer subayların anlatımından farklı olarak bu olan biteni adeta bir gazeteci gibi, neredeyse tarafsız bir anlatımla sunuyor.

Mekke'deki kışlaya Şerif Hüseyin tarafından mektuplar gelmeye devam etmektedir. Bu mektuplar kışla içerisinde belki de sesli bir şekilde okunmuş olmalı ki İsmail Onbaşı defterine aynen aktarıyor: "Şerif tarafından üç defa posta geldi. Yazıyor ki Taif, Cidde teslim oldu sizin için hiçbir taraftan kuvvet yoktur. Şimendifer hattını tahrib eyledim. Siz de teslim olun telef olmayın. Çocukları yetim bırakacaksınız. İşte toplar getirdim. Daha büyük toplar ve mitralyöz getireceğim ve tayyare gelecektir. Sizi mahvedeceğim. Yoksa teslim olun, diyerek kumandanlara yazılıp kumandan Derviş Bey ise katiyyen cevab verip postayı reddediyor."[4] Artık destek alamayan ve hazırdaki erzağı da tükenen Cervel 30 günde teslim olur: "Harb yirmi altıda seriğ ateşli top getirdi. Mekke kalesi teslim olduğu gibi oradaki kuvveti kışlaya çevirdi. Bizim ise hiçbir taraftan silah alamıyoruz. Etrafı düşman tutmuş kışladan kuş bile uçmaz kışlanın şimal ve cünub cephelerine harab eyledi. Erzakımız ve cephanemiz kalmadı. Harbin otuzuncu gününe 26 haziran 332'de teslim olarak silahları teslim edip zabitanı Mekke'ye mahbus etti."

Şerif Hüseyin, teslim aldığı Osmanlı askerlerini Cidde'de İngilizler'e teslim eder ve İsmail Onbaşı'nın yaklaşık iki sene sürecek esir hayatı böylece başlamış olur. Literatürde Hindistan'a götürülen Osmanlı esirleri hakkında oldukça az eser olduğunu söylemek gerek.[5] İsmail Onbaşı'nın kısa da olsa verdiği bilgiler en azından kampa götürülme sürecinin nasıl yaşandığına dair çeşitli ipuçları veriyor. Süveyş'e götürülen Cervel esirleri on iki gün karantinada kalırlar. Süveyş'ten trenle sekiz saatte Kahire'ye ulaşılır:

"Umum efradı soyup anadan doğma üryan olarak her bir eşyayı bırakıp parasını da olan İngilize sandığına teslim eyledi. Efradı ? mübarekin yanında barakalara taksim etti. Yeniden elbise verdiler. Efradın çıkarmış olduğu elbiselerin köhnelerini yaktı. Bizim zabitanlardan bir malumat yoktur. Mekke ve Cidde'nin sükûtunda umum kuvveti Taif'e gönderip 10 Eylül 332'de Taif'i dahi teslim alıp Mekke'de bizim zabitanlarla beraber Taif zabitanı ve efradı Mısr el Kahire'ye gidip umum zabitanları Mısır İskenderesi'ne getirdiler. Efrad birkaç ay Mısır'da kaldıktan sonra içimizde olan urbanları takrib edip Türk olanları Mısr-ı Cedide'de Alman ve Bulgardan aldıkları üsera vardır. Mısr el Kahire'de iken bizden evvel gelen Çanakkale ve Kanal esirlerinden üç posta bin beş yüz mevcud olmak üzere Kıbrıs deyu gönderdiler. Bir ay kadar Mısr-ı Cedide'de sakin olup Alman ve Bulgar esirlerini gönderdiler. Bilahare Hicaz efradına bir posta takrib edip Mısr-ı Cedide'den Kıbrıs adasına gönderdiler."

Maaş sened-i resmisi.

28 Ağustos 1339 tarihli kurşun yaralanmasına dair mütehassıs doktor raporu. Tabib, sertabib, tabib yüzbaşı imzalarıyla.

Tekrar Süveyş'e getirilen esirler bir vapura bindirilmiş ve Bombay'a götürülmüş: "On iki günde Bombay'a dahil olduk. Diğer bir vapur nakil olunarak yevm Çarşamba saat 4'de vapur hareket eyledi. Dokuz gün gidip onuncu günü saat beşte Rangon vilayetine gelip mezkur vapurdan çıkıp ...[6] nehrinden gidip şirket vapuruna rakiben gece demir alıp gündüz gitmek üzere beş günde Hindistan'ın Tatmiyo kasabasında dahil olup vapurdan çıkıp dışarıya çıkıp Şad nehrin şimalinde barakalara taksim eylediler. Mezkûr nehrin şimalindedir efendim. Tamam." Bu bölümü burada sonlandıran İsmail Onbaşı, esir düşüşünden önceki zamanlarda gezdiği yerleri anlatmak için yeni bir sayfaya geçmiştir.

Osmanlı askerleri Hicaz'da uzun süre çatışma olmamasına rağmen aylarca beklediler. Anlaşıldığı kadarıyla bu uzun süreyi etrafı görmek ve kutsal yerleri ziyaret etmekle geçirmişlerdi. Taif, Cidde ve Mekke arasında geçen günlerde İsmail Onbaşı çoğu zaman bu şehirleri yürüyerek gezmiş, kutsal yerleri ve türbeleri ziyaret etmiş, çarşılara gitmiş ve gördüklerini not etmiştir: "Taif merkezdir. Taifin yeri ovadır. Cebeldir[7] ve havası gayet güzeldir. Anadolu gibidir. Akarsuyu vardır. Ekseri kuyu suyudur. Her türlü meyveler bulunur. Üzüm elma zerdali şeftali hayva nar hurma incir dut gibi yemişler çoktur. Berşum[8] dahi vardır." "Mekke, Cidde ahalisi Marttan sonra Mayıs mevsimine kadar Taif'e gelip yayla yaparlar, çok

güzel memlekettir. Mekke'ye seyl9 tarikiyle üç günde gidilir. Yolu rahattır ve suyu vardır. Mir yolu dahi vardır. Cebel-i Kara denilen yoldur. Cebel-i Kara tarikiyle iki gündür. Yolu gayet zahmetlidir. Cebel-i Kara dedikleri yokuş altı saat çeker. Sarp yerdir. Bir insan yuvarlanmış olsa kendisini Mekke'de bulur. Altı saat yokuştan sonra Mekke'ye kadar düz ovadır." Taif'te bulunan bütün kutsal yerleri ve türbeleri ziyaret eden İsmail Onbaşı fırkası ile birlikte Arafat Dağı'na çıkıyor ve sonunda hacı olduğunu müjdeliyor: "Altı ay sonra fırkamız ile Cebel-i Kara tarikiyle Arafat'a çıkmak için geldik. Cenab-ı Hak kuluna ihsan eylesin amin. Devlet ve millet sayesinde hacı olduk." Mekke'deki "mahal-i mübarekler"i de ayrıntılarıyla anlatmıştır: "Beytullah'ın şarkında Şafi makamı, şimalinde Hanefi makamı, garbında Maliki makamı, cenubunda Hanbeli makamı, Harem-i Şerif'in yedi minaresi vardır. Ve kapısı bazı sayışta kırk ve bazen otuz dokuz gelir. Altın oluk Beytullah'ın solunda altın oluğunun altında yeşil tas vardır. Cennet-ül Ma'la denilen mahal-i mübarekte peygamber efendimizin ceddi Abdulmuttalip ve Abdülmünaf ve amcası Ebutalip ve Hatice validemiz ve validesi Emine validemiz radyallahuanh vardır. Beytullah'ın garbında Cebel-i Kays vardır. Hazret-i Bilal Habeşi'nin ezan okuduğu mahal-ı mübarektir. Ve peygamber efendimizin işaretle ayı iki şak edip mucizat gösterttiği yer oradır. Peygamber efendimizin dünyaya geldiği mahal-i mübarek çarşının içinde ve gayet ziynetli ve saltanatlı nakkaş [nakış olmalı] ve yaldızlı tezyin olmuş. Dünyaya geldiği mahal-i mübarek yer çukurdur ve siyahtır." Bu bölümü ise şu şekilde sonlandırıyor: "Bu kadarca iktifa edelim. Cenab-ı Allah bizi oraya nasib eyledi. Din karındaşlarımızı dahi bu beyt'ül-muazzamaya nasib eylesin amin ve yamin."

"Harb yirmi altıda seriğ ateşli top getirdi. Mekke kalesi teslim olduğu gibi oradaki kuvveti kışlaya çevirdi. Bizim ise hiçbir taraftan silah alamıyoruz. Etrafı düşman tutmuş kışladan kuş bile uçmaz kışlanın şimal ve cenub cephelerine harab eyledi. Erzakımız ve cephanemiz kalmadı. Harbin otuzuncu gününe 26 haziran 332'de teslim olarak silahları teslim edip zabitanı Mekke'ye mahbus etti."

Defteri ilk bulduğumda beni en çok şaşırtan nokta, "Hindistan" başlığını görmekti. Metinde bahsedilen yer adları ve coğrafya üzerine bir incelemeden sonra bir paragraftan oluşan bu bölümün Thayetmyo adında, o zaman Hindistan'a bağlı, şimdi ise Burma sınırları içindeki bir kasabada geçtiğini anladım: "Hind-i Çinide Tatmiyo kasabasında üsera-yı Osmanlı karargâhında tel örgüsü içerisinde bulunuyor idik." Ne yazık ki bu esarete dair sunduğu bilgi, dakika dakika anlattığı ay tutulmasından ibarettir: "Elhamdülillah 1333'te üç yüz otuz üçte 17 şubat 1333 18 şubat 1333 ay tutuldu. Cenab-ı Allah'ın inayetiyle iyi oldu. Hidayet Allah'tandır efendim. Tamam." İsmail Onbaşı defterin yazıldığı tarihi 28 Şubat 1333 şeklinde not etmiş. Ay tutulması tarihiyle birlikte düşündüğümüzde bu defteri esaretteyken yazdığını çıkarıyorum. 28 Şubat 1333 tarihi ise 13 Mart 1917'ye tekabül ediyor.

ÇİĞDEM OĞUZ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK ENSTİTÜSÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

"Bana Osmanlı askeri derler. Biz Osmanlı hükümetinde hizmet ettiğimizden dolayı Osmanlı askeri derler."

İsmail Onbaşı'nın anıları yazmayı bıraktığı kısmın akabinde "sual-cevap" şeklinde yer verdiği diyaloglar neredeyse defterin 1/3'ünü oluşturuyor. İlk soru ise "Sen nesin?" İsmail Onbaşı "Ben askerim" cevabını veriyor. Diyaloğun bu kısmını olduğu gibi aktarıyorum:

S: Sen neden asker oldun?

C: Beni besleyen büyüten giydiren toprakların muhafazası için asker oldum.

S: Bu topraklar seni ne suretle besler giydirir büyütür anlatmalısın.

C: Ben dünyaya geldiğim zaman anam beni sütle besledi. Halbuki kendisi o sütü koyunlardan sağdı, topraktan çıkan ve ekmek yapılan buğdaydan hasıl yemek yaptı yedirdi, bunlar da topraktan çıkar. Bu yaşa gelinceye kadar da giyindiğim elbise hep koyunların yapağılarından yapılmış, koyunların yaşaması da toprağın verdiği çayırları yemeleriyle süt verirler. Ben yemesem ısınmasam yaşamam. Demek yedim giydim ve yaşadım efendim. Topraklarımız bizi bu suretle besledi büyüttü.

S: Pekâlâ seni besleyen büyüten giydiren bu topraklara ne derler?

C: Vatandır efendim.

S: Sen bu vatanı komazsan ne olur?

C: Çok fenalık olur efendim düşman onu elimizden alır onu alınca bizi besleyecek yer kalmaz açlıktan yaşamayız.

S: Şimdi siz neden asker oldunuz siz ne askerisiniz dediklerinden bilmeniz

lazımdır sana ne askeri derler.

C: Bana Osmanlı askeri derler. Biz Osmanlı hükümetinde hizmet ettiğimizden dolayı Osmanlı askeri derler.

S: Ne için Osmanlı hükümeti derler?

C: Bu Osmanlı hükümetini yapan adamın ismini koymuşlar efendim. Bu az bir adamla muharebe etti çalıştı uğraştı. Hizmet etti. Memleketin iyi olması için Osman Gazi demişler efendim.

S: Osman Gazi'den başka hizmet eden ve iyiliğine çalışan var mı?

C: Evet efendim. Pek çok vardır. Hepsi iyiliğine çalışmışlardır.

S: Hepsini bilir misin?

C: Hayır efendim. Çalışan çoktur. Bunun hepsinin ismini bilmek gayr-ı kabildir.

Gerek kendi notları gerek aile anlatıları, büyükdedemin dindar bir insan ve bir milliyetçi olduğuna şüphe bırakmıyor. Fakat vatanı korumak mefhumunun bu satırlardaki tarifi konvansiyonel anlayışın dışında. Toprakla ve bu toprağın sunduğu imkanlarla özdeşleşen bir vatan anlayışı ve bu anlayışla şekillenen savaş motivasyonu hem eleştirel hem de resmi tarih yazınında dile getirilmemektedir. Bu konu ayrı bir makalede ayrıntılarıyla incelenmeyi hak ediyor. Bununla birlikte üst rütbelilerin ve devlet adamlarının bıraktığı kaynaklardan daha olağan olana indikçe bu anlayışın da değişebileceğini söylemekle yetinelim. Örneğin bu diyaloğun devamında sancak-ı şerif başlığı altında soru-cevaplara bakıldığında yine benzer bir durum söz konusu:

S: Sancak nedir?

C: Zat-ı hazret-i padişahımız tarafından alaylara ve bazı taburlara gönderilmiş olan bir hediyedir.

S: Sevgili padişahımız ne için sancağı taburlara göndermiştir?

C: Padişahımız efendimiz bütün askerini seviyor, sevdiği için ancak onları görmekle çok bir zaman geçer. Halbuki askeri çoktur. Görmesi mümkün değildir. İşte bu suretle görmesi mümkün olduğundan kendi yerine kaim olmak üzere alaylara bir sancak göndermiştir.

Memlekete en çok hizmet eden Osmanlı sultanları ise İsmail Onbaşı'nın defterinde 10 kişi olarak belirlenmiş:

1. Osman Gazi
2. Orhan Gazi
3. Murad Hüdavendigar
4. Yıldırım Beyazıd
5. Fatih Sultan Süleyman[10]
6. Yavuz Sultan Selim
7. Kanun-i Sultan Süleyman
8. Mahmud Adil
9. Üçüncü Sultan Selim
10. Sevgili padişahımız Sultan Mehmed Reşad Han efendimiz hazretleridir.

Devamında askerin kendisine, arkadaşlarına ve amirlerine karşı vazifelerinin ve haberleşme ve gözetleme ağının anlatıldığı "küçük karakol" başlıklı bir bölüm daha var. Askerin üç türlü vazifesi olduğunu söyleyen İsmail Onbaşı, amirlerine karşı vazifeyi itaat, kendisine karşı vazifesini temizlik ve arkadaşlarına karşı vazifeyi onlarla iyi geçinmek ve kavga etmemek şeklinde anlatır. Küçük karakol bölümü ise devriye askerlerinin görevini anlatırken yarım kalmıştır.

Bu defterin yanı sıra büyükdedeme ait "maaş sened-i resmisi" ve 28 Ağustos 1339 tarihli "mütehassıs doktor raporu" şeklinde birkaç belgeyi daha inceledim. İsmail Ekmekçioğlu'nun büyük oğlu Şehabettin Ekmekçioğlu, İsmail Onbaşı'nın hikâyesinin devamını öğrenip, parçaları birleştirmem için bana oldukça faydalı bilgiler sundu. Şehabettin Ekmekçioğlu, Hindistan'daki Thayetmyo Kampı'ndan sonra İsmail Onbaşı'nın da içinde olduğu bir esir grubunu Şangay'a pirinç nakliyatında çalıştırmak üzere götürdüklerini ve tam bir buçuk yıl Şangay'da çalışan işçi esirler arasında olduğunu aktarmaktadır.

Bu esirler en sonunda bir isyan çıkarır ve taşıdıkları pirinçleri denize dökerek protesto ederler. Bunun üzerine bir hapishanede tutulmak üzere Londra'ya götürülürler. Büyükdedem altı ay sonra esir anlaşması gereği Sivas'a, memleketine döner. Ailede dönüşü hiç beklenmeyen İsmail Onbaşı sevinçle karşılanır. Fakat evinde geçirdiği on iki günün sonunda Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere tekrar yola çıkar. Bu defa çavuş rütbesiyle savaşta yer alan İsmail Ekmekçioğlu, 1922 yılında Afyon-İslamköy'de bacağından vurulduktan sonra aldığı maluliyet raporuyla Sivas'a döner. Sivas'ta ise okur-yazarlığının ve gazi unvanının verdiği itibarla 37 yıl muhtarlık ve Akdeğirmen Mahallesi'nde hafızlık ve müezzinlik yapar. Elbette Latin Alfabesi'nin kabulünden sonra yazışmaları kendi devam ettirememiş, oğlu Şehabettin Ekmekçioğlu'na dikte ettirmiştir. Ölünceye kadar da Halk Partisi üyeliğini sürdürmüş, Demokrat Parti döneminde baskılara rağmen partiyi bırakmamıştır. Ailede, İsmail Ekmekçioğlu'na gazilik hediyesi olarak Sivas'ın Karapınar köyünde 200 dönüm toprak verildiği ve bu baskılara karşı gerekirse bu toprağı dahi devlete iade etmeye hazır olduğu fakat partisinden vazgeçmediği en çok dillendirilen hikâyeler arasındadır. Bacağındaki kurşunu da savaştan bir hatıra olduğu gerekçesiyle aldırmamıştır. İsmail Ekmekçioğlu, 82 yaşında, 1972 yılında Sivas'ta vefat etmiştir. Aile üyelerimiz, kendisinin her yıl ulusal bayramlarda okulları gazi unvanıyla ziyaret ederek anılarını anlattığını aktarıyorlar. Bir tesadüf eseri bulduğum bu defterle 20'li yaşlarında Sivas'tan çıkıp Libya'ya, Hicaz'a, Hindistan'a ve Londra'ya, arkasından Afyon'da vurulana kadar Kurtuluş Savaşı'na katılan büyükdedemin anılarını ben de öğrenmiş oldum. Deftere savaşa dair yeni bir kaynak gözüyle bakmaya çalışsam da yeniden "geçmiş başka bir ülkedir" şiarını anımsadım.

DİPNOTLAR

* İsmail Onbaşı her ne kadar muntazam bir el yazısına sahip olsa da, anlatımı bozan, kimi zaman konuşma diliyle aktarılmış ifadeler de kullanmıştır. Bu yazıda orijinal aktarımı bozmamak amacıyla dile müdahale etmeden alıntılar yapılmıştır. Fakat okumayı kolaylaştırmak için noktalama işaretlerini ekledim. Ayrıca Osmanlı aslında kullanılmayan sert sessiz benzeşmesini bu alıntılarda yine aynı amaçla değiştirerek aktardım.

1 Mezar taşında ve nüfus cüzdanında belirtilen tarih 1306. Doğum tarihlerinde genelde Rumi takvim esas alındığından tarihi Miladi'ye çevirirken Rumi takvim esas alınmıştır.

2 İsmet Üzen, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü: Kanal Seferleri*, İstanbul: Paraf Yayınları, 2011, s. 238.

3 Naci Kaşif Kıcıman, *Medine Müdafaası yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1976.

4 Bahsi geçen reddetme postayı değil teslim olmayı reddetmek anlamında okunmalıdır.

5 Bu konuya dair belki de ilk kaynak Kızılhaç yetkililerinin hazırladığı 1917 tarihli bir rapordur. bkz. F. Thormeyer, *Reports on British Prison Camps in India and Burma. Visited by the International Red Cross Committee in February, March and April, 1917*. New York: George H. Doran Company, 1918. Ayrıca Vedica Kant, Osmanlı'daki Hint esirler hakkında çalışırken Hindistan'daki Osmanlı esirleri hakkında bazı bilgilere ulaştığını belirtmektedir. Hindistan'daki en büyük esir kampının Thayetmyo olduğunu, esirlerin tütün tarlalarında, Pyinama-Minbyin demiryolları hattında ve Kandawgyi Botanik Bahçesi'nın yapımında çalıştıklarını yazmıştır. Bkz. Vedica Kant, "The History Hidden in Haydarpaşa Cemetery." (Çevrimiçi, 02.09.2014) *Turkish Review*, 01.08.2013.

6 Bu kısım üç nokta ile belirtilmiş. Bahsedilen nehir ise büyük ihtimal Rangon Nehri'dir.

7 "Cebel" kelimesini burada dağ anlamında değil yüksek anlamında kullandığını düşünüyorum.

8 Bir çeşit kuru hurma. "Necidliler (iç Arabistan) lugatinde bir çeşit kuru hurmaya denir ki İstanbul'a adalardan gelir ve yoksul yemeğidir." Ahmed Cavid, *Tercüme-i Kenzü'l-İştiha: 15. Yüzyıldan bir Mutfak Sözlüğü*, haz. Seyit Ali Kahraman & Priscilla Mary Işın, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 14.

9 Burada "seyl" kelimesinin "hızlı" anlamında kullanılmış olma ihtimali vardır. Eğer kelime "sayl" şeklinde okunursa Taif'in 20 km kuzeyinde As Sayl El Kebir adında bir kasabadan bahsedildiği de düşünülebilir.

10 "Fatih Sultan Mehmed" değil "Fatih Sultan Süleyman" olarak yazmış.

I. CİHAN HARBİ SONRASI ERMENİ MALLARININ İADESİ CEBEL-İ BEREKET ÖRNEĞİ*

ÜMİT KURT

1915'te sürgün edilen Ermenilerin geride bıraktıkları malların idaresi için Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde, bir dizi kanun ve kararname çıkartılmıştır. Ermenilerin sürgün edilmeden önce sahip oldukları taşınır ve taşınmaz malları el değiştirmiştir. "Emval-i Metruke Kanunları" adı altında İttihad ve Terakki iktidarının, daha sonra da Cumhuriyet döneminde çıkartılan bir dizi kanun, tüzük ve diğer hukuki düzenlemelerle kitabına ve "hukukuna" uydurularak söz konusu mallar Ermenilerden alınmıştır. Bu makale Fransız işgali döneminde Cebel-i Bereket Sancağı'na geri dönebilen Ermenilere mallarının iade edilmesiyle ilgileniyor.

Dönemin iktidar partisi olan İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet yönetimine tevarüs eden Ermenileri yerinden etme ve mülksüzleştirme planı devreye sokulurken kullanılan şiddetin en temel aracı bu planı gerçekleştirmeye dönük olarak yürürlüğe konan hukuksal mevzuattır. Esas itibariyle, burada ekonomik şiddetten kasıt tehcir edilen ve zorla yerlerinden çıkartılan Ermenilerin geride bırakmak zorunda kaldıkları taşınır ve taşınmaz mallara mevcut hukuk sisteminin bütün enstrümanlarından yararlanılarak el konulması suretiyle bu topluluğun koşullarının ortadan kaldırılmasıdır.

Aynı süreç Nazi Almanya'sında ve Hitler ordularının işgal ettiği Avrupa'daki birçok ülkede yaşayan Yahudilerin mallarının ve ellerinde bulunan bütün servetin ve gelirin yine 'kanun' ve 'hukuk' yoluyla Nazi Almanya'sının kasasına aktarılması; bu sayede savaşın finanse edilmesi ve bu rejime destek veren merkezi ve yerel aktörlere ve Aryan ırkına mensup toplumsal kesimlere dağıtılması şeklinde meydana gelmiştir.[1] Yahudiler, Alman vatandaşlığından çıkarılmak suretiyle "sivil ölü" [*civilian death*] statüsüne indirgenmiş yani hukuken yok sayılmışlardır.[2]

Ekonomik şiddetin fiziksel ve çıplak şiddet gösterilerine dayanması gerekmez. Şiddeti kullanma tekelini elinde bulunduran yasal bir aygıt olarak devlet ve bu devletin bürokratik aygıtı belirli bir topluluğun ekonomik yaşam koşullarını ortadan kaldırarak da şiddet uygulayabilir. Üstelik burada kullanılan şiddet hem hukuksal bir zeminden hem de politik bir gayeden neşet eder. Dolayısıyla ekonomik şiddet aslında politik ve egemen olan iktidarın tekelinde bulunan hukuk sisteminin yarattığı şiddet ile doğrudan ilintilidir. Egemen, şiddet kurucu ve yapıcı bir 'hukuki' entite olarak devlet, aynı zamanda kanunun gücüne dayanarak şiddet uygular. Dolayısıyla şiddet olgusu aynı zamanda bir devletin bütün hukuki mevzuatına sinmiş ve ona mündemiç bir hale gelmiştir. Kanun koyucu ve kurucu olmak aynı zamanda şiddet kurucu olmayı da beraberinde getirir. Kanunlar, şiddet kullanma tekelini elinde bulunduran devletin bürokratik ve ideolojik aygıtları olarak da işlev görürler. Bu durumda değişik ve farklı çıkarlara sahip olan sınıfların kendi sınıfsal çıkarlarını azami seviyeye çıkarmaya çalıştığı bir mücadele alanı olarak devlet, bu mücadeleden galip gelen egemen sınıfın temsilcisi olur. Böylece askeri, siyasi, dini veya ekonomik sınıflar ve/veya elitler de şiddet araçlarıyla donatılmış olurlar. Bu elitler sahip oldukları güçten dolayı zaten ayrıcalıklarla donatılmıştır. Bunlar kendi çıkarlarına hizmet edebilecek her türlü kaynağa ulaşmak bakımından muktedirlerdir.

Bir topluluktaki belirli bir unsurun ekonomik olarak varoluş temellerini ortadan kaldırmak aynı zamanda bu unsuru siyaseten hiçlik/yokluk derekesine de indirir. 1915'te Ermenilere yönelik şiddet gösterilerinin ve katliamların toplumsal rıza ve destek mekanizmaları üretmesinde ve bu bağlamda Ermenilerin yok oluş sürecine bilhassa Sünni Müslüman yerel elitlerin ve sınıfların katılımında Ermenilerin sahip oldukları malları ve serveti edinme motivasyonun payı azımsanmayacak bir öneme

sahiptir. Dolayısıyla ekonomik motivasyonun sürgün edilen Ermenilere yönelik şiddet gösterilerindeki etkisi ekonominin Türkleştirilmesi, milli ve Müslüman bir burjuvazi yaratma idealinde tezahür eder. Bu politik ve hukuki şiddetin doğasının ekonomik bir boyut kazanması ve katliamların arkaplanında böyle bir örüntünün varlığı altı çizilmesi gereken tarihsel bir olgudur.

Bunun izdüşümlerini İttihad ve Terakki iktidarının Ermeni Tehciri ve Soykırımı'na dönük aldığı merkezi kararlara verilen toplumsal destek ve sosyal rıza mekanizmalarında görebilmek mümkündür. Ekonomik çıkar, şiddetin tonlarını ve kiplerini de belirlemiştir. Toplumsal destek ayakları ekonomik bir motivasyon üzerinden şekillenir. Yalnız burada Ermenilerin siyasi, hukuki, ekonomik ve kültürel varlığını ortadan kaldırmakla onların mal ve servetine el koymak arasında doğrusal bir illiyet bağı kurmamak gerekir. Zira, ekonomik motivasyon politik ve ideolojik bir kararın yarattığı kanaldan girerek kendisine bir niş bulmuştur. Bu anlamda Ermenilerin yokluk durumuna düşürülmesi esas itibariyle politik ve ideolojik bir hedeftir. Emval-i Metruke Kanunları ve bunun etrafındaki bütün bir hukuki mevzuat sonucunda Ermenilerin mal ve mülklerine el koymak bu politik ve ideolojik temelli kararın bir sonucudur.

Esasında, tehcire tabi tutulan Ermeniler açısından geride bırakmak zorunda kaldıkları taşınır ve taşınmaz mal varlıklarının kendilerine iade edilmesine ilişkin somut hukuki ve idari adımlar atılmıştır. Gerek Ermenilerin sürgün yerlerinden memleketlerine geri dönüşleri gerekse de mal ve mülklerinin iadesi hususunda İttihad ve Terakki Hükümeti sonrası gerekli yasal mekanizmalar teşkil edilmiştir. Ancak süreç içerisinde Kemalist hareketin giderek güç kazanması ve iktidarı ele geçirmesi sonucunda Ermeniler bir kez daha Anadolu'yu terk etmek durumunda kalmıştır. Mallarının iadesi ile ilgili hukuki düzenlemeler ise iptal edilmiş ve İttihatçı Tasfiye ve Emval-i Metruke Kanunlarına

Osmaniye, muhtemelen 1930'lar.

geri dönülmüştür. Dolayısıyla, 1918 sonrası Soykırım'dan sağ kurtulup Türkiye'ye geri dönebilmiş ve hatta mal ve mülkleri iade edilmiş Ermenilerin veya onların vârislerinin bir kez daha menkul ve gayrimenkul malları ellerinden alınmıştır.

I. Cihan Harbi'nin yenilgi ile sonuçlanması üzerine, İttihad ve Terakki Hükümeti 8 Ekim 1918'de istifa etmiş ve ilk hükümet 11 Ekim 1918 Ahmed İzzet Paşa tarafından kurulmuştur. 4 Kasım 1922 tarihine kadar toplam 11 hükümet görev yapmıştır.[3] Hükümetlerin ilk eylemleri, İttihad ve Terakki üyelerine karşı yargılamaları başlatmak[4] ve sürgüne gönderilen ve sağ kalan Ermenilerin geri dönmelerine izin vermek olmuştur.

SÜRGÜNDEN İLK DÖNÜŞLER

Aslında, tehcir edilenlerin sınırlı olarak geri dönmelerine İttihad ve Terakki Partisi yönetimi sırasında, 1918 başı ile birlikte müsaade edilmeye başlanmıştır. Ermenilerin de geri dönmelerine müsaade edileceği ve buna ilişkin kararların alınacağı haberleri yaz aylarında duyurulmuştur.[5] Toplu geri dönme konusunda ilk resmi adım 18 Ekim 1918 tarihinde atılmış ve "ahval-i harbiyye dolayısıyla ve karâr-ı askerî ile bir mahalden çıkarılarak diğer mahallere sevk edilmiş olan bilumum ahalinin yerlerine avdetlerine müsaade" edildiği tüm bölgelere bildirilmiştir. Geri dönenlerin seyahatlerini güvenlik içinde yapmalarının temin edilmesi ve "emr-i tatbîkinde kat'iyyen [*mazaret*] ve te'ahhura [*gecikmeye*] meydân verilmemesi" istenmiştir.[6]

19 Ekim 1918'de Meclisi Mebusan'da okunan hükümet programında Ahmed İzzet Paşa, "Ahvali harbiye ve ilcaatiyle memleket dahilinde bir mahalden diğer bir mahalle nakl ve tehcir edilmiş olan vatandaşlarımızın peyderpey ve mevayı kadimlerine avdet etmelerine karar" verildiğini ve uygulamaya başlandığını açıklamıştır.[7] İzzet Paşa'nın sözleriyle, "bir iki seneden beri pek büyük ıstıraplara maruz olan bu vatan evladının emval-i menkule ve gayrı–menkulleri kendilerine iade olunacak ve satılmış olan eşyalarının bedelleri de tediye edilecektir [*verilecektir*]."[8]

21 Ekim 1918'de sürgün edilen Ermeni ve Rumların geri dönmelerine müsaade edilmesine ilişkin emir ilgili tüm illere gönderilmiştir.[9] 22 Ekim'de, "Seyahat varakası" ile seyahat etme usulünün kaldırılmasının düşünüldüğü ve bunun ne gibi zararlar yaratabileceği sorulmuştur.[10] 23 Ekim 1918'de sürgün edilen Ermeni ve Rumların sağ salim memleketlerine dönebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması istenmiş ve bu hususlarda kusuru görülenlerin cezalandırılacakları bildirilmiştir.[11] 20 Kasım 1918'de bildirilen rakamlara göre, 7.163'ü Ermeni toplam 10.601 kişi geri dönmüştür.[12] 21 Aralık 1918 tarihinde ise 2.552 Müslüman, 19.695 Rum ve 23.420 Ermeni'nin geri döndüğü açıklanmıştır. Açıklamayı Meclis'te yapan

19 Ekim 1918'de Meclis-i Mebusan'da okunan hükümet programında Ahmed İzzet Paşa, "Ahvali harbiye ve ilcaatiyle memleket dahilinde bir mahalden diğer bir mahalle nakl ve tehcir edilmiş olan vatandaşlarımızın peyderpey ve mevayı kadimlerine avdet etmelerine karar" verildiğini ve uygulamaya başlandığını açıklamıştır. Ahmed İzzet Furgaç Paşa, sadrazam 1864-1937. Emil Bieber, 1918 Berlin.

Bahattin Öztuncay'ın *Hâtıra-i Uhuvvet. Portre Fotoğraflarının Cazibesi: 1864-1950* adlı kitabından alınmıştır.

bakan, bu insanların yerleştirilmiş olduğunu da söylemiştir.[13]

Konuya ilişkin en önemli adım 4 Kasım 1918'de atılmış ve "Tehcir Kanunu" olarak bilinen 27 Mayıs 1915 tarihli geçici kanun Kanun-ı Esasi'ye aykırı bulunarak iptal edilmiştir.[14] Geri dönmeler konusunda karşılaşılan en büyük sorun, Ermenilere geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların nasıl iade edileceği olmuştur. 18 Aralık 1918 tarihinde bu konuda ayrıntılı bir tamim hazırlanmış ve bölgelere gönderilmiştir. Tamimde, Ermenilerin el konulan mallarının geri verileceği ve geri dönenlerin evlerinde oturan memur, zabitan ve şahısların bu yerleri en kısa sürede boşaltmaları istenmiştir.[15] Ermenilerin ev ve arazileri teslim edilecek; bu evlerde oturan muhacir ve mülteciler tahliye edilecek, imkân olmadığı durumlarda, müsait evlerde birkaç aile bir arada barındırılacak, açıkta kalanlar muhacir köylerine yerleştirilecektir. 22 Aralık 1918 tarihli bir yazıda, Dahiliye Nazırı, 22 Eylül 1916 tarihli geçici kanuna göre tasfiyeye tâbi tutulmuş olan "emval ve matlûbâtın" sahiplerine "tamamen ve kâmilen iadeleri(ni)" sağlayacak bir kanunun süratle hazırlanmakta olduğunu bildirmiştir.[16]

Yukarıdaki hukuki ve idari düzenlemeler çerçevesinde Adana vilayetine bağlı Cebel-i Bereket Sancağı'nın Osmaniye kazasından 1915'te sürgün edilen Ermeniler geri dönmeye başlamıştır. Osmaniye Ermenileri geri döndüklerinde taşınır ve taşınmaz mallarının iadesine ilişkin birçok başvuruda bulunmuşlardır. 19 Aralık 1918 tarihinde bölgenin Fransız işgaliyle birlikte Adana'daki Fransız Askeri Valisi Albay Brémond'un gayretleriyle Cebel-i Bereket Sancağı'na bağlı Osmaniye kazasına geri dönen Ermenilere ait, ancak o dönemde Müslümanlar tarafından işgal edilen ve kullanılan menkul ve gayrimenkul malların iadesine ilişkin somut adımlar atılmıştır. Birçok Ermeni'nin mallarının iadesi süreci başlatılmıştır.

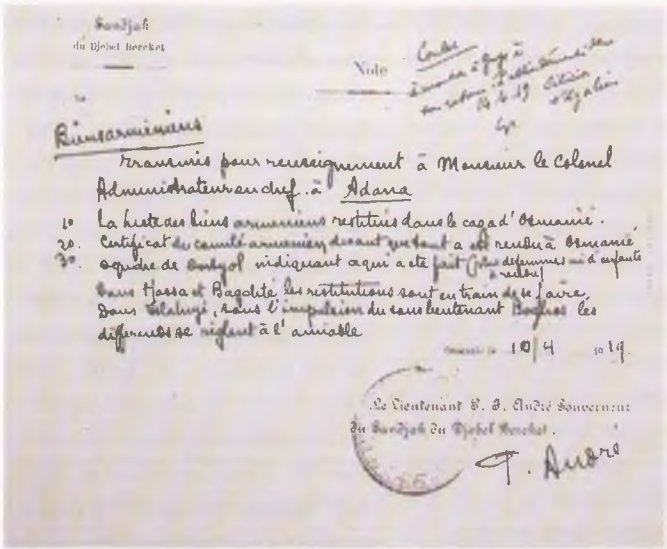
Bu makalenin bundan sonraki kısmında bu sürecin nasıl gerçekleştirildiği anlatılacak; ilaveten malların adedi, türü, gerçek sahibi ve gerçek sahiplerinin tehcir edilmesinden sonraki 'sahipleri'ne dair bilgilerin yer aldığı kapsamlı bir liste verilecektir. Paris Nubar Kütüphanesi'ndeki arşiv çalışmalarım sırasında karşıma çıkan bu belge, tehcire tabi tutulmuş Osmanlı Ermeni vatandaşlarının menkul ve gayrimenkullerinin, İttihad ve Terakki Hükümeti dönemde düzenlenen "Emval-i Metruke Kanunları" vasıtasıyla tasfiye edilerek devlet eliyle Müslümanlara nasıl dağıtıldığını sarih bir biçime göstermektedir. Dolayısıyla yukarıda çerçevesini çizdiğimiz idari ve adli düzenlemelerin tehcir edilerek yerlerinden edilmiş; malları ve mülkleri tasfiyeye uğramakla birlikte el değiştirmiş Ermenilerin hem memleketlerine dönmelerinin hem de mallarının iadesinin sağlandığı somut durumlar vakidir. Ancak, Fransızların 1921'de bölgeden çekilmesi sonucu bu süreç akamete uğramış ve İttihatçı Emval-i Metruke ve Tasfiye Kanunlarına geri dönüş yapılmıştır.[17]

Nubar Kütüphanesi ve arşiv merkezindeki araştırmalarım sırasında bu konuyla ilgili olarak rastladığımız ilk belge 10 Nisan 1919'da Cebel-i Bereket Sancağı Askeri Valisi Teğmen Andrea tarafından Adana Askeri Valisi Albay Brémond'a gönderilen bir bilgi notudur.[18] Söz konusu not 14 Nisan 1919 tarihinde Brémond'a iletilmiştir. Teğmen Andrea imzası taşıyan bu bilgi notunda teğmen, Cebel-i Bereket Sancağı'nın Osmaniye kazasına geri dönen Ermenilerin mallarının iadesinin yapıldığına ilişkin detaylı bilgiler aktarılmıştır. Buna göre, Osmaniye kazasında iade edilen Ermeni mal varlıklarının listesi de bilgi notu eklenerek, Albay Brémond'un dikkatine sunulmuştur. Osmaniye'deki Ermenilere bütün mallarının iade edildiğine dair Cebel-i Bereket Ermeni Konseyi Başkanı Misak Namlian ve üç üyeden imzalı bir vesika elde edildiği belirtilmiştir.[19]

İlaveten, Dörtyol'da ailelerine teslim edilecek kadın ve çocuk kalmadığı bilgisi de verilmiştir. Diğer yandan Hassa ve Bağçe [Bahçe] kazalarındaki Ermeni mallarının iadesi işleminin devam ettiği; İslahiye'de Asteğmen Boğos'un sayesinde anlaşmazlıkların dostane bir biçimde çözülüyor olduğu vurgulanmıştır. 9 Nisan 1919'da Dörtyol Kaymakamı Şevki Bey, Müslüman evlerinde bulunan bütün çocukların, kadın ve genç kızların aileleri geri dönebilmişse ailelerine veya Ermeni Ulusal Birliği'ne geri verildiğini bildirilmiştir.[20] Halihazırda bu konuda yapacak hiçbir işlem kalmamıştır. Ayrıca 12 Nisan 1919 tarihli bir başka bilgi notunda ise 10 Nisan 1919'da Cebel-i Bereket Sancağı Askeri Valisi Teğmen Andrea'nın gönderdiği listeye ek olarak yeni bir gayrimenkul listesi sunulmuştur. Cebel-i Bereket Ermeni Ulusal Birliği, esas sahipleri Ermeni olan ve kimlerden geri alındığı da belirtilen 18 parça tarla, bahçe ve mağazayı ve bunların kendi uhdelerinde olduğunu gösteren bir vesikayı aynı bilgi notuna eklemiştir.

MALLARIN İADESİ İLE İLGİLİ LİSTENİN İÇERİĞİ

Teğmen Andrea'nın bahsettiği listede memleketine geri dönen Ermenilere iade edilen malların listesi yer almaktadır. 100'e yakın aileyi içeren bu listede iade edilen malın cinsi/türü, adedi, numarası, esas sahibi ve esas sahibi tehcir edildikten sonra söz konusu malın kime geçtiği gibi

Note

Remarquons

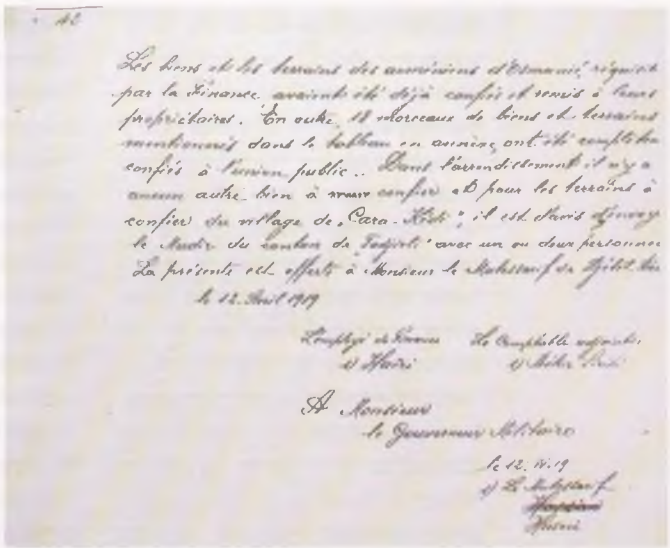
Transmis pour renseignement à Monsieur le Colonel Administrateur en chef à Adana

1°. La liste des biens arméniens restitués dans le caza d'Osmaniié.
2°. Certificat du conseil arménien disant que tout a été rendu à Osmaniié
3°. copie de Procès-verbal indiquant ceux qui a été fait (plus difficultés ou à refaire)

Dans Hassa et Bagdché les restitutions sont en train de se faire.
Dans Erkeluyé, dans l'empêchement du sous lieutenant Bagdikian les difficultés se règlent à l'amiable

10/4 1919

Le Lieutenant C. S. André Souverain
Le Sandjak du Djebel Bereket.

Les biens et les terrains des arméniens d'Osmaniié, séquestrés par la Finance, avaient été déjà confiés et remis à leurs propriétaires. En outre, 18 morceaux de biens et terrains mentionnés dans le tableau ci-annexé ont été confiés à l'union public. Dans l'arrondissement il n'y a aucun autre bien à remettre confiés et pour les terrains à confier du village de "Para-Kiöi" il est dans séquestre le Maudir du tambon de Topirlé avec un ou deux personnes

La présente est offerte à Monsieur le Sous-Gouverneur de Djebel Bereket

le 12 Avril 1919

Le Comptable de Finance
d'Hassa

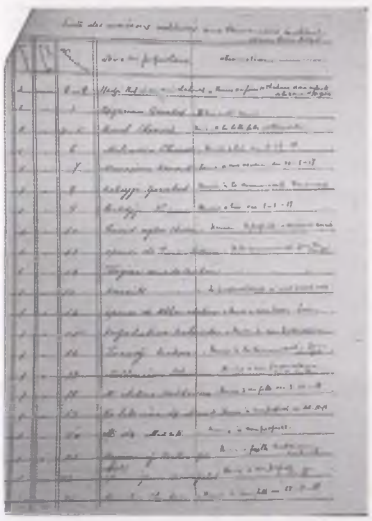
Le Comptable intérimaire
d'Akbès

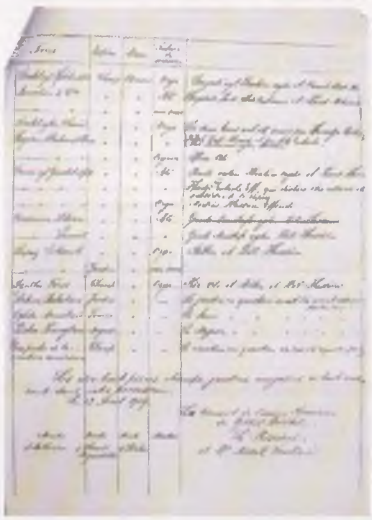
A Monsieur
le Gouverneur Adjoint

le 12. IV. 19
P. le Sous-Gouverneur
Absent
Hassa

bilgileri içermektedir. Listelerin birinde örneğin Osmaniye'den Ohannes Melkosyan'a ait olan bir ev, 1 Ocak 1919'da kendisine iade edildiğine dair bir not düşülmüştür. Öte yandan Ohannnes oğlu Garabet ve oğluna ait olan buğday ekili tarla Hacı Ökkeş Efendi'ye geçmiştir. Hacı Ökkeş Efendi söz konusu tarlanın tapulu ortağı olduğu iddiasındadır. Yine Ohannes oğlu Garabet'e ait olan arpa ekili tarla ise Osmaniye'de Müderris Hasan Efendi'den alınıp esas sahibine iade edilmiştir. Garabet Sarikoğlu'na ait dükkânlardan biri Ziraat Bankası tarafından satılmış; bir diğer dükkân ise 4 Ocak 1919'da annesine iade edilmiştir. Başka bir örnekte Artin Haçaryan'a ait bir adet ev 3 Aralık 1918'de; Adanalı Markaryan kardeşlere ait dört adet dükkân 4 Ocak 1919'da sahiplerine iade edilmiştir. Sahibinin geri dönemediği durumlar ve/veya mallarına el konulmayan kişilerin de isimleri listededir. Örneğin, David oğlu Şükrü'nün, Tarasın karısı Meryem'in ve Karnik'in geri dönmediği; Sivacı mühtedi Mehmet, Köşkerci Astour ve Sarhoş oğlu Garabet'in mallarına el konulmadığı listede belirtilmiştir.

Söz konusu listelerin sonuna 482/42 no'lu ve 12 Nisan 1919 tarihli bir not daha düşülmüştür. Bu notun altında Hazine memuru Hayri, mal müdür yardımcısı Bekir Sıtkı Bey'in imzaları bulunmaktadır. Bu memurlar bu bilgi notunu Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Hüsnü Bey'e arz etmiş; Hüsnü Bey de Teğmen Andrea'ya aynı notu iletmiştir. Bu notta daha önce Hazine

Cebel-i Bereket Sancağı Askeri Valisi Teğmen André imzalı bilgi notu. 10.4.1919

Listenin sonuna 482/42 no'lu ve 12 Nisan 1919 tarihli bir not daha düşülmüş. Bu notun altında Hazine memuru Hayri, mal müdür yardımcısı Bekir Sıtkı Bey'in imzaları bulunmaktadır. Memurlar bilgi notunu Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Hüsnü Bey'e arz etmiş, Hüsnü Bey de Teğmen André'ye aynı notu iletmiştir.

Listenin Fransızca orijinalinin ilk ve son sayfaları.

tarafından el konulan Osmaniye'deki Ermeni malları ve tarlalarının o andaki sahiplerinden geri alınıp esas sahiplerine iade edildiği belirtilmiştir. Bunun dışında bilgi notuna ekledikleri 18 parça mal varlığı ve tarlanın da tümüyle Ermeni cemaatine devredildiği bildirilmiştir. Memurlar kazada iade edilecek başka bir mal varlığı kalmadığını ifade etmişlerdir.

SONUÇ

1918 sonrası ne kadar Ermeni'nin dönmüş olabileceği ve bunların ne kadarının mallarını geri alabildikleri konusunda bir tahminde bulunmak zordur. 1919 Mart ayında, işgal kuvvetlerinin, geri dönen insanlara yeteri kadar yardım yapılmadığı şikâyetleri üzerine Dahiliye Nezareti'nin hazırladığı bir raporda geri dönenlerin sayısı; 232.679 olarak verilmiştir.[21] Aynı günlerde çıkan gazete haberlerine göre hükümet 118.352 Rum, 101.747 Ermeni'nin geri dönüp yerleştirildiğini açıklamıştır.[22] 17 Haziran 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne verdiği bir raporda geri dönen Ermeni ve Rum sayısını 276.015 olarak bildirmiştir.[23] 3 Şubat 1920'de ise gazeteler, "mütareke zamanından beri memleketlerine hükümet ma'rifetiyle iade olunabilen Ermeni ve Rum" sayısını 335.883 olarak vermiştir.[24]

Bu dönem sırasında geri dönen Ermenilerden ne kadarı mallarını geri alabilmişlerdir? Bu konuda da elimizde fazla bir bilgi yoktur. Yalnız, 14 Eylül 1922 tarihinde, Ermeni mallarının nasıl geri verileceğini ayrıntılı olarak düzenleyen ve 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu[25] ve 8 Kasım 1915 tarihli tüzüğü[26] yürürlükten kaldıran 12 Ocak 1920 tarihli kararnamenin iptali için yapılan meclis görüşmeleri sırasında Dahiliye Nazırı Hasan Fehmi Bey son derece önemli bir açıklama yapmıştır.

Buna göre, 12 Ocak 1920 tarihli "kararnamenin tatbikatı, kanunda mevcut olan ahkâmın onda biridir. Yani birçok mevaddı tatbik olunmamıştır."[27] Anlaşılan Emval–i Metrukenin %90'ı daha sahiplerine iade edilmemiştir ve 12 Ocak 1920 kararnamesinin iptal edilmek istenmesinin de nedeni budur. Ankara Hükümeti artık Ermenilere herhangi bir mal geri vermek istememektedir. Bu nedenle İttihatçı Tasfiye Kanunları'na geri dönmüştür. Bunu da 26 Eylül 1915 tarihli Tasfiye Kanunu'nu ve 8 Kasım 1915 tarihli tüzüğü 15 Nisan ve 29 Nisan 1923'te yeni maddeler eşliğinde yeniden yürürlüğe koyarak yapmıştır. Cumhuriyet dönemi boyunca, emval–i metruke işlemleri esas olarak 15 ve 29 Nisan 1923 kanun ve kararnamesi esas alınarak düzenlenmiştir. Burada [da] İttihatçı dönemin ana mantığı korunmuştur.

Somut durumlarda yukarıda Cebel-i Bereket Sancağı örneğinde olduğu gibi malları iade edilen Ermeniler olmuştur ancak bu bütün bir Anadolu coğrafyası ve 1,5 milyona yakın Ermeni nüfusu düşünüldüğünde oldukça ufak bir mal varlığını kapsamaktadır. Üstelik bu makaleye konu olan gerek Adana vilayeti, gerekse de Osmaniye, Bağçe, Hassa ve Dörtyol kazalarında bile geri dönen Ermenilerin mallarının tamamının iade edildiğini söylemek oldukça güçtür. Malların iade edildiğini gösteren durumlarda Ankara Hükümeti İttihatçı Tasfiye Kanunları'nı devreye sokarak bu sürecin önüne geçmiş ve bütün stratejisini Ermenilere bir kıymık bile vermemek üzerine inşa etmiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere Ermeni soykırımı, sadece Ermenilere karşı işlenmiş barbarlık gösterilerinde değil, aynı zamanda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çıkarılmış bir dizi normal ve sıradan hukuk metinlerinde gizlidir. Genç Cumhuriyet'in ilkel sermaye birikim süreci, proto milli burjuvazinin kökenleri ve topyekün ekonominin Türkleştirilmesi başka bir ifadeyle gayrimüslim unsurlardan arındırılması mezkûr şiddetin ekonomik bileşkeleri göz önünde bulundurulmadan anlaşılamaz. Emval-i Metruke Kanunları aynı zamanda o dönemde tehcire ve kırıma belirtik ve örtük destek veren Anadolu'nun birçok bölgesindeki yerel eşraf ve elitlerin zenginliklerinin kaynağının açığa çıkarılması bakımından son derece önemlidir. Söz konusu yerel elitler Ermenilerden kalan taşınır ve taşınmaz mallara ve mülklere Emval-i Metruke Kanunlarının onlara sağladığı 'fırsatlar' sayesinde el koyarak 50'li ve 60'lı yıllarda taşra burjuvazisi oluşmuş; 70'li yıllarda ise ağırlıklı olarak kent burjuvazisine evrilmişlerdir. Bu olgu, Cebel-i Bereket ve Osmaniye özelinde ekteki listede Ermenilerin sürgün edilmesinden sonra bilhassa gayrimenkul mallarına el koyanların isimlerine baktığımızda yalınkat bir biçimde karşımızda durmaktadır.

ÜMİT KURT
CLARK ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

Malın adedi	Türü	Numarası	....Sahibi	Mülahaza
2	Ev	1-2	Hacı Bab ve dostu Şahnaz	Şahnaz'ın erkek kardeşine ve Hacı babın kız kardeşinin iki çocuğuna iade edildi.
1	Ev	3	Ahgasyan Garabed	Kendisine iade edildi
2	Ev	4-5	Bakkal Şnork	Gelinine (üvey kızına) iade edildi
1	Ev	6	Malka(r)syan Ohannes	1-12-1918'de kendine iade edildi
1	Ev	7	Marka(r)syan Kevork	25-1-1919'da yeğenine iade edil
1	Ev	8	Kalaycı Garabet	Ermeni cemaatine iade edildi
1	Ev	9	Bahçeci Nazar	1-1-1919'da kendine iade edildi
1	Ev	10	David oğlu Şükrü	yıkılmış, mal sahibi dönmedi
1	Ev	11	Sare Astour'un eşi	göçmenler için cemaate iade edildi
1	Ev	12	Kurubcunun kardeşi Virjin	göçmenler için cemaate iade edildi
1	Ev	13	Karnik	sahibi geri dönmedi
1	Ev	14	Rober Artin'in eşi	kayın biraderine iade edildi
1	Ev	15	Kocababiyan Kalousd	sahibine iade edildi
1	Ev	16	Saraç Kirkor	göçmenler için cemaate iade edildi
1	Ev	17	Melko(n)syan Ohannes	1-1-1919 sahibine iade edildi
1	Ev	18	Artin Haçaryan	3-12-1918'de kızına iade edildi
1	Ev	19	Misak'ın kayınvalidesi	25-12-18'de sahibine iade edildi
1	Ev	20	Misak'ın annesi	sahibine iade edildi
1	Ev	21	Kuyumcu Kirkor Ağa	1-12-1918'de kızı Araksi'ye iade edildi
1	Ev	22	Vartabet'in eşi Maki	1-11-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	23	Kasap Sarkis	12-11-18'de oğluna iade edildi
1	Ev	24	Koca Sarkis	1-12-18'de oğluna iade edildi
1	Ev	25	Kilisli Kör İbrahim	yıkılmış
1	Ev	26	Karekin Şahin	18-11-1918'de kardeşi Şnork Sebanuş'a iade edildi
1	Ev	27	Kasap Alisani	malına el konmadı
1	Ev	28	Demirci Agop'un karısı Virgin	11-12-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	29	Demirci'nin karısı ?	11-12-1918'de sahibine iade edildi

1	Ev	30	Koca Babiyan Artin	11-12-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	31	Papaz Antranig	Kayınbiraderine iade edildi
1	Ev	32	Köşker Astour	11-12-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	33	Arabacı Karas'ın karısı Mariam	10-03-1919'da cemaate iade edildi
1	Ev	34	Karasın Karısı	10-03-1919'da cemaate iade edildi
1	Ev	35	Urcuyan Hacı	10-03-1919'da cemaate iade edildi
1	Ev	36	Agop'un karısı Onnik	10-03-1919'da cemaate iade edildi
1	EV	37	Hamparstum	25-02-1919'da gelinine iade edildi
1	Ermeni Kilisesi	38	Cemaatin malı	1-1-1919'da cemaate iade edildi
1	Okul	39	Cemaatin malı	1-1-1919'da cemaate iade edildi
1	Ev	40	Kasap Sarkis	1-3-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	41	Haçinli Muş oğlu Taras	Cemaate iade edildi
1	Ev	42	Haçinli Muş oğlu Taras	1-1-1919'da Manuk'a iade edildi.
1	Ev	43	Garabed Malkosyan	1-12-1918'de oğluna iade edildi
1	Ev	44	Adanalı Markaryan ve kardeşi	4-1-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	45	Adanalı Markaran ve kardeşi	4-1-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	46	Kürtoğlu Şahin	1-2-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	47	Kocababiyan Artin	22-11-1917'de sahibine iade edildi
1	Ev	48	Sıvacı Muhtedi Mehmet	El konmadı
1	Ev	49	Maraşlı dişçinin karısı	24-11-1918'de karısına iade edildi
1	Ev	50	Köşkerci Astour	El konmadı
1	Ev	51	Maraşlı Avedis oğlu Artin	El konmadı
1	Ev	52	Kör Kouysudj'un karısı Şuşan	1-1-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	53	Haçinli Kalaycı Agop	yıkıldı
1	Ev	54	Aznikyan Mardiros	1-2-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	55	Aznikyan İbrahim'in karısı	askerler tarafından yıkıldı
1	Ev	56	Astour'ın karısı Tanuhi	20-2-191'da sahibine iade edildi
1	Ev	57	Çapar'ın kızı Zaruhi	1-3-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	58	Kansızyan Akahi	20-2-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	59	Zeytunlu Şükrü	1-3-1919'sa sahibine iade edildi
1	Ev	60	Köşker Hampartsum	1-3-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	61	Mihtar (katolik) ? Vartaver	el konmadı
1	Ev	62	Sarhoş oğlu İbrahim	1-2-1919'da iade edildi sahibine
1	Ev	63	Sarhoş oğlu Garabed	el konmadı
1	Ev	64	Ohannes'in karısı Temam	20-11-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	65	Temam'ın eşi Haynaguş	20-11-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	66	Gabriel oğlu Kirkor	kuzini ? iade edildi
1	Ev	67	Kirkor Arakel	20-11-1918'de karısına iade edildi
1	Ev	68	Zeytunlu Köşker Sarkis	1-2-1919'da oğluna iade edildi
1	Ev	69	Nartaver oğlu Köşker Hampartsum	sahibine iade edildi
1	Ev	70	Sarik oğlu Kirkor	4-12-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	71	Terzi Moskof oğlu Artin	el konmadı
1	Ev	72	Semerci Sarkis	el konmadı
1	Ev	73	Sarik Hanım	4-12-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	74	Sarik Hanım	4-12-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	75	Ohannes Tavil	Amcası ? 1-2-1919'da iade edildi
1	Ev	76	Kırem oğlu Vartaver	amcasına iade edildi
1	Ev	77	Kırem oğlu Vartaver	amcasına iade edildi
1	Ev	78	Abdi oğlu Astour	1-2-1919'da oğluna iade edildi
1	Ev	79	Kirkorun karısı Hatun	1-2-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	80	Tarasın karısı Meryem	sahibi geri dönmedi
1	Ev	81	Mamliyan ve Misak kardeşler	1-1-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	82	Mamliyan ve Misak kardeşler	1-1-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	83	Verjin'in evi	12-3-1918'de yardım cemiyetine iade edildi
1	Ev	84	Simon'un karısı Verjin	12-3-1918'de yardım cemiyetine iade edildi
1	Ev	85	Mamliyan kızı ?	1-1-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	86	Mamliyan ve Misak kardeşler	1-1-1919'da sahibine iade edildi
1	Ev	87	Bahçegül Haçan	20-11-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	88	Zeytunlu Dikran	20-11-1918'de sahibine iade edildi
1	Ev	89	Prostestan Kilisesine ait bir ev	Cemaate iade edildi

DİPNOTLAR

1 Bu konu ile ilgili muazzam bir literatür bulunmaktadır. Müstakilen literatürdeki önemli birkaç eser için bkz., Götz Aly, *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State* (New York: Metropolitan Books, 2006); Yitzhak Arad, "Plunder of Jewish Property in the Nazi Occupied Areas of the Soviet Union," *Yad Vashem Studies* XXI (2000): 109-148; A. Barkai, *From Boycott to Annihilation: The Economic Struggle of German Jews 1933-1945* (Hanover, NH: University Press of New England, 1989); Martin Dean, *Robbing the Jews: The Confiscation of Jewish Property in the Holocaust, 1933-1945* (Cambridge University Press, 2008).

2 Ernest Fraenkel, *The Dual State: A Contribution To The Theory Of Dictatorship* (The Lawbook Exchange, Ltd.; Reprint edition, 2006).

3 Yedi ayrı sadrazam tarafından kurulan bu hükümetlerin görev sürelerine ilişkin bakınız; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler. Cilt II. Mütareke Dönemi*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986), 37.

4 1919–22 döneminde İstanbul'da faaliyet gösteren Divan-ı Harbi Örfi'de toplam 63 dava görülmüş ve 200 civarında sanık yargılanmıştır. Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız; Vahakn Dadrian, Taner Akçam, *Tehcir ve Taktil Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları. İttihat ve Terakki'nin Yargılanması (1919-1922)* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2009).

5 BOA/DH.ŞFR., 90/51, Dahiliye Nezareti EUM'den Mamuretülaziz Vilayetine 6 Ağustos 1334 (1918) tarihli şifre telgraftan hükümetin bu konuda bazı hazırlıklar içinde olduğunu anlıyoruz.

6 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, (Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 2007), 396.

7 *Meclis i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, İçtima Senesi: 5, Cilt: 1, 19 Teşrin-i Evvel 1334, (Ankara: T.B.M.M. Basımevi), 29.

8 A.g.e.

9 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, 396.

10 BOA/DH.ŞFR., 92/207, Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Ma'muretü'l-aziz, Musul ve Van Vilâyetleriyle Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Karesi, Kale-i Sultaniye, Menteşe, Teke, Kayseri, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, İçel, Batum, Kars, Erzincan, Eskişehir, Niğde Mutasarrıflıklarına 22 Ekim 1334 (1918) tarihli şifre telgraf.

11 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, 397–8.

12 a.g.e., 402. Geri dönüşler konusunda daha ayrıntılı bir çalışma için bakınız, İbrahim Erhem Atnur, "Tehcirden Dönen Rum ve Ermenilerin İskanı", (Yüksek Lisans Tezi Erzurum Üniversitesi, 1991).

13 *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, İçtima Senesi: 5, Cilt 1, 362.

14 *Meclis i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 114–116.

15 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, 412–417.

16 A.g.e., 414 ve 417.

17 Bu sürecin tafsilatlı ve nüanslı bir analizi için bkz. Taner Akçam ve Ümit Kurt, *Kanunların Ruhu: Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın İzini Sürmek* (İletişim Yayınları, İstanbul, 2012); Ümit Kurt, "Varlık ve Yokluk Kıskacında Ermeniler: 1915 Ermeni Kırımı'nın Ekonomik Şiddet Boyutu", *Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları* içinde, (der.) Güney Çeğin ve İbrahim Şirin, (İletişim Yayınları, İstanbul, 2014): 79-127.

18 Nubarian Kütüphanesi, M. S. C./1-v. Cilicia-Adana. 227: 10 Nisan 1919'da Cebel-i Bereket Sancağı Askeri Valisi Teğmen Andrea'dan Adana Askeri Valisi Albay Brémond'a gönderilen bilgi notu.

19 A.g.e.

20 A.g.e.

21 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915–1920)*, 230. Yazıda bu sayının ne kadarının Rum ve Ermeni olduğu belirtilmez.

22 *Memleket* Gazetesi, 12 Mart 1335 (1919).

23 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915–1920)*, 246.

24 *Ati* Gazetesi, 3 Şubat 1336 (1920).

25 26 Eylül tarihli geçici kanun Tasfiye Kanunu olarak da bilinir. Ana amaç Ermeni mallarını tasfiye etmektir.

26 Söz konusu Tasfiye Kanunu'nun nasıl uygulanacağına dair düzenlemeleri içerir.

27 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: 1, İçtima Senesi: III, Cilt 3, 769.

NASIR-I HÜSREV VE SONRASINDA BEDAHŞAN İSMAİLİLERİ (10.-15. YÜZYILLAR)

Zahide Ay'ın bu çalışması, 11. yüzyılda Nâsır-ı Hüsrev'le birlikte İsmaililiğe geçen Bedahşan İsmaililiği tarihini konu edinmektedir. Bu kitap okunduğunda, yazılı kaynakların ve modern araştırmaların yanında, İsmailileri bizzat tanımış ve aralarında yaşamış olmanın katkısını yansıtan bir mahiyet arz ettiği, bunun konuyu nasıl zenginleştirdiği görülecektir. Yazar bu kitabında, bundan birkaç yıl evvel yayımladığı Yüksek Lisans tezinden daha olgun, daha başarılı bir çalışma ortaya koymuştur. 13.-15. yüzyıllar Türkiye inanç tarihi için arz ettiği öneme rağmen Türkiye tarihçiliğinde –ilahiyatçılığında demiyoruz– yakın zamana kadar dikkate alınmayan bu konu, bu kitap ile ümit ederiz hak ettiği ilgiyi çeker. Dileğimiz, yazarın elinde bol miktarda bulunduğunu bildiğimiz, alandan derlenmiş antropolojik, etnolojik ve folklorik malzemeyi ayrıca değerlendirerek bu çalışmasının devamını bizlere sunmasıdır.

Ahmet Yaşar Ocak

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

TÜRKİYE'NİN VE BALKANLAR'IN SOSYALİSTLERİNİN BİLDİRİSİ

HRİSTİAN GEORGİYEVİÇ RAKOVSKİ

Balkan Savaşları'nın 100. yıldönümünü geride bıraktık. Bu çatışmalar Osmanlı İmparatorluğu'nu olduğu kadar öteki Balkan devletlerini de derinlemesine etkilemişti. Fakat olup bitenlere oradaki bütün ilgili ülkeler ulusalcı açıdan bakarak kendilerini haklı ilân etmişlerdir - bu anlayış günümüzde de devam etmektedir. Tarih Vakfı, yakında İgor Despot adlı bir Hırvat tarihçinin bütün tarafların arşivlerinden topladığı belgelerle yazdığı yeni bir Balkan Savaşları tarihinin çevirisini yayımlayacak. Bu kitapla söz konusu ulusalcı yaklaşımlar aşılıyor.

ÇEVİREN: METE TUNÇAY

H. Rakovski,

12 Ekim 1912

Balkanlar'ın ve Anadolu'nun Çalışan İnsanlarına – İşçiler Enternasyonaline – Kamuoyuna!

Savaş kapımızda. Bu satırlar yayınlandığında herhalde gerçekleşmiş olacak.

Fakat biz, savaşın doğrudan etkileyeceği Balkan ülkelerinin ve Yakındoğu'nun sosyalistleri, bir şovenlik dalgası içinde sürüklenmemize izin vermeyeceğiz. Savaşa karşı seslerimizi daha yükselteceğiz; bütün içtenlikli demokratlarla birlikte işçi ve köylü kitlelerini, yanı sıra en feci sonuçlar getiren kanlı şiddet siyasetine karşı çıkmaya ve bizim uluslararası dayanışma anlayışımızı paylaşmaya çağırıyoruz.

Balkanlar'ın proletaryasının bu maceradan kazanacağı hiçbir şey yoktur; çünkü yenilenler de yenenler de göreceklerdir ki, militarizm, bürokrasi, siyasal gericilik, mali vurgun, yanları sıra hep getirdikleri ağır vergiler, fiyat artışları, sömürü ve derin sefalet, ceset ve harabe yığınları her zamankinden daha güçlü ve daha cüretli olarak yükselmektedir.

Üstelik, Balkan ülkelerinde savaşın, onların siyasi ve coğrafi özel durumlarından kaynaklanan başka sonuçları da olacaktır.

Onlar bu çatışmadan zafer kazanmış olarak çıkarlar da, Osmanlı İmparatorluğu paylaşılırsa, aslan payı, yani ekonomik bakımdan en zengin ve stratejik açıdan en önemli yöreler,

Hristian Georgiyeviç Rakovski (1873, Kotel-Bulgaristan – 1938 sonrası).

Doğu'da arazileri lif lif ayıran büyük kapitalist devletlerin av alanları olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki haritasında herhalde Selanik Avusturya'nın, Boğazlar ve Doğu Anadolu Rusya'nın, Anadolu'nun geri kalanı Almanya'nın, Güney Arnavutluk İtalya'nın eline geçecektir.

Böylelikle, Büyük Devletler'in pençelerine düştükleri anda, Balkan ülkelerinin bağımsızlığı sona ermiş olacaktır. Militarizm ve monarşik otokrasi halkın siyasal ve kamusal özgürlüğünü yıkacaktır, şimdi bunlar bir de Türklere karşı kazandıkları zaferle güçlenince orduları için yeni krediler ve hükümdarlarına da yeni ayrıcalıklar isteyeceklerdir. Bu zorlu sınamalardan sonra halklar arasındaki milli çekişmeler sona ermeyecektir. Her birinin egemen olmaya kalkmasıyla bunlar daha da acılaşacaktır.

Zafer kazanmış bir Türkiye ise dinsel bağnazlığın ve Müslüman şovenliğinin dirilmesi – siyasal gericiliğin galip gelmesi – ülkenin iç yönetiminde onca fedakârlıklarla elde edilmiş birkaç ıslahatın yitirilmesi sonucunu

verecektir. Üstelik, bu durum yenik Balkan devletlerinin kurtarıcıları pozunu alacak ve orada ezilen halklar üstündeki bencil amaçlı korumalarını genişletecek olan Avusturya ve Rusya emperyalizmlerinin daha da yükselmesi anlamına gelecektir.

Savaşı haklı göstermek için, Balkan devletlerinin milliyetçileri milli birliklerini gerçekleştirmek ya da en azından Türk egemenliği altındaki millettaşlarına siyasal özerklik kazandırmak zorunluluğunu öne sürüyorlar.

Her ulusun içindeki öğelerin siyasal birliğinin gerçekleşmesine karşı çıkanlar sosyalist partiler değildir.

Milliyetlerin özerk yaşama hakkı, İşçiler Enternasyonali tarafından talep edilen siyasal ve toplumsal eşitliğin tanınmasının ve her türlü sınıf, kast, ırksal ya da dinsel ayrıcalıkların kaldırılmasının doğrudan bir sonucu olacaktır. Fakat bu birlik, Türkiye nüfusunun ve topraklarının küçük Balkan devletleri arasında paylaşılmasıyla gerçekleşecek midir?

Şimdi Bulgar, Sırp ya da Yunan egemenliği altında olan Türkler milli birliklerine erişecekler mi? Novi Pazar'ın Sırpları, Eski Sırbistan [Kosova], Bulgarlar, Yunanlar, paylaşılmanın onları Avusturya ya da İtalya'nın boyunduruğuna sokacağı Makedonya Arnavutları, Rusya'ya av olabilecek Doğu Anadolu'nun Ermenileri ve Kürtleri, Edirne vilâyetinin Türkleri, Rumları ve Bulgarları milli birliklerini gerçekleştirecekler mi?

Burjuvazi ve milliyetçilikgerçek ve kalıcı milli birliği kurmaktan acizdir. Bir savaşın yarattığını bir başka savaş yok edebilir.

Öteki ırkların ulusal öğelerine boyun eğdirilmesi üstünde kurulan milli birlik onu sürekli olarak tehdit eden bir ilk günahı içinde taşır. Milliyetçilik sadece efendilerin adlarını ve baskının derecesini değiştirir, ama onları yok etmez. Yalnızca, ırk, din ya da sınıfa bakmadan her öğeye gerçek eşitlik tanıyan siyasal demokrasi sahici milli birliği yaratabilir.

Milliyetçi görüş, gerçekte Balkan hükümetleri için bir bahaneden ibarettir.

Onların politikalarının gerçek güdüsü, kapitalist üretime girişmiş bütün ülkeleri niteleyen ekonomi ve arazi olarak genişlemedir. Türkiye'nin komşuları, ondan küçük devletlerin arkasına gizlenen Büyük Devletler'le aynı yararları istiyorlar: malları için pazarlar, sermayelerini yatıracak alanlar, başkentlerindeki bürolara gerektiğinden fazla kalan personele çalışacak yerler.

Fakat gelecek savaş için Balkan devletlerinin taşıdığı ağır sorumluluğa ve onların geçmişte Türkiye'nin iç dönüşümünü engellemelerine değiniyorsak ve Türkiye'de ciddi reformlar yapılmasını hiçbir zaman istemeyen Avrupa diplomasisini ikiyüzlülükle suçluyorsak, Türk hükümetlerinin kendi sorumluluğunu asla küçültmek istemiyoruz. Onları da uygar dünyaya, imparatorluğun halkına, özellikle de yardımları olmadan egemenlikle-

Rakovski, Lev Troçki ile, yaklaşık tarih 1924.

Hristian Georgiyeviç Rakovski

Hristian Georgiyeviç Rakovski (1873-1941) 1890'larda ve 1900'lerde uluslararası alanda Balkan sosyalizmini temsil eden ünlü Bulgar-Romen Marxisti. 1896-97'de Doğu Sorunu tartışılırken Marx ve Engels'in görüşlerinin modalarının geçtiğini ileri sürerek Balkan uluslarının bağımsızlık mücadelesine uluslararası yardımlar yapılmasını savunmuştu. Bulgar Sosyal Demokrat Partisi'nin bütün toplantılarına katılan Rakovski, 1903'te reform yanlısı Genişler kanadına karşı Blagoev'in devrimci Dar tutumunu desteklemişti. 1905'ten itibaren *România Muncitoare* [İşçilerin Romanyası] gazetesinin kurulmasına yardım ederek Romen sosyalizminin önde gelen lideri oldu. 1907'de Romanya'dan çıkarıldı. 1911-12'de yayımladığı *Napred* [İleri] gazetesiyle Bulgar Darlarıyla Genişlerini uzlaştırmaya çalıştı; orada bir Balkan "konfederasyonu"nu savunarak Blagoev'i öfkelendirdi. 1912'de Romanya'ya döndü; Balkan Savaşları'na ve I. Dünya Savaşı'na karşı çıktı. Troçki'nin yakın arkadaşıydı, 1917 Ekim Devrimi'ni destekledi; İç Savaş sırasında Ukrayna Sovyeti'nin başıydı. Stalin'e karşı çıkan Troçkistlerin önde gelen bir üyesiydi. Tasfiyeye uğradı ve hapiste öldü.

rini sürdüremeyecekleri Müslüman kitlelere şikâyet ediyoruz.

Türk rejimini, milliyetleri gerçek özgürlük ve eşitlikten büsbütün yoksun bıraktığı için – güvenlik ve yaşam güvencesinin tümüyle yokluğundan – adaletin ve tarafsız yönetimin olmamasından ötürü kınıyoruz. O, en ağır ve bunaltıcı vergilere dayanan bir sistem kurmuştur. Müslüman ve gayrimüslim işçi ve köylülerin reform isteklerine kulaklarını tıkamıştır. Savunmasız çiftçilere karşı silahlı feodal beyleri ve göçebe aşiretleri desteklemiştir.

Türk hükümetleri dillere düşmüş ataletleriyle, Anadolu ve Rumeli'de kıtlık, bilisizlik, göçertme, haydutluk, sayısız kıyımlar ve bir kelimeyle, bugün müdahale ve savaşa bahane oluşturan anarşiyi yok etmek için hiçbir şey yapmamışlardır.

Yeni rejimin yeni bir siyaset başlatarak geçmişe son vereceği umudu boşa çıktı. Art arda gelen Jöntürk hükümetleri sadece geçmişin yanlışlarını sürdürmekle kalmamışlardır; sahte bir parlamentarizmin Türkiye'ye sağladığı yetki ve prestiji kullanarak bir gayri-millileştirme ve baskılama, içinde aşırı bürokratik merkeziyetçiliğin gelişerek çeşitli milliyetlerin haklarını ve işçi kitlelerinin isteklerini ezme sistemi kurmuşlardır.

Yeni rejimin adamları bazı bakımlardan eskisini geçerek, siyasal rakiplerini sistemli olarak katletmeyi bir devlet sistemi düzeyine çıkarmışlardır.

Fakat biz onların canlarını alma hakkının halka – sadece halka – ait olduğunu vurguluyoruz. Siyasal ve toplumsal sorunları çözme yolu olarak karşı çıktığımız savaşın almaşığı, bize göre, bilinçli ve örgütlü kitlelerin eylemidir.

Halklarının haklarını ve topraklarını da, yaşamlarını da savaşla gözden çıkaracak olan milliyetçilerin kanlı idealine karşı, biz daha 1909'daki Belgrad Balkan Sosyalistleri Konferansı'nın ilân ettiği, ırk ya da din ayırmaksızın Balkanlar'ın ve Yakındoğu'nun bütün halklarını sıkı sıkıya birleştirenkesin zorunluluğu savunuyoruz.

Doğu Avrupa halklarının böyle bir federasyonu kurulmadan, onlar için milli birlik mümkün de kalıcı da olmayacaktır. Hızlı bir ekonomik ve toplumsal ilerleme de olmayacaktır, çünkü iç gerilik ve yabancı egemenliği onların gelişmesine hep karşı koyacaktır.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu bakımından, biz ancak onun iç ilişkilerinde yapılacak radikal bir reformun barışı ve normal yaşam koşullarını geri getirerek dışarıdan karışma ve savaş tehlikesini engelleyeceğini, sonunda da demokratik bir Balkan federasyonunu mümkün kılacağını düşünüyoruz.

Türk rejimi kendisine miyop bir bürokrasiden miras kalan yarım yüzyıllık projeleri canlandırmaya çalışarak milliyetler sorununu çözmeyi başaramayacaktır; bu ancak, milliyetlere tam eşitlik vererek, onların okullar, kiliseler vb. kültür kurumlarına tam özerklik tanıyarak, dillerin eşitliğine ve bölgelerde, kantonlarda ve komünlerde etnik gruplara ve partilere nispi temsile dayalı yerel (yerinden) yönetimler kurarak gerçekleştirilebilir.

Ancak imparatorluğun çeşitli etnik gruplarının içinde temsil edildiği bir yönetim zorunlu yansızlık güvencesini sağlayacaktır.

Ancak tarım reformu, vergi reformu, dernek kurma ve toplanma haklarını güvenceye alan toplumsal yasama etkinlikleri Müslüman işçi ve köylü kitlelerine onları yeni rejime bağlayacak asgari doyumu sağlar.

Bu reformlar Türk bürokrasisini, yani kendi ayrıcalıklarına sarılmış birkaç bin bireyi kızdırabilir. Ama onlar, şimdiki rejimin kendilerini asker ve polis rolüne indirgeyerek yetersizlik ve oligarşinin bu ülkeye yağdırdığı felaketlerle mücadele etmek için her sınır bölgesine ve eyalete koşturduğuTürk halkı için çok yararlı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun halklarını tedirgin eden büyük sorunların çözümü Müslümanların ulusal güvenliğini garanti edecek ve onların dikkatlerini barış içinde ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmeye yöneltmelerini olanaklı kılacaktır.

Gerçekleşmesi için bizim sadece Balkanlar'ın proletaryasının işbirliğini değil, uluslararası sosyalizmin de desteğini istediğimiz program, budur.

Biz, Balkanlar'ın ve Yakındoğu'nun sosyalistleri, bir yanda dünya proletaryası, bir yanda da kendimiz için oynayacağımız çifte rolün tam olarak bilincindeyiz.

Hükümetlerin ve şovenist basının kışkırttığı savaşçılık dalgasını göğüsleyerek, milliyetler arasında mücadeleyi ve sınıf egemenliğini destekleyen sapık bir eğitimin beslediği duygulara da karşı çıkarken, uluslararası dayanışma açısından ödevimizi yerine getirmekten de geri kalmayacağız. Aslında biz sadece sınır karakollarıyız; çünkü Balkanlar'daki savaş, genel barışı da tehdit etmektedir. Bu durum, büyük devletlerin kapitalist iştihalarını kabartarak ve siyasal yaşamda fetihler için açlık çeken emperyalist öğelere daha çok ağırlık tanıyarak sadece uluslar arasında savaş çıkartmakla kalmayıp iç savaşı da tetikleyebilir. Proletaryanın art arda kazandığı zaferlerle son sığınma yerlerine sıkıştırılan çeşitli ülkelerin kapitalist hükümetleri, önlerindeki kitleleri kanda boğma ya da bizim kurtuluş, uygarlık ve insan gelişimi hareketimizi felce uğratma fırsatını kaçırmayacaklardır.

Haftalar ve aylardır savaşa karşı bir kampanya yürüttük. Ama protestomuzu en yüksek sesle şu anda yapıyoruz. Dünya proletaryasının savaşa, militarizme, kapitalist sömürüye karşı ve özgürlükten, eşitlikten, sınıfların ve ulusların kurtuluşlarından, bir kelimeyle barıştan yana mücadelesini olanca gücümüzle destekleyeceğimizi ilân ediyoruz.

Kahrolsun savaş! Çok yaşasın halkın uluslararası dayanışması!

Türkiye'nin ve Balkanlar'ın Sosyalistleri

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ TARİHİNDEN YENİ BİR BELGE

FRUNZE'NİN VEDA YEMEĞİNDE İMZALANAN ANI DEFTERİ*

IŞIL ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU-MEHMET PERİNÇEK

*Sovyet Rusya'nın önde gelen komutanlarından M. V. Frunze'nin** Türkiye ziyaretinin (Aralık 1921-Ocak 1922) Ukrayna SSC Büyükelçiliği'nde düzenlenen veda yemeğinde (2 Ocak 1922)* **Anadolu'da Yeni Gün** *gazetesinin yazı işleri müdürü ve muhabiri Kemal Salih (Sel) Bey, bir anı defteri dolaştırmış ve bu defter Mustafa Kemal'den Frunze'ye, Fevzi Paşa'dan Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet'e kadar dönemin birçok önemli ismi tarafından imzalanmıştır. Şimdiye kadar gün ışığına çıkmamış bu defterin tam metnini ilk kez yayımlıyoruz.*

Mustafa Kemal ve Fevzi paşalar, 10 Eylül 1922.

Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na: Türk Kurtuluş Savaşı, c. 2, 5. bs, Ankara, Ankara Ticaret Odası, s. 315.

FRUNZE'NİN ZİYARETİ VE TEMASLARI[1]

Frunze'nin ziyareti, resmi olarak Ukrayna SSC adına yapılmakla birlikte, Rusya'nın ve bütün Sovyet Cumhuriyetlerinin Türkiye ile dostluk bağlarını kuvvetlendirmek amacını taşır.[2] Ziyaretin kararlaştırıldığı sırada Türk ordusu Sakarya gerisine çekilmektedir. Sovyet hükümeti, Türkiye'ye, zor anında yalnız olmadığı mesajını vermek istediğini bildirir. Ayrıca Frunze, Türk ordusunun durumu ve ihtiyaçları yanında, Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması konusunda da ayrıntılı bilgi almakla görevlendirilmiştir.

Batum'dan hareket eden M.V. Frunze, yaklaşık 40 kişilik bir heyetle birlikte "Sannago" isimli İtalyan gemisiyle 26 Kasım 1921'de Trabzon'a gelmiştir. Heyetin diplomatik danışmanı Andrey Nikolayeviç Jdan-Puşkin, askeri uzmanı Aleksandr Karloviç Anders (1880-1938), birinci sekreteri Sokolov, ikinci sekreteri Güney Cephesi Karargâhı'nın eski Harekât Dairesi Başkanı Pyotr P. Karatıgin'dir.[3]

Frunze, 13 Aralık 1921 günü Ankara'da büyük bir törenle karşılanmış ve 19 Aralık'ta güven mektubunu Mustafa Kemal'e sunmuştur. Ertesi gün, Frunze, TBMM kürsüsünde bir konuşma yapacaktır. Ukrayna-Türkiye Konferansı ise 25 Aralık 1921 günü başlamıştır. Ankara hükümetini Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in başkanlığında Hariciye Vekâleti Hukuk Danışmanı Münir (Ertegün), Yusuf Akçura, Vekâlet Siyasi İşler Müdürü Hikmet (Bayur) Beylerle, müşavir olarak Mustafa Abdülhalik (Renda) ve Miralay Kâzım Bey'den (Dirik) oluşan heyet temsil etmiştir.

30 Aralık günü Hariciye Vekâleti'nde Frunze'nin şerefine bir ziyafet verilir. Ziyafette Mustafa Kemal'in konuşması Rusçaya çevrildikten sonra Frunze ayağa kalkarak "Yaşasın Türk ordusu, yaşasın Türk halkı, yaşasın Mustafa Kemal Paşa!" diye bağırmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal de tekrardan ayağa kalkarak "Yaşasın Rus milleti ve Rus Şuralar Hükümeti! Yaşasın Ukrayna Ordusunun Başkumandanı arkadaşımız kahraman Frunze!" demiştir. Yemekte İstiklâl Marşı da çalınmış, ardından her cümlesi Rusçaya tercüme edilmiş ve her seferinde şiddetli alkışlarla karşılanmıştır. 2 Ocak 1922 günü ise antlaşma imzalanır. Antlaşma, esas olarak 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'nın tekrarıdır, ayrıca Karadeniz'e ilişkin bazı konuları kapsamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'yla Frunze birkaç sefer özel görüşmelerde de bulunmuştur. Görüşmelerin en dikkat çekici yanı, Mustafa Kemal'in mebuslara bile açıklamadığı askeri sırları, ayrıntılarıyla Frunze ile paylaşmasıdır. Görüşmelerde Rusya'nın Türkiye'ye maddi yardımları, Doğu Sorunu, Enver Paşa, Türk-Fransız

Antlaşması, Molokanlar gibi konular da ele alınmıştır.

Frunze, Türkiye'deki görevini tamamladıktan sonra, 5 Ocak 1922 günü Ankara'dan ayrılmış ve 14 Ocak'ta da Samsun'dan ülkesine hareket etmiştir.

VEDA YEMEĞİNE YOĞUN İLGİ

İlk kez yayımladığımız anı defterinin imzalandığı veda ziyafeti ise Türkiye ve Ukrayna arasındaki Antlaşma'nın akdedildiği 2 Ocak 1922[4] akşamı konuk heyetin ev sahipliğinde Ukrayna Büyükelçiliği'nde[5] yapılacaktır. Ziyafetin ayrıntılarını özellikle Anadolu'da *Yeni Gün* ve *Hâkimiyeti Milliye* gazetelerinin nüshalarında bulmak mümkündür.

Antlaşma'nın imzasından sonra saat altıda Ukrayna heyeti ve biraz sonra Türk delegeler Frunze heyetinin ikamet ettiği Hamamönü'ndeki daireye gelirler. Bina önündeki araba ve otomobil gürültüleri saat yediye kadar devam eder. Misafirler, Ukrayna Büyükelçiliği'nin büyük kapısında Diplomatik Danışman Jdan-Puşkin ve Birinci Sekreter Sokolov tarafından karşılanmaktadır. Ankara basınının ifadesiyle bütün Ukrayna memurları ve subayları konuklara oldukça nazik bir şekilde davranmıştır. Ziyafet başlamadan önce gelenler farklı farklı odalarda gruplar halinde sohbet etmişlerdir. Saat yediyi çeyrek geçe bütün davetliler, Büyükelçilik'te hazır bulunurlar. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ayağa kalkar, kendisini Ukrayna temsilcileri, vekiller, mebuslar ve bütün davetliler takip eder ve ziyafet salonuna geçerler. Frunze ve elçilik memurları davetlilere yerlerini göstermiştir.

Frunze Ankara'daki ikametgâhında.

M. V. Frunze: Fotoalbom, Moskva, İzdatelstvo "Planeta", 1990, s. 145.

YEMEK SALONUNDAKİ MUSTAFA KEMAL RESMİ

Yemek için bir salon ve salona açılan iki oda tahsis edilmiştir. Salonda Mustafa Kemal'in büyük bir resmi Türk bayraklarının arasına asılmıştır. Karşı duvara ise Afgan arması etrafında Türk bayrakları, Buhara, Azerbaycan, Ukrayna ve Rus bayrakları yerleştirilmiş ve bunun ortasına Türkçe olarak "Yaşasın Doğu Milletleri İttihadı!" yazılmıştır. Ayrıca bütün duvarlar Türk ve Ukrayna bayraklarıyla süslenmiştir. Yerler ve duvarlar halılarla kaplanmıştır. Salonda büyük ve uzun bir tek masa hazırlanmış ve yemek tabaklarının üzerine Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, diplomatların, vekillerin, antlaşmayı tanzim eden iki taraf temsilcilerinin isimleri yazılmıştır. Frunze, salonun kapısında bütün misafirlerini karşılamış ve hepsinin ellerini sıkarak davete katılmalarından dolayı teşekkür etmiştir.

YEMEĞE KATILANLAR VE MENÜ

Salondaki uzun masaya davetliler şu şekilde oturmuştur: Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, sağında Sovyet Rusya Büyükelçiliği Başkâtibi Mihaylov[6], sıra ile İktisat Vekili Celâl (Bayar), Birinci Reis Vekili Musa Kâzım (Onar), Maliye Vekili Hasan Hüsnü (Saka); solunda Frunze, Fevzi (Çakmak) Paşa, Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet, Nafıa Vekili Hüseyin Rauf (Orbay), Celâlettin Arif Beyler; masanın karşı tarafında en sağda Refet (Bele) Paşa, Maarif Vekili Vehbi (Bolak), İkinci Reis Vekili Faik (Kaltakkıran), Buhara özel heyetinden Mehmet Recep, Meclis İkinci

M. V. Frunze ve Yusuf Kemal (Tengirşenk) Ankara'da görüşmeler sırasında.

M. V. Frunze: Fotoalbom, Moskva, İzdatelstvo "Planeta", 1990, s. 147.

Türkiye-Ukrayna Konferansı sırasında.

Mihail Vasilyeviç Frunze: Jizn i Dyatelnostv Fotografiyah i Dokumentah, Moskva, İzdatelstvo Politiçeskoy Literaturı, 1973, s. 82.

Başkanı Adnan (Adıvar), Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilov, Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar), Hariciye müşavirlerinden Yusuf Akçura, masanın her iki başında da Anders ve Jdan-Puşkin bulunmaktadır. Diğer iki odada küçük masalarda oturanlar arasında ise Miralay Kâzım (Dirik), Lazistan Mebusları Osman Nuri (Özgen) ve Ziya Hurşit, Gelibolu Mebusu Celâl Nuri (İleri), İstanbul Mebusu Numan Usta (Ustalar), İktisat Vekili Müsteşarı Mustafa Abdülhalik (Renda), Meclis Başkâtibi Recep (Peker), Ruşen Eşref (Ünaydın), Hariciye'den Hilmi, Hikmet, Suphi, Vasıf, Rauf, Ferit, Mirza Davut ve Ukrayna heyet ve subaylarından birkaç kişi. Azerbaycan ve Rus Büyükelçilikleri'nden yetkililer yer almıştır. Ayrıca İstanbul gazetelerinin Anadolu muhabirleri Lütfi Arif (*Vakit*), Hidayet (*İkdam*) ve Bilal Beyler, Ankara gazetelerinin muharrirleri Arif Oruç, Ziya Gevher (Etili) (*Hâkimiyeti Milliye*), Kemal Salih (*Sel*) (*Anadolu'da Yeni Gün*) Beyler de yemeğe katılmıştır. *Hâkimiyeti Milliye*'ye göre yemekte 80 kişi vardır.

Yeni Gün gazetesinin muhabirinin ifadesiyle ziyafette servis gayet muntazam yapılmıştır, garsonlar temiz önlükleriyle süratle masaları dolaşmaktadır. Hindi soteden yapılmış bir çorbayı, Ukrayna böreği, hindi dolması, Tatar böreği ve yumurtalı ıspanak takip etmiş, dondurma, pasta, meyve ve kahve yemeğin sonlarına doğru gelmiştir.[7]

YEMEKTE YAPILAN KONUŞMALAR

Yemeğin ilk konuşmasını Ukrayna heyetinin başkanı Frunze yapacaktır. *Yeni Gün* ve *Hâkimiyeti Milliye* muhabirlerinin ifadesiyle Frunze Yoldaş, ayağa kalkmış ve kendisine has şirin ve nezih edasıyla nazik ve tatlı bir tavırla konuşmasına başlamıştır. Frunze, konuşmasını o kadar samimi ve o kadar heyecanla yapmıştır ki, o sırada Rusça anlamayanlar bile, kendi lisanlarıyla söylenmiş gibi alaka ile dinlemişler ve hatta anlamışlardır. Ankara basınına göre Frunze, konuşma esnasında daima gülen çehresi, zekâ ışığıyla parlayan gözleriyle kısa aralıklarla Mustafa Kemal Paşa'ya, sefirlere ve Yusuf Kemal Bey'e bakmıştır. Konuşma, Azerbaycan SSC Büyükelçisi İbrahim Abilov tarafından tercüme edilmiştir. Frunze'nin bu nutku birçok defa sürekli alkışlarla kesilmiştir. Ardından Mustafa Kemal Paşa, ayağa kalkarak bir konuşma yapmıştır.[8]

Özetleri kutularda sunulan bu konuşmalardan sonra Yusuf Akçura Bey ayağa kalkmış, Rusça hazırladığı güzel ve hissi nutkunda zulme, istibdada karşı ilk isyan eden insanların ve düşünürlerin Rusya'da yetiştiğini, mesela Tolstoy'un sadece Rusya'nın değil, bütün mazlum Doğu milletlerinin ve bütün insaniyetin bir örneği olduğunu söylemiştir. Rusya'da devrimi hazırlayan hareketlerin özellikle bu büyük Rus yazarın eserlerinden meydana geldiğini beyan eden Yusuf Akçura, bazı ilim adamlarının da kendisine karşı Karl Marx'ın bu hususta büyük etkisini unutmaması yolunda itirazlarda bulunduğunu ifade etmiştir. Yusuf Akçura, bu itirazlara "Bu benim hissimdir, bırakınız ben böyle düşüneyim!" şeklinde cevap verdiğini konuşmasında anlatmıştır. O dönemde Hariciye Vekâleti'nde görev yapan Yusuf Akçura, Doğu'da, her an Batı milletlerinin saldırılarına maruz kalmakta olan mazlum milletlerin, kutsal bir "panmazlumizm" teşkilatı kurmaları temennisini de dile getirmiş ve "Yaşasın panmazlumizm!" sözleriyle nutkuna son vermiştir. Konuşmanın büyük bölümü Ukraynalı ve Rus yetkililer tarafından defalarca alkışlanmıştır. Yusuf Akçura, söz, edebiyat ve lisana temas ettikçe hepsinin yüzünde tebessümler ve tasdik işaretleri belirmiştir. Bunu takiben Frunze, Yusuf Akçura Bey'in Rus hayat ve edebiyatı hakkındaki derin bilgisinden dolayı kendisini tebrik etmiş ve ülkesine götürmek üzere hitabesinden bir suretini talep etmiştir.[9]

Frunze, anı defterinin imzalandığı veda yemeğinde yapılan konuşmalarla ilgili Moskova'yı da bilgilen-

Frunze, Ukrayna heyetinin üyelerinden Karatıgin ve Muhin, Azerbaycan SSC Büyükelçiliği'nden Abilov, İsmailov ve İbrahimov Ankara Kalesi'nde. (Aralık 1921)

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Film Fotoğraf Belgeleri Arşivi No. 205001'den aktaran: *Azerbaycan-Türkiye Münasibetleri (1920-1922)*, Bakı, Azatam, 2002, s. 330.

dirmiştir. Hemen ertesi günü Sovyet Dışişleri Halk Komiseri G. V. Çiçerin'e gönderdiği şifreli telgrafta veda yemeğinde yapılan konuşmaların şiddetli bir şekilde Rusya'yla dostluğun ve ittifakın altını çizdiğini yazar. Frunze'ye göre bu konuşmalar diplomatik değil, içtendir ve Rusya'ya yönelik gerçek düşünceleri yansıtmaktadır.[10]

SOVYET DİPLOMATIN ANILARINDAN

Veda yemeğini yaşayıp sonradan anı olarak kaleme alan isimlerden biri Ukrayna heyetinde bulunan L. S. Kolyadko'dur.[11] Kolyadko, anılarında yemekle ilgili Türk basınında yer almayan ilginç ayrıntıları aktarmaktadır. Kolyadko'nun anlatımına göre veda yemeği bir diplomatik tören olarak daha Türkiye'ye geliş yolundayken Tiflis ve Batum'da planlanmış, gerekli olan malzemeler oradan temin edilmiştir. Kolyadko, yemeğe katılanların sayısını yaklaşık 100 kişi olarak vermektedir.

Ukrayna heyetinin dikkatini, Türk tarafından katılanların hepsinin yemeğe günlük iş kıyafetleriyle gelmesi çekmiştir. Örneğin Kolyadko'nun harp akademisi[12] komutanı olarak nitelendirdiği kişinin üniformasının kolları yıpranmış vaziyettedir. Kolyadko'ya göre gelen misafirler bu şekilde ülkelerinin büyük zorluklardan geçtiğini göstermek istemiştir.

Kolyadko, anılarında veda gecesinde sadece erkeklerin bulunduğunu da belirtir. Yemekte içecek olarak sadece su ikram edilmiştir. Ancak dar bir çevre yemekten sonra hemen ayrılmamaları konusunda uyarılmıştır. Kafkas şarabı ve kanyağı ikram edilecektir.[13] Ancak bu sefer de başka bir sorunla karşılaşılmıştır. Muhafazakâr bir yapıya sahip olan Fevzi Paşa bir türlü evine gitmez. Bu sebeple diğer misafirler de yemek çoktan bitmiş olmasına rağmen ayrılmaya cesaret edememektedir. Bunun üzerine genç Azerbaycanlı diplomatlar görevlendirilir. Genç diplomatlar akıllıca bir plan kurarlar ve Fevzi Paşa'ya şaşalı bir uğurlama hazırlarlar. Ardından "gece sonrası program"a dâhil olmayan diğer misafirler de ayrılır. Artık masalara Kafkas şarap ve kanyakları getirilmiştir.

Kolyadko, gecenin devamını ise özetle şu şekilde anlatmıştır: Kısa sürede misafirlerin ruh hali değişir, dilleri çözülür. Birbiri ardına konuşmalar yapılır. Türkçe ve Rusça şarkılar söylenir. Misafirlerden biri hararetli bir şekilde durmaksızın dans ederken halının üstüne yuvarlanmıştır. Ona eşlik eden askerler, adamı apar topar evine götürmüşlerdir.[14]

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi ise ziyafetin saat on ikiyi geçe son bulduğunu, davetlilerin Frunze'ye ayrı ayrı teşekkür ederek ayrıldıklarını yazmaktadır.[15]

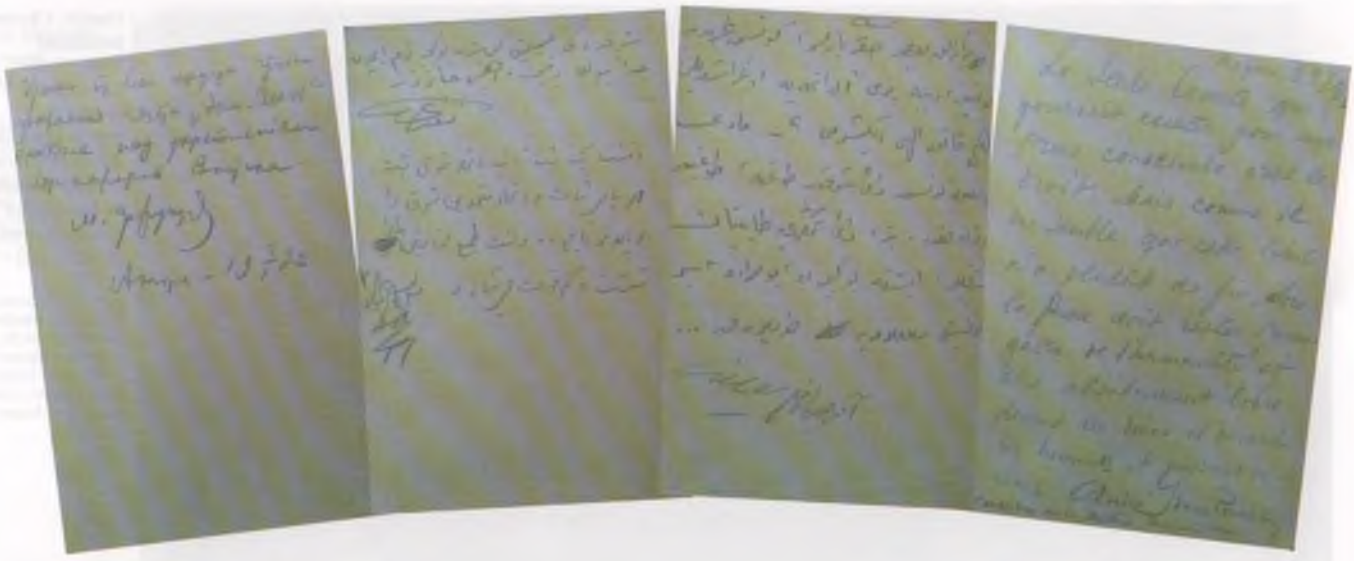
ANI DEFTERİNİN BASINA YANSIMALARI

Anadolu'da Yeni Gün'ün muhabiri Kemal Salih Bey'in davetliler arasında dolaştırdığı anı defterine gazete, haberinde şu şekilde değinmiştir:

"Bu esnada muhabirimiz takdim ettiği deftere Reis Paşa hazretlerinden ve sofrada hazır bulunan diğer zevat-ı muhteremeden bu mesut akşamın hatırası olmak üzere birer şey yazmalarını ve imzalamalarını rica etti, ve müşarünileyh tarafından bu ricamız isaf olundu. Bu suretle yarınki nüshamızda neşr edilecek tarihi bir kıymeti haiz hatıralar meydana gelmiş oldu."[16]

Ertesi günkü 5 Ocak 1922 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin nüshasında sadece Mustafa Kemal Paşa ve Frunze'nin notları yayımlanmıştır. "Gazi Reisimizin, Frunze Yoldaşın Defterimize Yazdıkları Hatıralar" başlığıyla verilen habere şöyle bir giriş yazılmıştır:

"Ukrayna Sefharethanesinde verilen ziyafet esnasında hazır bulu-

Frunze'nin imzaladığı sayfa.

Fevzi Paşa ve Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet'in imzaladığı sayfa.

Yusuf Akçura'nın imzaladığı sayfa.

Jdan-Puşkin'in imzaladığı sayfa.

nan zevat-ı muhteremenin ekserisi gazetemiz için birer hatıra yazmak lütfunda bulunmuşlardır. Bunlardan Gazi reisimiz başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretleri ile Ukrayna fevkalade murahhas ve sefiri ve Ukrayna umum ordularının başkumandanı yoldaş "Frunze" cenablarının hatıralarını bervechi ati derç ediyoruz, diğerlerini de bilahare neşr edeceğiz."[17]

Diğer hatıraların da yayımlanacağı duyurulmuş olsa da gazetenin ileriki sayılarında rastlanmamıştır.

DÖNEME DAMGASINI VURAN "DOĞU İTTİFAKI"

Anı defterine ve yemeğe damgasını vuran temel vurgu "Doğu İttifakı" olmuştur. Gerçekten de Doğu halklarının birliği, özellikle Frunze'nin Türkiye'de bulunduğu dönemde oldukça yaygın bir fikirdir. Örneğin Türkiye ve Ukrayna Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Yunus Nadi, antlaşmayı ele aldığı yazısında Doğu milletleri ittifakına işaret etmiştir.[18] Frunze de ülkesine döndükten sonra 2 Şubat 1922 tarihinde Türkiye ziyaretiyle ilgili sunduğu raporda bu konunun altını çizmiştir:

"Bu bağ[19], Türkiye'nin birçok önde geleninde yağmacı Batı İtilafı'nı dengeleyecek ve Batı Avrupa emperyalizminin saldırılarından korunmayı amaçlayacak Doğu halklarının İttifakı'nın kurulması şeklinde ifadesini bulmaktadır."[20]

Frunze, 4 Ocak 1922 tarihinde Ankara'dan Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Kurulu'na (Bakanlar Kurulu) gönderdiği telgrafta da Sovyet Cumhuriyetlerinin Türkiye'de Batı İtilafı'na karşı Doğu halklarını birleştiren bir merkez olarak görüldüğünü ifade etmiştir.[21]

Frunze'nin Türkiye ziyaretinin Doğu İttifakı konusunda Ankara'da yarattığı etki, Ukraynalı komutanın hemen ardından Türkiye'ye gelen Sovyet Rusya Büyükelçisi S. İ. Aralov'un raporlarına da yansımıştır. Aralov, Moskova'ya Frunze'nin Türkiye'ye gelişinin Ankara'da içinde Rusya, Azerbaycan, Afganistan, Buhara ve Türkiye'nin yer alacağı Doğu İttifakı'nın kurulması fikrini ortaya çıkarttığını yazmıştır.[22] Aralov'un ifadesiyle Doğu İttifakı Frunze'nin ziyaretinin ardından bütün tören ve toplantılarda propaganda edilmekte, sözlü olarak ve asılan amblemlerle dile getirilmektedir.[23] Aralov ve Azerbaycan Elçisi Abilov, Mart-Nisan aylarında cepheleri ziyaret ettikten sonra kendileriyle elçilikte yapılan mülakatta Doğu İttifakı fikrini yinelemişlerdir. Bu mülakatta Aralov, Türkiye'yi Doğu'nun ileri karakolu olarak tanımlamıştır:

"Yeni Türkiye Ordusu yalnız Anadolu'nun değil, bütün Doğu'nun kurtuluşu için ileri karakol oluşturan bir kuvvettir. Doğu'nun en aziz, en kahraman ordusudur. İşte bunun için Avrupa devletleri kahraman Türk süngüsünden pek çok korkuyorlar."[24]

ANI DEFTERİNİN TAM METNİ

İstiklâl Savaşı'nın düşünsel atmosferini ve Türk-Sovyet ilişkilerinin niteliğini de yansıtan anı defterini imzalayanlar, yazılarını Osmanlı Türkçesi, Rusça, Fransızca ve Farsça olarak kaleme almışlardır.[25] Yemeğin katılımcıları, defterde fikirlerini birkaç cümleyle yazarlarken sadece imza atmayı tercih edenler de vardır. Genel olarak anı defterinin bir sayfası yemeğin tek bir katılımcısına ayrılırken, tek sayfayı iki kişinin imzaladığı da olmuştur. Anı defterinin tam metnini sayfa sıraları gözetilerek sunuyoruz:

Sayfa 1: Türkiye'nin mevcudiyet ve istiklâline hürmet eden milletlere, Türkiye halkı derin ve samimi muhabbeti izhâr ve ispatta kusur etmez.

Mustafa Kemal[26]

Sayfa 2: Tüm kalbimle saygıdeğer "Yeni Gün" gazetesinin Doğu halklarının bağlarının kuvvetlenmesine çalışmasını diliyorum.[27]

M. Frunze

Angora 19 1/2 22[28]

Sayfa 3: Şarktaki samimiyeti gösteren bu gece bizim için cidden büyük bir kıymet ve ehemmiyete hâizdir.

Fevzi

Bu gece, ittihad-ı şarkın onaylandığı gecedir. Bu sayede şark müttefiklerinin birlik ve istikrarı fazlasıyla sağ-

lamlaşacak, açgözlü ve hırslı muhaliflerimiz zayıf ve güçsüz kalacak.

Sultan Ahmet

Sayfa 4:

Hüseyin Rauf

Sayfa 5: Muhterem Ukrayna milleti ile Türk milleti arasındaki muhâdenet-i samimâne hatırası olan 2 kânûnu-ı sâni 1338 gecesi

Mehmet Emin[29]

Sayfa 6: Yaşasın mazlum[30] Şark milletlerinin itilâf-ı kalbisini izhâra vesile olan bu geceyi unutmak kâbil olmayacaktır. 2/1/38

Celalettin Arif

Sayfa 7: Gazeteciler, her yerde karşına çıkan korkunç insanlardır, ancak yaptıkları iş bizim ortak davamızın yararına ise o zaman onlara tam bir başarı diliyorum.

2/I 22

Anders

Sayfa 8: Muhtelif milletlerin ve mesleklerin erbâbı şu sofrada nasıl samimi ve pürneşat nevâleçin [nimetlerden nasiplenmek] ve mütezevvik [zevk sefa süren] olmuş ise bütün milletlerin, bilhassa Şark milletlerinin ve sevgili milletimin bisât-ı irfân ve istiklâline aynı suretle hissedar olması muvaffakiyete imanla gaye-i âmâlimdir.

2/3 kânûn-ı sâni 338

Mehmet Vehbi

Sayfa 9:

Refet

Sayfa 10: Güneş hayat-ı mükevvenatı [varlık âleminil nasıl tenmiye eder [arttırma] ise Şark siyaseti de Türkiye'yi öylece ihya edecektir.

Edirne mebusu

Faik

Sayfa 11:

Mehmet Recep

Sayfa 12: Türk-Ukrayna Antlaşması'nın Türk halkının kaderini Yüce Sovyet Federasyonu halklarının kaderleriyle sonsuza dek birleştirecek tarihsel zincirin yeni bir halkası olduğuna eminim.

V. Mikhailoff[31]

2/I 21[32]

Sayfa 13:

Felâhımız Şarktan...

Mehmet Hilmi

Sayfa 14: Angora, 3/I/922[33]

Bilinçli bir basın için, mevcut olabilecek tek sınırlama hukuktur. Ama bu sınır son bulmuş gibi görünüyor, bu durumda basın insanlığın öncüsü kalma ve insanların ve yönelimlerin önünde mutlak suretle özgür olma hakkına sahip olmalıdır, o bu kadar gücü hak ediyor.

En içten dostluklarımla

Jdane Poushkin

Ukrayna Misyonu danışmanı

Sayfa 15:

Mustafa Abdülhalik

Sayfa 16: Mazlum milletlerin itilaf ve ittihadı kadar samimi, tabii kuvvet olamaz. İstiklâl ve muhafaza-i mevcudiyeti için kan döken Türkiye halkı ile beraber bütün kavaid-i insaniyeye riayet eden Şark milletleri mümessillerinin bir arada bulunmasını hürmet ve meserretle karşılamaktayım.

Mahmut Celal

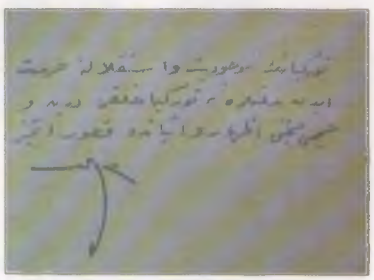
Sayfa 17: Frunze Yoldaşın bize yaşattığı ziyafet gecesini bizim için unutmak mümkün değildir. Çünkü bu içtimada milletlerin ruhları üzerinde icrây-ı tesir eden gizli hal yok idi. Her şey açık ve samimi idi. Bu da Şark ruhundan doğmuş zalime isyan eden kuvvetlerin ittihadı idi.

Lazistan mebusu

Osman Nuri

Sayfa 18: Avrupa'ya karşı müşterek menâfi-i siyasiye ve iktisâdiyemizi müdafaa için yegâne vasıta Şark milletlerinin aralarında samimi revâbıt-ı siyâsiye ve iktisâdiye vücuda getirmektir. Bu akide-i siyâsiyenin öteden beri taraftarı olduğum için Ukrayna ile aramızda bu revâbıt-ı samimânenin hayyiz-i husule isâlini

Kolyadko, anılarında veda gecesinde sadece erkeklerin bulunduğunu belirtir. Yemekte içecek olarak sadece su ikram edilmiştir. Ancak dar bir çevre yemekten sonra hemen ayrılmamaları konusunda uyarılmıştır. Kafkas şarabı ve kanyağı ikram edilecektir. Ancak bu sefer de başka bir sorunla karşılaşılmıştır. Muhafazakâr bir yapıya sahip olan Fevzi Paşa bir türlü evine gitmez.

Mustafa Kemal Paşa'nın imzaladığı sayfa.

[gerçekleştirilmesini] kemal-i meserretle [büyük sevinçle] karşılamaktayım.

Hasan Hüsnü

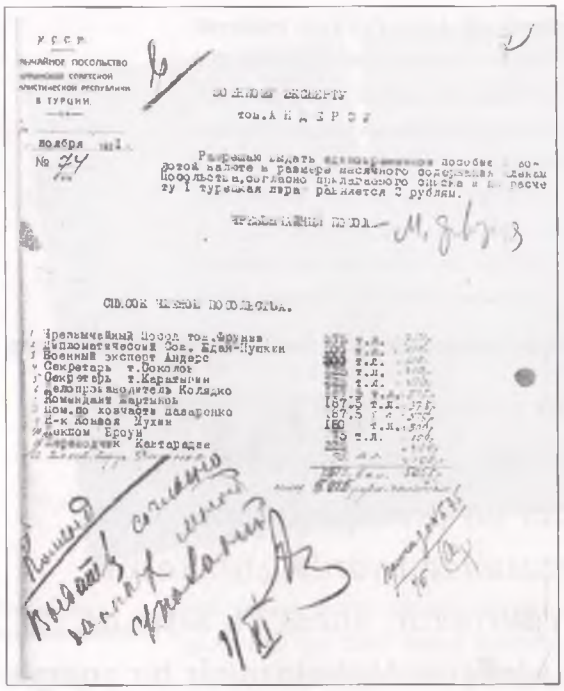
Sayfa 19: Bismillahirrahmanirrahim Bir aralık bazı hokkabazlar güneş garptan doğuyor, diye bizi aldatmaya uğraştılar. Hiç kanun-ı ilâhi değişir mi? - Maddi ve manevi güneş daima şarktan doğdu, doğuyor ve doğacaktır. Biz, daima Tanrı'ya tapınan Şarklılar, işte bu gecede, burada, bu doğuşu selamlamaya toplandık...

Akçuraoğlu Yusuf

Sayfa 20: Bu gecenin samimi görüşmeleri şark antantesinin yavuk [yakın] zamanda teşekkül edeceği ve şarkın garbi zulümlerin halası olacağını sübut etti.

İ. Abilov

Gördüğümüz bütün herkes bize o kadar çok parlak ve fevkalade anılar

Frunze'nin heyetin askeri uzmanı Anders'e elçilik kadrolarıyla ilgili bir yazısı. Yazı, "Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye'deki Olağanüstü Büyükelçiliği" antetlidir.

RGVA fond 25899 liste 1 dosya 16 yaprak 7.

bıraktı ve ilişkilerimiz o kadar içten ve samimiydi ki, bizim kardeşçe birliğimizin sadece kâğıt üzerine değil, kalplerimize de yazıldığına tüm kalbim ve beynimle eminim.

P. Karateghin[34]
Angora 3./I. 1922[35]

Sayfa 21: Ben Doğu'nun oğluyum. Emperyalistlerin binlerce yıldır köleleştirmiş olduğu bir halkın çocuğuyum. Dünyada yaşanmakta olan iki devrim: Biri Rusya'da, diğeri Türkiye'de, bu devrimlerin her ikisi de Doğu halklarının kurtuluşunun garantisidir. Türkiye'de bulunduğum sırada gördüklerim, bu sözlerin anlamına duyduğum inancı teyit etmektedir.

Yousph 2./I.
Yusuf İbrahim[36]

Sayfa 22: Bismillahirrahmanirrahim Zulmü ortadan kaldıran bütün Rusya'nın yanında Ukrayna da bulundu. Aralarında bu gece bulunmakla müftehirim [kıvançlıyım]. Kendileriyle yoldaşlık etmek birinci emelimdir.

Numan

Sayfa 23: Şarkta doğan kudretli yeni güneşin sıcak nurları bütün Şark akvamını ihya etmiştir. Yekdiğerine samimi hisler ve layezâl [kaybolmaz] muhabbetlerle yaklaşan Türkler ve Ukraynalıların mevc-i şuaat [ışık dalgaları] altında birbirini hiç unutmaksızın ebediyen dost olarak ve her zaman zinde yaşayacakları kanaatini - meserretler içinde ilan eden bu sevimli gece bu emin istikbâlin izlerini bize açık bir surette gösteriyor.

İmza[37]

Sayfa 24: Türkiye ve Ukrayna halkının kardeşliği umum Şark milletlerinin hürriyet ve istiklâlini temine çalışanların kuvvetini arttıran mühim bir hâdise-i tarihiyedir.

Kâzım

Sayfa 25: Dünyada en cezri [köklü] bir inkılâba muvaffak olan bütün Rusyalar Heyet-i İttihadiyesine mensup Ukrayna Cumhuriyeti Sefaret-i Fevkaladesinin resmi ziyafetinde bulunmakla müftehirim. (Tolstoy), (Bakunin) ve (Kropotkin)in senelerden beri hazırladıkları efkâr-ı umumiyenin böyle tezahüratını gördükçe hissiyatı-ı cezriyyem [asıl duygularım] galeyana geliyor. İnşallah bütün cihan bu esere iktizây-ı hululde [gerektiğinde] ve kati inkılâbını saha-yı husule [meydana] çıkarır...

Celal Nuri

Sayfa 26
Azizim
Benden ne istiyorsunuz? Ben de burada herkes gibi memnunum.

Ruşen Eşref

Sayfa 27
Garb âlem-i siyâseti mahrum olduğu böyle samimi ziyafetlere gıpta etsin!..

Lazistan Mebusu
Ziya Hurşit

IŞIL ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU
PROF. DR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ ÖĞRETİM ÜYESİ

MEHMET PERİNÇEK
DR. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ

Mustafa Kemal Paşa'nın Yemekteki Konuşmasından

(...) Milletimizin bugünkü idaresi, hakiki mahiyeti ile bir halk idaresidir. Ve bu tarzı idare esası meşveret olan "Şûra" idaresinden başka bir şey değildir. Ruslar buna sovyet idaresi derler. Türkiya'daki bu tebeddül [değişiklik] şekilde değil, milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Bu devre kadar ifade olunmayan akideler mânayı şamili ile tebarüz eylemiştir. Sahibi sây [emek sahibi] olmayanlar insandan addolunmamak; hakkı, sâya istinat ettirmek akidei asliyesi nazarı itibare alındı. Türkiya'nın bu mahiyetini takdir, tasdik etmek; Türkiya halkının mevcudiyetini, istiklâl ve saadetini ciddi olarak arzu eylemektir. Bu arzuyu samimîyi ilk defa Ruslar göstermiştir. Rusların bu arzusu Frunze arkadaşımızın dediği gibi, kâğıtta değil, kalp ve vicdandadır. (...)

Dünyadaki hâdise-i ahirenin, Harbi Umuminin intibahı [uyanışı] yalnız Rusya'da, Türkiya'da değildir. Bütün beşeriyetin zihniyetinde mühim intibahlar hasıl eylemiştir. Gerçi bu intibahları hisseden milletlerin başında hâlâ mevcut müstebit dimağlar istibdatlarını kuvvetleriyle yaşatmak için çabalıyor. Fakat az zaman zarfında bütün dünya hakkın ne tarafta olduğunu teslim edecek ve heyeti içtimaiyeler birer kitle-i ailiye-i beşeriye [yüce insanlık kitlesi] haline inkılâp edeceklerdir.

İşte o zaman milletlerin bütün gayesini insaniyet ve muhabbeti mütekabile teşkil edecektir. Bu harekâtı dimağiyenin kuvvetli eserlerine Şark'ta, Asya'da tesadüf ettiğimiz gibi, Frunze Yoldaş'ın dediği gibi, Afrika'da da aynı hareketi fikriyenin mevcut olduğunu görürüz. Bizzat, bir sene devam eden bir muharebe esnasında Afrika'da o mücahedeyi yapan insanlar içinde bulundum. Onlara yakından temasım, fikirlerine derin vukufum vardır. Afrika insanları belki hürriyeti şahsiyelerini daha evvel idrak etmişlerdi. Onlar, diğer zincire vurulmuşlardan daha evvel kurtulmak istemişlerdi. Fırsat bulamadılar. Müstevliler [istilacılar] ve onların mütecaviz orduları kendilerine hiçbir vakit tazyikten hâli kalmadı. Fakat bu tazyik, ne kadar kuvvetli olursa olsun bu büyük fikir hareketine karşı duramayacaktır. İnsanlığa müteveccih [yönelmiş] fikir hareketi er geç muvaffak olacaktır. Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ve nâbut [yok] edecektir. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir haleti içtimaiyeye mazhar olacaktır. Bizim milletlerimiz o zaman, bu gayeye vasıl olan milletler arasındaki tekaddümiyle [önceliğiyle] cidden iftihar edecektir. (...)

(*Hâkimiyeti Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1)

Frunze'nin Yemekteki Konuşmasından

(...) Ümit ederim ki bugünkü muahede yalnız biz Ukrayna ve Türkiye için değil, bütün Şark Milletleri için bir adım olacaktır. Bu aradaki zincirin ilk halkasıdır. Şu masada mazlum Şark Milletlerinin bazıları hazır bulunmaktadır. Yakın bir istikbâlde bütün şarklıların bir masada ittihat edeceği ümidindeyim. Dünya iki kısımdır: Zalimler ve mazlumlar. (...) Şark Milletleri arasındaki ittihat ise günden güne takviye bulmaktadır. (Bayraklara teveccüh ederek) Şu bayraklar arasına bütün diğer şark bayrakları da girecektir. Türkiye ile birleşmemiz bu günün meselesi değildir. Ruhi alakamız çoktan mevcut idi. Karşımızdaki bütün ittihatlara karşı şark öz hukukunu aramakta sebat edecektir. Bizim zümre daha kuvvetlidir. Emperyalizm karşısında hakiki Şark kardeşliği tesis edecektir. (...) İntibah yalnız Asya'da değil, Afrika'da da görülmektedir. Onlar da haklarını talep ediyorlar. Ruhen milyonlarca mazlum bizimle beraberdir. İstikbalin kati zaferine itikat-ı tam vardır. Zalimler karşısında ruhen, cismen bir olan mazlumlar intibahlarının eserini göreceklerdir. (...)

(*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1)

Romanlara Yansıyan Yemek

M. V. Frunze'nin Türkiye ziyareti, gerçek olay ve belgelerden yola çıkarak SSCB'de yayımlanmış olan "Turetskiy Karavan (Türk Kervanı)" ve "Gospodin Çrezvıçaynıy Posol (Bay Olağanüstü Büyükelçi)" isimli iki romana da konu olmuştur.

Yakov İliçev'in kaleme aldığı ve 528 sayfadan oluşan "Turetskiy Karavan" isimli romanda 2 Ocak 1922 akşamı düzenlenen ziyafete de kurgusal olarak yer verilmiştir.

Romanda yemeğin hazırlık süreci şu şekilde anlatılmıştır:

"Yirmi gün çalıştıkları Ankara'nın sonuna gelinmişti! Şimdi veda yemeği, ardından eve dönüş. Frunze, [mektubu] dikte etmeyi bırakıp yemeğe herhalde yüz kişinin, mebusların, vekillerin, komutanların geleceğini belirtti... Kulaga[1] esprili bir şekilde şöyle dedi:

"- Yedekte Kafkas şarabımız var. Günaha sokalım."

"Bütün güçlerini hazırlıklara vermişlerdi. Yemeklerle, içeceklerle, masalarla, yemek takımlarıyla, lambalarla uğraşıyorlardı. Abilov geldi ve Türklerin müziği sevdiğini, özellikle de Mustafa'nın[2] çok sevdiğini söyledi. Şiir de sevdiğini ve ezberden de okuduğunu ekledi."

Romanda yemekte Türklere hediye olarak verilecek Petrograd Seramik Fabrikası'ndan tabakların hazır edildiği ifade edilmektedir. Tabakların üzerinde mavi renkte "Yaşasın özgür emek!", "Kim çalışmıyorsa, yaşamıyordur." yazılıdır.

Mustafa Kemal, günbatımında üstü açık bir faytonla ve kalabalık atlıların eşliğinde büyükelçiliğe gelir. Elçilik yetkilileri hemen bahçe kapısını açarlar. Mustafa Kemal, arabadan inip yetkilileri Fransız aksanıyla Rusça selamlayacaktır. Frunze de Mustafa Kemal'i karşılamaya gelir. Birlikte elçilik binasına girerler.

Yakov İliçev'in romanından Mustafa Kemal ve Frunze'yi birlikte gösteren bir çizim.

Yakov İliçev, *Turetskiy Karavan*, Leningrad, İzdatelstvo "Sovyetskiy Pisatel", 1980, s. 353.

MUSTAFA KEMAL'İN "SIRADIŞI" KONUŞMASI

Kısa süre içinde elçilik binasının önü arabalar ve atlılarla dolmuştur. Misafirler akın akın gelmektedir. Frunze, herkesi masaya davet eder ve veda yemeği başlar. Orkestra marşlar çalar. Konuşmalar kuvvetli alkışlarla karşılanacaktır. Salondakilerin ortak sorunları çoktur. Konuşmaya o an başlansa ve bütün gece sürse her şeyi söylemek mümkün olmayacaktır.

Romanın yazarı Yakov İliçev, Frunze ve Mustafa Kemal'in konuşmalarını ise şu şekilde tasvir etmiştir:

"Frunze, konuşmasında şimdiye kadar Ankara'da birçok kez söylediklerini tekrar etti, ancak tekrardan heyecanını yitirmemişti. Mustafa Kemal, hızlı bir hareketle başındaki kalpağı düzeltti, elini sırtının arkasına sakladı ve boğuk bir sesle neredeyse hırıldayarak konuşmasına başladı.

"Vanya,[3] salonun ruh halini sezerek Mustafa'nın konuşmasında sıradışılık, belki de şimdiye kadar kimseye açamadığı sanki saklı bir şeyler olduğunu hissetti. Mustafa, kollarını boylu boyunca aşağıya indirdi, ardından sırtının arkasına götürdü. Düşünceli konuşuyordu, es verdiği zaman üzerinde durduğu ayağını değiştiriyordu.

"Konuşmasının çevirisi başladı. Ve gerçekten de Mustafa'nın toplananlara hitabı olağandışıydı."

Ardından romanda Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmanın orijinalinden bölümler aktarılmıştır. Konuşmadan özellikle emperyalizm, şuralar/sovyet sistemi, ezen-ezilen ayrımının kalkacağı vurguları ön plana çıkarılmıştır. Mustafa Kemal'in konuşması, romanda Sovyet yetkilileri tarafından da onaylanmaktadır.

"SAVAŞ, ZİYAFETİN BAŞLAMASIYLA BİTMİYOR"

Konuşmanın şiddetli alkışlarla sonlanmasıyla orkestra marş çalmaya başlar, müzik kadehlerin sesine karışır. Masalara sıcak yemek servisi başlar. Yemekler bir restorandan çağrılan aşçı tarafından yapılmıştır. Masada sadece erkekler bulunmakta ve memba suyu dışında başka bir içecek ikram edilmemektedir. Alkollü içki ancak dini duyguları ağır basan kişilerin ayrılmasından sonra masalarda belirecektir. Türk misafirler, günlük

Gennadiy Petruhin'in romanında Mustafa Kemal ve Frunze'nin karşılaşmalarını gösteren bir çizim.

Gennadiy Petruhin, *Gospodin Çrezviçaynıy Posol*, Frunze, İzdatelstvo "Kırgızstan", 1983, s. 167.

kıyafetleriyle ziyafete katılmışlardır. Fevzi Paşa'nın ceketinin kolları yıpranmış haldedir. Romanın yazarı, bu durumu "Savaş, ziyafetin başlamasıyla bitmiyor" şeklinde yorumlamıştır.

MUSTAFA KEMAL: "YABAN ATI DEĞİLİZ"

Masada Frunze, Mustafa Kemal Paşa ve Abilov, yan yana oturmaktadır. Abilov, böyle hararetli bir sohbette çeviri yapmaktan ter içinde kalmıştır. "İstanbul hükümeti, Ankara hükümetinin tarafına geçmeyecek mi?" sorusunu soran Frunze, ilk defa Mustafa Kemal'in sesini öfkeli işitir. Cevap net olur: "Hayır!" Mustafa Kemal, Frunze'nin elini tutar ve kısık sesle Vahdettin'in ihanetini ve İstanbul'un içinde bulunduğu aciziyeti anlatır. O esnada yan odadan üflemeli orkestranın ve davulun gürültülü sesi gelmektedir. İnsanlar, ancak yanında oturan kişiyi duyabilmektedir. Mustafa Kemal, bir sigara yakar ve kahvesini yudumlarken Salih ve İzzet Paşalarla buluşmasını aktarır. Mustafa Kemal'e göre İstanbul hükümeti, milletin birliğini parçalamaya çalışmakta ve sadece İngilizlerin elinde basit bir oyuncak haline gelen padişahı desteklemektedir. Mustafa Kemal, İstanbul hükümetinin ihanetinin bedelini ödeyeceğini belirtirken emperyalist devletlerle yaptığı işbirliğine ve Sovyet Rusya'yla Türkiye'nin arasını açma çabalarına da dikkat çeker. Romanda Mustafa Kemal'in ağzından şu sözler de sarf edilir: "Onların önerileri, ilmikli ipe benziyor. Ama biz yaban atı değiliz... Biz de saf değiliz."

FRUNZE'NİN MUSTAFA KEMAL DEĞERLENDİRMESİ

Yazar, Mustafa Kemal'in konuşmasını dinleyen Frunze'nin düşüncelerini ise romanında şu şekilde anlatmıştır:

"Kemal'in anlattıklarının çevirisini dinlerken, bazen sert, sonra birden yumuşayan yüzüne ve acının nemiyle buğulanmış gözlerine bakarken Frunze, Mustafa'nın basit olmayan karakterinde derin lirik bir telin sesini duydu. Karmaşık bir karakter! Ve durumu inceden hissetmesi ve inanılmaz esnekliği ve çelikten inadı. İnsanları kendine çekmede ve tarafına kazanmadaki mükemmel başarısı ve şeffaflığı kullanmadaki yeteneği."

MUSTAFA KEMAL VE FRUNZE'NİN PONTUS TARTIŞMASI

Bu arada orkestra da susmak bilmez. Fevzi Paşa, şarabın kokusunu alıp getirilen kadehi belirgin bir jestle kendisinden uzaklaştırır. Fevzi Paşa, gece yarısı ziyafetten ayrılır. Mustafa Kemal, Frunze ve Abilov sohbete devam ederler. Milli Mücadele'nin lideri, Frunze'ye "Eğer silah temin edersek, zafer kazanırız. Cephe gerisi kuvvetlenecektir... Pontus çeteleri sıfırı tüketecektir..." diyecektir. Romanın yazarının anlatımıyla Frunze, Anadolu'da gördüğü yerle bir olmuş köylerin görüntüsünü unutmamıştır. Ancak Ankara'ya gelince Genelkurmay'ın her iki tarafın şiddetini bastırmak için elinden geleni yaptığına ikna olmuştur. Mesele karmaşıktır. Frunze'nin aklına iç savaş döneminde kendi ülkesinde yaşanmış benzer olaylar gelir. Frunze'ye göre ayrılıkçı Pontus hareketi, milli kırım temeline tutunmaktadır. Frunze, Mustafa Kemal'e milli kırımın devrimin mutlaka üstesinden gelmesi gereken korkunç bir bela ve büyük bir mutsuzluk olduğunu söyler. Mustafa Kemal'in cevabı ise şöyle olacaktır:

"Ortak mutsuzluk. Birileri için olduğu gibi diğerleri için de. Biliyorum ki, başka halkı ezmek ezen için de mutsuzluk. Ben sağ olduğum sürece yeni Türkiye böyle bir yola girmeyecek! Milli kırımı ateşleyen hilafet ordularını ve diğer çeteleri dağıttık. Yeni çatışmalara izin vermeyeceğiz. Hayır!"

Gecenin ilerleyen anlarında Rus ve Ukrayna halk şarkıları Anadolu türkülerine karışır. Türklerden biri dans etmektedir, tef ve zurnanın altından küçük adımlarla dönerek geçer, az daha düşecektir. Askerler, adamı çarşafa sararak oradan uzaklaştırırlar ve faytonun birine bindirirler. Müzisyenlerden biri köşenin birinde uyuya kalmıştır.

REFET BEY'İN FRUNZE'YE TEPKİSİ

Romanın yazarı İliçev, yemeğe dair son olarak Mustafa Kemal Paşa, Frunze ve Refet Bey arasında geçen bir diyalog da kurgulamıştır. Gecenin sonunda Refet Bey, Frunze'nin yanına gelir ve şunları söyler:

"- Niçin benim emperyalist olduğumu söyledin. Benim itibarımı sarstın. Elçiler düelloya çağrılmaz. Ne yapmalı?

"Kemal cevap verdi:

"- Hepsinden önce uyumalı. Sonra görevinin gereğini düşünürsün.

"- Benim görevim yok! Sadece göstermelik, görev değil! dedi Refet Fransızca ve yaverine gitmek üzere işaret verdi."

Romanın anlatımıyla artık horozlar ötmeye başlamış, yıldızlar yavaş yavaş yok olmaktadır. Mustafa Kemal salondan çıkar, gökyüzüne bakar ve çevresindeki Lazlarla oradan ayrılır.[4]

FEVZİ PAŞA'YLA "İÇKİ KRİZİ"

Frunze'nin Türkiye ziyaretini ele alan "Gospodin Çrezvıçaynıy Posol" isimli ikinci roman ise Gennadiy Petruhin tarafından yazılmıştır. Kırgızistan SSC'nin Frunze[5] kentinde yayımlanan 412 sayfalık romanda yemekle ilgili kısım kurgulanırken esas olarak Kolyadko'nun yazımızda aktardığımız anılarından faydalanıldığı anlaşılmaktadır. Yemek romanda öyküleştirilirken merkeze Fevzi Paşa'yla ilgili yaşanan "içki krizi" oturtulmuştur. Azerbaycanlı genç diplomatların Fevzi Paşa'nın yemeğin sonunda eve gitmesini sağlamak için kurdukları plan anlatılmıştır. Romanda Frunze'nin yemeğin "ikinci bölümü"ne kalması teklifine Mustafa Kemal, Fevzi Paşa'nın yanlış anlayabileceği gerekçesiyle olumsuz yanıt vermiştir.[6]

KUTU DİPNOTLARI

1 Heyette yer alan görevlilerden biri.
2 Mustafa Kemal kastedilmektedir.
3 Ukrayna heyetinin yetkilisi.
4 Romanın ilgili yerleri için bkz. Yakov İlıçev, *Turetskiy Karavan*, Leningrad, İzdatelstvo "Sovyetskiy Pisatel", 1980, s. 459-466.
5 Frunze'nin doğduğu şehir. Bugünkü Bişkek.
6 Gennadiy Petruhin, *Gospodin Çrezvıçaynıy Posol*, Frunze, İzdatelstvo "Kırgızstan", 1983, s. 376-377

DİPNOTLAR

* Başta defteri temin ettiğimiz Hüseyin Gürer Arşivi olmak üzere yazıya katkılarından dolayı Musa Sarıkaya, Dr. Önder Kocatürk ve Bahar Yetkin'e teşekkür ederiz.

** Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925), 1918-1919 yıllarında Rusya'daki iç savaşın Doğu ve Türkistan Cephelerinde komutanlık yaptı. 1920'de Güney Cephesi'nde savaştı. Kolçak ve Vrangel'in Beyaz Ordularının dağıtıldığı operasyonlarda yer aldı. 1920'den 1924'e kadar Ukrayna ve Kırım ordularının komutanlığını, Ukrayna SSC Halk Komiserleri Kurulu (Bakanlar Kurulu) başkan yardımcılığını yaptı. 1924-1925'te SSCB Askeri Devrim Konseyi başkan yardımcılığı ve başkanlığı, Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiserliği, aynı zamanda İşçi-Köylü Kızıl Ordusu kurmay başkanlığı, Emek ve Savunma Konseyi üyeliği görevlerinde bulundu. Askeri reformların en önemli ismiydi. Bkz. *Turtsiya. Rojdenie Natsionalnogo Gosudarstva. 1918-1923 (Po Dokumentam RGASPI)*, Moskva, Gumanitariy, 2007, s. 324.

1 Bu ara başlık, Yavuz Aslan ve Mehmet Perinçek'in ilgili eserlerinden özetlenmiştir. Frunze'nin Türkiye ziyaretinin, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmelerin ve imzalanan antlaşmanın ayrıntıları için bkz. Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri: Sovyet Arşiv Belgeleriyle*, 3. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, Kasım 2011, s. 114-129, 307-332; Yavuz Aslan, *Mustafa Kemal-M. Frunze Görüşmeleri: Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve*, İstanbul, Kaynak Yayınları, Mart 2002.

2 Frunze'nin ziyaretinin bu niteliği dönemin İngiliz raporlarında da tespit edilmiştir: "Ukrayna temsilcisinin kendi ülkesinden çok Rusya'nın namına hareket ettiği ve görevinin esas amacının Rus-Türk ilişkilerini yeniden pekiştirmek olduğu konusunda aslında çok az şüphe vardı." Bkz. *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1922)*, Der. Ali Satan, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, Temmuz 2011, s. 110, 229.

3 Heyetin oluşumuyla ilgili bazı askeri arşiv belgeleri için bkz. *Rusya Askeri Devlet Arşivi (RGVA)* fond 25899 liste 1 dosya 15 yaprak 1,2, 13-15; fond 25899 liste 1 dosya 16 yaprak 7.

4 Şimdiye kadar yemeğin tarihi, "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri"nde ve "Atatürk'ün Bütün Eserleri"nde 3 Ocak olarak yanlış gösterilmiştir. Yemeğin haberi, *Hâkimiyeti Milliye*'nin 4 Ocak 1922 tarihli sayısında çıkmış ve yemeğin zamanı ifade edilirken "evvelki akşam" ibaresi kullanılmıştır. Bu ifade "dün" gibi algılanmış, Mustafa Kemal'in yemekte yaptığı konuşma, tarihe 3 Ocak 1922 olarak geçmiştir. Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. 2, 2. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 27; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c. 12, 2. bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, Ekim 2005, s. 198. Oysa gerek elimizdeki defter gerekse de diğer kaynaklar yemeğin Antlaşma'nın imzalandığı gün düzenlendiğini söylemektedir. Ayrıca 3 Ocak akşamı yenen bir yemeğin o dönemin şartlarında hemen ertesi günü gazetede ayrıntılı haber olması mümkün değildir.

5 Yemeğin gerçekleştiği Ukrayna elçiliğinin binası Frunze'nin Türkiye günlüklerinde şu şekilde anılmaktadır: "Bu, uzun, iki katlı, oldukça eskimiş bir bina. Kentin tam kıyısına kurulmuş. Üç yanı Türk mezarlığı ile çevrili. Binanın içerisine giriyorum: Büyük ve soğuk bir yer. Mobilya diye bir şey yok. Ahır gibi bir barınak. Yalnız bir odaya demir soba konmuş, yere halılar serilmiş ve bir çift sandalyeyle kırık ayaklı bir masa yerleştirilmişti. Odaya benimle birlikte bana refakat eden Vali ile Narkomindel'den [Dışişleri Halk Komiserliği (Bakanlığı)] bir memur da girmişti. Daha iyi döşenmiş bir yer sağlayamadıkları için özür dilemeye başladılar. Kentte zaten genellikle pek iyi bir yer bulunamıyormuş." Bkz. M. V. Frunze, *Türkiye Anıları (Kasım 1921-Ocak 1922)*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1978, s. 75-76. Frunze'nin Türkiye günlüklerinin el yazısı orijinalleri için bkz. *RGVA* fond 32392 liste 1 dosya 151.

6 V. D. Mihaylov, Temmuz 1920 – Şubat 1921 tarihleri arasında Kafkas Cephesi Devrimci Askeri Konseyi üyeliğinde bulunmuştur. Kuzey ve Güney Kafkasya'da Sovyet iktidarının kurulması sürecinde görev yapmıştır. 1921 Kasım'ından 1922'nin Ocak'ına kadar Ankara'da Sovyet Rusya'nın maslahatgüzarı olarak çalışmıştır. Bkz. *Turtsiya: Rojdenie Natsionalnogo Gosudarstva. 1918-1923 (Po Dokumentam RGASPI)*, s. 319.

7 Bkz. *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 1; *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1. Yemekle ilgili genel bilgiler İstanbul basınında da yer almıştır. Bkz. "General (Frunze) Tarafından Keşide Edilen Ziyafet", *Tevhid i Efkâr*, 4 Ocak 1922, s. 1.

8 Bkz. *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 1; *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Ocak 1922, s. 1.

9 *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 2.

10 3 Ocak 1922 tarihli şifreli telgrafın makine kopyası için bkz. *Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi (RGASPI)*, fond 5 liste 1 dosya 2204 yaprak 2.

11 Luka Semyenoviç Kolyadko 1887'de doğdu. Çarlık ordusunda görev yaptı. Ekim Devrimi sonrası Rus İç Savaşı'na ve II. Dünya Savaşı'na katıldı. SSCB Savunma Bakanlığı'nda çalıştı. Tümgenerallikten emekli oldu. Bkz. *M. V. Frunze: Vospominaniya Druzyey i Soratnikov*, Moskva, Voyennoe İzdatelstvo Ministerstva Oborony SSSR, 1965, s. 318.

12 Ankara'da 1 Temmuz 1920 tarihinde Abidin Paşa Köşkü'nde eğitim ve öğretime başlamış olan Harp Okulu'nu (Sınıf-ı Muhtelife Zabit Namzetleri Talimgâhı) kastettiği anlaşılmaktadır. Bkz. http://www.kho.edu.tr/hakkinda/tarihce.html. [16.10.2014]

13 O dönemde alkollü içeceklerin üretim ve tüketimini yasaklayan, 14 Eylül 1920 tarihili Men'i Müskirat Kanunu da yürürlüktedir. Bkz. *Kanunlar Dergisi*, c. 1, s. 23.

14 L. S. Kolyadko, "Missiya v Turtsiyu", *M. V. Frunze: Vospominaniya Druzyey i Soratnikov*, s. 206-207; L. S. Kolyadko, "Missiya v Turtsiyu", *O Mihaile Frunze: Vospominaniya, Ocerki, Stati Sovremennikov*, Moskva, İzdatelstvo Politeçeskoy Literaturı, 1985, s. 249-250.

15 *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 2

16 *Anadolu'da Yeni Gün*, 4 Ocak 1922, s. 1.

17 *Anadolu'da Yeni Gün*, 5 Ocak 1922, s. 1.

18 Yunus Nadi, "Yeni Bir Muahede", *Anadolu'da Yeni Gün*, 6 Ocak 1922, s. 1.

19 İki ülke arasındaki dostluk ve kardeşlik bağı kastedilmektedir.

20 M. V. Frunze, "Doklad o Poyezdke v Angoru na Obyedinennom Zasedanii Sovnarkoma i TsIKa Ukrainı", *Sobranii Soçineniy*, c. 1, Moskva, Gosudarstvennoe İzdatelstvo, 1926, s. 361; "O Missii M. V. Frunze v Turtsiyu v 1921-1922 g.", *İstoriçeskiy Arhiv*, No. 6, 1960, s. 35.

21 Telgrafın tam metni için bkz. "Missiya M. V. Frunze v Turtsiyu", *Mejdunarodnaya Jizn*, No. 7, 1960, s. 158.

22 Aralov'un Ankara'dan Sovyet Dışişleri Halk Komiseri G. V. Çiçerin'e yolladığı 2 Mart 1922 tarihli raporun tamamı için bkz. *RGASPI* fond 544 liste 3 dosya 117 yaprak 22-30.

23 Aralov'un Çiçerin'e Mart 1922 tarihli raporunun ilgili bölümü için bkz. *RGASPI* fond 544 liste 3 dosya 117 yaprak 37.

24 *Anadolu'da Yeni Gün*, 10 Nisan 1922'den aktaran: Sabahattin Özel, Işıl Çakan Hacıibrahimoğlu, *Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2010, s.190-191.

25 Frunze, Anders, Mihaylov, Karatığın ve Yusuf İbrahim Rusça; Jdan-Puşkin Fransızca; Afgan Büyükelçisi Sultan Ahmet Farsça; geri kalanlar ise Osmanlı Türkçesiyle yazmışlardır.

26 Atatürk'ün Başkumandan olduğu zamanki imzasıdır.

27 5 Ocak 1922 tarihli Anadolu'da *Yeni Gün* gazetesinde Frunze'nin bu notu şu şekilde yayımlanmıştır. "Bütün kalbimle istiyorum ki muhterem 'Yeni Gün' gazetesi şark milletleri arasındaki rabıtanın takviyesine yardım etsin."

28 Ankara, 2 Ocak 1922.

29 Gazetelerde yemeğe katılanlar arasında ismi geçmeyen Mehmet Emin Bey'in kimliği kesin olarak tespit edilememiştir.

30 Metinde yazının üzeri karalanmıştır.

31 Metin Rusça kaleme alınmakla birlikte imzanın sadece "Mikhailoff" kısmı Latin harfleriyle yazılmıştır. "V" harfi Kiril harfidir.

32 1922 yılına çok yeni girildiğinden el alışkanlığıyla "1921" yazdığı anlaşılmaktadır.

33 Gece saat on ikiden sonra kaleme alındığından ya da sehven "3 Ocak" yazıldığı düşünülmektedir.

34 Metin Rusça kaleme alınmakla birlikte imza Latin harfleriyle atılmıştır.

35 Gece saat on ikiden sonra kaleme alındığından ya da sehven "3 Ocak" yazıldığı düşünülmektedir.

36 Metin Rusça kaleme alınmakla birlikte "Yousph" imzası Latin, "Yusuf İbrahim" imzası Arap harfleriyle atılmıştır. Şahsın kimliği kesin olarak tespit edilememiş olup, Rus veya Azerbaycan elçiliğinden bir görevli olduğu tahmin edilmektedir.

37 Okunamamıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE GÖREV YAPAN BİR DANIŞMAN

SIDIKA AYFER AYDIN

Sir Crawford, 1909 yılında İstanbul'a gelerek gümrük mevzuatını yenilemeye ve böylece gümrükteki işleyişi yeniden düzenlemeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Crawford'a 1911 yılında "Devlet-i Osmaniye'nin Umur-u Maliye ve İktisadiye Müşaviri" unvanı verilmiştir. I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nde çalışmalarına devam eden Crawford'dan finansal ve kurumsal düzenlemelerin yanı sıra Ermeni reformu konusunda çalışacak gayri resmi komisyonun başına geçmesi dâhil siyasi görevler üstlenmesi de istenmiştir.

Sir Richard Crawford.

Fotoğraf Gümrük Başmüfettişi Mustafa Özsönmez'den temin edilmiştir.

Osmanlı toprakları önemli sayıda yabancı danışmana ev sahipliği yapmıştır. Kendi ülkelerinin tecrübelerini ve düzenlerini Osmanlı'ya taşımaları beklenen bu danışmanlar ya Osmanlı Devleti'nin davetlisi olarak veya yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne "tavsiye etmeleri" neticesinde göreve gelmişlerdir. Osmanlı tarihine ait araştırmalarda ve kitaplarda genellikle sadece birer isim olarak yer alırlar. Osmanlı topraklarındaki görevlerine gelmeden önceki ve bu görevlerinden sonraki çalışmaları, yaşamları hakkında neredeyse hiç bilgi bulunmaz. Osmanlı kaynaklarında ise genellikle atanmaları, maaşları ve görevden ayrılışlarına dair yazışmalar dışında pek doküman yoktur. Bu noksanlık danışmanları birer birey olarak gözümüzde canlandırmamızı engeller, onlar sadece belli kurumlarda görev yapan Mösyö X veya Kont Y olarak kalmaya devam ederler. Hâlbuki söz konusu kişiler geldikleri ülkelerin ve kurumun uygulamalarını, iş kültürlerini Osmanlı kurumlarına yerleştirmeye çalıştıkları ve belli ölçülerde de yerleştirdikleri için önemlidirler. Görev yaptıkları kurumların yapılanmalarında, iş akışlarında ve kültürlerinde izleri kalmıştır. Hatta o dönemlerdeki düzenlemelerin çoğu şu veya bu şekilde bugüne kadar sürdürülmüş olduğundan günümüzde bile onların etkileri olduğunu söylemek çok da yanıltıcı olmayacaktır.

Bu nedenle, II. Meşrutiyet döneminde Rüsumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin idari yapılanmasını araştırırken bu kurumun reorganizasyonunun önemli bir unsuru olarak karşıma çıkan Sir Richard Crawford'u sadece bir isim olmaktan çıkarıp bir bireye çevirmek istedim. Sir Richard Crawford, çalışmaya başladığında Osmanlı Devleti'ndeki durum, göreve nasıl atandığı, görevi süresince neler yaptığı[1] ve İstanbul'dan ayrıldıktan sonraki çalışmaları bu yazının çerçevesini oluşturmaktadır.

YENİ BİR DÖNEM BAŞLARKEN

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte grevler ve memurların hak arayışları başlamıştır. Memurlar artan fiyatlara karşı maaş artışı talep ederek iş bırakma eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Meşrutiyetin ilanından sonraki altı ayda yüzden fazla iş bırakma eylemi gerçekleşmiş, eylemler tüm imparatorluğa yayılmıştır. İttihad ve Terakki bu eylemler karşısında işverenlerin yanında yer almış, özgürlükleri kısıtlayacak düzenlemeleri desteklemiştir. Kamu sektöründe sendikaların yasaklanması, iş bırakmayı zorlaştıran kanunların çıkartılması İttihad ve Terakki'nin desteği ile gerçekleşmiştir.[2] Çalışanların dergi çıkarmaları veya sendi-

ka dışı kulüp, dernek kurmaları da yasaklanmıştır.[3] Çok konuşulan ama hakkında az şey bilinen özgürlük, çalışanların maaş artışı isteme hakkını elde etmeleri şekline dönüşmüştür.[4] Diğer yandan kadrolarda düzenleme yapmak ve memur sayısını azaltarak devlet giderlerinden tasarruf yapmak amacıyla başlanan tenkisat ise memleketteki dramlara yenilerini eklemiştir.

Çağdaş bir devlet yaratmak isteyen İttihatçılar, sağlam bir yasal zemine oturmuş bir devlette idari mekanizmanın iyi çalışmaya başlayacağına inanarak düzenlemeler yapmışlardır.[5] Aslında baskıcı Abdülhamid dönemi, kendini sonlandıracak başkaldırıyı biriktirebilmiş, ama yeni bir düzen oluşturacak ve onu yürütecek kişileri yetiştirememiştir. Sistemin yetiştirdiği bürokratlar ise bu mekanizmayı ve devleti korumak istemektedirler.[6] Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde, tensikat gibi önemli bir sosyo-ekonomik girişime başlayan İttihad ve Terakki eski kurumların ilga edilmesi gibi devrimci bir yola başvuramamıştır. Daha önce de defalarca denenmiş olan mevcut kurumların ıslahı yöntemini benimseyerek kendilerinden öncekilerden farklı bir idare anlayışına sahip olmadıklarını sergilemişlerdir.[7]

Devlet, bir yandan kadrolarını azaltmaya çalışırken diğer yandan da yenilenmek, güncel ve Batılı uygulamaları adapte ederek modern ve fonksiyonel bir yapıya kavuşmak için danışman gereksinimi duymuştur. Avrupa'nın baskısından hoşlanmamakla birlikte modern bir devlet oluşturabilmek için onlardan gelecek sermaye ve bilgi birikimine ihtiyaç duyduklarının farkında olan İttihatçılar, bunları kullanarak modern bir devlet yaratacaklarına ve yapılacak ıslahat hareketlerinin de Avrupa devletlerini etkileyeceğine inanmışlardı.[8]

Devlet reformlarını gerçekleştirmek için Batılı danışmanların kullanılması fikri basın tarafından da desteklenmiştir. Hüseyin Cahit bir yazısında Abdülhamid rejimini kastederek, son otuz yıllık rejimin kendini yönetecek adam yetiştirmediğini vurgulamış ve ayrıca meşrutiyetin, yöneticilerin gözlerini kamaştırıp yapabilecekleri şeyler hakkında yanılgı yaratması tehlikesinden bahsetmiştir. Japonya'yı örnek gösteren Hüseyin Cahit, onların Avrupalı eğitmenler sayesinde güçlendiğini ifade etmiştir. Geçmiş yönetimin de Avrupa'dan bazı müşavirler getirdiğini belirtmiş, ancak o dönemde müşavirlerin genellikle Batılı devletlere hoş görünmek için kabul edildiklerini, genellikle de iş yaptırılmayarak atıl bırakıldıklarını yazmıştır. Hüseyin Cahit, yazısının devamında neden yabancı müşavirlere gerek duyulduğunu şöyle açıklamaktadır:

"Maliye, harbiye, maadin ve orman, bahriye, rüsûmât, zaptiye gibi işler vukuf-u ameliye ihtiyaç duyan işlerdir. Bunlarda teşkilat, tenkisat, ıslahat, terakkiyat vücuda getirmek için en evvel teşebbüs edeceğimiz şey erbab-ı ihtisas getirmektir [...] Hele rüsûmât, maliye, nafia, maadin gibi işler bizim şimdilik memleketin matlubu ve muntazar olduğu derecede başa çıkaracağımız şeyler değildir. O halde bir gün bile tereddüt etmeyelim. Avrupa'nın bizi tanıyan en maruf, en muktedir, en namuslu erbab-ı ihtisasına vükelamızdan çok maaş verelim. Kendimiz azla kanaat edelim. Onlara şan-ı irfanlarıyla münasip hisse ayıralım. Malumatlarından, tecrübelerinden istifade edelim. İdarelerimize müşavir yapalım. Nazırlarımız sevk-i siyaset ile değişebilsinler fakat müşavirler orada dursun, başladıkları işi neticelendirinceye kadar çalışsınlar. İşte ıslahat buradan başlamalı."[9]

Gümrükler, devlete doğrudan gelir sağlayan birimler olduğu için devlet gelirlerini artırma çabalarında öncelikli olmuştur. Üstelik gümrüklerden kaynaklanan şikâyetler hemen herkesin malumudur. Bu nedenle gümrük idareleri, yenilenme ve düzenlenme girişimlerinin ilk akla gelen yerleri olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin merkezi bütçe oluşturma girişimlerine paralel olarak tüm gümrük idareleri 1840'lardan itibaren tek

Ceride-i Rusumiye dergisinin ilk sayısının kapağı.

Rusumat sancağı.

çatı altında toplanmaya çalışılmıştır. Kendi içinde hiyerarşik bir yapı ve iş çeşitliliğine uygun birimler oluşturulmuş, mevzuat derlenerek çalışanların görev tanımları yapılmıştır. Ancak bu örgütlenme girişimleri geçmişin köhne ve çoğu kez adil olmayan uygulamalarını silmeye yetmemiştir. Memurlar rüşvet almaya, ihracı yasak mallar ülke içinde serbestçe alınıp satılmaya devam etmiştir.

Nitekim bu durum *Ceride-i Rüsumiye*'de aşağıdaki gibi dile getirilmiştir:

"... yüzlerce muhafaza memuru tarafından taht-ı rasatta bulundurulan Dersaadet limanında bazı muhafaza memurlarının muavenetiyle defaatle eşya-i ticariye kaçırılırken derdest

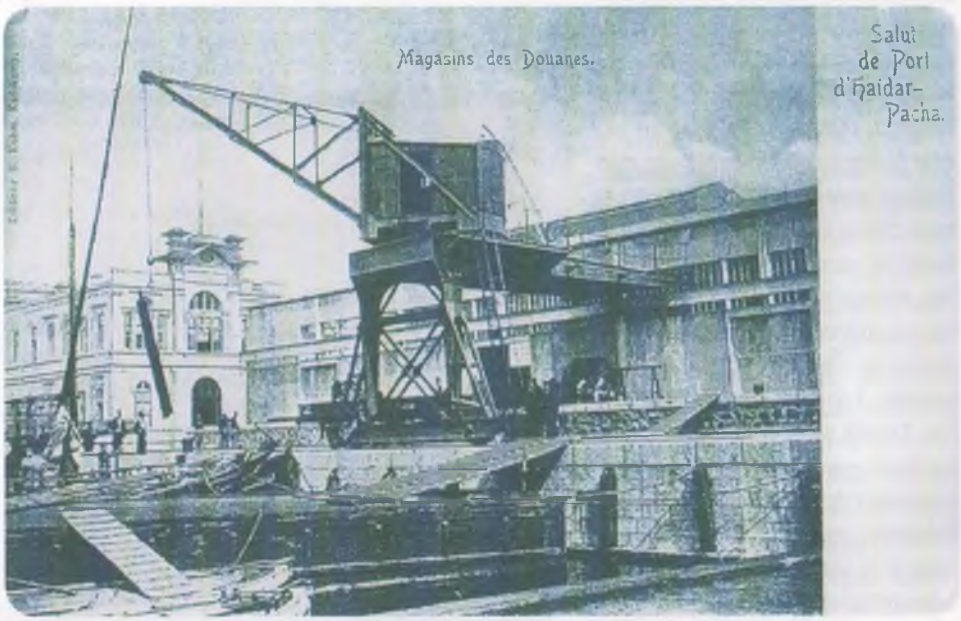

1880'de Gustave Eiffel tarafından inşa edilen gümrük depoları.

Evvel Zaman İçinde İzmir. Edit. Uğur Yeğin.

Bir kartpostalda Haydarpaşa gümrüğü.

Galeri Alfa.

edilerek memurin-i muma-ileyhümün bu harekete cüretlerinin resmen sabit olması ve gümrüklerden geçmek ihtimali olmayan bazı eşyadan hayli miktarda Dersaadet'e ithal edilmiş bulunması sıdk-ı müddeamıza delil-i kaffe olduğu gibi..."[10]

İNGİLTERE'NİN ROLÜ

II. Meşrutiyet'in ilanı İngiltere-Osmanlı Devleti ilişkilerinde bir dönüm noktasıdır. İngiltere, başarılı bir meşrutiyet hareketinin Mısır ve Hindistan'da parlamenter rejim talebi yaratmasından çekinmekle birlikte Osmanlı'daki yeni rejimi desteklemiştir. İngiltere Dış İşleri Sekreteri Sir E. Grey, yeni rejime karşı tarafsız davranarak reformları halkın çıkarı için devam ettirecek olan her hükümeti destekleyeceğini ifade etmiştir[11]. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu tahlil eden Sir Grey, İstanbul'daki büyükelçi Lowther'e[12] gönderdiği 30 Nisan 1909 tarihli gizli yazıda; "Osmanlı'nın en iyi adamları orduda bulunuyor ise kamu yönetiminde zayıflık olacaktır" tespitinde bulunmuştur. Askeri gücü ve yönetimi ellerinde bulunduranların devleti nasıl reforma tabi tutacaklarını bilmeyeceklerini iddia ederek, rejimin başarısını özgüvene ve yabancı danışmanlardan faydalanılmasına bağlamıştır. "Devlet yönetiminin güçlü olması halinde yabancı danışman çalıştırmak yabancı devletlerin kontrolüne yol açmayacaktır" demiştir. Sir Grey özellikle danışman konusunun önemli olduğunu vurgulayarak, büyükelçi Lowther'e bu konuya odaklanmasını açıkça tavsiye etmiştir.[13]

İngiltere, gümrüklerin düzenlenmesi gerektiğini II. Meşrutiyet'ten önce gündeme getirmeye başlamıştı. Osmanlı borçlarının ödenmesi için önemli bir kaynak olarak görülen gümrük gelirlerinin kontrol altında tutulması gereği, bu kurumdaki yenilenme ve düzenlenme girişimlerinin ana etkenidir. Bu amaçla İngiliz elçileri Osmanlı nazırlarına danışman almalarını ısrarla tavsiye etmişlerdir.

Büyükelçi Lowther 1908 yılı Türkiye Raporu'nda gümrükler konusunu şöyle ifade etmiştir:

"Türk yetkililerin 1907'deki sözlerinin açık tabiatını unutmalarına izin verilmezken limanlarda gelişmiş gümrük yerleşimi sağlamanın büyük önemi

Karaköy gümrüğü.

Coke Smythe'in 1835'te İstanbul'da bulunduğu zaman yaptığı çizimlerden kopyalayan John F.Lewis. Basan I. McLean, Londra.

sık sık hatırlatılırken, büyükelçilik genel mali durumu, hükümetin dikkatini isteyen konuların çokluğunu ve tüm idareyi yeniden yapılandırmak için bir İngiliz danışmanın yardımını sağlamaya karar verilmiş olmasını göz önünde bulundurarak, öncelikle geçen temmuzdan beri bunları güçlü bir şekilde sıkıştırmaya girişti. Söz konusu danışman Mr. Crawford 25 Ocak 1909'da İstanbul'a ulaştı ve büyük bir şevkle işe koyuldu. Özellikle Gümrük İdaresi olarak devletin diğer bütün kısımlarında olduğu gibi, dürüstlük ile birleşen kapasiteli ve deneyimli insanların yetersiz sayıda olmasından muzdarip olarak dev gibi bir işi olacak. Ne var ki, belirli sayıda böyle insanlar var ve bazı hazırlayıcı reformlar Mr. Crawford'un varışından önce zaten tasarlanmaktaydı."[14]

Büyükelçinin referans gösterdiği 1907 yılında İngiltere, gelirinin Düyun-u Umûmiyye'ye ait olması şartıyla ithalat vergilerinin %1'den %3'e yükseltilmesini kabul etmiştir.[15]

Bir yandan İngiltere'nin meşrutiyet yönetimine danışman desteği vermek konusundaki olumlu yaklaşımı, diğer yandan da gümrükler vasıtasıyla Düyun-u Umumiye gelirlerinin artırılması beklentisi birbiriyle örtüşerek gümrük teşkilatının ıslahatı için gerekli zemini hazırlamıştır. Sir Richard Crawford Osmanlı gümrüklerinde düzenlemeler yapmak ve uygulamak üzere 25 Ocak 1909 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Kendisine yıllık 3.000 İngiliz lirası maaş bağlanması ve maaşının aylık olarak Osmanlı Bankası'na yatırılması uygun bulunmuştur.[16]

SIR RICHARD CRAWFORD

1890 yılında *Board of Agriculture*'da çalışmaya başlamıştır. 1895 yılında yazdığı "An Inquiry into Wheat Prices and Wheat Supply" [Buğday Fiyatları ve Buğday Tedariki Hakkında Bir Araştırma] ve 1899 yılında yazdığı "Notes on the Food Supply of the United Kingdom, Belgium, France and Germany" [Büyük Britanya, Belçika, Fransa ve Almanya'nın Gıda Tedariki Hakkında Notlar] yazılarından ötürü 1900 yılında Royal Statistical Society tarafından madalya ile ödüllendirilmiş, 1905 yılında da International Statistical Institute üyesi seçilmiştir. R. Crawford, parlak finansal yeteneği ve çalışkanlığı sayesinde 1904 yılında "customs commissioner" (Gümrük Kurulu Üyesi) olarak atanmış, 1909 yılında İstanbul'a gelinceye kadar bu görevde çalışmıştır. İngiliz gümrüklerinde çalışırken işlemlerin basitleştirilmesini sağlamış, çalışanların talepleri yüzünden ortaya çıkan gerginlikler ile ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki görevi ise, burada uzun süredir devam eden yozlaşma, kötü yönetim ve rüşvet olaylarından dolayı mitolojik Augean Stables[17] öyküsüne benzetilmiştir. *Journal of the Royal Statistical Society*'de yayımlanan bir yazıda, Osmanlı Devleti'ndeki çalışmaları zekice planlanmış radikal bir reform olarak nitelenmiş ve gümrükleri istatistiksel verimlilik temelinde yapılandırdığı ifade edilmiştir.[18]

Sir Crawford İstanbul'da göreve başladıktan sonra bir yandan kurumun işleyişini düzenlemeye çalışırken bir yandan da gümrük mevzuatını yenilemeye başlamıştır. Gümrükler, diğer tüm devlet dairelerinden daha önce yapılanmalarını tamamlamış, dahili nizamnamelerini hazırlayıp uygulamaya geçmiştir.[19] Gümrüklerde gerçekçi istatistikler oluşturmak için çalışmalar başlatılmıştır. O zamana kadar, gümrüğe gelen malların değeri beyanname veya fatura üzerinden değil, piyasa değerinin tahmin edil-

Düyun-u Umumiye-i Osmaniye İdâresi'nin binası: Binanın deniz tarafından resm-i musattahı. Bina 1897 yılında inşa edilmiştir, günümüzde binada İstanbul Lisesi eğitim vermektedir.

Sultan II. Abdülhamid Devri Harita ve Planlarında İstanbul Arşiv Serisi 1.

mesi suretiyle hesaplanmaktaydı. Bu görevi yürüten ve "estimatör" olarak adlandırılan gümrük memurlarının, gümrüğe çok sık gelen bütün malların piyasa değerlerini iyi bilmeleri beklenirdi. Vergi matrahını daha somut verilere dayanarak hesaplamaya yönelik düzenlemelerin ilk adımı olarak 1325(1909) senesi Ağustos ayında beyanname sistemi uygulanmaya başlanmış, 1326 senesinde de tamamen bu yönteme geçilmiştir.[20] Yöntem değişikliğinin doğurduğu bilgi eksikliği ise oluşturulan Rüsumat Memurları Mektebi'nde verilen eğitimler ile giderilmeye çalışılmış, ders notları hazırlanarak birimlere gönderilmiştir.[21] Yöntem değişikliğinin ortaya çıkardığı bir diğer sorun ise kadro fazlası memurlardır. Ancak Rüsumat Umum Müdürlüğü bu memurları işten çıkarmak yerine, aktarma kalemi adı altında oluşturulan bir birimde ücretsiz olarak çalıştırmıştır. Tekrar maaş alma umuduyla görev yapan memurların çalışmaları verimli olmuş, böylece o zamana kadar ihmal edilmiş bir diğer gümrük işleminde de denetime başlanmıştır.[22]

Osmanlı Devleti Sir Crawford'a güvenmiş ve görev süresinin bitiminde onu ikinci kez görevlendirmiştir.[23] Bu güven neticesinde Sir Crawford'a 1911 yılında "Devlet-i Osmaniye'nin Umur-u Maliye ve İktisadiye Müşaviri" unvanı verilmiş, zorunlu harcamaları için 3.000 *guruş*'luk ödeme yapılmıştır.[24]

Zaman içinde Sir Crawford'un görevlerinin gümrük reformunun ötesine geçmesi de gündeme gelmiştir. Edirne kuşatması sırasında, tarafların barış görüşmelerine zemin teşkil etmesi için bir teklif oluşturmuştur.[25] Daha sonra da Osmanlı Devleti onu beş yıllığına Kuzeydoğu Anadolu'daki bölgelerde genel denetçi olarak görevlendirmek istemiştir.[26] Ancak Sir Edward Grey, hiçbir İngiliz görevlinin bu tür bir görevi kabul etmemesi talimatını vermiştir.[27]

İstanbul'daki İngiltere büyükelçisi 31 Ekim 1913 tarihinde Dış İşleri Sekreteri Grey'e gönderdiği bir diğer gizli mektupta Türk hükümetinin Ermeni reformu konusunda çalışacak gayrı resmi komisyonun başına Crawford'un geçmesini istediğini yazmıştır. Büyükelçi, Crawford'un Ermeni reformunun büyük güçlerin dayatması olarak değil, özel görüşmelerde ifade edilen gayri resmi öneriler şeklinde sunulması hâlinde Talât'ın bunu kabul edeceğinden emin olduğunu da yazısına eklemiştir. Ayrıca görevin pek çok mali ve ekonomik bağlantı potansiyeli taşıdığını bu nedenle de kabul edilmesi görüşünde olduğunu belirtmiştir. Büyükelçiye göre bu teklif, Türk hükümetinin Crawford'a duyduğu güveni göstermekte ve onun tavsiyelerini dinleyeceklerini ifade etmektedir.[28] Grey yanıtında eğer söz konusu komisyon büyük güçlerin uzlaştıkları reformları önemsiz birkaç değişiklikle Türk hükümetine uygulatabilirse, komisyon başkanlığının başarılı bulunacağını yazmıştır. Fakat "reform verimsiz ve etkin olmayan bir şemaya dönüşürse büyük güçler bunu onaylamayacaklardır ve bu da Sir Crawford için kötü sonuçlanacaktır" diyerek konuya olumsuz yaklaşmıştır.[29]

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte İstanbul'dan ayrılan Sir R. Crawford, kısa bir süre sonra Washington'daki İngiliz elçiliğine ticari ateşe olarak atanmıştır. Crawford, İngiltere'nin Amerika'ya atadığı ilk ticari ateşe olmuştur. Bu atama, savaş sırasında Amerikan-İngiliz ilişkilerinde ortaya çıkan sorunların[30] daha kolay çözüleceği yorumuyla Amerikan basınında yer almıştır.[31] Gerçekten de R. Crawford, Amerikan-İngiliz ilişkilerinde sorun yaratan ambargonun kaldırılması için hemen girişimlere başlar.[32] Girişimleri sayesinde yün ambargosu 15 Şubat tarihinde kaldırılır.[33] Bir diğer sorun olan kauçuk ticareti de Avrupa'daki tarafsız ülkeler üzerinden aktarma yapılarak çözüme kavuşturulur.[34] Sir Crawford aktif kişiliği ve sorun çözmeye odaklı davranışları nedeniyle Amerika'da da sevilmiş ve güvenilen bir kişi olmuştur. Öyle ki vefatı Amerikan basınında bir dostun kaybı ifadesiyle yer alır. Amerika I. Dünya Savaşı'na girmeden önce Amerika'ya gelen hiçbir İngiliz görevlinin R. Crawford kadar saygı görüp sevilmediği yazılan makalede onun ne kadar güç bir dönemde görev yaptığı vurgulanmıştır. Adaletsizlikleri ve çatışmaları gidermek için uğraştığı, İngiliz blokajı meselesine Amerikan tüccarlarının bakış açısıyla yaklaşarak çözüm aradığı için kimi zaman kendi hükümetiyle ters düştüğü de yazıda belirtilmektedir. Amerika'ya geri dönmeyi umarak geçici bir görevi kabul etmiş ve Mısır'a gitmiştir. Ancak yazıdan anlaşıldığı kadarı ile bu umudu gerçekleşemeden vefat etmiştir.[35]

SONUÇ

İttihad ve Terakki, Osmanlı Devleti'nin tüm birimlerinde reforma ihtiyaç duyulduğunun farkındadır ancak reformları yapamayacaklarına veya yapılan yasal düzenlemeleri

hayata geçirmeyeceklerine dair var olan genel kanı nedeniyle bu görevi bizzat üstelenmemiştir. Yabancı danışmanların yapacakları reformların Osmanlı Devleti'nin özgün koşullarına ne kadar uyacağını ise kimse sorgulamamıştır. Göreve getirilen danışmanlar kendi ülkelerinin sosyal ve ekonomik koşullarına göre uzun sürede şekillenmiş olan kamu organizasyonunu Osmanlı'daki devlet birimlerine adapte etmeye çalışmışlardır. Yapılan düzenlemelerin Osmanlı âdetlerine ve sosyo-ekonomik koşullarına uyup uymayacağı belli değildir. Devletin farklı birimlerinin başka başka ülkelerden gelen danışmanlar tarafından reforma tabi tutulması sonucunda her birimin farklı yapılanacağı ve bunun devlet mekanizmasının uyum içinde çalışmasını zorlaştırabileceği düşünülmemiştir. Bu koşullarda danışmanların denetlenmesi de olası görünmemektedir.

Böyle bir ortamda danışmanların kişiliği ve çalışma disiplini, reformların niteliği ve hayata geçirilmesini etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Gümrük teşkilatında görev yapan Sir Richard Crawford, önemli kurumsal reformlar gerçekleştirmiştir. Gümrüklerin yasal ve teknik düzenlemeleri hızla tamamlanmış ve hayata geçirilmiştir. Aktif kişiliği ve kendisine duyulan güven sayesinde, finansal ve kurumsal düzenlemelerin yanı sıra siyasi görevler üstlenmesi istenmiştir. Sir Richard Crawford, sadece 1909 yılında İstanbul'a gelip I. Dünya Savaşı'na kadar gümrüklerde çalışmalar yapan bir müşavir olmanın ötesinde, işinin ehli, güven ve saygı duyulan bir kişidir. Sadece Rüsumat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin modernizasyonunda değil, o dönemin bazı siyasi gelişmelerinde de izleri kalmıştır.

DİPNOTLAR

1 Gümrüklerde yaptığı düzenlemelerin tamamı ayrı bir yazı oluşturacak kadar detaylı ve uzundur. O nedenle burada kısa bir özet ile yetinilmiş, standart mevzuat düzenlemelerinin dışında olan çalışmalarına yoğunlaşılmıştır.

2 Erik J. Zürcher, *Turkey A Modern History*, 3. published (Londra, New York: I.B. Tauris & Co. Ltd. Publishers, 1998), 98.

3 Gümrük idarelerinde bu konuya örnek olarak Gümrük İttihat ve Teavün Cemiyeti ve onun yayın organı olan *Ceride i Rüsumiye* gösterilebilir. Dernek ve derginin kurucusu olan Harun el-Reşid, bu faaliyetleri sonucunda görev yeri değişikliği ile karşı karşıya gelmiştir. Bu durumu şikayet etmesi üzerine yazışmalar yapılmış, Rüsumat Müdüriyeti görev yeri değişikliğinin nizamname gereği yapıldığını savunmuştur. Nizamnamede memurların mesai saatlerinde görevlerini terk etmelerinin ceza gerektiren bir davranış olduğuna dikkat çekilmiş, söz konusu kişinin yeni görevi nedeniyle maaşında bir azalma olmadığı özellikle belirtilmiştir. 15 Zilkade 1326/9 Aralık 1908 BOA, BEO No:3450-258712 ve 14 Zilhicce 1326/7 Ocak 1909 No:3466-259926. *Ceride-i Rüsumiye* ise ilk sayısı 28 Eylül 1908'de olmak üzere sadece 5 sayı yayımlanabilmiştir.

4 Annual Report for the Year 1908, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, v. V (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1928):255-256.

5 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev. Nuran Yavuz, 7. bs. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 86.

6 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler c.3 İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, 3.bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 47-48.

7 Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler* (Ankara: TODAİE, 2009), 31.

8 Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Çev. Fatmagül Berktay (Baltalı), 4. bs. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 32, 136.

9 Hüseyin Cahid, "Islahata Nereden Başlamalı?" *Tanin*, No. 14, 17 Receb 1326 (15 Ağustos 1908), 1.

10 *Ceride-i Rüsumiye*, s: 2, 22.

11 Feroz Ahmad, "Great Britain's Relations with the Young Turks", *Middle Eastern Studies*, v. 2, No. 4 (1966): 302-304, 314-315.

12 Sir Gerard Lowther, İstanbul'da 1908-1913 yılları arasında görev yapmış olan İngiltere büyükelçisi.

13 Sir Edward Grey to Sir G. Lowther, *British Documents on the Origins of the War 1898 1914*, v. V (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1928): 219.

14 Halil Ersin Avcı, *Türkiye 1908 İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 Yılı Türkiye Raporu* (Çanakkale: 2003), 112.

15 Tevfik Güran, "Osmanlı Kamu Maliyesi 1839-1918", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler* 1, hazırlayanlar: Mehmet Genç, Erol Özvar (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006):65.

16 28 Zilkade 1326 / 22 Aralık 1908, BOA, BEO, No. 3458-259335.

17 Herkül'ün altıncı görevidir. Mitolojik öyküye göre bir çılgınlık anında karısı ve üç çocuğunu öldüren Herkül, onurunu geri kazanmak için Mycenae kralına on iki yıl kölelik yapar. Bu süre içinde kendisine, yapılması imkânsız gibi görünen on iki görev verilir. Bu altıncı görevde, her gün binlerce büyükbaş hayvanın gelip gittiği ahırları temizlemesi istenir. Yakınlardaki iki nehrin yataklarını değiştirerek ahırları temizleyen Herkül, üstlendiği görevi kas gücünün yanı sıra zekâsını da kullanarak söz verdiği zamanda tamamlar. Ron Leadbetter, *Encyclopledia Mithica*, http://www.pantheon.org/articles/a/augean_stables.html, Leif Ellingson, *Encyclopledia Mithica* http://www.pantheon.org/articles/h/hercules.html [16.10.2014]

18 *Journal of the Royal Statistical Society*, v. 83, No. 1 (Blackwell Publishing, 1920): 180-183.

19 , Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi c. 4, Devre: 1, 16 Mart 1327, i. 68 Yemen mebusu Zühtü Bey'in konuşması (www.tbmm.gov.tr/kutuphane):457

20 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi c. 4, Devre: 1, 16 Mart 1327, i. 68, Rüsumat Müdür-i Umumisi Sırrı Bey'in konuşması, (www.tbmm.gov.tr/kutuphane): 463

21 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, c.5, Devre:1, 5 Mayıs 1326, i. 92 Umum Müdür Sırrı Bey'in konuşması, (www.tbmm.gov.tr/kutuphane): 288. Eğitim faaliyetleri Umum Müdür Sırrı Bey'in çabalarıyla 1917 senesine kadar devam etmiştir.

22 Yeni oluşturulan bu birimin iki ayda 5000 guruş varidat sağladığı ifade edilerek birimin yasallaşması ve çalışanlarına maaş verilmesi talep edilmiştir. Görevin sadece kaçakçılığı önlemek değil, aynı zamanda ithali yasak malları denetlemek boyutu da olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna rağmen, birim oluşturmanın maliyetinin birimin yaratacağı gelirden fazla olacağı iddia edilerek bu teklif reddedilmiştir. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi c.2, Devre: 1, 5 Mayıs 1326, i.92 (www.tbmm.gov.tr/kutuphane): 300-303

23 Sir Henry Woods, *Spunyarn from the Strands of a Sailor's Life Afloat and Ashore Forty Seven Years Under the Ensigns of Great Britain and Turkey*, v. II (Londra: Hutchinson & Co., 1924), 186-187.

24 19 Zilhicce 1329 / 11 Aralık 1911, BOA, MV, No. 226-29.

25 Teklife göre Edirne Osmanlı Devleti'nde kalacak, ancak Bulgaristan'in lehine bir serbest ticaret bölgesi oluşturulacaktır. No. 488, 490, 495, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, v. IX Part. II (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1934): 389-395.

26 Marling to Sir Edward Grey, No. 569, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, v. X (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1934): 518.

27 Sir Edward Grey to Mr. Marling, No. 570, *British Documents on the Origins of the War 1898 1914*, v. X (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1934): 520.

28 Sir L. Mallet to Sir Edward Grey, No. 573, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, v. X (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1934): 522.

29 Sir Edward Grey to Sir L. Mallet, No. 574, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, v. X (Londra: His Majesty's Stationery Office, 1934): 523.

30 Birinci Dünya Savası'nın başlaması ile birlikte İngiltere, Almanya'nın ticaret ve üretimini sabote etmek amacıyla önemli hammaddelerin ticaretini bloke etmeye başlamıştır. Bu hammaddelerden biri olan yüne uygulanan ambargoda, İngiltere sadece kendi üretimi olan yünün değil, kolonilerinde üretilenlerin de ihracını durdurduğu için Amerika'daki da yün işleyen imalatçılar zarar görmüşlerdir. Kauçuk ve diğer önemli hammaddelerde de durum benzer şekilde gelişmiş, hammaddelerin Almanya'nin eline geçmesini önlemek isteyen İngiltere, bu malların ticaretini yasaklamıştır. Edwin J. Clapp, **Economic Aspects of the War: Neutral Rights, Belligerent Claims and American Commerce in the Year 1914-1915**, net.lib.byu.edu/estu/wwi/comment/Clapp/Clapp5.htm [17 Ekim 2014]

31 "Trade Envoy Begins Work", *The New York Times*, 28 Ocak 1915.

32 "To Raise Wool Embargo", *The New York Times*, 12 Şubat 1915.

33 "Wool Embargo Lifted", *The New York Times*, 15 Şubat 1915.

34 "Much Rubber Imported", *The New York Times*, 19 Mart 1915.

35 "Sir Richard Crawford", *The New York Times*, 4 Ekim 1919.

BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM-II

MATEMATİĞİN TARİHSEL VE FELSEFİ DİNAMİKLERİ

BENO KURYEL

"Etnomatematik üzerine fazla araştırma yapılmamıştır, belki de insanların, matematiğin evrenselliğine inandıkları içindir. Fakat bunun böyle sürmesi zor görünmektedir, çünkü son zamanlarda yapılan araştırmalarla, ağırlıkla antropologlar tarafından sürdürülen, sayma, düzenleme, sıralama, ölçme ve tartma gibi tipik matematiksel olan pratik bulgular ortaya çıkarılmıştır. Bunlar, okul sistemlerinde çoğunlukla öğretilenden köklü bir biçimde farklı yapılmaktadır."
D'Ambrosio

NEDEN?

Matematik gibi herkes tarafından "teknik" bir konu olarak kabul edilen bir alanda "tarihsel boyutlar" getirmek kolay bir iş değildir. Matematik tarihini olgusal düzeyde yazmak görece kolay olabilir. Ancak, matematiği tarihsel boyutlar içinde ele almak farklı bir şeydir. Aynı zamanda, bu yaklaşım akademik ve gündelik gelenekte de yoktur. Matematik, teknik olmanın ötesinde kültürel, ideolojik, siyasi, ekonomik ve pedagoji ve öğretimle ilgili son derece karmaşık bir konudur. Bu yazı da, farklı boyutlarla yeni bir geleneğin oluşması için bir deneme girişimini kapsamaktadır. Konu, tümüyle topluma ve tarihe ilişkindir. Elde edilen çözümlemelerle gündelik yaşam dinamiklerine katkıda bulunmak, farklı düşünsel yaklaşımlara farkındalık yaratmak ve bir *praksis* önermekle ilgildir.

Etnomatematik, en genel anlamıyla matematiğin gerçek yaşamla olan ilişkilerini araştıran bir bakış açısıdır. Matematik, insanlar tarafından geliştirilen entelektüel bir üründür. Bu ürünle, gerçek hayat betimlenir ve günlük sorun ve gereksinmelerin çözümü gerçekleştirilmeye çalışılır. Şöyle betimlemek açıklayıcı olabilir (D'Ambrosio, 2001): Matematiğin içinde yaratıldığı/üretildiği doğal, toplumsal, kültürel ve sanal ortamı ifade etmek üzere *ETNO*, bir şeyi açıklamak, öğrenmek, bilmek ve üstesinden gelebilmek adına *MATEMA* ve matematiksel düşüncenin içinde evrildiği tarzlar, biçimler, sanatlar ve teknikleri betimlemek üzere *TİK* (*techne*). Böylece, etnomatematik sözcüğünü türetmiş oluyoruz. Sözcüğün ilk dile gelişine imza atan D'Ambrosio'nun da belirttiği gibi etnomatematik sözcüğünün, etnik matematik ile yakından uzaktan bir ilgisi yoktur. İlk bakışta yanıltabilen bir sözcük olmasına rağmen etnomatematik, etnik matematik ile karıştırılmamalıdır. Etnomatematik, genel anlamda kültürel ve çevresel özdeşliklere odaklanan bir kavrama işaret eder. Bu sözcük aynı zamanda, farklı matematikleri de ifade eder. Bugün matematik olarak bildiğimiz, öğrendiğimiz, araştırdığımız ve uyguladığımız matematik birkaç yüzyılın toplumsal dinamiğinde evrilen bir Batı kavramıdır. Kültürel bir *kabulleniş* olarak 15. yüzyıla kadar gider. Bugün matematiği yaşama biçimimiz belirli paradigmalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. İlginç olan yön, insanların yaygın bir şekilde belirli bir paradigmanın ya da paradigmaların içinde olduklarının tümüyle farkında olmamalarıdır. Bir paradigmanın ideolojik ve kültürel yeniden üretimi de böyle bir şeydir zaten. Matematik kaygısı, oldukça sık görülen bir durum, bir olgu. Bunun yanında toplumsal yaşamımızın tam göbeğinde, hem de her gün insanların deneyimlediği bir duygu, bir davranıştır. Herkesi ilgilendiren, her ailenin kaçınılmaz bir misafiri olan matematik kaygısını salt bir "olumsuz durum" olarak değerlendirmek ciddi bir yıkımdır. Olumsuz olmanın fazlaca dışında, toplumsal örgünün tüm kültürel bileşenleriyle bağlantılı tarihsel bir sürecin kendisinden başka bir şey değildir matematik kaygısı.

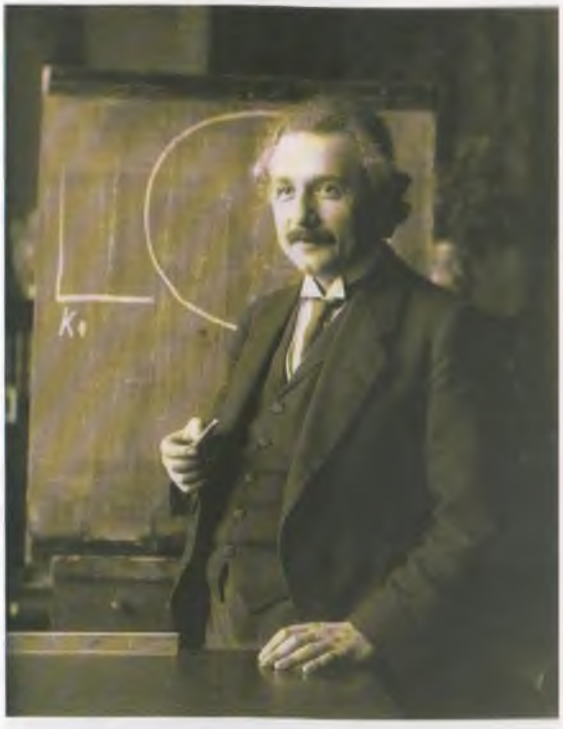
Matematik bir kültürdür. Yalnızca bugünün bilim ve teknoloji örgüsünün tasarımı ve sürdürülebilmesi için gerekli bir matematik okurya-

zarlığı değildir bu olgu. Toplumsal bir sözleşme biçiminde evrilen, teknik bütünlüğüyle mükemmel iş gören, bu süreçte egemen paradigmanın kendi ideolojisinde entelektüel anlamlar kazanan, toplumdan matematikçi bireyler seçerken ölçütlerini oluşturan, böylece farklı ayrımcılıkları körükleyen, bu normların iteklediği ve tetiklediği psikolojik ve bilişsel yapılarla kültürünü ve ideolojisini temellendiren, öğretim tekniklerinin gelişimini farklı ekollerle sağlayan, toplumun farklı konumlarından bu tematik okuyazarlığı (*matheracy*) ve teknolojik okuryazarlık (*technoracy*) (D'Ambrosio, 1999). Yaygın bir duygu olarak örnek aldığım matematik kaygısının, bu *trivium* kapsamında belirleyici bir tarihsel değeri vardır. Etnomatematik, pozitivist geleneğin öğretim yapılanmasının bu üç "*temel direğin*" eleştirisini de içermektedir. Sözü edilen *trivium*, matematiği tarihsiz kılmakta, bugüne uygun meslek sahiplerini belirli bir yöntemselliğin içine sıkıştırmaktadır.

Matematiğin içinde yaratıldığı/üretildiği doğal, toplumsal, kültürel ve sanal ortamı ifade etmek üzere ETNO, *bir şeyi açıklamak, öğrenmek, bilmek ve üstesinden gelebilmek adına* MATEMA *ve matematiksel düşüncenin içinde evrildiği tarzlar, biçimler, sanatlar ve teknikleri betimlemek üzere* TİK (techne). *Böylece, etnomatematik sözcüğünü türetmiş oluyoruz.*

sürece bakarken felsefi boyutların ve epistemolojik araştırmaların yeşermesine kaynaklık eden dinamik bir eserdir matematik. Matematiğin bugünkü, simgesel-dilsel yapısı onun tarihsel evrim dışında, her daim gerçek olmuş ve olacak bir bilgi olarak algılanmasına neden olmaktadır. Evet, çok açıktır ki matematiğin uygulanması bu yapıyla çok kolay olmaktadır ama matematiği buna indirgemek onu tarihten koparmak ve aynı zamanda, insandan koparmak demektir. Sayısız çocuğun matematik öğretiminde çektiği sıkıntılar temelde, insanın kendisine ait yeteneğine, "*evrensel doğru-gerçek*" yanılsaması kapsamında yabancılaşmasıdır. Etnomatematik aynı zamanda, bu kültürel ve ideolojik etkilerin ortaya çıkardığı bir yaşam biçimine de işaret etmektedir. Örneğin, çok yaygın bir önyargı olan matematik kaygısı bunlardan bir tanesidir.

Bugün öğretim sistemlerinin üzerine inşa edildiği *modern trivium* şudur: Okuryazarlık (*literacy*), matematiksel davranışın doğası henüz açıklıkla ve ayrıntılarıyla anlaşılmış değildir. *Klasik Felsefede* matematiğin doğasına ilişkin yönelimler olmasına rağmen ancak son yıllarda özellikle bilişbilim (*cognitive science*) alanındaki gelişmelerle matematiksel düşüncenin nasıl üretildiği/yaratıldığı konusu araştırma süreçlerine girmiştir. Matematik nasıl yaratılmıştır ya da nasıl bir düşünsel süreçle ortaya çıkarılmıştır? Matematiksel yaratıcılık, diğer yaratıcılık biçimlerinden nasıl farklıdır? Tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşıldığında matematiğin, uygarlıkların inşa süreçlerindeki etki ve katkılarının ne olduğuna ilişkin ayrıntılı ve izah edici görüş ya da görüşlerin araştırılması ve teorik/pratik boyutlarıyla yapılandırılması gereklidir. Bu amaçla, insan davranışının tarihsel süreçlerine ve matematiğin yeryüzünde farklı kültürlerde nasıl bir evrim yaşadığına ve de elbette yaşamakta olduğuna dikkatle bakmakta kaçınılmaz bir yarar vardır. Tarih, zaman ve uzamda tümel bir bakış açısıdır. Matematik tarihini, hem belirli bir dönem içinde başarılı olmuş uygarlıkların kısıtlı coğrafi sınırlarına odaklamak hem de matematiksel düşüncenin evrimini, olayların yalnızca kronolojik öykülerine indirgemek ciddi bir yanılsamadır. Ancak, altını çizmek gerekir ki, bu görüş içinde yaşadığımız dünyada bir ideoloji olarak da

"Matematikle ilgili güçlüklerinizden kaygılanmayın; sizi temin ederim ki, benimkiler daha büyüktür." Albert Einstein (1879, Ulm, Würtemberg, Almanya — 1955, Princeton, New Jersey, ABD).

hükmünü sürdürmektedir. İnsanlık tarihi, yeryüzünün doğal tarihinden koparılamaz, ayrılamaz. Bu evrim sürecinde kültürlerin, uygarlıkların ve nesillerin zaman ve uzamında kesişen ve giderek karmaşıklaşan bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Böylece etnomatematik, kültürle ilişkili matematiksel bileşenlerin araştırma sahasıdır. Farklı insan kültürlerinin matematikleriyle ilgili karşılaştırmalı çalışmalarla uğraşır. Özellikle, matematiğin nasıl şekillendiğini ve bu biçimlenmenin insan toplulukları değerleri ve inançlarına bağlı olarak nasıl gerçekleştiğini ve gerçekleşmekte olduğunu inceler.

MATEMATİK KAYGISI

Matematik kaygısı günlük yaşamda da görülmesine rağmen etkin olan ve sonuçları itibarıyla öne çıkan yer okullardır. Okul, bugünkü kültürün yeniden üretilmesi için yapılandırılmış kurumlardır. Elbette, anaokulun-

dan üniversiteye kadar tüm okullaşma süreçleri. Kısaca yakın geçmişe bir bakalım: Matematik kaygısı genel olarak, "sayılarla işlem yaparken ve çeşitli gündelik problemleri çözerken veya akademik ortamlarda matematiksel problemleri kurarken, geliştirirken ve çözümlerken araya giren, onlarla çatışan bir korku" olarak ifade edilen görece yeni bir kavramdır (Furner ve Duffy, 2002). Matematik kaygısı kavramının farklı bir açıdan ele alınması ancak 1970'lerde başlamıştır. Söz konusu farklı açı ilginçtir.

"Bugün öğretim sistemlerinin üzerine inşa edildiği *modern trivium* şudur: Okuryazarlık (*literacy*), matematik okuryazarlığı (*matheracy*) ve teknolojik okuryazarlık (*technoracy*)." Brezilyalı matematikçi ve matematik tarihçisi Ubritan D'Ambrosio (1932 São Paulo).

O günlere kadar matematikle ilgili sorun yaşayanların zekâ ile ilgili kusurları olduğu kabul edilegelmiştir. Bu kavramın araştırılmasında atılan adımlarla sorunun zekâ olgusunun dışında, zihinsel engellere bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Yetenekli insanların bile matematik karşısında çaresiz kaldıkları saptanmıştır. Sheila Tobias, matematik kaygısının bir yetenek eksikliğinden ziyade bir kaygı olduğunu ilk kanıtlayan kişilerden biri olmuştur (Tobias, 1993). Ondan önce (bugün bile...), matematikte başarılı olanların 'matematik kafası-zihni' ile taçlandırılmış elit bireyler olduğu inancı hâkimdi (bugün bile egemen...). Matematiksel başarı her öğrenci için değil, yalnızca ona iyi bir yetenek gösteren bireyler için teşvik edilirdi. Bir başka inanç da, matematiği sadece erkeklerin yapabileceğiydi. Buna eşlik eden yaygın efsane de 'erkek matematik geni' idi (bugün bile benzer düşünceler yok mu?). Kadınların yükseköğrenim fırsatları böylece kısıtlanmış olmaktaydı ve başka mesleklere doğru yönlendirilirlerdi (bugün kısmen geçerli olsa da, ideolojik etkinliği azalmıştır...). 1980'lerin sonunda öğrenim/öğretim alanındaki araştırmacılar farklı yönden açıklamalarla gündeme gelmişlerdi: "Matematik performasındaki cinsiyet farkları, çoğunlukla aile, okul ve toplumda kültürel birikim oluşturagelmiş cinsiyet temelli önyargılardan kaynaklanmaktadır."

Ondan sonra kadınlar, özellikle onyıllardır etkinlik gösteren feminist hareketin katkılarıyla daha fazla eşitlik kazanmışlardı. Artık kadınlar da bilim insanları ve matematikçiler olarak daha fazla toplumsal konum elde etmeye başlamışlardı. Böylece 'erkek matematik geni' ortadan kaybolmaya yüz tutmuştu (bugün bile farklı görünümler altında az da olsa faaldir...). Son zamanlarda bile, matematikte kadınların başarı ve algısındaki farklar kültürel-ideolojik boyutlarla sürmektedir. Son on yılda, matematik kaygısının yaygın bir gerçek olduğunu ve sadece kadınlara değil tüm bireylere ait bir durumu gösterdiğini vurgulayan araştırmalar etkinlik göstermiştir (Ashcraft ve Kirk, 2001). Deneysel psikoloji çerçevesinde yürütülen araştırmalar nöroloji ve özellikle biliş-bilişbilim (*cognition-cognitive science*) alanlarına da kaymıştır: "Matematik kaygısı, belirli amaçlar için işleyen belleğin dağılmasına ve engellenmesine neden olarak performansını yavaşlatır ve duyarlılığını azaltır." Bunun yanında, akademik çevrelerde ve araştırma alanlarında öğrencilerin matematiğe karşı ilgisiz kalmaları ve mevcut öğretim sistemlerinin ölçütlerine göre başarısız kalmaları farklı biçimlerde ele alınmış ve alınmaktadır. Bu çalışmalar, sorunun oldukça karmaşık ve çok yönlü olduğunu göstermiştir (Kamla-Raj, 2009). Tüm bu gelişmeler bir kültür örgüsünde yaşanmaktadır. Matematik bir bilgi dizgesi olarak insanlar tarafından, yaşadıkları kültürün içinde, sahip oldukları bilim geleneğinde, değerler ve inançlar çerçevesinde üretilmekte ve kullanılmaktadır.

MATEMATİKLE İLGİLİ EFSANELER

Özelde matematik kaygısının genelde matematiksel önyargıların ya da ideolojik bileşenlerinin temel taşlarından birisi, matematiğin insanın dışında olduğu varsayımıdır. Aşağıdaki mitosları okurken soğukkanlılıkla kendimize sorsak bazılarına farkında olmadan çok yakın olduğumuzun farkına varabilirz. Kültürel yapılanmalar bizim tarafımızdan taşınır. Yeniden üremeleri yaşamımızın ayrıntısında gerçekleşir. İnsanı kendi matematiksel yeteneklerine yabancılaştıran bu duvarın yerleşik ve sağlam efsaneleri, başka bir deyişle bugünün görünmeden yazılmakta olan mitolojik verileriyle şöyle sıralanabilir:

• Matematik soyut ve insan varlığının/bedeninin dışındadır.

• Matematiğin nesnel bir varlığı vardır. Bu evrenin ve olası tüm evrenlerin yapısını oluşturur. İnsandan ve olası tüm diğer varlıklardan bağımsızdır ve onları aşkındır.

• İnsana ait matematik, soyut ve aşkın matematiğin yalnızca bir bölümüdür.

• Böylece matematiksel kanıt, evrenin aşkın hakikatlerinin keşfedilmesine imkân verir.

• Matematik, fiziksel evrenin bir parçasıdır ve ona rasyonel bir yapı sağlar. Çiçeklerde Fibonacci serileri, salyangozlarda logaritmik sarmallar, sıradağlarda fraktaller, hareketli futbol topunda paraboller ve yıldızların, gezegenlerin ve baloncuklarda "pi" sayısı vardır.

• Matematik, mantığı bile karakterize eder ve böylelikle aklın kendisini yapılandırır.

• Matematiği öğrenmek, dolayısıyla doğanın dilini öğrenmektir. Bu dil, öyle bir düşüncedir ki, evrendeki ileri bir zekâya sahip herhangi bir varlık tarafından paylaşılabilir olmalıdır.

• Matematik beden dışında ve akıl da bir matematiksel mantık biçimi ol-

duğuna göre, aklın kendisi de beden dışındadır. Böylece, bu yoldan gidilirse, bilgisayar gibi makineler ilke olarak düşünebilir.

Bu efsanelere yanıt vermek hiç de zor değildir. Ancak, buna istekli ve niyetli olmak gerek. Böylece günlük alışkanlıklarımızı sorgulamak gibi bir davranış ve tutumu yaşamımıza katmış oluruz. Buna göre matematik, kabul görmüş inançlar çerçevesinde değil de farklı boyutlar katarak değerlendirilme durumuna gelir. Yeni bir araştırma alanı içinde buluruz kendimizi. Bu etnomatematiktir işte. Çeşitli efsanelerle süregelen yukarıdaki yaklaşımların bilişsel eleştirisini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

• Halbuki, matematik soyut değil, aksine insan zihninin en becerikli yönlerinden bir olan soyutlama sanatıdır. Örneğin, çokluk fiziksel bir büyüklük müdür yoksa matematiksel bir büyüklük müdür? Bu soru felsefi ya da bilgikuramsal olduğu gibi, aynı zamanda, tarihsel ve toplumsal bir değeri de vardır. Çokluk fiziksel bir büyüklüktür. Ancak çokluk olana bir anlam vermeye çalıştığımızda başka bir deyişle saymaya kalkıştığımızda sayı soyutlamasını icat etmiş oluruz. Bu soyutlama sanatının bir sonucu ve mükemmel bir örneği de günlük yaşamımızın olmazsa olmazı olan bilgisayarlara can veren ikili sayı sistemidir. Bir tuşla yapılabilen şeyin enerji kaynağı ikili sayı dizgesinin getirdiği işletim sistemidir. Böylece matematik, günlük yaşamımıza o kadar nüfuz etmiş ki, onu evrensel yanılsamasının saltanatına rahatlıkla oturtabiliyoruz. Matematiğin ideolojik bileşenlerine kulak vermek etnomatematik bir bakıma.

• İnsanların, aşkın bir Platonik matematiğe erişim sağlamaları olanaksızıdır. Platonik matematiğe olan itikat daha çok bir inanç sorunudur. Platonik bir matematiğin varlığına ya da yokluğuna ilişkin bilimsel bir kanıt olamaz.

• İnsanların bildiği veya bilebileceği yegâne matematik, insan beyni ve zihni tarafından sınırlandırılan ve yapılandırılan zihin-temelli matematiktir. Matematiğin doğasına ya da matematiksel düşünceye ilişkin bilimsel yaklaşımlar bilişbilimsel, tarihsel ve teknik alanlar içindedir.

• Matematiksel düşüncenin çözümlenmesi, insan zihni temelli matematiğin, yine matematiğin bir parçası olarak kavramsal metaforlar kullandığını göstermiştir (Lakoff ve Nunez, 2000).

• Böylece, insana ait olan matematik asla Platonik matematik olamaz.

Toplumsal bir sözleşme biçiminde evrilen, teknik bütünlüğüyle mükemmel iş gören, bu süreçte egemen paradigmanın kendi ideolojisinde entelektüel anlamlar kazanan, toplumdan matematikçi bireyler seçerken ölçütlerini oluşturan, böylece farklı ayrımcılıkları körükleyen, bu normların iteklediği ve tetiklediği psikolojik ve bilişsel yapılarla kültürünü ve ideolojisini temellendiren, öğretim tekniklerinin gelişimini farklı ekollerle sağlayan, toplumun farklı konumlarından bu sürece bakarken felsefi boyutların ve epistemolojik araştırmaların yeşermesine kaynaklık eden dinamik bir eserdir matematik.

ETNOMATEMATİK VE KUHN

Kuhn'un temel kavram çerçevesi, çoğu kez kabul edildiğinin tersine, bilimin çizgisel bir gelişim göstermediği ve birikimsel bir yol izlemediği tezine dayanır. Bilimin gelişimi ya da çok daha uygun bir ifadeyle bilimin evrimi kavramsal dönüşümlerin var olan paradigmayı altüst etmesiyle gerçekleşir. Olgun bir bilimin ana özelliği bir paradigma tarafından hükmediliyor olmasıdır. Olgunlaşmış ancak belirli yönleriyle açıklayıcılık niteliklerini kaybetmeye yüz tutmuş bir paradigma, farklı yaklaşımların eleştiri okları altında kalır. Bu yeni bir paradigma öncesine tekabül eder. Bu paradigma öncesi dönemde yer alan bilim insanları bağımsız bir araştırma ortamı oluştururlar. Bir paradigma, her bilimsel disiplini bir *normal bilim* olarak kararlılıkla belirleyen sürecin kendisidir. Paradigma öncesi dönemde araştırma çalışmalarını yürütmek üzere yol, yordam ve yöntem sorunsalı henüz belirli bir standart yapıya ulaşmamıştır. Bu durumda bilim insanları göreli olarak daha yalıtılmış koşullarda çalışmalarını sürdürürler ve iletişim kanalları tümüyle kurulmamıştır (Kuhn, 1970). Paradigma, bilim topluluğunun fikir birliği içinde olduğu ve araştırma için kabul edilebilir araçlar olan bir dizi yöntemi sağlar. Dahası, model problemler ya da referans olarak alınabilecek örnek problemler temin eder ve paradigma içinde çözülebilen *bilmece* tiplerini bir aralık içinde tanımlar. Kuhn, bilmece sözcüğünü kullanırken, çözüm bekleyen ve çözümü konusunda belirli referanslar olan ancak üzerindeki örtünün kaldırılarak açığa çıkarılacak bir bilgi sürecini ifade etmeye çalışır. Sanki, *enigma* sözcüğü bu durumu daha iyi betimlemektedir.

Bu çerçeveden bakacak olursak acaba etnomatematik araştırması Kuhn'un kuramsal yapısına uyar mı?

"Söylem, konuşmadan önce istemle başlar. Lacan'a göre paradoksal da olsa, istem ancak bir yanıt elde ettiği zaman tamamlanır." Jacques Marie Emille Lacan (1901, Paris — 1981, Paris).

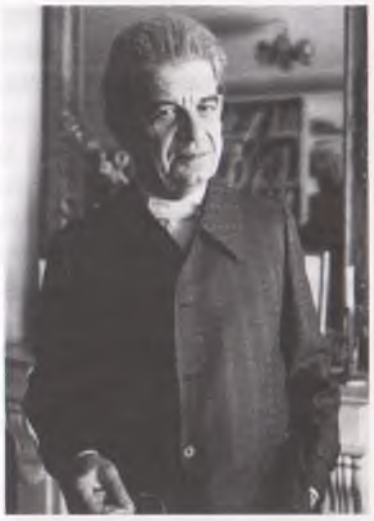
Bilim tarihi içinde bu konuya üç açıdan yaklaşılabilir (Rohrer, 2010):

• Bir antropolojik araştırma alanı olan etnobilimin bir parçası olan etnomatematik, bir normal bilim olarak göz önüne alınabilir, zaten alınmaktadır da. Yalnız bu noktada biraz dikkatli olmakta yarar vardır. Çünkü, toplumsal bilimler acaba, Kuhn'un teorisi cinsinden bir bilim kabul edilebilir mi?

• Matematik tarihi içinde bir araştırma alanı olarak etnomatematik yaklaşımı kültürel evrim ile ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda da genel bir kabul görmüş ve onay almış bulunmaktadır.

• Bir öğretim teorisi olarak etnomatematik, kuramsal bir temel üzerine oturabilmektedir.

Çokdisiplinli bir yapıyı taşıyan etnomatematik yukarıdaki birbirinden bağımsız üç ana yapıyı karşılıklı etkileşimle bir bütün içinde oluşturabilmiştir. Araştırmaların önde gelen amaçlarından birisi, sosyokültürel etmenlerin öğretme, öğrenme ve matematiğin gelişimi üzerindeki etkilerini ve etkileşimlerini açığa çıkarmak ve çözümlemek ise, o zaman etnomatematik bir paradigmatik yapılandırma meydana getirebilmektedir. Buna göre etnomatematik, tanımlı bir araştırma alanıdır ve birçok matematiğin var olduğuna ve her birinin özgül ve tanımlı alt kültürlerce yaratıldığına ilişkin açık bir farkındalığı vardır. Etnomatematik aynı zamanda bir paradigma öncesi dönemi de yaşamıştır ve kısmen de yaşamaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısında çeşitli araştırmacılar matematiksel pratiklerle ilgili etnolojik araştırmalar geliştirmişler ve büyük ölçüde birbirleriyle iletişim kuramadan yalıtılmış bireyler olarak çalışmaktaydılar. Bu aşamada ilk kez "*etnomatematik*" terimi de devreye girmişti. Bu paradigma öncesi dönem yaklaşık 1960'lara kadar sürmüştür. Bu dönemden hemen sonra daha yoğun ve öncekilere göre farklılaşan araştırmalar yapılmaya başlandı. Böylece, iletişim sağlayan ağların

oluşumu hız kazanmıştır. Etnomatematik hareketi, araştırmacılardan ve dispiline ait öğretmenlerden oluşan bir bilim topluluğu yaratmıştır ve yaygın yayımcılık biçimlerinin oluşmasının sürdürülmesini sağlamaktadır.

Etnomatematik pratik yönelimili sağlam bir teori içeren bir disiplindir. Diğer bilim alanlarında olduğu gibi etnomatematik de çeşitli uygulama alanlarına sahiptir. Akademi öğretimin *kanonik* yollarının yanında etnomatematik, okullarda matematik öğretiminde olduğu gibi, doğrudan bir uygulama alanıdır. Diğer uygulama alanları, matematik tarihi, bilgikuramı ve sosyolojidir.

ETNOMATEMATİĞİN TARİHSEL BOYUTLARI

Bugün modern bilimin doruk anlarından birinde yaşamaktayız. Bu süreç, yaklaşık 3.000 yıl önce Akdeniz havzasında ortaya çıkmıştı ve tüm gezegene kendisini kabul ettirmiştir. Bu hızlı evrim, insanlık tarihine göre kısa sayılabilecek bir dönemdir. Doruk olarak ifade edilen ve hükmünü sürdüren bu bilgi sisteminde kendisini eleştirecek entelektüel boyutların gelişmesi de kaçınılmazdır. Bu entelektüel araçlar, modern bilginin kaynaklandığı eski Mısır, Babil, Yunan ve Roma dönemlerinin bilgi süreçlerinin sağlam bir tarihsel çözümlemesine sıkıca bağlıdır. Yaklaşık 3.000 yıl boyunca olay ve olgular çözümlediği zaman görülür ki, nitel ile nicel arasında çeşitli geçişler olmuştur. Babillilerde nicel akıl yürütme olarak ifade edebileceğimiz düşünceler, Yunanların nitel akıl yürütme karakteristiklerine yol açmış ve Ortaçağ boyunca hükmünü sürdürmüştür. Babillilerin sayısal hesaplarla ilgili nicel sonuçlar ile Yunanların geometri ile yoğunlaştıkları nitel betimlemeler etkin bir geçiş örneğidir.

Modernite, nicel akıl yürütme ile ortaya çıkmıştır. Bu, aritmetikle mümkün olmuştur (*aritmos*=sayılar ve *tica*=sanat). Aritmetiksel işlemler önce Hint-Arap algoritmalarıyla, sonra ondalık basamaklı hesaplamalarla ve logaritma teknikleriyle ve de giderek bilgisayarlarla sonuçlanan bir süreçle matematiksel temeller atılmıştır. Bu temeller hem teorik hem de uygulamalı bir içerikte olmuş ve iki alan at başı gitmiştir. Bu evrimde modernitenin özü olarak kabul edilebilecek nicel akıl yürütme ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Daha yakın zamanlarda, nitel akıl yürütme içinde düşünebileceğimiz yapay zekâ olgusuyla karşılaştık. Bu ikili geçişler son elli yılın matematiğinde ilginç gelişmelere sahne oldu. Kaos teorisi, ekonomi alanındaki matematiksel girişimler ve grafik uygulamalar gibi örnekler verilebilir.

Dilin ve matematiğin kuralları, toplumun çalışmaları tarafından tarihsel olarak belirlenmiştir. Çalışmalar ifadesi hem bir metafor hem de betimleyici bir sözcüktür burada. Çalışma, yaşamın kuruluşudur. Tasarımı ve uygulanmasıdır. Toplumun çalışmaları toplumsal grupların hem kendi içindeki hem de gruplar arasındaki etkileşimler içinde evrilir. Etnomatematik, bu evrimin tarihini yazmaktadır. Bu evrim, yeryüzündeki fiziksel ve biyolojik etkileşimleri de içerir. Eşzamanlı olarak devreye giren bir başka etmen de insanın özellikle sinir sistemi başta olmak üzere biyolojik özellikleridir (Hersh, 1997). Evrim yeryüzünün tümünde çizgisel olmayan bir sürecin tarihinden başka bir şey değildir. Matematik insanidir. İnsan kültürünün bir parçasıdır, bileşenidir. Matematiksel bilgi yanılamaz değildir. Bilim gibi, hatalar yaparak, onları yeniden ve

yeniden düzelterek gelişim gösterir. Zaman, mekân ve diğer değişkenlere bağlı olarak matematiksel kanıtın farklı sunumları vardır. Kanıt matematiğin geçerliliğini gösterir ve kültürel temelde aynı sonuca varabilen farklı matematiksel süreçleri içerebilir. Matematiksel soyutlamalar/nesneler toplumsal ve tarihsel nesnelerin ayrık bir çeşitlemesidir. Çember, üçgen, hız, popülasyon gibi. Bunlar kültürün özel bileşenleridir. Edebiyat, din ve bankacılık da kültürün bileşenleridir. Her biri köklü farklarla ayrıdır ama köklü etkileşimlerle kültürün bütününe bir dinamik kazandırırlar. Müzik, öğretici bir örnektir. Doğrudan biyolojik veya fiziksel bir büyüklük/varlık değildir. Yine de, biyolojik veya fiziksel bir gerçekleşme olmadan var olamaz. Zihnimizde bir ezgi, gerilmiş bir telin titreşimleri, müzikçe yazılmış bir beste sayfası, bir sopranonun ürettiği tiz bir ses, bir kayıt veya bir radyo yayını gibi. Matematik de, bir toplumsal ve kültürel gerçeklik olarak öyledir. Matematiğin toplumsal, tarihsel ve kültürel anlamı dışında gizli bir anlam ve tanım aramak için hiçbir neden yoktur.

BİR KÜLTÜR OLARAK MATEMATİK KAYGISINA BİR ÇÖZÜMLEME

• Kültürün karmaşık ilişkileri bu sahnede yeniden üretir. Bir ideolojiler ağı olan kültürün içinde her şeye bir anlam yüklenir. Böylece "biliriz". Örneğin, matematik bu ağın bugünkü paradigmasında kesin bir bilim dalı olarak yöntemsel bir yol izlediği "bilgisini" verir bizlere. Yanılmayan, onsuz olunamayan bir yanıyla "bilgimizde" yer eder. Ayrıcalıklı bir yeri vardır toplumsal ölçütlerde. Neredeyse zekânın değerlendirildiği bir mihenk taşı gibidir. Belirleyici yan, bu giysiler içindeki matematiğin değişmezlik özelliğidir. Matematik hep böyledir. Bir bakıma biat edilen bir düzeydir ve bir statükoya işaret eder. Bu görüş, bir yanılsama çatısı altında durağan bir yapı oluşturur.

• Matematik eğitiminde, matematik ve dil gösterenlerinin ortak yönlerinin araştırılması belli ölçüde olgunluk kazanmıştır. Ancak, matematik ve psikanalizin kesişim kümesi henüz yaygın bir araştırma alanı oluşturmamıştır. Matematikle ilişkisi pek iyi olmayan bir kişi kendisini matematik konusunda "yeteneksiz" kabul eder. Aslında bu durum, öznenin kararlı ve kalıcı egosuna olan sadakatiyle ilgilidir. Dikkat edilirse, matematiği iyi olmayan kişiler bunu açıkça ve neredeyse övünerek söylerler. Böylesine "oturmuş" bir kültürde, matematiğe psikanalitik bakmamak mümkün müdür? Matematik, çok boyutlu bir kültürel yapı olduğu için onu toplumsal ölçütlerle de ele almalıyız. Bireyin kaygısını azaltmaya çalışırken matematiği tartışılmayacak kadar bizim dışımızda ve yanılmaz ve de yıkılmaz bir olgu olarak algılamış oluyoruz. Sanki, problem matematiğin toplumsal örgütlenişi ve okullaşması değil de sorun bireydeymiş gibi düşünmüş oluyoruz. Çözümlemeye girmeden önce altyapıyı oluşturmak amacıyla Lacan'ın söylem kavramına yaklaşımını kısaca ele alalım (Lacan, 2006).

• Matematiği kültürel bir büyüklük olarak kabul edersek şu soruyu sormalıyız: Acaba, matematiksel söylem nedir? Elbette söylem, bir öznenin (öğretmen) yaydığı ve bir başka öznenin (öğrenci) dinlediği bir sözcük akışı değildir. Ya da, öğrencinin yaydığı ve öğretmenin dinlediği bir sözcük akışı olamaz. Lacan, bir kimse konuştuğu zaman neler olduğunu düşünmek için iletişimde var olan; sözcükleri ileten, sözcükleri alan, kod, ses gibi etmenleri bir yana bırakır. Ona göre konuşma, çok daha karmaşık bir olgudur, çünkü kaçınılmaz olarak yapısal bir uyumsuzluk, bire bir gelmeme taşır. Özne konuştuğu zaman, toplumsal bağlamda belirlenmiş üç yazmaç içeren karmaşık bir süreçle karşı karşıya kalır. Bunlar; *imgesel (eylemsel varsayımlar), simgesel (dil)* ve gerçeklik (*jouissance*, {haz-acı gibi}) yazmaçlardır. Ancak, matematik bugün yaygın olduğu gibi sadece yönteme indirgenirse söylemin içi boşalır ve kaygının temeli atılmış olur.

• Bu bakımdan bir söylem, öğretmenin söyleyip de öğrencinin dinlediği veya öğrencinin dile getirdiği ve öğretmenin dinlediği bir dizi söz değildir. Lacan, "iletişim" yanılsamasını bir kültür çatısı altında dört söylemle açıklamaya çalışır. Bugün kabul edilen genel anlayışta öğretmen anlatır, öğrenci dinler ve böylece öğretme edimi ve öğrenme eylemi gerçekleşmiş olur. Olay, bu kadar basit değildir. Matematiğin öğretme/öğrenme süreçleri çok daha karmaşıktır. Çünkü verilmeye ve edinilmeye çalışılan bilgiler, kavramlar ve olgular kendilerini temsil eden sözcüklerin iletilmesinden çok daha fazla bir şeydir. Söylem; eylemlerin ve sözlerin belirli bir ilişki ağının var kalması için, öğrencilerin ve öğretmenin gösterdiği birleşik (eklemlenmiş) bir çaba olarak düşünülmelidir. Söylem, her zaman bir isteme (talep) yanıttır. Söyleyebiliriz ki, yanıtı belirleyen yalnızca soru değildir, aynı zamanda sorunun kendisi de öncesinden bir yanıttır. İkisi birden, kültürün belirlediği bir ortamda, bir söylem içinde bulunur. Söylem, konuşmadan önce istemle başlar. Lacan'a göre paradoksal da olsa, istem ancak bir yanıt elde ettiği zaman tamamlanır.

• Konuşan bir kişi, iletişim edimi içinde olmaktan çok daha karmaşık bir süreci yaşar. Matematik dersinde de konuşulanlar, geniş ve karmaşık bir dizgenin kültürel özelliklerini taşır. Matematiksel olgular, genel bir matematiksel söylem kapsamında ifade edilir. Öğrenciler, bilen özneler olmaktan daha ötelerde bireylerdir. Öğretmen için de aynı şey geçerlidir.

• Lacan'ın düşüncesi açısından bakılırsa, bir arzunun varlığıyla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz: Bilme arzusu. Acaba, arzuyu harekete geçiren neydi? Kavramlar, sonsuzlukları vurgulandığı zaman matematiksel olarak belirtik hale gelir. Sonsuzluk, büyük bir esin kaynağıdır ve işe bağlanmayı, ilgiyi teşvik eder. Bir bakıma bu bağlanma, yapılan işe daha yoğun bir ilgiyle eğilmeyi kapsar. Sonsuzluğun varlığı teşvik edicidir. Ne olabileceğine ilişkin bir merak vardır işin içinde. Örnek olarak verdiğimiz sarmal, matematikte bir arzu nesnesi olabilir. Bunun gibi, 1,1/2,

1/4, ... dizisi de bir başka arzu nesnesi olabilir. Arzuya yönelen, ya da arzunun yönlendirdiği bir ilgidir bu. Yaşamımızda yaygın bir düşünce vardır. "Eğer bir insan severek yaparsa, işin yarısını halletmiş demektir". İşte bu sevgidir ki, arzu yerine kullanılır. Sevgi abartılı bir şekilde itici gücün kaynağı kabul edilir. Aslında sevgi metaforunun altında gizli kalan bilme arzusudur (Lacan, 1977). Bir şeyi istemek, ilgi duymak, o işe sarılmak, yaptığından haz almak, arzu sürecine işaret eder. Sevgiyle yabancılaşan arzudur esas kaynak.

• Matematiği, deneyimlerimizi yapılandırma yolu olarak düşünebiliriz. Yapılanma sırasında bazı düşünsel açıların altı çizilirken bazıları ihmal edilebilir. Deneyimle açık bir şekilde dile getirme arasından bir boşluk vardır. Bu boşluk veya açığın farkına varılması bir gerilim yaratır. Bu gerilime bir tepki olarak, iş sürdürülür ve arılaştırma süreci yaşanabilir. Bu süreçte, deneyim malzemesi derinlemesine bir düşünsel işlevle daha yetkin bir duruma getirilebilir. Deneyim, düşünsel yolda simgeselleştirilir, dile gelen, dille ifade edilen bir yapılandırma durumuna gelir. Bu, bir matematikleştirme sürecidir. Bir başka tepki de, bu işi yapmayı reddetmektir. Gerçekliğe bir dönüştür bu. "Mükemmel bir akılcılığı ve düzeni olan evrenin üzerinde mükemmel bir kontrol" rüyasından uyanmaktır bir bakıma. Simgesel olarak denetleyerek deneyimin üzerine denetim sağlama fantezisinden geri dönüştür belki de. Zizek'i dinleyelim, "rüya gören, gerçekliğe uyanmaktan kaçınmak için bir rüya, uykusunu uzatabileceği bir öykü yapılandırır. Fakat bireyin rüyada karşılaştığı şey, kendi gerçekliğinin arzusudur, bu arzu Lacancı Gerçek'tir ve sözde dış gerçeklik olarak ifade edilenden daha korkutucudur. Bunun içindir ki, rüyasından uyanır. Gerçeği, arzusundan kaçırmak için uyanır... Uyumaya devam edebilmek için sözde gerçekliğe kaçar... arzusunun gerçeğine uyanmayı atlatmak için kaçar" (Zizek, 2002). İnsanın doğal yeteneklerinden biri olan matematik ve onu üretmek arzusunun, matematiksel kaygının altında nasıl kaybolup gittiğini görebiliyoruz.

• Matematikçiler ve matematik öğretmenleri, denetim fantezisini sürdürmek için bir ideoloji yapılandırırlar. Bu ideolojiye göre, belirli deneyimlere bakmanın ve onları yapılandırmanın doğal bir yolu vardır. Bu ideolojinin iddiası şudur: "matematikleştirme etkinliği ile ilişkili kavramlar vardır ve bu kavramlar öğrenilebilir vaya keşfedilebilir veya öğrencilere öğretilebilir. Doğru ve yanlış yanıtları olan sorular vardır. Öğrenen bir kişinin bir kavramı anlayıp anlamadığı sınanabilir. Matematiksel deneyim yapılandırılabilir ve başkaları için düzenlenebilir. Sınavlar, bilme sürecinin özüdür ve doğal bir parçasıdır. Zizek'e kulak verelim: "İdeolojinin yüce cazibesi, görünmeyeni temelde yatan yapısal gereksinme kılarak 'açıklık' yanılsamasının edinilmesini sağlamaktır" (Zizek, 2002).

Matematiğin tam bir yöntembilime indirgendiği bir paradigmada yaşamaktayız. İnsan denen türün bugün yaşadığı matematik bu. Matematik yerine, neredeyse "bu nasıl çözülür" desek yeridir. Kültürden yalıtılmış, kültürle ilişkisinin olmadığı yanılsamasıyla donatılmış, zekâ ölçütü olarak taçlandırılmış ve bilimi teknolojiye indirgeyen ideolojik boyutlar içinde kaygı yüklenmiş matematiğe bir de bu açıdan bakmak istedik. Bireyleri türdeş kabul ederek zihinlerini yöntemlerle doldurmak, kişiye özgü merak, ilgi, istek, eğilim ve arzuları yok saymak, ortak sınavlardan geçirerek kişiliklerini öğütmek bir yaşam tarzı. Ancak, bunlara farklı yönlerden önem ve değer veren başka bakış açıları da var.

Matematik de bir bütündür. Hem kendi içinde hem de dışındaki tüm bilgi alanlarıyla tümel bir bağlamdadır. Matematiği parçalara ayırarak, örneğin onu salt bir çözüm yöntemine indirgeyerek ya da geometrik bir problemi cebirden bağımsız düşünerek bütünü anlamak olanaksızdır. Matematik, bir göstergeler tiyatrosudur. Lacan'a göre, imge gösterenler zincirinin bütünleşmesidir. "2" bir gösterendir. Örneğin, iki nesnenin niceliğini göstermektedir. "2 + 3 =" bir gösterenler zinciridir. Bu zincirin bütünleşmesi bir imge olarak belirir. Beliren imge zihinsel bir etkinlik olarak 2 ve 3 sayılarının toplanmasını ve sonucunun bulunmasını gösterir. Lacan, matematiği bir dil gibi düşünür. Kendine özgü bir dil. Gündelik dille üst üste örtüşmeyen, ancak sayısız arayüzeyleri olan bir dil. Bir imge, matematiksel bir düşünceye erişimi sağlar. İşte kilit nokta burada. Bu imge; simgeleştirme, soyutlama, bağlantı kurma, örnekleme ve eşdeğerlemeyi bir düşüncede birleştirerek matematiksel etkinliği tetikler. Örneğin, bir üçgende iki açı bilinirse, acaba üçüncü açının değeri ne olur? Üçgeni çizer, adlandırır ve onun simgesini yaratırız. Soyutlama ile tüm üçgenler için geçerli olan genel bir özellik keşfederiz. Bu özellik bir bağıntıyı dile getirir: "Bir üçgenin iç açıları toplamı 180 derecedir." Örnekleme, eldeki somut soruya geri dönüştür. Bu üçgen örneğinde izlenen adımlar, bir matematiksel düşünce olarak kısa bir sürede gerçekleşir. Dili, göstergeler tiyatrosunu ve matematik dilini kullandığımızın farkına bile varmadan sonucu yaratırız. Öğrenmeyi öğrenme üzerine kafa yoran öğretmenlerimizin incelenmesi gereken oldukça önemli bir konu: Nasıl biliriz, bilebiliriz? Bu küçücük bir örnekti.

Matematik kaygısı yaygın bir duygu. Kaygıyı aşabilmek nedir? Kaygıyı anlayabilmektir. Simgeselliğe bir rota çizebilmektir. Lacan'ın deyişiyle, dille örtülen perdeyi, yine dille aralayabilmektir. Soyutlamanın lezzetine varmak, o estetik içinde bir farkındalık yaratmaktır. Simgeselliğin şiirinde bir tıkanma olursa, simgelere bir yabancılık hissedilirse, kaygı kendiliğinden ortaya çıkar. Simgeler boşalınca, endişe doğar. Çünkü, matematik etkinliği oluşturacak simgeleştirme, soyutlama, bağlantı kurma, örnekleme, ve eşdeğerleme yolculuğuna çıkacak araçtan yoksun kalırız. Matematiği, salt bir yetenek olarak gören indirgemeci görüşler, matematiğin bir toplumsal yapılanma olduğunu es geçerler. Yeteneksiz

olarak nitelendirilen bir çocuğun, eğer matematikle olan serüvenini psikanalitik bir süreçte incelenirse, kimbilir örtülü kalmış bir yeteneğe zekânın renkler spektrumunda bir yer bulabiliriz. O halde, yine küçük bir soru: Kaygıyı irdeleyen bir matematik öğrenimi nasıl sağlanabilir? Lacan, anlamın üretilmesine birincil önem verir. Buna göre, matematik öğeniminde etrafımızı saran gösterenler üzerinde nasıl çalışmalıyız ki, matematiksel pratiklerimizden anlam yaratabilelim? Yani ezberlemeyelim ve de öğrenelim. Yalnız önemli bir noktaya da değinmekte yarar var. Matematik öğretim ve öğreniminde bu kaygıyı çözümlemek değil de "çözmek" için birçok psikanalitik girişim de olmuştur. Bu çabalar daha çok bir nevi "gelişme" sağlamayı amaçlamıştır ve bu durumda kendilerini belirli bir "umut" şemsiyesi altında konumlamışlardır. Sanki, bir rahatsızlık ve/veya sapma varmış gibi onu ve/veya onları düzeltmeye, bir dereceye kadar da tedavi etmeye çalışmışlardır. Bunun aksine, Lacan "umut" olgusunu patojenik olarak değerlendirir. Umut öyle bir hastalık ki, yapısal olarak ve birer olgu biçiminde var olanları etkinlikle anlayabilmek için ondan kurtulmamız gerekir diye ekler Lacan. Psikanalitik çabalar, matematiği öğrenmenin ruhsal ve toplumsal yapılanmalar olarak anlaşılmasını olası kılmak için var olmalıdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Lacan'ın yaklaşımı matematik eğitimine psikanalizi uygulamak değildir. Ne bir matematik sınıfını ve onun pratiğini psikanalizi temel alarak tasarlıyoruz, ne de öğrencilerle psikanaliz yapmayı hedefliyoruz. Aksine psikanaliz kuramına, matematikle uğraşan bir öznenin bu pratiğinde neler olup bittiğini anlamak, bileşenlerini bütünsel bir yapı olarak elde etmek için başvurmaktayız.

Lacan'a göre bilinçdışı bir dil gibi yapılanmıştır. Bu dil, bir farklılıklar oyunudur. Ardışık terimlerin karşılıklı etkileşimlerinden anlamın türetildiği bir oyundur bu. Böyle bir farklılıklar oyunu, matematiksel bilgi algılanmasının altını çizer. Bu matematiksel algı, yazılı ya da sözlü olarak dile getirilebilir. Bu durumda, matematiksel etkinlikle, matematiksel etkinliğin ürününü birbirinden nasıl ayırabiliriz? Bu soru bugünkü matematik paradigmasında yoktur. Çünkü, matematiksel etkinlikle onun ürünü özdeş kabul edilmektedir. Bu paradigmada önemli olan, sayısal olarak elde edilen sonuçtur. Burada, matematiğin simgeselliğe ve yararcılığa indirgendiğine tanık oluyoruz. Hepimiz matematikle olan pratik ilişkimizde biliyoruz ki, alıştığımız şey bir problemi sonuçlandırmaktır. Ve yine hepimizin deneyimleri arasındadır ki, bu sonuca nasıl ulaştığımıza zaman zaman şaşırmışızdır. Bilinç düzeyindeki bir etkinlikle, bilincimizde olmayan ancak sezgisel bir zihin süreci içindeki etkinlik karşılıklı etkileşim içindedir. Matematik, zihinsel simgelerin sonu gelmeyen karşılıklı etkileşimli bir oyunudur. Sona ve zannedildiği gibi mükemmele ulaşmak olası değildir. Sayısallık, matematiksel etkinliği iletişimsel veya sayılabilen metalara indirgemek olmaktadır. Bu metalaştırma, eşanlı olarak herkesin sayısal bir kişilik olduğu yanılsamasını yani ideolojisini yaratır.

Matematik söylem, bir özne tarafından (öğretmen) yayılan ve bir diğer özne (öğrenci) tarafından dinlenen bir sözcük akışı değildir. Bu dile getirmede özneler yer değiştirebilir. Konuşma sırasında neler olup bittiğini anlamak için Lacan, iletişim kuramında genellikle kullanılan - yayan (verici), karşılayan (alıcı), kod, gürültü - gibi nosyonlara kuşku ile bakar. Çünkü, konuşma olgusu çok daha karmaşık bir süreçtir ve yapısal bir karşılıklı etkileşimli ağ gibidir. Özne konuştuğu zaman, imgesel (varsayımsal), simgesel (dil) ve gerçek (kültürel) olguların karmaşık bir sürecini, hem de zamana ve mekâna bağlı olarak değişen bir bütünlüğü yaşar.

KISA BİR SÖZ

Etnomatematiğin kavramsallaştırılması zor bir süreç olmuştur. Çünkü bir taraftan matematiğe evrensel olarak bakmamaktadır ve platonik bir âlemde olmadığı yolunda kesin bir kanaate sahiptir. Etnomatematik için, matematik insanın tarih boyunca yapılandırdığı evrimsel bir süreçtir. Diğer taraftan, kesin bilimler olarak ifade edilen doğabilimlerinin standartlarını izleyen bir teori olduğu görüşünü konsolide etme çabaları olmuştur.

Etnomatematik araştırmalarında yerleşik bulunan bu toplumsal ve kültürel farkındalık, daha geniş bir kapsamda kavramsallaştırılmasını kuvvetle önermektedir. Hem doğabilimlerini hem de beşeri/toplumsal bilimlerinin kültürlerini buluşturan bir amaç öngörmektedir. Bu durum, disiplinlerarası araştırma ve çalışmaları desteklemektedir. Matematik, matematik öğretimi ve matematik tarihi, etnomatematiğin araştırma alanına ait sınırları belirlemektedir. İki kültür, doğabilimleri ve sosyal bilimler, etnomatematik üzerinden yeniden barışma olasılığına sahiptir.

KAYNAKLAR

Ashcraft, M.H. ve Kirk, E.P., (2001) "The Relationships Among Working Memory, MathAnxiety, and Performance," *Journal of Experimental Psychology*, 130, 224-237.

D'Ambrosio, U., (1997) '*Ethnomathematics and its Place in the History and Pedagogy of Mathematics*', *Ethnomathematics: Challenging Eurocentrism In Mathematics Education*. New York: State University of New York Press.

D'Ambrosio, U., (1999) "Literacy, Matheracy, and Technoracy: A Trivium for Today", *Mathematical Thinking and Learning*, 1(2), 131-153.

D'Ambrosio, U. (2001), *Ethnomathematics-Links Between Tradition and Modernity*, Sence Publishers.

Furner, J.M. ve Duffy, M.L., (2002) "Equity for All Students in the New Millennium: Disabling Math Anxiety," *Intervention in School and Clinic*, 38, 67-74.

Hersh, R., (1997) "What Is Mathematics, Really?", Oxford University Press.

Kamla-Raj, (2009) Int. J. Edu. Sci., 1(1), 33-37.

Kuhn, T., (1970) *Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press.

Lacan J., (1977) *Ecrits: A selection*, Londra: Tavistock.

Lakoff, G. Ve Nunez, R.E., (2000) *Where Mathematics Comes From: How the Embodied Mind Brings Mathematics into Being*, Basic Books.

Rohrer, U., (2010) "Ethnomathematics-New Approaches to its Theory and Application," Doktora Tezi, University of Bielefeld, Germany.

Tobias, S., (1993) *Overcoming Math Anxiety*, New York: Norton.

Zizek, S., (2002) *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, Metis Yayınları.

OSMANLI KÜLTÜRÜNDE İSİM KONUSUNDA ÖNEMLİ BİR ÇALIŞMA

OLIVIER BOUQUET, *LES NOBLESSES DU NOM*

EDHEM ELDEM

Paşalarının, oğullarının ve sülalelerinin isimlerini nasıl kullandıklarını hem elitin prozopografik incelemesinde hem de son zamanlarda özellikle üzerinde çalıştığı Halil Hamid Paşazadeler ailesi konusundaki çalışmalarında incelemiş olan Bouquet bu merakını daha sentetik ve toparlayıcı bir hale getirerek genel anlamda Osmanlılarda isim konusundaki bu ayrıntılı ve sistematik çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Bunu yaparak da tarihçiliğimizin çoktan ilgilenmiş olması gereken bir konuyu hakkıyla ele alan ilk tarihçi olmuştur.

Görünen o ki Osmanlı kültür tarihinde çoktan yazılmış olması gereken bir araştırmayı daha Olivier Bouquet'ye borçlu olacağız. Geçen sene Belçika'da Brepols Yayınevi tarafından yayınlanan *Les noblesses du nom. Essai d'anthroponymie ottomane* başlıklı kitabı, Osmanlı kültüründe ismin tarihini çiziyor. Bundan birkaç sene önce "Padişahın Paşaları" konusunda zengin bir prozopografik çalışma neşretmiş olan Bouquet'nin (*Les pachas du sultan. Essai sur les agents supérieurs de l'État ottoman (1839-1909)*, Paris-Leuwen-Dudley, Peeters, 2007)[1] prozopografyadan onomastike geçmiş olmasına şaşırmamak gerekir; rahatlıkla anlaşılacak nedenlerle paşalar ve sicilleri üzerine çalışabilmek için gayet karmaşık olan isimleri konusunda epeyce uğraşmak gerektiği aşikârdır. Bunu yapınca da isim tarihi konusundaki boşluk karşısında hayrete düşmek ve onu doldurmaya çalışmak işten bile değil.

Bouquet'nin öncülük etmeye karar verdiği bu alanda ne kadar az çalışma olduğu gerçekten de şaşkınlık verici. Oysa isim denen şey, kimliğin başlıca unsuru olarak her türlü kültürel olgunun temelinde yatmakta, özellikle de tarihi boyutuyla ele alındığında kaçınılmaz bir önem kazanmaktadır. Osmanlılarda isim meselesinin hem ne kadar önemli, hem de ne kadar karışık olduğunu anlamak için, II. Abdülhamid döneminde "Sicill-i Ahval" adıyla geliştirilen memur sicil kayıtlarına esas olan formda yer alan ilk soruyu aktarmak faydalı olabilir:

"Sahib-i tercümenin kendisiyle pederinin ismi ve şöhreti ve lakabı ve gerek kendisi ve gerek pederi ismiyle mi mahlasıyla mı veya hem ismi ve hem de mahlasıyla mı veya şöhretiyle mi yad olunduğu ve kendisi ve babası bey midir efendi midir ağa mıdır paşa mıdır ve babası memurinden ise son memuriyet ve rütbesi ve değil ise hangi sınıftan ve nerelidir ve berhayat mıdır ve milliyet ve tabiiyeti nedir ve ebeveyni cihetinden maruf bir sülaleye mensup mudur".

Bu formun burada verdiğimiz örneğinde ilgili kişi bu karmaşık soruya epey basit bir şekilde cevap vermişti: "İsmim Ali Faik Bey'dir ve pederim Hazine-i celile-i Maliye Düyun-ı Umumiye muhasebecisi rütbe-i bala ricalinden Mesud Beyefendi hazretleridir". Fakat soruda yer alan ihtimaller, seçenekler, kategoriler, tanımların karşısında, 19. yüzyılda bir kişinin kendini tanımlamasının bugün olduğu gibi bir ad ve soyada ve giderek artan şekilde bir numaraya indirgenemeyecek derecede karışık ve netameli bir iş olduğunu anlamak mümkündür. Aslında düşünülürse, Türkiye'de hâlâ geleneksel lakapların çok kullanıldığı, hitaplarda soyadı değil de adın kullanılması veya alfabetik liste yapıldığında sıklıkla soyadına değil de ada dayalı tasnif yapılması gibi gariplikler, bu meselenin henüz tam olarak açıklığa kavuşmadığını göstermeye yeterlidir.

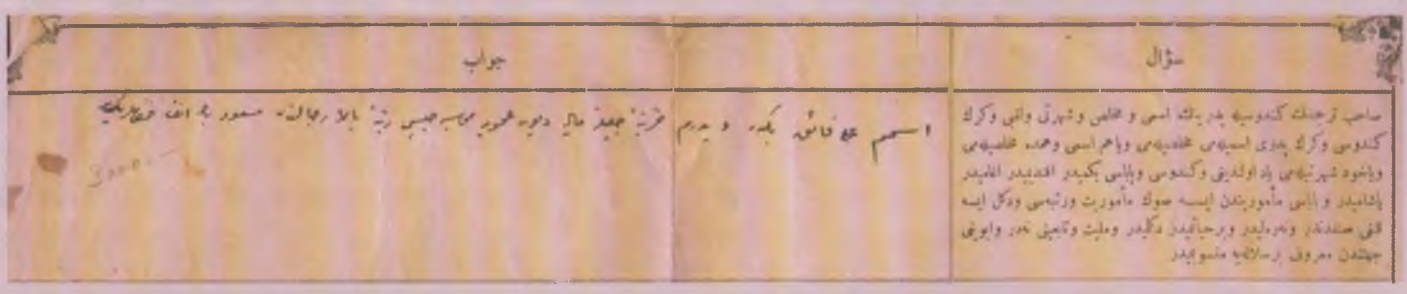
Paşalarının, oğullarının ve sülalelerinin isimlerini nasıl kullandıklarını hem elitin prozopografik incelemesinde hem de son zamanlarda özellikle üzerinde çalıştığı Halil Hamid Paşazadeler ailesi konusundaki çalışmalarında incelemiş olan Bouquet bu merakını daha sentetik ve toparlayıcı bir hâle getirerek genel anlamda Osmanlılarda isim konusundaki bu ayrıntılı ve sistematik çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Bunu yaparak da başta da söylediğim gibi tarihçiliğimizin çoktan ilgilenmiş olması gereken bir konuyu hakkıyla ele alan ilk tarihçi olmuştur.

Prozopografya gibi onomastik tabirinin de Türkçede pek biliniyor olmaması bu boşluğun iyi bir ifadesidir. "İsimbilim" gibi bir neolojizmle tercüme etmeye çalışabileceğimiz bu alan aslında tarihçiliğin çok önemli bir dalı veya destekçisi olarak algılanmalıdır. Bouquet'nin kitabında daha fazla kullandığı *anthroponymie* tabiri ise aslında meseleyi daha da netleştirmektedir: *Onomastique* bütün özel isimlerin incelenmesini amaçlarken (mesela buna yer isimleri de dâhildir), *anthroponymie* özel olarak kişi isimlerini ele alan bir onomastik türü olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat Batı'da antroponimi çalışmaları artık daha çok soy isimlerinin nereden geldiğini, kökenlerinin ne olduğunu, nasıl geliştiğini incelerken, Osmanlı bağlamında henüz bu işin temeli oluşmadığından çok daha genel ve kapsayıcı bir yaklaşıma gerek vardı. Olivier Bouquet bunu başarmıştır.

Les noblesses du nom'nun içeriğini burada ayrıntılandırmanın ne imkânı, ne de manası vardır. Bu denli kapsayıcı ve sistematik şekilde yapılmış bir çalışmayı özetlemeye çalışmak ister istemez haksızlık olacaktır. Gene de ana hatlarıyla kitabın yapısını nakletmek gerekirse, her şeyden önce bir filoloji veya dilbilim çalışmasından çok, tipik bir tarihçi eseri olduğunu söylemekle başlamak gerekir. Buram buram tarihçilik kokan bir girişten sonra Bouquet, toplam dokuz bölümde bu meseleyi etraflıca ele almayı başarıyor. İlk üç bölüm, meselenin bir tür tarihçesini oluşturarak Osmanlıların en temel isimlerinin vesikalarda nasıl geçtiğinden başlayarak, bu isimlerin Arap ve İslam geleneğinden menkul olan özelliklerini, ardından da bu gelenekten ayrışarak kendilerine has bazı özelliklerini ortaya koyuyor. Bu sayede okuyucu tartışmanın temelini oluşturacak olan bilgilere gayet sistemli ve açık bir şekilde kavuşabilmektedir.

Gayrimüslimlerin bu konudaki uygulamalarının benzerlik ve farklarının ele alındığı dördüncü bölümden sonra Bouquet kendi araştırmalarının merkezine giderek yaklaşmaya, yani Osmanlı siyasi elitinin içinde ismin kullanımlarıyla bunun zaman içindeki gelişimini ele almaktadır. Bu meselenin ilk ve önemli bir veçhesi, "soy ismi" (*nom de famille*) konusuna doğrudan ve dolaylı olarak hasredilen beşinci ve altıncı bölümde ortaya çıkmaktadır. Bir taraftan Osmanlılarda soy isminin olmadığına dair olan inancın yanlışlığını ve dolayısıyla bu tür bir uygulamanın çeşitli şekillerini incelerken, diğer taraftan da aslında soy isminin belirleyici olmaması ve onun yerine başka türlü tanımlamaların öne çıktığını izah ederek Bouquet, önemli bir çelişkiye işaret etmekte ve "ismin siyasi hâline" dair önemli tespitlerde bulunmaktadır. Yedinci ve sekizinci bölümler de böylece giderek olgunlaşan bu isim kültürünün ve siyasetinin ayrıntılı bir incelemesi hâline gelebilmektedir. İsim verirken soy, asalet, din, aile tarihi gibi unsurlardan beslenen, baba ismine dayanan, ama bazen de bu kuralları rahatlıkla kenara itip bambaşka bir mantık ve önceliğe göre isim kullanabilen bu toplumun özellikle 19. yüzyılda gösterdiği esneklik ve yaratıcılık, bu tür kaynaklarla yıllarca haşır neşir olmuş olan bir tarihçinin elinde son derece ilginç bir anlatı haline gelmektedir.

Zaten 19. yüzyılın getirdiği değişim de bu karmaşık meseleye doğrudan etki etmektedir. Bir taraftan giderek belirginleşen bir elitin kendini farklı şekilde tanımlama teşebbüsleri, diğer taraftan ise artan bir şekilde nüfuz etmeye başlayan Batı modeli-

سؤال
جواب

II. Abdülhamid döneminde "Sicill-i Ahval" adıyla geliştirilen memur sicil kayıtlarına esas olan formda yer alan ilk soru:

"Sahib-i tercümenin kendisiyle pederinin ismi ve şöhreti ve lakabı ve gerek kendisi ve gerek pederi ismiyle mi mahlasıyla mı veya hem ismi ve hem de mahlasıyla mı veya şöhretiyle mi yad olunduğu ve kendisi ve babası bey midir efendi midir ağa mıdır paşa mıdır ve babası memurinden ise son memuriyet ve rütbesi ve değil ise hangi sınıftan ve nerelidir ve berhayat mıdır ve milliyet ve tabiiyeti nedir ve ebeveyni cihetinden maruf bir sülaleye mensup mudur"

nin ve şekillerinin etkisi, çok radikal bazı yeniliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde hanedandan ulemaya, paşalardan gayrimüslim cemaatlere kadar toplumun üst kesiminin tamamı bu yeni usul ve modernitenin etkisi altında isim ve kimliklerini yeni şekillerde tanımlamaya başlayacaktır. Mahmud Celaleddin türünden çifte isimlerin yaygınlaşması, hatta bir nevi kural haline gelmesi bunun en belirgin örneklerindense de, bunun gibi birçok gelişmeyi de bu son bölümlerde takip etmek mümkündür. Pek tabii olarak en son mesele de imparatorluktan cumhuriyete geçişte ve özellikle 1934 yılındaki Soyadı Kanunu ile birlikte değişenler (ve değişmeyenler) bu tarihi çalışmayı güncel bir boyuta bağlamaktadır.

Bu çalışmanın eksik ve gedikleri olduğunu söylemek malumu ilam kabilindendir ve yazarın kendisi de bunu sonuç kısmında vurgulamaktadır. Bu denli geniş ve dallanıp budaklanmaya müsait bir konunun eksiksiz işlenebilmesi imkânsızdır. Bu yüzden de yazar bazı seçimler yapmak zorunda kalmıştır. Bunların belki en çarpıcısı, buradaki asıl odak noktasının erkek ve Müslüman Osmanlılar olduğu, dolayısıyla da gerek kadınların, gerekse gayrimüslimlerin marjinal bir konumda kalmış olmalarıdır. Bu iki büyük grubu dâhil etmek, kitabın hacminin en az ikiye katlanmasına neden olacağından, bunun makul bir seçim olduğunu teslim etmek gerekir. Halli daha zor olduğundan belki daha sorunlu olan diğer bir dengesizlik ise, genellikle üzerinde durulan örnek ve süreçlerin kalburüstü kesimlerden, elitlerden alınmış olduğudur. Bunun aşikâr nedenlerle kaçınılmaz olduğunu kabul etmek gerekir. İsim ve etrafındaki bütün meselelerin önem kazanması ve çetrefilleşmesi sosyal statünün yükselmesiyle doğru orantılıdır. Fakat gene de daha vasat ve yaygın tabanda nelerin olup olmadığı, gelişmelerin benzerlik gösterip göstermediği araştırılması gereken önemli bir konudur. Bunu Olivier Bouquet'den beklemek haksızlık olur; asıl mesele, bu temel yayının başkalarına ilham kaynağı oluşturması ve yeni araştırmalara vesile olmasıdır.

Bu yüzden de unutulmaması gereken önemli bir nokta, bu çalışmanın nihai bir ürün değil, yeni araştırmaların yapılmasına imkân verecek bir temel olduğudur. Kitapta yer alan konu ve örneklerin çok büyük bir çoğunluğu, her biri tekrar ele alınarak, genişletilerek özgün araştırmalara açılabilecek türdendir. Bouquet'nin bu noktaya geldiğini anlamak önemlidir: "Büyük" aileler üzerinde çalışa çalışa, bu ailelerin temel bir kimlik tanımı olan ve zaman içinde değişmeye eğilimli olan isim meselesiyle ilgilenmeye, ardından da bu birikimini bir senteze dönüştürmeye ihtiyaç duymuştur. Ama aslında çalışmasının "özel" boyutunu hâlâ hissetmek mümkün; en basitinden, çoğu çıkarsamaları üzerinde çalışmış olduğu "sicilli" paşalardan birkaçına ve onlara eşlik eden az sayıdaki aileye dayanmaktadır. Bu anlamda bunların farklı ortam ve bağlamlarda sınanması, başka ailelerde olabilecek farklılıkları incelemek, bu dönemler üzerine çalışan araştırmacıların yapmaları gereken şeylerdir. Akla gelebilecek yeni araştırma yönlerine sonsuz örnek gösterilebilir. Hanedan kapsamında isim değişimi bunun bir örneğidir. 18. yüzyıla hatta sonrasına kadar Ayşe, Fatma, Hatice gibi isimler taşıyan sultanlar ne zaman ve neden bir noktadan sonra Şükriye, Lutfiye, Naciye gibi feminize edilmiş erkek isimleri taşımaya başladılar? Halife Abdülmecid kendi kızına bir cariye adı verirken (Dürrüşehvar) ne düşünmüştü? Çifte isimlerin (Mehmed Celaleddin) ortaya çıkması toplumun hangi katmanlarını içeren bir gelişmedir? Bazılarına bu isimler baştan verilirken (Osman Hamdi), bazılarının buna sonradan kavuşmalarını nasıl izah etmek gerekir? (Bouquet'nin verdiği Mehmed Said örneği, ama ayrıca Ahmed Midhat ve tabii ki Mustafa Kemal akla gelmektedir.) Baba adının neredeyse resmi bir şekilde soyadı olarak alınmaya başlaması ne kadar yaygın bir olgudur? İlh...

18. yüzyıla hatta sonrasına kadar Ayşe, Fatma, Hatice gibi isimler taşıyan sultanlar ne zaman ve neden bir noktadan sonra Şükriye, Lutfiye, Naciye gibi feminize edilmiş erkek isimleri taşımaya başladılar? Halife Abdülmecid kendi kızına bir cariye adı verirken (Dürrüşehvar) ne düşünmüştü?

Olivier Bouquet sadece eksikliği hissedilen bir boşluğu doldurarak temel atmamıştır; ayrıca birçok kişiye önemli ve verimli olacağı belli olan yollar da açmıştır. Bu yüzdendir ki bu kitabın bir an evvel Türkçeye tercüme edilmesi elzemdir. Bu ise maalesef kolay bir iş değildir, zira Bouquet'nin Fransızcasının epeyce "çalışılmış" olduğu, yani nükteli olmaya özen gösterdiği, kelime oyunlarına önem verdiği, kültürel ve edebi referansları bolca kullandığı göze çarpmaktadır. İçeriği zaten zengin olan bir eserin ayrıca şeklen de karmaşık olması tercüme edilmesini çok zorlaştıran bir mesele halini alabilmektedir. Fakat bu zorlukların aşılıp kitabın Osmanlı tarihiyle ilgilenenlere bir an evvel ulaştırılması için gerekenin yapılması elzemdir.

EDHEM ELDEM
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOT

1 Edhem Eldem, "Olivier Bouquet'nin Kitabı Vesilesiyle Padişahın Paşaları ve Prozopografya Hakkında", *Toplumsal Tarih*, 190 (Ekim 2009), s. 44-48.

TÜYAP 35. Yıl
www.tuyap.com.tr

TÜYAP İstanbul
TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ BÜYÜKÇEKMECE

Türkiye'nin
En Büyük ve Etkili Fuar Merkezi
120.000 m²
14 Sergi Salonu

YENİ YATIRIMLARLA BÜYÜMEYE DEVAM

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi'nin toplam büyüklüğü iki yeni sergi salonu ilavesi ile 2014 yılı Temmuz ayında 98.000 m²'den **120.000 m²**'ye çıkıyor, otopark kapasitesi **5000** araca ulaşıyor.

Fuar alanı içinde katılımcı ve ziyaretçilerimize büyük konfor sağlayan dört yıldızlı Tüyap Palas otelimiz; **260** odası, toplantı salonları, nitelikli lokantaları, spor ve dinlenme alanlarıyla **25 Ocak 2014**'te açıldı.

Detaylı bilgi ve rezervasyonlarınız için ***www.tuyappalas.com***

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş.

MERKEZ OFİS / FUAR ALANI:
Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi, E5 Karayolu Üzeri, Gürpınar Kavşağı 34500 Büyükçekmece - İstanbul
Santral Tel: 0212 867 11 00 - 0212 867 12 00 **Faks:** 0212 886 66 98

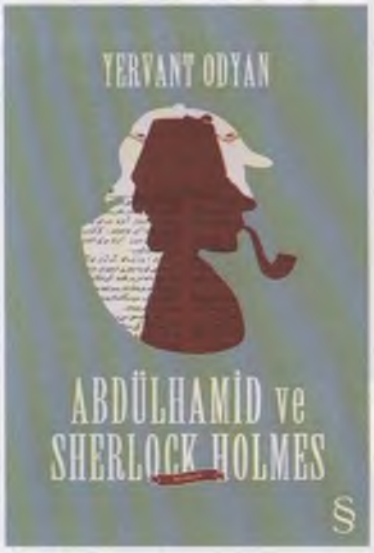
ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği Üye Kuruluş
Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği
Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Katılımlardan Sorumlu Organizatörler Birliği
TFYD Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ
TS EN ISO 9001:2008

MUHAKEME RİTÜELLERİ, MELODRAMATİK MUHAYYİLE VE SEMBOLİST SAVAŞLAR

ABDÜLHAMİD VE SHERLOCK HOLMES

FIRAT GÜLLÜ

Latin harfli Türkçe versiyonu 900 sayfayı bulan bu dev roman, döneminin eşine az rastlanır zenginlikte bir siyasi panoramasını çizmesi açısından edebiyat tarihimizde müstesna bir yere sahiptir. Abdülhamid ile gizli Jön Türk cemiyetlerinin sıra dışı mücadelelerinin iyice hararetlendiği 20. yüzyıl başına ait çeşitli siyasi entrikaları, İstanbul kahvelerinde sıradan insanların diline dolanan siyasi dedikoduları, dönemin gerçek şahsiyetlerinin biyografilerinden alınmış anekdotlarla harmanlayarak sunan bu eserin belli bir yapısal tutarlılık arz etmemesi ise belki en zayıf noktası.

Latin harfleriyle ilk defa yayınlanan bu eser, öncelikle 2011 Nisan'ından bu yana devam eden çalışmalar neticesinde "Türk Edebiyatında Polisiye Romanın Tarihsel Gelişimi 1884-1928" başlıklı TÜBİTAK destekli bir araştırma projesi sayesinde gün ışığına çıkmış. Projeyi yürütenler Seval Şahin, Banu Öztürk, Didem Ardalı Büyükarman, Ayşe Şahin, E. Şule Ayva.

1912 yılında Yervant Odyan, *Abdülhamid ve Sherlock Holmes* isimli bir kitap yazar. Yayımcı Kevork Boyacıyan kitabı basar ve kapağında *Abdülhamid ile Sherlock Holmes*'u karşı karşıya getirir, sağda.

Yervant Odyan *Abdülhamid ve Sherlock Holmes*'u ilk olarak 1911 yılında *Aravelk* adlı Ermenice gazetede tefrika etti. Aynı yıl içinde kitaplaştırılan bu eser, o kadar çok sevildi ki kısa süre içinde Osmanlıca, Rumca ve Fransızca çevirileri de yayınlandı.[1] Osmanlıca versiyonun giriş kısmında romanın konusu kısaca şu şekilde belirtilmişti: "İstibdadı yıkmak için vatanperver Osmanlılar ile kahraman Saliha Hanım'ın sergüzeştlerini havi, ciddi ve meraklı, büyük roman..."

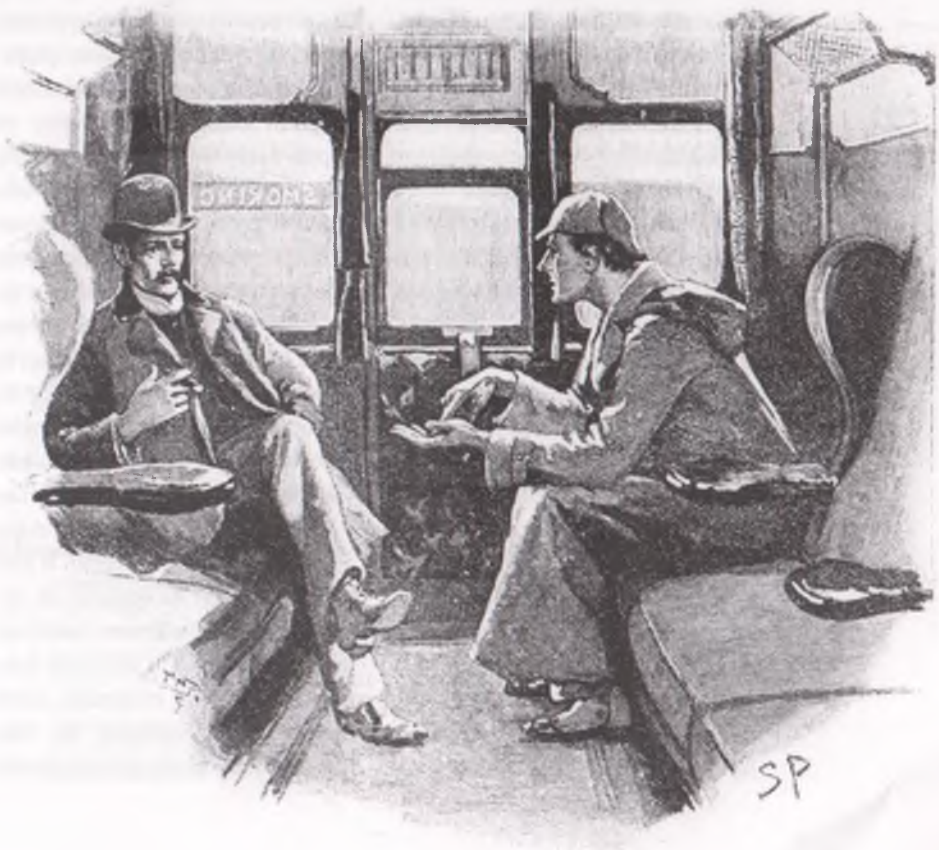
Osmanlı Ermeni edebiyatının önemli hiciv yazarı Yervant Odyan, 1863 tarihli Ermeni Millet Nizamnamesi'nin mimarlarından olan ve Kanun-i Esasi'nın hazırlanışı sürecinde Midhat Paşa'nın danışmanlığını yapan dönemin önemli Ermeni devlet adamlarından Kirkor Odyan'ın yeğenidir. Büyük oranda amcasının yanında ve onun hazırladığı bir ortamda yetişen bu önemli edebiyatçının en ünlü eseri hiç şüphesiz Ermenilerin *Don Kişot*'u olarak da anılan *Yoldaş Pançuni* adlı hiciv romandı. Ayrıca 1915'te Der Zor çöllerine gidip hayatta kalarak 1919 yılında tekrar doğduğu şehre dönmeye vakıf olan bu müstesna şahsiyetin o dönemleri anlattığı *Zor Yıllar* adlı eseri de çokça gündeme gelmişti. Ancak *Abdülhamid ve Sherlock Holmes* kendi döneminde fazlasıyla popüler olmasına rağmen, Latin harfli yeni bir versiyonu yakın dönemde Everest Yayınları tarafından yayınlanıncaya kadar Türkiye'de çok fazla bilinmezdi.

Latin harfli Türkçe versiyonu 900 sayfayı bulan bu dev romanın, kendi döneminin eşine az rastlanır zenginlikte bir siyasi panoramasını çizmesi açısından edebiyat tarihimizde müstesna bir yere sahip olduğu açık. Abdülhamid ile gizli Jön Türk cemiyetlerinin sıra dışı mücadelelerinin iyice hararetlendiği 20. yüzyıl başına ait çeşitli siyasi entrikaları, İstanbul kahvelerinde sıradan insanların diline dolanan siyasi dedikoduları, dönemin gerçek şahsiyetlerinin biyografilerinden alınmış anekdotlarla harmanlayarak sunan bu devasa edebi malzemenin parça parça keyifle okunmakla beraber bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde belli bir

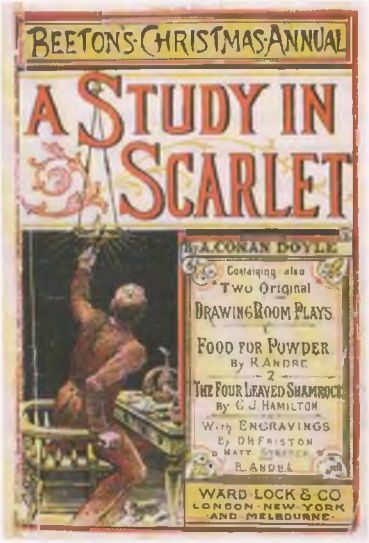
yapısal tutarlılık arz etmemesi ise belki en zayıf noktası. Parça parça tefrika edilmiş olması, okuyucu ilgisinden etkilenmesi ve muhtemelen yayınlandığı gazete aracılığıyla alınan geri bildirimlerin yazım faaliyetini yaratı anında şekillendirmesi gibi nedenlerle, bu edebi eser kurgusal anlamda kök-gövde-dallardan oluşan bir ağaç gibi dikey değil, bağlantılı ya da bağlantısız çeşitli anlatıların belli bir düzende yan yana dizildiği yatay bir doğrultuda genişleme eğilimi göstermiş gibi görünmektedir. Bunun sonucunda da edebi kurgu oldukça zayıflamıştır. Ama bu eserin değerini, özellikle de devrin kolektif zihniyetini anlamaya çalışan kültür ve edebiyat tarihçileri açısından taşıdığı anlamı değiştirmez. Ancak biz yine de burada kendi analizimizi gerçekleştirirken kitabın tümünü değil, başlangıçta yazarın kafasında belirdiğini varsaydığımız ve muhtemelen kitabın yazılmasına vesile olan temel fikri işleyen ilk iki kısmı (17-353. sf.) ele almayı uygun buluyoruz.

Abdülhamid ve Sherlock Holmes adlı bu dev anlatıya konu olan iki karakterden birisinin kurgusal olduğunu biliyoruz. Bununla birlikte Micheal Saler'ın da belirttiği gibi dünya üzerinde gerçekten yaşadığına en çok inanılan kurgusal karakterlerden birisi Sherlock Holmes'dür.[2] Saler bu olgunun nedenleri üzerine fikir yürütmeye çalıştığı "Sherlock Holmes'e İnanıyorsanız Ellerinizi Çırpın: Kitle Kültürü ve Modernliğin Büyüsüne Yeniden Kapılmak, 1890-1940" başlıklı ilginç makalesinde 1930 yılında *The Times*'da İstanbul'a ilişkin gözlemlerini kaleme alan bir kişinin binlerce insanın Sherlock Holmes'ün gerçekten yaşadığına inandığını belirttiğinden bahseder ve ağırlıklı olarak İngiltere dışında yaşayan bu ve benzeri kişileri "naif inananlar" olarak adlandırır. "Odyan'ın dâhiyane mizahi gücü de çeyrek asır önce bu noktayı yakalamış ve sabık sultanı ironik bir biçimde Sherlock Holmes'ün varlığına gerçekten inanan "naif" bir figür olarak sunarak alaya almıştır. Ancak Odyan bu espriyi kaba bir biçimde işlemez. Jön Türklerin gittikçe artan tacizleri ve kendisine son derece büyük bir rahatsızlık veren eylemliliklerine bir son vermek isteyen müstebit hükümdar dönemin İngiltere Büyükelçisi Musurus Paşa'ya bir telgraf çektirerek, ConanDoyle'un birtakım romanlarında görünen Sherlock Holmes nam bir kimsenin veyahut mezkûr romandaki vakaların faili olmak üzere başka isimde diğer bir zatın vücudu olup olmadığını zahire çıkarmasını" buyurur (s. 111). Zira ona göre "müellif bu garip şeyleri hodbe-hod tahayyül edemez. Sherlock Holmes'ün mutlaka bir aslı vardır ancak ihtimal ki bu nam-ı diğerle müsemma bulunsun (sf. 109)." Osmanlı sarayının bu girişimi başarılı sonuç verir ve Doyle'a ilham verdiği iddia edilen McClain nam bir İskoçyalı ile anlaşılarak kendisi gizli Jön Türk cemiyetlerinin işlediği düşünülen cinayetleri açığa çıkartmak amacıyla İstanbul'a davet edilir. Odyan, büyük bir ustalıkla tasarladığı bu müstesna dedektif karakterini ve onun önce sultan, ardından Jön Türklerle kurduğu "garip" ilişkileri romanın ilk iki kısmında başarılı bir kurgu çerçevesine oturtmayı başarmıştır. Ancak dedektif-sultan-Jön Türkler üçgeni üzerine oturtulan çatı, az önce de söylediğimiz gibi romanın ikinci kısmının finalinde McClain İngiltere'ye dönmeye karar verince dağılır. Bu noktadan sonra da yazarın konuyu yeni bir çatı kurma derdi olmadan işlemeye devam ettiğine şahitlik ederiz –ki biz romanın bu bölümüyle ilgilenmeyeceğiz.

Abdülhamid'in Doyle'un yarattığı karaktere ve onun maceralarına duyduğu ilgi tarihçilerin sıkça bahsettiği, bilinen bir olgudur. Hatta bu nedenle bir nişan sunmak üzere Doyle'u İstanbul'a çağırtmış ancak Odyan'ın iddiasına göre saraya muhbirlik yapan bir Ermeni'nin sunduğu ve Doyle'un sultanın davetine hemen icabet etmesinin amacının yazacağı yeni roman için malzeme toplamak olduğunu bildiren bir rapor üzerine (s.108) onu huzuruna bizzat kabul etmekten vaz geçmiştir. Ama tüm bu olanlar Abdülhamid'in Sherlock Holmes karakterine duyduğu hayranlığı gölgelemez. Saler, yukarıda adını zikrettiğimiz makalesinde Osmanlı sultanının da aralarında olduğu çok sayıda insanın Holmes'e duyduğu hayranlık ve onun gerçekten yaşayan bir kişi olduğuna inanmak konusundaki istekliliklerine ilişkin şu tespiti yapar: " Neden Holmes? Bu soruya çeşitli şekillerde yanıt verilebilir ama en önemlisi bunu 19. yüzyılın kapanış ve 20. yüzyılın başlangıç döneminde, entelektüeller arasında hayat bulan

Sidney Paget'in Silver Blaze için yaptığı çizim, Sherlock Holmes (sağda) ve Dr.Watson (solda). 1892.

İlk Sherlock Holmes macerası *A Study in Scarlett*'in kapağı, 1887.

kültürel karamsarlık havasında aramaktır. Modernliğe yönelik bu kendine has tutum, Max Weber'in açtığı kapitalist araçsal aklın ve büyüyen bürokratik devletin bir sonucu olarak 'dünyanın büyüsünün bozulduğuna' yönelik tartışmada içkindir. Yüzyıl dönümünde yaşamış pek çok insan, pozitivist ve materyalist değerlerin hâkim olduğu bir çağda komünal inançların ve yüksek ideallerin yok oluşundan şikâyet ediyor ve kendilerini ruhen destekleyecek alternatif kaynaklara yöneliyorlardı."[3] Sarel Holmes'ün de benzeri yolları tercih eden bir karakter olduğunu iddia eder ve onun yaşanan uygarlık krizine direnmek için geliştirdiği yöntemi "imgelemin bilimsel kullanımı" şeklinde adlandırdığını söyler: "Sherlock Holmes, muhakeme gücünü kendi çağdaşlarının endişe ettiği, çağın aptallaştırıcı karakteristiklerinden birisi olan o tümüyle araçsal olan yaklaşımla değil, sihirli ve maceracı bir tarzda kullandığı için modern bir ikona dönüştü. İmgelemi işin içine sokmak için rasyonelliğin tanımını, dar ve sonuç odaklı araçsalcılığın ötesine doğru genişletti –ki kendisi bu süreci 'imgelemin bilimsel kullanımı' olarak adlandırırdı."[4]

Odyan'ın dedektifi McClain de benzeri endişeleri taşıyan birisi olarak çizilmiştir. Başlangıçta para kazanmak için kabul ettiği Osmanlı sarayına hizmet etme görevinden kısa sürede sıkılır çünkü Odyan'ın deyimiyle "müstebidin", muktedir olmaktan gelen gücü ve sarayın ruhsuz havası onu rahatsız etmeye başlar. Buna rağmen ilk etapta işine bakmayı tercih eder. Onun operasyonun başında olduğu anlarda anlatıya, James Kissane ve John Kissane'nin Holmes'ün genel davranış biçimini özetlemek için kullandıkları tabirle "muhakame yürütme ritülleri" hâkim olur.[5] Bu tür anlarda dedektifin muhakemesinin onu doğru sonuca götüreceğini bildiğimizden sonucun ne olacağına değil Holmes'ün operasyonu nasıl yöneteceğine odaklanırız. Okur olarak bizde hayranlık uyandıran şey onun muhakeme yürütmekteki sıra dışı yeteneğidir. Benzer biçimde Odyan'ın romanında da polisiye kurgunun hız kazandığı ve heyecanın yükseldiği anlar genelde McClain'in ipleri eline aldığı bölümlerde ortaya çıkmakta.

Bununla birlikte gerçekte McClain'in İstanbul'a gelip sarayın hizmetine girerek dâhil olduğu ve hiç tanımadığı bu dünyada işler çok farklı yürümektedir. Odyan bu iki dünyanın gerilimli yan yanalığından orijinal bir mizahi tavır üretmeyi çok iyi başarmıştır. McClain İstanbul'a geldikten sonra kendisine malumatlar veren İzzet Paşa ile konuşurken sık sık "muhakeme ritüellerine" başvurur ama yaşanan durum düşünüldüğünde bu ritüeller biraz anlamsızlaşır –hatta absürtleşir. Örneğin McClain sarayın görevlendirdiği hafiyelerce takip edilen iki Müslüman kadının, şüpheli bir Fransız vatandaşı olan Mösyö Albert'in evine girip hafiyeler ön kapıda beklerken arka kapıdan sıvışmalarına hayret ederek bu durumu Osmanlı polis örgütünün en temel gizlilik kurallarından habersiz olmasına bağlar. Normalde yapılması gereken polislerin kimliklerini son ana kadar saklamaları ve her iki kapıyı da gözetim altına almalarıdır, eğer bu yapılmış olsaydı kadınların gözden kaybolmasının bu denli kolay olamayacağını düşünmektedir. Ancak İzzet Paşa onun bu görüşünde yanıldığını ortaya koyar: "Bereket versin ki başkaları o vazifeyi ifa etmişler idi. Evvelce zikrettiğimiz Ermeni hafiye kadını Mösyö Albert'in hanesinin arka tarafında ikamet ettiğinden kendi penceresinden merkume iki Türk hanımların bahçenin arka tarafından çıktıklarını görür ve hemen şapkasını başına takarak arkalarından gider (s. 136)." McClain'in kendi tabiriyle halkının yarısının diğer yarısı hakkında hafiyelik yaparak geçindiği bir ülkede bu türden incelikli polisiye tedbirlere başvurmadan da işler yürütülebilmektedir. Bununla birlikte "hafiyelik idaresiyle şöhret-şiar" bu memlekette Jön Türklerin yeni ve gizemli taktiklerine bir türlü çare bulunamamaktadır.

McClain büyük bir ustalık sergileyerek çözmekle görevlendirildiği cinayetlerin müsebbibi olan gizli örgüt üyelerine sanıldığından çok daha çabuk ulaşır. Ama bu hiçbir şey ifade etmemektedir. Gizli örgüt ile müstebit padişah arasında garip bir savaş hüküm sürmektedir ve McClain'in bu savaşın gizli kodlarını çözmekte başarısız olur. Örgüt üyeleri McClain tarafından keşfedilen gizli toplantı odalarında, ondan sayıca çok üstün olmalarına rağmen İngiliz hafiyeye teslim olurlar. Hafiye bu durumu anlamlandırmakta zorlanır. Ancak plan onun aracılığıyla tutuklanarak padişahın evine kadar girmek ve sonra da oradaki gizli ortaklar aracılığıyla sansasyonel bir kaçış gerçekleştirmektir. Rasyonel muhakeme yürütme ustası McClain için bu eylemin hiçbir anlamı yoktur ama kendi ülkesini semboller aracılığıyla yöneten bir padişah için bu türden sembolik eylemlerin anlamı büyüktür. Selim Deringil'in de ortaya koyduğu gibi, "Sultan Abdülhamid Yıldız Sarayı'nın yüksek duvarlarının arkasına çekildiği ölçüde büyük bir efsane haline geldi... Abdülhamid rejimi bir yandan toplumun gündelik yaşamına sürekli daha fazla nüfuz etmeye çalışıyor... öte yandan da sultanın güvenlik saplantısı onun sarayın duvarları dışında çok ender görünmesine yol açıyordu... Abdülhamid'in amacı kendisinden önce hükmeden seleflerinin tersine, ama bir ölçüde atalarına benzer şekilde, adeta görülmeksizin, 'iktidarın titreşimlerini' yaymaktı."[6] Sarayın, padişahın evinin bu denli merkezi konumda olduğu bir semboller dünyasında bu mahrem alana tecavüz edip, padişaha dokunulmaz olmadığı mesajını vermek, hatta

onun bedenini ortadan kaldırmaya teşebbüs etmek Jön Türk mücadelesinin önemli motivasyon kaynaklarından birisiydi. Dolayısıyla bu plan gerçekleştirildiğinde padişaha büyük bir gözdağı verilmiş olacaktı.

Ancak romanın akışı içerisinde evdeki hesap çarşıya uymaz ve grubun Yıldız Sarayı'ndaki önemli üyesi Ziya Paşa deşifre olup kaçınca mahkûmlar kurtarılamaz. Bu aşamadan sonra sanıkların Yıldız Sarayı'ndaki sorguları başlayacaktır. Sorgu sahnelerinde birden üslup değişir ve Odyan'ın kalemine polisiye edebiyatın rasyonalitesi değil, melodramın gözü yaşlı kelimeleri hâkim olmaya başlar. Önce Saliha Hanım, ilerleyen sayfalarda da Ziya Paşa, müstebit ile olan hesaplarını son derece bireysel gerekçelere dayandırırlar. Siyasi olmaktan çok ahlaki bir tartışma yürütürler. Şerif Mardin'in ifade ettiği gibi, "Jön Türkleri harekete geçiren" etkenlerden birisi "tasavvur edebildikleri 'ideal' toplulukla II. Abdülhamid dönemi topluluğu arasındaki değer uyuşmazlığıydı. Bu 'değer uyuşmazlığı'nın temelindeyse toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu toplulukla, toplumsal bağların soyut ilkelerin peşinden giderek kurulduğu bir topluluk arasındaki fark bulunuyordu."[7] Böyle bir perspektiften ele aldığımızda da Odyan'ın Jön Türklerin mücadelelerini savunurken konuştukları dili melodramatik bir üslupla yansıtması tesadüf değildir: " 'melodram devrimin ahlakıdır'... herhangi bir edebi tür değil, kendine has ifade araçlarıyla Devrim'in iyi ve kötüyü nasıl algıladığını, neyi doğru neyi yanlış bulduğunu ifade eden özel bir söylemsel alanı işaret etmektedir."[8] Romanın bu bölümünde özellikle Saliha Hanım'ın uzun konuşmalarına ruh veren melodramatik bilinç "asla kendinden şüphe etmeyen ve tek amacı karşıtın (olumsuzun) berhava edilmesi olan olumluluk ve harekete geçme biçimi" olarak sunulur ve "Melodramın kahramanının (ve dışarıda okuyucunun/seyircinin) kendini feda edecek derecede inandığı bir ahlaki düzenin varlığını onaylatmak melodramatik tavrın temel meselesidir."[9] Diğer yandan "Fransız Devrimi örneğinde gördüğümüz gibi, o güne kadar köle olanları ayağa kalkmaya davet eden melodram, ahlaki ve siyasi olarak tek biçimci ve otoriterdir... bu estetiğin temel bir amacı vardır: oyunda [metindel altı koyu harflerle çizilen erdemin topluluk tarafından onaylanması (*admiration of virtue*)."[10] Zaten Şerif Mardin'in de ortaya koyduğu gibi Jön Türk hareketi hiçbir zaman "özgürlükçü" olmamıştır ve "tek özlemlerinin 'hürriyet' olmuş olduğu doğru değildir. Jön Türklerin derin isteği Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurmaktı. Hürriyet ancak dolasıyla kendilerini ilgilendiriyordu. Çünkü, hürriyetin ve adaletin egemen olduğu bir rejimde imparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı."[11] Bu nedenle "Osmanlı entelektüelinin tercihini melodramdan yana kullanmasının büyük ölçüde siyasal ihtiyaçlardan kaynaklandığını ve melodramın Osmanlı entelektüeli için 'politik bir strateji' olduğunu ve ona ihtiyaç duyduğu, seslendiklerini harekete geçirme kabiliyeti sağlayan bir altyapı sunduğunu"[12] iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Sonuçta Odyan'ın farklı edebi üslupları yan yana koyarak kurduğu çatışmalı dünyada, her biri kendi serüvenini yaşamış ayrı modernleşme pratiklerinin çatışma ve uzlaşma içerisine girmesine tanıklık ederiz. Modernleşmeyi merkezi devlet iktidarının semboller aracılığıyla yeniden inşa edilmesi şekilde algılayan bilinç ile siyasi bir değişimi ahlaki bir düzlemde tartışmaya açan melodramatik modernleşmenin kaçınılmaz çatışması esnasında rasyonel muhakemenin temsilcisi durumundaki McClain tercihini siyasi etikten yana yapar. Padişah tarafından İstanbul'a çağrılmasına rağmen belli yeteneklerini Jön Türklerin başarıya ulaşması için kullanmaya karar verir. Bu noktadan sonra romana bir süredir hâkim olan melodramatik üslubun yerini yeniden rasyonaliteye bıraktığına tanıklık ederiz. Romanın başında okura gizemli bir biçimde sunulan ve bu anlamda bir merak duygusunu da beraberinde getiren semboller savaşı sona ermiş, tüm açıklığı ve tanıdıklığıyla 19. yüzyıl polisiye edebiyatının "muhakeme yürütme ritülleri" ve siyasi entrika eylemleri anlatıyı ele geçirmiştir. Bu egemenlik kitabın ikinci bölümünün sonuna kadar sürecektir —yani McClain ailevi nedenler ileri sürerek İngiltere'ye gidip sahneden ayrılana kadar.

McClain'in romanı terk etmesi ile birlikte yukarıda yapısal bir analizini sunmaya çalıştığımız zengin yapı ortadan kalkar. Ama yazar 900 sayfayı aşan bu dev romanın finalini yine McClain'e ait Meşrutiyet'in ikinci kez ilanını öven şatafatlı bir konuşmayla noktalamayı tercih etmiştir. Biz de öyle yapalım: "Ey milleti-i necibe-i Osmâniye! Seni hürriyetinde teşci, idare-i cedidenin teşekkülatında muinin olacak yalnız bir millet vardır. İşte o da biz İngilizleriz. Mazinin seyyiâtını temizlemek, Osmanlı milletini eski şan ve şevketine isâl etmek için çalışan, işte yine biz İngilizleriz. Ey millet-i Osmâniye! İngilizleri sev! Zira seni seven onlardır. Ve sen Ey İngiltere! Ey meşrutiyet-i idarenin mucidi olan millet! Osmanlılara meşrutiyet-i hakikiyelerini tesis için medeniyetin, dostluğun uhdene tahmil ettiği vazifeyi ifa et! Ey hür Osmanlılar! Ey meşrûtî Türkiye! Seni tebrik ederim!"

DİPNOTLAR

1 A. Makaryan'ın kitabın 1961 tarihli Erivan baskısına yaptığı önsözden haberdar olmamı sağlayan Sevan Değirmenciyan'a teşekkürlerimi sunuyorum.

2 Micheal Sarel, "Clap If You Believe in Sherlock Homes: Mass Culture and the Re-Enchantment of Modernity, 1890-1940", *The Historical Journal*, cilt. 46, No. 3 (Eylül 2003), s. 599-622.

3 Micheal Sarel, ya.g.e., s. 602.

4 Y.a.g.e., s. 604.

5 James ve John Kissane, "Sherlock Holmes and the Ritüel of the Reason", *Nineteenth-Century Fiction*, cilt 17, No 4 (Mart 1963), s. 360.

6 Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 29.

7 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.19.

8 Mehmet Fatih Uslu, *Çatışma ve Müzakere: Osmanlı'da Türkçe ve Ermenice Dramatik Edebiyat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 102.

9 Y.a.g.e. s. 104.

10 Y.a.g.e. s. 105.

11 Şerif Mardin, y.a.g.e., s.305.

12 Mehmet Fatih Uslu, y.a.g.e. s. 97.

ZERRİN İREN BOYNUDELİK
EMİNE ÖNEL KURT

AVRUPA RESMİNDE PAZAR YERLERİ

Hollandalı sanatçı Pieter Aertsen (1508-1575) natürmort geleneğinin yanı sıra tür resmi olarak adlandırılan günlük hayat resimlerinin de öncülüğünü yapmıştır. Sanat üretimini doğum yeri olan Amsterdam'da ve Anvers'te sürdüren Aertsen, yeğeni ve öğrencisi Joachim Beuckelaer ile birlikte dini ve ahlaki temalar da içeren köy ve pazar sahnelerini popüler hâle getirmiştir.

Pazar yerleri, antik Roma döneminden itibaren ticaretin merkezi oldukları kadar günlük hayatın da vazgeçilmez sosyalleşme mekânları olmuşlardır. Her konudaki haber bu alanlarda duyurulur, ilişkiler burada kurulur, iş bağlantıları buralarda yapılır, hatta politik muhalefet hareketleri bile pazar yerlerinde organize edilirdi. Sosyal hayatın bu vazgeçilmez alanlarının, günlük hayata ilişkin resimlerde 16. yüzyılın ortalarından itibaren önce İtalya'da sonra da Hollanda'da, özellikle de Anvers ve Amsterdam'da betimlenmeye başladığı görülür. Natürmort resim geleneğinin bir uzantısı olarak meyve, sebze, et ürünleri, hamur işleri gibi akla gelebilecek her türden yiyecek ve içecekle doldurulmuş tezgâhların resmedildiği pazar yeri sahnelerinin

birçoğunda görünenin ardında, ilk bakışta göze çarpmayan başka öyküler de anlatılmıştır. Bu resimler, günlük hayatın sıradanlığını yansıtan dünyevi örnekler gibi görünse de aslında dini gelenekle bağlarını tam olarak koparmamışlardır. İlk bakışta sıradan bir pazar yeri ya da bir satıcının yiyeceklerle tıka basa doldurulmuş tezgâhı görünse de, detaylara bakıldığında bu resimlerin bazılarında *İncil*'de bahsi geçen sahnelerden birine de yer verildiği görülür. Bu yaklaşımın örneklerinden birisi olarak Pieter Aertsen'in (1508-1575) *Kasap Tezgâhı* adlı resminde *Matta İncili*'nde anlatılan Mısır'a Kaçış öyküsü arka planda işlenmiştir.

Hollandalı sanatçı Pieter Aertsen natürmort geleneğinin yanı sıra tür resmi olarak adlandırılan günlük hayat resimlerinin de öncülüğünü yapmıştır. Sanat üretimini doğum yeri olan Amsterdam'da ve Anvers'te sürdüren Aertsen, yeğeni ve öğrencisi Joachim Beuckelaer ile birlikte dini ve ahlaki temalar da içeren köy ve pazar sahnelerini popüler hâle getirmiştir.

Aertsen'in *Kasap Tezgâhı* resmini, iki düzlemde okumak gerekir. Resmin ön planında bir kısmı masaya yerleştirilmiş, bir kısmı ahşap bir sırıkta asılı olarak görülen, farklı türden hayvanların etleri oldukça gerçekçi şekilde betimlenmiştir. Kompozisyonun tam ortasında, ilk bakışta yeni kesilmiş izlenimi veren bir dananın kafası âdeta izleyiciye bakar gibidir. Bu kafanın solunda çengele asılı yarım bir kaburga, masa üzerinde bir kuzu budu, domuz paçaları ve küçük kalıplarda tartlar[2] görünürken üst kısmında bir domuz kafası, büyükbaş hayvanlara ait akciğerler, işkembe ve ahşap çubuğa dolanmış uzun bir sosis asılıdır. Masa üzerinde ayrıca bir tereyağı topağı ve tütsülenip kurutulmuş balıklar,[3] masanın yanındaki tabure üzerinde toprak bir kap içinde domuz yağı ve hemen yanındaki bir sepet üzerinde kesilmiş, temizlenmeyi bekleyen kümes hayvanları ve bir somun ekmek görülür. Her ne kadar resmin adı *Kasap Tezgâhı* olsa da tezgâh altındaki sepetin içinde peynir ve resmin sol üstünde asılı olarak iki adet *pretzel*[4] ve dana kafasının arkasındaki kazanın üzerindeki metal tabak içinde iki adet çiğ balık bulunmaktadır. Tüm bu yiyecekler dönemin tüketim alışkanlıklarını yansıtmaktadır. Resim, dini simgeler açısından yorumlandığında *İncil*'e ve Hıristiyanlığa ilişkin okumalar da yapmak mümkündür. Örneğin masanın üzerindeki kesik kafa, et parçaları ve özellikle de kuzu eti ikonografik çözümlemede kendini insanlık için kurban etmiş olan İsa'nın ölümü ve bedeni ile ilişkilendirilir. Aynı zamanda başı kesik bir hayvan 16. ve 17. yüzyıllarda teologlar için bir inananın ölümünü de simgeliyordu. Benzer şekilde balık, doğrudan Tanrı'nın oğlu, kurtarıcı İsa ile ilişkilendirilir. Ekmek yine doğrudan doğruya İsa'nın bedeninin simgesidir.[5] Bereket simgesi olarak da görülen kümes hayvanları özellikle yumurtlamaları nedeni ile yeniden doğuşu (İsa'nın yeniden doğuşu) ifade ederler. Tereyağı, annelik duygularının yanı sıra İsa'nın insan sevgisine vurgu yapar. Peynir de yine Meryem'le bağlantılı olarak doğum ve annelik ile ilişkilendirilir. Ayrıca peynir Protestan dini bayramlarının ve oruç günlerinin yaygın olarak tüketilen ucuz bir yiyeceğidir. Kompozisyonunda ağırlıklı olarak hemen her türden yiyeceğin betimlendiği bu örnekten de anlaşılacağı gibi, Protestan Hollanda'da, 16. yüzyılın ikinci yarısında dini konuların görselleştirilmesinde var olan yasaklamalar bu konuların ve ahlaki mesajların simgeler yoluyla, günlük hayat resimlerinde yer almasına da yol açmıştır.

Resim, dini simgeler açısından yorumlandığında İncil'e ve Hıristiyanlığa ilişkin okumalar da yapmak mümkündür. Örneğin masanın üzerindeki kesik kafa, et parçaları ve özellikle de kuzu eti ikonografik çözümlemede kendini insanlık için kurban etmiş olan İsa'nın ölümü ve bedeni ile ilişkilendirilir. Aynı zamanda başı kesik bir hayvan 16. ve 17. yüzyıllarda teologlar için bir inananın ölümünü de simgeliyordu.

Aertsen de resmin ana konusu görünümündeki sıradan nesneleri bu anlamlarını düşünerek ön planda resmetmiş olabilir. Resmi, arka planını incelemeden bırakmak ise sadece basit bir okuma olur. Tezgâhın yer aldığı sundurmadan geriye doğru üç açıklık ya da pencere vardır. Kompozisyonun tam ortasındaki dana kafasının dikey aksında, arka planda yer alan doğa parçası içinde *İncil*'de Mısır'a Kaçış olarak adlandırılan öykü betimlenmiştir.[6] Öyküye göre, İsa'nın doğumunun hemen ardından Kutsal Aile'yi ziyaret eden yıldız bilimciler (birçok kaynakta Müneccim Krallar olarak da geçerler) ailenin yanından ayrıldıktan sonra Yusuf bir rüya görür; bir melek Meryem'i ve İsa'yı alarak Mısır'a doğru yola çıkmasını öğütler. Ailenin Mısır'a doğru yola çıkışları ve yolculuk sırasında dinlenmeleri özellikle Rönesans dönemi resimlerinde sıklıkla ele alınmıştır. Mısır'a Kaçış sahnelerinde görülen ana figürler, bir eşek üzerinde, kucağında İsa ile yolculuk eden Meryem ve eşeğin yularını çeken Yusuf'tur. Bu resimde ise alışılmışın dışında bir ortam vardır; Kutsal Aile'den başka, dönemin kıyafetleri içinde bir grup

Pieter Aertsen, *Kasap Tezgâhı ve Mısır'a Kaçış*, 1551.

Ahşap üzerine yağlıboya, 123 x 167 cm, Museum Gustavianum, Uppsala.

onların gidişini izlerken tersi yöne doğru ilerlemektedir. Eşeğin üzerindeki Meryem, bir kaçış telaşı içinde olduğu hâlde yol kenarındaki bir dilenci çocuğun uzattığı çanağın içine bir ekmek bırakmaktadır. Yine geleneksel gösterimlerden farklı olarak Meryem, İsa ve Yusuf'un başlarının etrafında kutsallıklarının simgesi olan haleler görünmez. Yani aslında bu öyküyü bilmeyenler için onlar da sıradan insanlar olmalıdır.

Birçok Hollandalı sanatçının kullandığı bir yaklaşımla Aertsen bu resmin arka planında, ilk bakışta hemen algılanmayan, çağıyla ilişkili başka alışkanlıklara ve simgelere de yer vermiştir. Mısır'a Kaçış sahnesinin dışında resmin sol tarafında bir kent manzarası ve muhtemelen bir katedral yapısı, sağ tarafında ise bir meyhane ve burada eğlenen müşteriler gösterilmiştir. Pencereden içeri sarkan bir adam masada oturan kadınlarla konuşurken, diğeri ateş başında ısınmaktadır. Meyhanenin girişinde, yere saçılmış midye ve istiridye kabukları görülür. İstiridye ve midyenin afrodizyak yiyecekler olarak kabul edilmeleri nedeniyle bu kullanım, figürler arasında olası bir cinsel ilişkiye işaret ediyor olmalıdır. Aynı girişte, kesilmiş ve parçalara ayrılmak üzere asılmış bir domuz vardır. Domuz, Hıristiyanlık ahlakında yedi günah arasında sayılan oburluğu simgelemek için kullanılır. Etlerin yer aldığı tezgâhın da altında bulunduğu, üzeri çatı ile örtülü bölümde, tezgâhın hemen arkasında, kuyudan çektiği suyu bir testiye doldururken görülen bir erkek figürü yer alır. Böyle bir figür ve hareket, eğer bu betimleme dini konulu bir resim olsaydı, doğrudan İsa'nın mucizelerinden biri olan suyun şaraba dönüştürülmesine referans olurdu. Burada da böyle bir referansı olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylemek pek kolay ya da doğru olmaz. Kompozisyonun sağında, sundurmanın taşıyıcı ahşaplarından biri üzerine iliştirilmiş, satılık arsa duyurusunun yapıldığı bir tabela görülür.[7] 16. yüzyılın ortaları, liman kenti olması nedeniyle Anvers kentinde refahın arttığı bir dönemdir. Kentin emlak piyasasının da bu yıllarda hareket kazandığı bilinir. Tabelanın asıldığı kolonun üzerine "1551 10 Mart" yazılmıştır. 1551 resmin yapıldığı tarihtir. Aertsen resimde aynı zamanda Anvers kenti ile ilişkilendirilen kimi simgelere de yer vermiştir. Örneğin solda en köşede Anvers kentinin simgesi iki el motifi yer alır;[8] ellerin altındaki yazı okunaklı değildir. Yine solda, kırmızıya boyalı ahşap kolonun üzerindeki yazı ve simgelerin anlamı tam olarak çözülememekle birlikte Antvers kenti ile ilgili birinin ya da resmin konusu ile ilişkilendirilebilecek bir kişinin örneğin bir esnafın ya da resmi sipariş edenin aile amblemleri olabileceği yorumları yapılmaktadır.

Pieter Aertsen, *Pazarcı Kadın ve Sebze Tezgâhı*, 1567. Ahşap üzerine yağlıboya, 110 x 110 cm, Gemäldegalerie, Berlin.

Hollanda Altın Çağı'nın yaşanmaya başladığı 16. yüzyılın ikinci yarısında özellikle liman kentleri ticaret sayesinde refaha kavuşmuştur. Bu yıllarda yiyecek çeşitliliği de artmıştır. Tanrı'nın ilahi takdirini ve sağlığı simgeleyen meyve ve sebzelere, pazar ve mutfak sahnelerinde yer verilmiştir. Aertsen'in bu resmindeki tezgâh, izleyicinin üzerine yıkılacak gibidir. Kompozisyonun ortasında, sattığı ürünlerle âdeta bütünleşmiş bir pazarcı kadın figürü görülür. Meyve ya da sebzelerle ilintisiz *wafle*'lar (bir tür tatlı krep) Kuzey ülkelerinde tüketilen geleneksel bir yiyecek olarak resimde yer bulmuştur. Bütün bu meyve ve sebzelerin arasında tek bir balık görülür. Bu tür resimlerin aralara sıkışmış, çoğu zaman zorlukla görülebilen dini referanslar verdikleri bilindiğinde, bunun doğrudan İsa'nın simgesi olduğunun düşünülmesi hiç de aşırı bir yorum olmaz. Hatta daha da ileri giderek resmin sol tarafındaki öküzün İsa'nın doğduğu ahırı işaret ediyor olması bile mümkündür. Sağ tarafta, geri planda ise konuyla ilintisiz bir şekilde birbirine sarılmış bir çift gösterilmiştir.

Jan Brueghel (Yaşlı),
***Büyük Balık Pazarı*, 1603.**
Ahşap üzerine
yağlıboya, 59 x 92 cm
AltePinakothek, Münih.

Tipik bir Kuzey resmi detaycılığında ele alınan sahnede ön planda, bir balık pazarı yer alır. Sanatçının benzer biçimde kalabalık insan gruplarının yer aldığı dini ya da tarihi konulu resimlerinden farklı olarak, tamamen günlük hayata ilişkin izler taşır. Balık pazarına arka planda bir liman ve kent manzarası eşlik etmektedir. Kentin gösteriminde mimari ayrıntılar vurgulanmış, ancak St. Peter Bazilikası (Roma) gibi gerçekte bu kentte olmayan yapılar da gösterilmiştir. Oldukça kalabalık bir insan topluluğu içinde, büyük olasılıkla Hollanda'nın farklı bölgelerine göre değişen, çağın giyim kuşamını yansıtan figürlerin yanı sıra Doğulu kıyafetleriyle görülen figürler dışa açık bir liman kenti olan Anvers'in sosyal hayatındaki çeşitliğine işaret eder. Ayrıca rıhtıma yanaşmış gemilerden balıktan başka malların da indiriliyor oluşu kentin canlı ticaret hayatı hakkında fikir verir. Tezgâhlar üzerinde ya da yerde duran balıkları satın almak için toplanan kalabalık arasında, resmin tam ortasında görülen, iki kadın, iki erkek, iki çocuk ve bir köpekten oluşan grup hem farklı giyim tarzları hem de balık tezgâhlarına karşı ilgisiz duruşları ile göze çarpar. Erkeklerin doğrudan izleyiciye bakarken gösterildiği bu kişilerin, sanatçının ailesi olabileceğine dair bilgilere metinlerde rastlanır.

KAYNAKLAR

Bendiner, Kenneth, *Food in Painting: From the Renaissance to the Present*, Reaktion Books, 2004, Londra.

Falkenburg, R.L., "Iconographical Connections Between Antwerp Landscapes, Market Scenes and Kitchen Pieces, 1500-1580", *Oud Holland*, 102, 1988, s. 114-126.
(https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/2651/298_030.pdf?sequence=1)

Houghton, Charlotte, "ThisWasTomorrow: PieterAertsen's 'MeatStall' as Contemporary Art", *The Art Bulletin*, Vol. 86, No.2, Jun., 2004, s. 277-300
(http://www.jstor.org/stable/3177418)

Malaguzzi, Silvia, *Food and Feasting in Art*, Getty Publications, 2008, Los Angeles.

DİPNOTLAR

1 *Mısır'a Kaçış*. Yıldızbilimciler gittikten sonra Rab'bin bir meleği Yusuf'a rüyada görünerek, "Kalk!" dedi, "Çocukla annesini al, Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hirodes öldürmek için çocuğu aratacak."Böylece Yusuf kalktı, aynı gece çocukla annesini alıp Mısır'a doğru yola çıktı. Hirodes'in ölümüne dek orada kaldı. Bu, Rab'bin peygamber aracılığıyla bildirdiği şu söz yerine gelsin diye oldu: "Oğlumu Mısır'dan çağırdım." (Matta, 2: 13-15)

2 Bu tür tuzlu ve genellikle etli olarak pişirilen tartlar, özellikle Rönesans döneminden itibaren Avrupa mutfağında yaygınlaşmıştır. Çoğu zaman masaya içinde eti kullanılmış olan av hayvanının tuyleri ve kafası ile süslenmiş olarak getirilirler

3 Tütsülenmiş ringa balıkları besleyici özellikleri ve uzun süre muhafaza edilir oluşları nedeniyle özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde hem alt hem de üst gelirden sınıflara ait mutfaklarda tüketilir.

4 Avrupa'da Ortaçağ'dan itibaren yaygın olan *pretzel* düğüm şekli verilmiş bir hamur türüdür. Bir görüşe göre Hıristiyan keşişlerin göğüsleri üzerinde çapraz olarak tuttukları kollarıyla benzerlik kurularak bu şekil verilmiştir. Ayrıca, dua ezberleyen küçük çocukları, rahiplerin *pretzel* vererek ödüllendirdikleri de öne sürülür.

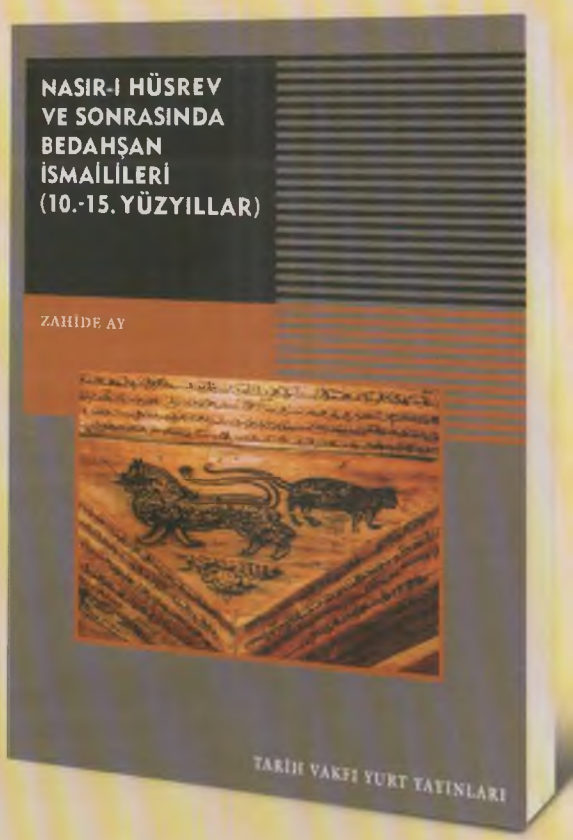
5 Hıristiyan liturjisinin ana ayini olan ve "İlahi Liturji" olarak adlandırılan Ökaristi törenlerinde İsa'nın bedeni ve kanı olduğuna inanılan ekmek ve şarap kutsanır. Ökaristi bir kurban törenidir, çünkü İsa çarmıha gerilerek kurban edilmiştir.

6 Mısır'a Kaçış olayı Avrupa resim geleneği içinde rağbet edilen konulardan birisidir ve çoğunlukla da hemen öncesindeki ve sonrasındaki olaylar, Müneccim Kralların Tapınması ve Masumların Katli konuları ile birlikte işlenir. Bu iki konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Z. İ. Boynudelik, "Ravenna Aziz Vitale Kilisesi: Teodora'nın Eteğindeki Müneccim Krallar", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 222, İstanbul, Haziran 2012,s. 22-29 ve Z. İ. Boynudelik, "PieterBruegel'in Resmettiği Masumların Katli", *Toplumsal Tarih*, Ocak 2013, Sayı: 229, s. 94-95.

7 İlânda hemen arkadaki arsanın netten satılık olduğu yazılıdır. Arsanın ölçüsü 154 *rod* (uzunluk ölçüsü birimi olan *rod* 5,0292 metreye karşılık gelir) olarak belirtilmiş, daha küçük ölçülerde değil de tamamı alınmak istenirse kolaylık yapılacağı da yazılmıştır

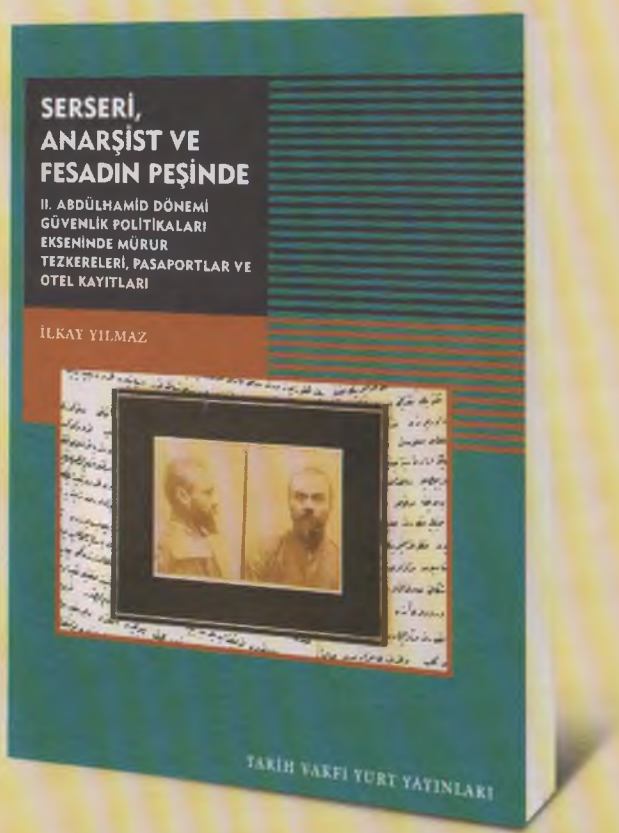
8 Bir görüşe göre Anvers'in (Antwerpen) kelime anlamı Hollanda dilindeki "el" ve "atmak" kelimelerine karşılık gelir.

NASIR-I HÜSREV VE SONRASINDA BEDAHŞAN İSMAİLİLERİ (10.-15. YÜZYILLAR)

Zahide Ay'ın bu çalışması, 11. yüzyılda Nâsır-ı Hüsrev'le birlikte İsmaililiğe geçen Bedahşan İsmaililiği tarihini konu edinmektedir. Bu kitap okunduğunda, yazılı kaynakların ve modern araştırmaların yanında, İsmailileri bizzat tanımış ve aralarında yaşamış olmanın katkısını yansıtan bir mahiyet arz ettiği, bunun konuyu nasıl zenginleştirdiği görülecektir. Yazar bu kitabında, bundan birkaç yıl evvel yayımladığı Yüksek Lisans tezinden daha olgun, daha başarılı bir çalışma ortaya koymuştur. 13.-15. yüzyıllar Türkiye inanç tarihi için arz ettiği öneme rağmen Türkiye tarihçiliğinde –ilahiyatçılığında demiyoruz– yakın zamana kadar dikkate alınmayan bu konu, bu kitap ile ümit ederiz hak ettiği ilgiyi çeker. Dileğimiz, yazarın elinde bol miktarda bulunduğunu bildiğimiz, alandan derlenmiş antropolojik, etnolojik ve folklorik malzemeyi ayrıca değerlendirerek bu çalışmasının devamını bizlere sunmasıdır.

Ahmet Yaşar Ocak

SERSERİ, ANARŞİST VE FESADIN PEŞİNDE

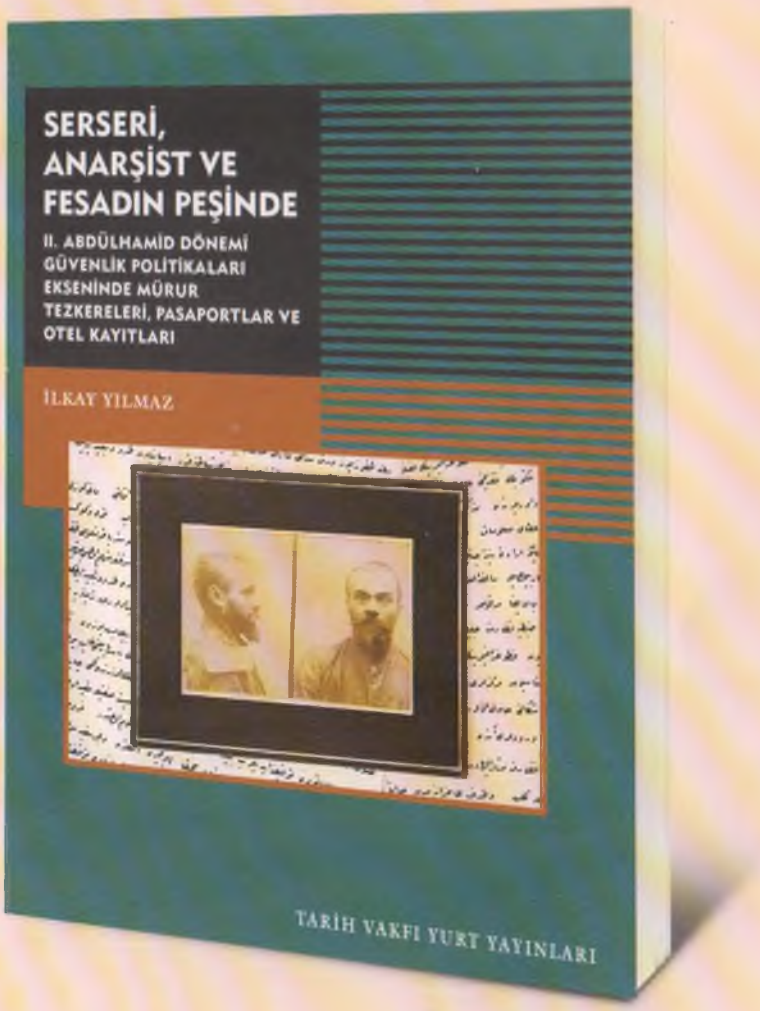
Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid dönemini güvenlik politikal ve coğrafi mobilizasyonun kontrolü çerçevesinde yorumlamaya çalışan kitap pasaport, mürur tezkeresi ve otel düzenlemeleri ekseninde mode devlet inşa sürecini inceliyor. Araştırmasını Osmanlı belgelerine ve mode devlet sosyolojisi tartışmalarına dayandıran yazar, II. Abdülhamid'e öz olduğu düşünülen güvenlik politikalarını modern devlet tartışmaları için ve küresel bir eşzamanlılıkla değerlendirerek söz konusu düşünsel eğili sorguluyor.

İstanbul'da yaşanan Bab-ı Ali Yürüyüşü, Kumkapı Nümayişi, Osma Bankası Baskını, Selanik'te meydana gelen Osmanlı Bankası Bombalama diğer bombalama eylemleri, demiryolu sabotajları, zabtiye memurlar hedef alan suikast girişimleri ve son olarak da başarısızlıkla sonuçlanan Abdülhamid suikastı, Osmanlı devlet elitlerinin tehdit algısı ve buna ba olarak şekillenen güvenlik politikaları açısından ele alınırken Avrupa kendini gösteren anti-anarşist önlemlerin Osmanlı'da da uygulanm arasındaki ilişki tartışılmaya çalışılıyor.

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

SERSERİ, ANARŞİST VE FESADIN PEŞİNDE

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid dönemini güvenlik politikaları ve coğrafi mobilizasyonun kontrolü çerçevesinde yorumlamaya çalışan bu kitap pasaport, mürur tezkeresi ve otel düzenlemeleri ekseninde modern devlet inşa sürecini inceliyor. Araştırmasını Osmanlı belgelerine ve modern devlet sosyolojisi tartışmalarına dayandıran yazar, II. Abdülhamid'e özgü olduğu düşünülen güvenlik politikalarını modern devlet tartışmaları içinde ve küresel bir eşzamanlılıkla değerlendirerek söz konusu düşünsel eğilimi sorguluyor.

İstanbul'da yaşanan Bab-ı Ali Yürüyüşü, Kumkapı Nümayişi, Osmanlı Bankası Baskını, Selanik'te meydana gelen Osmanlı Bankası Bombalaması, diğer bombalama eylemleri, demiryolu sabotajları, zabtiye memurlarını hedef alan suikast girişimleri ve son olarak da başarısızlıkla sonuçlanan II. Abdülhamid suikastı, Osmanlı devlet elitlerinin tehdit algısı ve buna bağlı olarak şekillenen güvenlik politikaları açısından ele alınırken Avrupa'da kendini gösteren anti-anarşist önlemlerin Osmanlı'da da uygulanması arasındaki ilişki tartışılmaya çalışılıyor.

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI